

پ.ھ.د. قتييرزاد سەبىرى عەلى

م. ئاراز مونيپ

وتتەنەسازى

دەۋك - 2016

DEZGEHÉ NALBEND YÉ ÇAP Û WEŞANÉ
www.nalbendpublishing.com

پ.ه.د. تتیرزاد سهبری عهلی

م. ټاراز مونیب

وټنه‌سازی

دوژگه هڅ نالبنډ
يځ چاپ و وټټانځ

✉ dnalbend@gmail.com
☎ 009647734529554

خودانځ ټيمټيازځ:
ټهمير سهيد حامد
ريځه بهر و سهرنځيسهر
د. ټهمين عهبدولقادر
ناځځ پهر ټوڪځ:
وټټه سازځ

بابه ټ:
زمان

نځيسهر:
پ. ه. د. ټټيرزاد سهبرځ عهلي
م. ټراز مونيب

ديزايټ ناځهر ټوڪځ و بهرگځ:
ناسر منبهري

ټيراز: 500
چاپ: ټيڪځ 2016
هڙمارا سپاردنځ:
چاپخانه: هځځي ل ههولځرځ

ماځيټن چاپځ © د پاراسټينه بو دوژگه هڅ نالبنډ يځ چاپ و وټټانځ

www.nalbendpublishing.com

پ.ھ.د. تتیرزاد سەبەری عەلى

م. ئاراز مونیب

ونتەسازى

دەۋك — 2016

سۆپاسى:

- سۆپاسىيا خودى مەزن دكەين، كوشيان دايە مە، ئەم ئەقى پەرتووكى ب دوماهىك بەينين.
- سۆپاسىيا (م. ئەحمەد رەمەزان ھەسنى) دكەين، كول گەل مەد وەرگىرانا ژىدەراندە ھارىكار بوويە.
- سۆپاسىيا مامۇستايى ھىژا (پ. ھ. د. بائىز عومەر ئەحمەدى) دكەين، كول ب سىنگەكى بەرفرەھ بەرسقا ھەمى پرسیارین مە دای.
- سۆپاسىيا ھەقال و براى خۇشتقى (ئىسماعىل تاھا شاھىن) دكەين، كويى ھارىكاربوول گەل مە، ھەتاكو ئەف پەرتووكە ب دوماهىك ھاتى.
- سۆپاسىيا براى ھىژا (د. ئەمىن عەبدولقادى دكەين، كوپشتەقان و ھاندەرى چاپكرنا قى پەرتووكى بوويە.
- سۆپاسىيا براى ھىژا (ھارىوان محمد أحمد) دكەين، كول راستقەكرنا شاشىن تاپى رابوويە.

ناقصروك

- ۷ پېشەكى
- ۹ پىتىكا ئىكى: وشەسازى و تىرۇشەكرنا ئەوئ
- ۹ بەشىن ئاخىتىنى (پۆلېن رېزمانى):
- ۵۳ پىتىكا دووئ: مۇرفىم و جۇرېن ئەوئ
- ۵۳ چەمكى مۇرفىمى:
- ۶۶ جۇرېن مۇرفىمان:
- ۶۶ جۇرېن مۇرفىمان ژلايى پىكھاتىقە:
- ۷۹ مۇرفىما دارشتىنى (نەپىزمانى، وشە دارىژ):
- ۸۲ مۇرفىما رېزمانى (وشە گۆر):
- ۱۸۷ پىتىكا سىيى: گىرقتېن مۇرفىمى و پەيوەندىيىن ئەوئ
- ۱۸۷ ۱- مۇرفۇفۇنىم:
- ۱۸۳ مۇرفىم و مۇرف و ئەلۇمۇرف:
- ۱۸۷ پىتىكا چارئ: تىرۇشەكرنا چەند زاراقتىن وشەسازى
- ۱۸۷ ۱- مۇرفۇفۇنىم:
- ۱۹۰ ۲- مۇرفۇسىنتاكس:
- ۱۹۳ ۳- ئەلۇمۇرف:
- ۲۰۰ ۴- مۇرفۇفۇتۇلۇژى (فۇتۇمۇرفۇلۇژى، مۇرفۇفۇنىمك - مۇرفۇفۇنىمكس):
- ۲۰۵ ۵- مۇرف:
- ۲۱۵ ۶- جووت پەيف:
- ۲۲۱ ۷- مۇرفىما (مۇرفا) دوولايەن:
- ۲۲۶ ۸- مۇرفىما فرە ئەرك:
- ۲۲۷ ۹- فۇتۇسىمس-phonesthemes:

- ۲۲۸ ۱۰- ئالوگوركرنا ئەركى يان قەگوهاستن-conversion:
- ۲۲۹ ۱۱- گرافىم-Grapheme:
- ۲۳۱ ۱۲- سىگمىنت:
- ۲۳۳ ۱۳- مۇرفۇتاكىكس:
- ۲۳۴ ۱۴- مۇرفۇسىمانتىك:
- ۲۳۴ ۱۵- پەيىن نوى بە لاف (نویا و):
- ۲۳۷ ۱۶- پەيىن سست و چالاک:
- ۲۳۸ ۱۷- مۇنۇمۇرفىمىك - Monomorphemic:
- ۲۳۹ ۱۸- ھاپلۇلۇجى:
- ۲۴۵ پىتىكا پىتىجى: پەيىف و جۇرىن ئەوگ د زمانى كوردىدا
- ۲۴۵ چە مكى پەيى:
- ۲۴۹ پۇلىنكرنا پەيىان:
- ۲۵۲ پۇلىنكرنا پەيى ل دويىف جۇرى مۇرفىمان:
- ۲۵۷ پروسەيىن دروستكرنا پەيى:
- ۲۶۰ دايشەيا جۇرىن پەيى:
- ۲۶۱ پەيىف ژلايى فۇرم و واتايىقە:
- ۲۶۴ پەيىف ژلايى پىكھاتىقە:
- ۲۶۹ ناف:
- ۲۷۷ جەنەقەن جودا (سەربەخو):
- ۲۸۵ ھە قالناف:
- ۲۸۵ جۇرىن ھە قالنافان:
- ۲۸۹ پەيىن ھە قالنافى:
- ۲۹۷ ھە قالناف ژلايى پىكھاتىقە:
- ۳۰۰ كار:
- ۳۴۳ ھە قالكار:
- ۳۴۶ ئامراز (بەرناف):
- ۳۵۷ لىستەيا ژىدەران:

پېتنەكى

وشەسازى ئىك زىئاستىن سەرەككىيىن زىمانىيە، كو قەكۆلىنى ل مۆرفىم و پەيغىن زىمانى دكەت. وشەسازىيى دكەقن و نويداگرنگىيا خو ھەيە، ژبەركو مل ب مىلى رستەسازىيى ب ئاستەكى سەرەككىيى رىزمانى دھىتە ھىمارتن. د دىالېكتا مە دا، گەلەك قەكۆلىن و پەرتووك ل سەر ئاستى وشەسازىيى نەھاتىنە نقيسىن، ئەقە ئىك زىئەوان ھۆكاران بوو، ئەم پالداين ئەقى پەرتووكى ل سەر ئەقى ئاستى زىمانى بنقيسىن.

ئەف پەرتووكە زىيىنج پىشكان پىكدھىت. پىشكا ئىكى ب ناخونىشان: وشەسازى و شروققەكرنا ئەويىيە و پىشكا دووى يا تايىبەتە ب مۆرفىم و جورىن ئەوى و پىشكا سىيى بەھسى گرفت و پەيوەندىيىن مۆرفىمى دكەت و پىشكا چارى يا تايىبەتە ب شروققەكرنا چەند زاراقىن وشەسازىيى و پىشكا پىنجى بەھسى پەيىف و جورىن ئەوى دكەت.

پىدقىيە ل دوماھىيى ئامازەيى ب ئەوى چەندى بدەين، كو ئەف پەرتووكە زىكىماسىيان يا قالا نىنە، بەلى ھەرچەوان بىت ھەولەكە بو چوونا د ناف وشەسازىيا كوردىدا و بو ھەندىيە داکو قوتاييىن مە بشىن مفای زى و ھەربگرىن و داخووزا مە زىخودى مەزن ئەو، كو خىرا ئەوى ل بن دىيائى بگەھىنىتە مە.

هه‌و النامه‌ی کتیب

وشه‌سازی و تشرۆقه‌کرنه ئه‌وی

به‌شێن ئاخفتنی (پۆلین ریژمانی):

دابه‌شکرنا په‌یقان بۆ پۆلین فهره‌ه‌نگی هه‌ر ژ ساتا ئیکت ژ میژوویا زمانقانیی هه‌بوونا خۆ هه‌بوویه. ل چه‌رخێ پینجی و شه‌شی به‌ری زاینی، ریژمانقیسی سانکسیریتی، Yask رابوو ب گه‌زدانکرنا چار پۆلین سه‌ره‌کیین په‌یقی، ئه‌وژی (ناف، کار، پیشگر، ئامراز). پشتی دوو چه‌رخان فه‌کۆله‌ری گریکی (پلاکو) هات، ئه‌وی ژى وه‌کو ئه‌فلاتونی دوو به‌شێن ئاخفتنی ده‌ستیشانکر، ئه‌وژی ناف و کار بوون. پشتی ئه‌وی، ئه‌رستۆی کرنه‌ سی به‌ش، ئه‌وژی (ناف) و (کار) و (syndesmos-⁽¹⁾ ئامرازی لیکدان) بوو،⁽²⁾ پاشی (تراکس) هات، تراکسی به‌شێن ئاخفتنی د ناف زمانێ یۆنانیدا کرنه‌ هه‌شت، ئه‌وژی ئه‌فه‌نه: (ناف، هه‌قالناف، هه‌قالکار، کار، جه‌ناف، ئامرازی نیاسینی، ئیزافه، ئامرازی به‌ستنی). پاشی زمانقانی دى هه‌ولدان فه‌کۆلین هویتر و پتر ل سه‌ر به‌شێن ئاخفتنی بکه‌ن، کو هه‌تا ئه‌فی سه‌رده‌می ئه‌ف فه‌کۆلینه و هه‌ولدانه ژلایی زمانقاناغه هه‌نه و دبه‌رده‌وامن.

ویلیام له‌یلی ل چه‌رخ‌ی شازدی د پەرتووکا رێژمانا خودا ئاماژە ب هندی دایە، کو د زمانی لاتینیدا (۸) بەشین ئاخفتنی هەنە، ئەوژی ئەقەنە: (ناف، جەنەف، کار، نافی بکەری-participle، هەقالکار، ئامرازی بەستنی-conjunction، ئامرازی پەیوەندی، سەرسۆرمان-interjection)، ئەوی هەقالناف سەرب نافی دانایە و کەریه پۆلەکا بەشی ژ نافی. (۳)

ل چه‌رخ‌ی هەقدی بین جونسنی پەرتووکا زمانی ئینگلیزی پیشکیشکر و ئاماژە ب هندی دا، کو د زمانی ئینگلیزیدا هەر هەمان ئەو بەشین ئاخفتنی هەنە، ئەوین د زمانی لاتینیدا هەین، کو هەشتن، ئەوژی ئەقەنە: (ناف، جەنەف، کار، نافی بکەری-participle، هەقالکار، ئامرازی بەستنی-conjunction، ئامرازی پەیوەندی، سەرسۆرمان-interjection) و ئەوی پیشبەند و پاشبەندژی ل سەر زێدەکر. (۴)

ئەو زمانفانین ل دویف بین جونسنی چوون، ئەوان ژ بەشین ئاخفتنی وەکو جونسنی ددانان. ئانکو بەردەوامبوون د کارهینانا بەشین ئاخفتنی بین زمانی لاتینیدا، لی ل گەل هندی هەمی زمانفانان هەمان بۆچوون و دابەشکر بۆ بەشین ئاخفتنی نەبوون، ئانکو زانا د ناڤه‌را خودا ژیکجیاوازن و خودان هەف بۆچوون نین، کو جیاوازییا ئەوان د ناڤه‌را دوو هەتا نەه بەشین ئاخفتنیدا. (۵)

ل سالا ۱۷۶۰ ئانکو ل چه‌رخ‌ی هەژدەیی پیشبەند و پاشبەند ژ بەشین ئاخفتنی هاتە دویرئێخستن. پستی ئەوی دەمی، لینی مارای هات و ئەو دابیشەیا پشەبەستنا بەشین ئاخفتنی، کو دقیت پشەبەستنی ل سەر دابەشکرنا پەیشان بکەت رێخکەست. ل ئەمریکا بەری سالا ۱۸۰۰ نیزیکی ۳۰ رێژمانفیس و د ناڤه‌را سالی ۱۸۰۰ هەتا ۱۸۵۰ د ۲۶۵ رێژمانفیس پەیدا بوون، ئەف رێژمانفیسە ل دویف مودیلا مارای بۆ بەشین ئاخفتنی چوون. (۶)

پیدفیه ئەوی چەندی بێژین: کو هەر پەیقەک د زمانیدا هەبیت یاگریدا ب

به‌شەکی ئاخفتنیڤه، کو هەر ژکه‌قن و هه‌تا نوکه ب شیوه‌یین جودا جودا هاتینه دابه‌شکرن، به‌لی ئەف دابه‌شکرنه ژی ب ئەفی واتاییه، کو هەر ئیک ژ ئەقان به‌شان ل دویف تایبه‌تمه‌ندییین خۆ دکه‌قته ژیرخانه‌کا دیارکری، بۆ نموونه په‌یقا (هه‌سپ) نافه، (دچم) کاره، ((باش) هه‌قالنافه، (ئه‌ز) جه‌نافه، (سپیده) هه‌قالکاره، (بۆ) ئامرازه، ... هتد.

هەر مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خۆ هه‌بیت سه‌رب به‌شەکی ئاخفتنیڤه‌یه و مۆرفیمین سه‌ربه‌خۆ و به‌ند پیکڤه ده‌ینه گریدان داکو په‌یقان سه‌رب به‌شین ئاخفتنی دروستبکه‌ت. ب هەر حال بیت، هه‌می مۆرفیم ب هه‌مان ریک کارناکه‌ن. ب ئەفی ره‌نگی ل خواری:

۱- دارشتن:

ئه‌فه ب پاراستنا به‌شی ئاخفتنی (پۆلا په‌یقی) رادبیت. ئەفجا چ پیشگریان پاشگرل سه‌رب په‌یقی به‌ینه زیده‌کرن، دقیریدا هەر چه‌نده ئەف گیره‌که په‌یقین نوی دروستدکه‌ن، به‌لی پۆلا په‌یقی ناھیته‌گوهورین. ئەفجا هنده‌ک ژ مۆرفیمین دارشتنی ب پاراستنا پۆلا په‌یقی رادبن.^(۷) وه‌کو پاشگری (قان) د په‌یقین: (دارقان، مه‌له‌قان... هتد.) دا، کو پۆلا ئەقان په‌یقان نه‌هاتییه‌گوهورین، به‌لکو هه‌ر ماینه‌ ناف.

۲- گوهورینا پۆلی:

هنده‌ک گیره‌کین دارشتنی هه‌نه، ل ده‌می ل گه‌ل په‌یقی بکاردهین و پۆلا ئەوی دگوهورن.^(۸) وه‌کو پاشگری (ه‌ر) ل ده‌می دچیته سه‌رکاری (بنیاتی کاری) دکه‌ته‌ ناف. وه‌کو دپه‌یقین (نقیسه‌ر، دانهر، بیژه‌ر... هتد.) دا دیاردبیت.

۳- گەردانکرن (مۆرفیمین ریزمانی):

مۆرفیمین ریزمانی بەردەوام و ب شیوەکی ریزمانی کاردکەن، کو دفیژیدا پۆلا پەیقی ژ بەشەکی بۆ بەشەکی دی ناهیتە گوھۆرین، بەلکوب تنی گوھۆرین د دارشتنیدا رویدەت.^(۹) بۆ نموونە ئەگەر مۆرفیما کۆمکرنی (ان) ل سەر پەیشا (زەلام) هاتە زیدەکرن، کو ناڤە، پۆلا ریزمانیا ئەوی پەیقی ناهیتە گوھۆرین، ئانکو دی هەر مینیتە ناڤ. هەروەسا زیدەکرنا مۆرفیما نەنیاسینی (ەک) ل سەر پەیشا (ئافرەت)، دی هەر مینیتە ناڤ.

کەواتە گەردانکرن ب پاراستنا پۆلی رادبیت، نەکو ب گوھۆرینا پۆلی ژ بەشەکی ئاخفتنی بۆ بەشەکی دیی ئاخفتنی سەبارەت زمانی کوردی، ئەو نقیسەرین ل بەر پۆناهییا ریزمانا ئینگلیزی بەحسی ریزمانا کوردی کرین، (۸) هەشت بەشین ئاخفتنی یین دیارکرین، ئەو ژێ ئەڤەنە:^(۱۰)

- ۱- ناڤ: ئازاد، نەوزاد، دیوار، دار،
- ۲- هەڤالناڤ: جوان، کریت،
- ۳- هەڤالکار: سەر، بن، رەخ،
- ۴- کار: دچم، بگرە، هات،
- ۵- پێشبنەند و پاشبنەند، وەکو: د..... (دا) یان (را) یان (ڤە) (د مالدا، د پەنجەریرا، د ژوورڤە). د (پێشبنەندە) و (دا) و (را) و (ڤە) (پاشبنەندن).
- ۶- ئامرازی پەیوەندیی: ل، ژ، بۆ،
- ۷- ئامرازی سەرسۆرمان: (مخابن، تەحەم، پەع، ئوحوو،) و ئامرازی گازیکرنی: (هۆ، گەلی، ئەی، هی، ئۆ، وۆ، ی،)
- ۸- جەهناڤ: ئەز، تۆ، کی، هەمی،

بەلی ئەو نقیسەرین کورد، ئەوین مفا ژ ریزمانا روسی وەرگرتین بەشین ئاخفتنی دکنە ۱۰، ئەو ژێ ئەڤەنە: (ناڤ، هەڤالناڤ، هەڤالکار، کار، پێشبنەند و

پاشبه‌ند، ئامرازی پیه‌ندی، (ئامرازی سه‌رسۆرمان و بانگکرنی)، جه‌ناف، پارتیکه‌ل، ژماره).^(۱۱) ئاشکه‌رایه (ژماره) هه‌می جوړین ژماره‌یان ب خوڤه دگرت، وه‌کو بنجی: (دوو، سه‌د، هزار)، پیکه‌ستن: (دوو دوو، سی سی، چار چار)، که‌رتی: (نیقه‌ک، چارپیکه‌ک، ... هتد). و پارتیکه‌ل ژی ئه‌وان فۆرمان ب خوڤه‌دگرت ئه‌وین د ریزمانا که‌قندا دگوتنی پیه‌قین هاریکار: (ره‌نگه، له‌وانه‌یه، خوزی،... هتد) و کارین هاریکار: (دقیت، دیت، ده‌ییت، ده‌توانم، ده‌شیم، ده‌بوایه،... هتد).

جوداهی د ناقه‌را ریزمانا (روسی) و (ئینگلیزی) دا، د ئه‌وی چه‌ندیایه، کو پیه‌ره‌وه‌که‌رین زمانی ئینگلیزی (ژماره) و (پارتیکه‌ل) ئی ناکه‌نه به‌شین ئاخفتنی، به‌لی پیه‌ره‌وه‌که‌رین زمانی ئینگلیزی (ژماره) و (پارتیکه‌ل) ی ب دوو به‌شین ئاخفتنی ده‌ژمیرن^(۱۲).

ب دیتنا قوتا بخانا ئینگلیزی (ژماره) سه‌ر ب به‌شی ئاخفتنی هه‌قالناقیه، و (پارتیکه‌ل) سه‌ر ب ئامرازی (سه‌رسۆرمان و بانگکرنیه)، به‌لی دراستیدا پارتیکه‌ل (با، دا، ده‌ییت، ده‌توانیت، دشییت،... هتد) هیچ پیه‌وه‌ندییه‌ک ب ئامرازی سه‌رسۆرمان و بانگکرنیه‌ نینه، به‌لکو به‌شکی سه‌ر به‌خویی ئاخفتنییه. د ریزمانا نویدا، هنده‌ک ریزمانفیس د ئه‌وی باوه‌رییدا نه، کو به‌شین ئاخفتنی ب تنی دبنه‌ سی به‌ش، ئه‌وژی (ناف، کار، ئامرازن، ئانکو د دیتنا ئه‌واندا (ژماره، هه‌قالناف، هه‌قالکار، جه‌ناف) نافن و سه‌ر ب پۆلا ناقیقه‌نه، کو دیژنه ژماره‌یی، (نافی ژماره‌یی) و دیژنه هه‌قالنافی (نافی هه‌قالنافی) ... هتد.

ئه‌گه‌ر ئه‌م ته‌ماشه‌ی ئه‌وی دابه‌شکرنی بکه‌ین، ئه‌وا دیژیت به‌شین ئاخفتنی سی به‌شن، کو (ناف، کار، ئامرازن)، ئه‌و چه‌نده‌ دی بۆ مه‌ دیار دیت، کو ئه‌ف دابه‌شکرنه، هه‌ر ئه‌و دابه‌شکرنه ئه‌وا عه‌ره‌بان به‌ری چه‌ند سه‌د ساله‌کان بۆ به‌شین ئاخفتنی دانای، کول ده‌ف ئه‌وان ژی به‌شین ئاخفتنی (ناف، کار،

ئامراز) بوون. هندەك زمانقانیڭ دى بەشىڭ ئاخىقتىڭ دكەنە دوو بەش، ئەو ژى (ناف) و (كاران، كۈب ديتنا ئەوان (ئامراز) سەرب نافی قە دەيتە ھژمارتن. ژ ھەژىيە بېژىن، كۈ ھەتا ئەقى سەردەمى ژى هندەك رېزمانقىسىڭ كورد ھەنە، بەشىڭ ئاخىقتىڭ دكەنە (۱۰) و هندەك دكەنە (۸) و ئەوین ل دویف رېزما نا نوى دچن، دكەنە (۳) بەش.

ل دووماھىيى پېدقىيە ئەوئ چەندى بېژىن، كۈ چەند رېكەك ھەنە بو پۆلىنكرن و ژىكجوداكرنا بەشىڭ ئاخىقتىڭ، ئەو رېك ژى ئەقین ل خوارىنە:

۱- ب رېكا سروشتى پەيقتى ب خۆ:

د قېرىدا پەيقتى ب خۆ دابەشدين بو ناف، ھەقالناف، كار، ھەقالكار... ھتد، كۈ زۆربەيا جاران ب رېكا واتايى دەيتە دياركرن. (۱۳) ۋەكو (ديوار) نافە، (رەش) ھەقالنافە، (گرت) كارە و (لەن) ھەقالكارە و ب ئەقى رەنگى پېناسەيا بەشىڭ ئاخىقتىڭ دكەن: (ئەقە واتايى دكەنە پېقەر).

- ناف: ئەو ھە نەقلىنا ناگيانلە رەكى (مروقت، گيانەوەر، بالندە، رۈەك) يان بى گيانەكى (تشت) بەيتە گوتن، ۋەكو: (زەلام، ژن، كور، كچ، مامۇستا، پوليس، ھەسپ، كەو، كوتر، مېز، ديوار،).

- كار: سى مەرج تېدا ھەنە (بكار يان بكار يان شولكەر) و (دەم) و (روويدانەكا ديار بەرچاقت دكەت).

- جەنەف: ئەو جۆرە پەيقتە يا بشىت ل جەي نافی بەيت و ئەركىن ئەوئ نافی و تا رادەكى ئەركىن ئەوئ ژى ب خوقە بگريت، ۋەكو بېژىن (نەسرینی چىرۆك خواند: ئەوئ چىرۆك خواند) ل قېرى (ئەوئ) ئەركى نافی (نەسرین) ۋەرگرتيە، كۈبكەرە و تايەتمەندىيا (نەسرین) ۋەرگرتيە، كۈمىيە و تاكە.

- ھەقالناف: ئەو پەيقتە يا ۋەسفا نافەكى يان جەنەفەكى بکەت.

- ھەقالكار: ۋەسفا كارى دكەت ژ لايى دياركرنا (دەم و جە و چەوايى و

رېكخستن و چه ندیا) كاریفه. ئەف رېكه تایبەت بوو ب رېزما ناكه فن فه، ئانكو رېزما ناكه فن واتا دكره پېقه ر بۆ ژېكجودا كرنا به شین ئاخقتی.

۲- ب رېكا هندەك گیرەكان:

هندەك گیرەك هه نه، دشیئ به شین ئاخقتی دیاربكه ن.^(۱۴) بۆ نموونه ئەو په یفا مۆرفیما پله یا به راورد (تر) و پله یا بالا (ترین) وهر بگریت، ئەو په یف هه قالنافه و ئەو په یقین مۆرفیمین کۆمکرنی (ان، ات، جات، هات، ..) و مۆرفیمین نیاسینی (هکه) و نه نیاسینی (هک، یك، ی) و نفشی (ی، ی، ا) وهر دگرن ناخن، ئەو په یفا مۆرفیمین دەمی وهر دگرن وهکو (د، دی) و (ی، ا، وو، د، ت) ئەو په یف دبیتە کارن.

۳- ب رېكا جهی کەرسته ی د ناف گری یان رسته ییدا (ب رېكا بکارهینانی):

د قیریدا بۆ دیار کرنا به شی ئاخقتی پشت ب جهی کەرسته ی د ناف رسته ییدا یان گرییدا دهینه بهستن.^(۱۵) ئانكو د زمانی کوردیدا (کار: ئەو په یقه ئەو دکه فیه دووماهییا رسته یی و د قیریدا ب رېكا ئه رکی دبیتە (کار) و (ناف: ئەو په یقه، کول دەستییکا رسته یی دهیت یان ل پیش کاری دهیت) و (هه قالناف: ئەو کەرسته یه ئەوی دبیتە دیار کەر بۆ ناخی یان بۆ کاره کی بیهیز ، به لی ب مهرجه کی وه سفا نافه کی بکهت، هندەك جوړه هه قالناف هه نه، بهری ناخی دهین، وهکو هه قالناخین دیار و نه دیار و پرس و ژماره و نیشانه (چەند مړوښ)، ههروه سا هندەك هه قالناف هه نه، ل پاش ناخی دهین، وهکو (هه قالناخی چهوایی و پرس و نه دیار و ژماره یا رېكخستن)، د ئەفی بواریدا دقیت ئامرازی خستنه سەر د نافه را ئەواندا بهیت، وهکو (کچا جوان، کورپی لاو، خانیی دووی، بابەتی چهوا؟! هتد).

ژ هه‌ژیه بیژین، کو هه‌ر دوو ریکین (۲) و (۳) تایه‌تن ب ریزمانا نویقه و ریکا (۱) تایه‌ته ب ریزمانا که‌فنه، چونکی سه‌ره‌ده‌ریی ل‌گه‌ل واتایی دکه‌ت، به‌لی ریکا (۲) و (۳) هه‌ولده‌ن ب ریکا بکارهینانی یان گیره‌کان به‌شین ئاخفتنی پۆلین و دابه‌شکه‌ین.

پشتی به‌حسی به‌شین ئاخفتنی (پۆلین ریزمانیی پهیقی) هاتییه‌ کرن، ل قیری دی هه‌ولده‌ین ل دویف دیتنا فینجی پۆلین ریزمانیی پهیقی دیاربکه‌ین. فینج ئاماره‌یی ب هندی دده‌ت و دبیزیت: پۆلین په‌یقان گرنگن بۆ پرۆسه‌یا وه‌رگرتنا زمانی، ژبه‌رکوئه‌و هاریکاریا مه‌ دکه‌ن ژبۆ دروستکرنا رسته‌یان ب شیوه‌کی ئابوری. دیسان پۆلین ریزمانیی په‌یقان دابه‌شی دوو جوران دکه‌ت، ئه‌وژی ئه‌قین ل خوارینه‌ (۱۶):

۱- پۆلین فه‌ره‌ه‌نگی: ئه‌فه‌ ئه‌وان په‌یقان ب خو‌فه‌ دگريت، ئه‌وین واتا ژده‌رقه‌ی ده‌وروبه‌ری تیدا ده‌يته‌ بکارهینان هه‌ین و ئه‌فه‌ژی دب‌نه‌ (ناف و کارین فه‌ره‌ه‌نگی و هه‌قالناف و هه‌قالکار).

۲- پۆلین ریزمانی: ئه‌فه‌ ئه‌وان په‌یقان ب خو‌فه‌ دگريت، ئه‌وین واتا ئه‌وان به‌شه‌ک بیت ژ چارچو‌فی ریزمانی، ئانکو‌پۆلی ریزمانی دب‌ین. وه‌کو (ئامرازین په‌یوه‌ندی، ئامرازین به‌ستنی (لیکدانی)، جه‌ناف، (کارین هاریکار). (۱۷)

دیسان فینج ئاماره‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی دده‌ت و دبیزیت: هنده‌ک جارن پۆلین فه‌ره‌ه‌نگی ب پۆلین فه‌کری ده‌يته‌ نیاسین و پۆلین ریزمانی ب ناف پۆلین گرتی ده‌يته‌ نیاسین.

ل خواری دی هه‌ولده‌ین ب کورتی جو‌دا‌هیی د‌نا‌قه‌را پۆلین فه‌کری و گرتیدا بکه‌ین:

۱- دپۆلا فه‌کریدا ژماره‌یا ئه‌وان سنووردار نین، واته‌ ئه‌م نه‌شین ژمارا نا‌فان دیاربکه‌ن، کا ده‌ر زمانه‌کیدا چه‌ند ناف هه‌نه‌، به‌لی ژماره‌یا پۆلا‌گرتی

دیارکرینه، ئانکو دهر زمانه‌کیدا دیاره کا چهند ئامراز هه‌نه.

۲- پۆلا فه‌کری دشیته‌ ئه‌ندامینه‌ دی وه‌ربگریت، به‌لی پۆلاگرتی زوی ب زوی ئه‌ندامینه‌ دی وه‌رناگریت، ژبه‌ره‌ندی ئه‌ف پۆله‌ هه‌ر ب هندی نافداره، کو ئه‌ندامینه‌ ئه‌وی دیارکری و جیگیرن.

۳- که‌رستینه‌ پۆلا فه‌کری ژ لایه‌ فۆرمی و واتایفه‌ سه‌ربه‌خۆنه، چونکی که‌ره‌ستینه‌ ئه‌وی په‌یقه‌ فیه‌ر هه‌نگینه، به‌لی که‌ره‌ستینه‌ پۆلاگرتی ژ لایه‌ واتایفه‌ به‌ندن، وه‌کو (ئامرازان) یان ژ لایه‌ فۆرمیقه‌ دبه‌ندن. وه‌کو جه‌ناقان (جه‌ناقینه‌ لکاو).

۴- پۆلا فه‌کری یان ب ریکا نافکرن و بکاره‌ینانی یان ب ریکا دارشتن و لیکدانی به‌رده‌وام دشیته‌ په‌یقه‌ نوی په‌یدابکه‌ت، به‌لی پۆلاگرتی ب ریکا ئه‌وان که‌ره‌ستینه‌ سنووردار و دیارکری په‌یره‌وه‌کی دیارکری دروستدکه‌ت. (۱۸)

– وشه‌سازی (مۆرفۆلۆژی):

أ- مۆرفۆلۆژیا تیۆریا ده‌ستیکی:

زانا (Goethe) ب بابی روحیه‌ مۆرفۆلۆژی ده‌یته‌ هژمارتن. ئه‌وی ئه‌ف زاراقه‌ داھینا، ل ده‌می ئه‌وی ل سالا (۱۷۹۵) نفیسی، کو مۆرفۆلۆژی وه‌ک تیۆره‌بوونا خۆه‌بوویه و مۆرفۆلۆژی بریتیه‌ ژ به‌نمایینه‌ شیوه‌ینه‌ لیکدای و دروستکرن و فه‌گوه‌استنا ته‌نینه‌ ئه‌ندامی (الاجسام العضویه). (۱۹) ب شیوه‌کی گشتی، ئه‌و گریمانه‌یا گریدای ب ریکخستن د سروشتیدا و لیکه‌ران ل یاسایینه‌ سروشتی ئه‌ف هه‌زره‌ سه‌رکیشیا ئه‌وان د مۆرفۆلۆژیا تیۆریدا هاته‌ کرن و ئاماره‌پیکرنا ئه‌وان بۆ ئیکبوونی ژ هه‌مه‌جۆرییه‌. په‌یدا بوونا داروینی و مندالیی و تیۆرینه‌ جۆری یینه‌ ئه‌وان یینه‌ جیاواز په‌یوه‌ندی ب تیگه‌هشتنا هه‌مه‌جۆریا مۆرفۆلۆژییه‌ هه‌بوو. (۲۰)

ديسان ئارنوف و فەديمان ژى ئامازەيى ب ئەوى چەندى ددەن و دېژن:
 زاراقى مۆرفولۇژى بۇ شاعر و فەيلەسوف و پومانفيس و شاتونفيسى ئەلمانى
 (Johann Von Goethe) دزفريت، كوئەوى ئەف زاراقەل دەمى نوى ل چەرخى
 نوزدەيى د بياقى بايلولۇژيدا دارشتيه و دياردكەن، كوئەژادى ئەفى پەيشى
 گريكيه و ژ پەيڤا (Morph) دروستبويە، كو ب واتايا شيوہ يان فۆرم دەيت
 و مۆرفولۇژى فەكۆلىنى ل شيوہ و فۆرمى دكەت. د زانستى بايلولۇژيدا پەيڤا
 مۆرفولۇژى ئامازەيى ب فەكۆلىنا شيوہ و پېكھاتا ئەندامان ددەت و د زانستى
 جيلوجيليدا پەيڤا مۆرفولۇژى ئامازەيى ب پېشكەفتن و دروستكرن و پېكھاتا
 شيوہيىن زەفى (ئەردى) دكەت؛ بەلى د زانستى زمانيدا پەيڤا مۆرفولۇژى
 ئامازەيى ب سيستەمى، ەقلىي ەفپشك د دروستكرنا پەيڤا دكەت يان
 ئامازەيى ب ئاستەكى زمانفانيى دكەت، ئەوى سەرەدەريى ل گەل پەيڤان و
 پېكھاتا ئەوى يا نافخويى دكەت و چەوا ئەو پەيڤ دروستبويە. (۲۱)

ب - مۆرفولۇژيا نوى:

McGhee نواندەكا ئىكگرتى يا فعلى بۇ مۆرفولۇژيا نوى پېشكىشكر، كو
 پېكھاتيه ژ:

۱- لاساكرنا شيوہيى (فۆرمى).

۲- دروستكرنا روبەريى مۆرفى، كو دسياندايە بەيتە پېشكىشكرن و
 بەراوردكرن. (۲۲)

لاساكرنا شيوہيى دبىت يان نەل گەل پېكھاتا روبەريى مۆرفى بيت، بەلى
 ەروەكو McGhee ئامازەپىكرى بەراوردكرنا روبەريى مۆرفى بۇ دابەشكرن
 تيورى و پراكتيكى ئەفە بەشداريەكا سەرەككە بۇ مۆرفولۇژيا نوى و فەكۆلىنا
 گەشەكرنا ئەوى. (۲۳)

دسياندايە بېژين مەبەست ژ وشەسازيا نوى ئەو وشەسازيە ئەوا

مۆرفىمى ب بچويكتىن يەكەيا واتادارا زمانى ددانىت، نەكو پەيىقى. ئەف
جۆرى وشەسازىيى ھەقدەمە ل گەل پەيدا بوونا زاراقى مۆرفىم د زمانىدا،
كو قەكۆلىنى ل جۆرىن مۆرفىمى و دياركرنا ئەلومۆرف و مۆرفان دكەت،
زىدەبارى پەيوەندىيا مۆرفىمى ل گەل پەيىقى و بەشدارىيا ئەوى د ناف يەكەيىن
زمانىدا.... ھتە.

ج - چەمكى وشەسازىيى (مۆرفۆلۇژىيى) :

مۆرفۆلۇژى وەكو تىگەھ د ناف پەرتووكىن رېزمانقىسىن كەقندا ھەبوونا
خۇ ھەبوويە، وەكو ل دەف پانىنى يى سانسكرىتى ل چەرخى پىنجى
بەرى زانىنى دەيتە دىتان دىسان تەقلىدا مۆرفۆلۇژى د پەرتووكىن يونانى و
رومانىيا ئزىدا ھەبوونا خۇ ھەبوويە. (۲۴)

ھەتا چەرخى نوزدەيى زانىنى، زمانقانىن رۇژئاقايى بۇ ھندى دچوون، كو
رېزمان پىكەيىنى ئىككىيە بۇ شروڧەكرنا پىكەھاتا پەيىقى. (۲۵)

ئانكو بەرى چەرخى نوزدەيى، زاراقى مۆرفۆلۇژى ھەبوونا خۇ ھەبوويە،
ژبەركو وەكو ل سەرى مە دياركرى رېزمانى پىكەھاتا پەيىقى شروڧەدكر، لى ل
نىقا چەرخى نوزدەيى مۆرفۆلۇژى وەكو زاراق و پىكەيىنەكى نوى ھاتە د ناف
گۆرەپانا زمانىدا وگرنكى ب پىكەھاتا پەيىقى دا. ئەقجا ژبەر ھندى پەيدا بوونا
زاراقى مۆرفۆلۇژى يى نويە.

زاراقى (مۆرفۆلۇژى) د بنەرەتدا د بايلۇجىيىدا دھاتە بكارھىنان، بەلى ل
نىقا چەرخى نوزدەيى ئەف زاراقە بۇ سالۇخكرنا جۆرەكى قەگىرانى ھاتىيە
بكارھىنان، كو ھەمى رەگەزىن سەرەكى ئەوین د زمانىدا بكارھاتى شروڧە
دكەت. د قىرىدا مەبەست ژرەگەزىن سەرەكى د پەياما زمانىدا مۆرفىمە. (۲۶)

ھەرچەندە قوتايىيىن زمانى بەردەوام گرنگىيا پەيىقى دزانىن، بەلى
وشەسازى ئەوا قەكۆلىنى ل پىكەھاتا نافخۇيا پەيىقى دكەت، وەكو ئاستەكى

زمانی به‌رچاف دیارنه‌بوو هه‌تا چه‌رخ نوزدی ل ده‌ستپیکا چه‌رخ نوزدی وشه‌سازی روله‌کی زیندی د هه‌یکه‌لیه‌تا زمانی هندو ئه‌روپیدا دیت. ل سال ۱۸۱۶ز فرانز بوب رابووب چاپکرنا ئه‌نجامین فه‌کولینه‌کی، کو پشته‌فانیا ئه‌وی بانگه‌وازیی دکه‌ت، ئه‌وا دیژیت: زمانین سانکسرتی و لاتینی و چیرمه‌نی ژ پشیه‌کا به‌ربه‌لاف پاشقه زقرینه و ئه‌فه‌ژی ژلای و لیام جونی ل سال ۱۷۶۸ز ب ده‌سقه هاتبوو، به‌لگه‌یی بویی پشپه‌ستنی ل سهر به‌راوردکرنی ل دور دوماهیکی ریزمانی یین په‌یقان د ناقه‌را ئه‌قان زماناندا دکه‌ت. د ناقه‌را سالین ۱۸۱۹-۱۸۳۷د جاکوب گریم کو هه‌فده‌م و هه‌فچه‌رخ بوو ل گه‌ل بویی، رابووب چاپکرنا کاری خوئی کلاسیکی (Deutsche Grammatik) و ژ ئه‌نجامی کاری ئه‌وی یی به‌راورد بو سیستمی ده‌نگان و شیوه‌یی دروستکرنا په‌یقان، گریمی په‌یوه‌ندی د ناقه‌را زمانی چیرمه‌نی و زمانین دیین هندوئه‌روپیدا دیارکو و پاشی ل ژیرکاریگه‌ریا تیورا داروینی یاگه‌شه‌کرنی، زانایی زمانی ماکسی موله‌ری د محازه‌راتین خودا ل ئیکسفوردی ل سال ۱۸۹۹ جه‌خت ل هندی کر، کو فه‌کولینا پیشکه‌فتنا په‌یقان دی پیشکه‌فتنا زمانی دیارکته‌ت، ئه‌وژی وه‌کوزانستی بایلوژی ئه‌وی فه‌کولینی ل شیوه‌یی ئه‌ندامان دکه‌ت. (۲۷)

بانگه‌وازیه‌کا تایه‌ت ل دور هندی هه‌بوو، کو فه‌کولینا (۴۰۰-۵۰۰) ره‌گین په‌یقان یین زمانین هندوئه‌روپیین که‌فن د ناف زمانین ئاسیا و ئه‌وروپادا، کللیک بوو بو تیگه‌هشتنا نه‌ژادی زمانی مروقی. ئه‌ف بانگه‌وازیین پیشقه‌چوویی ل ئه‌قان نیزیکان د ناف میروویا وشه‌سازیییدا گرنگی په‌هاتیه‌ دان، لی ژبه‌رکو وه‌سا ته‌ماشه‌ی وشه‌سازییی هاته‌کرن، کو سیستمه‌کی هه‌فده‌مه، ئانکو سیستمه‌مه‌که جه‌ختی ل فه‌کولینا پیکه‌تا په‌یقی د ئیک ماوه‌ییدا د زیانا زمانه‌کیدا زیده‌باری پیشه‌فچوونا په‌یقان دکه‌ت. هه‌ر چه‌نده رپیکه‌فتنا جفاکی د ناقه‌را زانایین زمانیدا ل سهر ئه‌فی خالی هه‌بوو، لی وشه‌سازییی

پیشاژویه‌کا نه‌جیگیر د زمانقانییا چه‌رخ‌ی پیستیدا هه‌بوو.^(۲۸)

د ناقه‌را سالین ۱۹۴۰-۱۹۶۰ دا، جه‌ختکرن ل سه‌ر وشه‌سازی هاته‌کرن، کومه‌ک ژانانی تئورا بونیا‌دگه‌ری گرنگی ب تئورا پیکه‌اتا په‌یقی دان، وه‌کو بلومفیلد و هاریسی.^(۲۹)

نیدا‌ی ل سال ۱۹۴۹ په‌رتووکا خو‌ئه‌واب ناق‌ی مۆرفۆلۆژی چاپکر، کو تیدا تئورا بونیا‌دگه‌ری پۆلینکر، هه‌روه‌سا رابوو ب شروقه‌کرن و هسفییا په‌یقان.^(۳۰) زانانی بونیا‌دگه‌ریا ئەمریکی دیارکرن، کوشیان هه‌یه‌یه‌یف به‌ینه‌ شروقه‌کرن ژالیی په‌یوه‌ندییا ئەوان ب مۆرفیمانقه، کو ئەویه‌که‌یین بچوین ژ واتایی و ئەرکی ریزمانی.^(۳۱)

بونیا‌دگه‌رییان دیت کو وشه‌سازی لقه‌که ژ زمانقانیی و ئارمانجا ئەوی ئەوه، قه‌کۆلینا مۆرفیم و ریک‌خستنا مۆرفیمانه‌ د دروستکرن په‌یقاندا.^(۳۲) وشه‌سازی لقه‌که ژ ریزمانی، قه‌کۆلینی ل په‌یف و مۆرفیمین زمانی ژ لاین جوراوجۆرفه‌ دکه‌ت، ئاشکرایه‌ ریزمان دوو ئاستان ب خو‌فه‌ دگرت، ئەوژی: (وشه‌سازی) و (رسته‌سازی) نه‌.

په‌یقا مۆرفۆلۆژی یا لیک‌دایه‌ و ژ دوو په‌یقین سه‌ربه‌خو‌پیکده‌یت: مۆرف (مۆرفیم): شیوه‌یه، شکه‌له‌ لۆجی: زانست.

ئانکو وشه‌سازی زانستی شیوه‌یه، ل دویف پیکه‌اتا په‌یقی دچیت. وه‌کو: - دار: مۆرفه، شکه‌له، په‌یقه‌کا سه‌ربه‌خو‌یه.

- بریندار: دوو مۆرفیمین، (برین) مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خو‌یا ب واتایه‌ و (دار) مۆرفیمه‌کا به‌ندا پاشگره، که‌واته‌ زانستی مۆرفۆلۆجی دده‌ته‌ دیارکرن، کو په‌یقا (بریندار) یا دارشتیه‌ ژ لایی پیکه‌اتییقه‌ و ژ دوو مۆرفیمان پیکه‌اتیه‌.

د زمان‌ کوردیدا وشه‌سازی ژ سی به‌شان پیکده‌یت: وشه‌ + ساز (بنیاتی کار‌ی سازان) + پاشگری (ی) و ئەفه‌ بوویه‌ زاراقه‌کی زمانقانی، کو به‌حسی په‌یف و مۆرفیمین زمانی دکه‌ت.^(۳۳)

ل خوارى دى هه‌ولده‌ين ديتن چەند زانايان ل سەر پىناسەيا وشە‌سازيى دياربکەين. ب ئەفى رەنگى ل خوارى:

۱- کريستال ل دۆر پىناسەيا وشە‌سازيى دىژىت: وشە‌سازى لقەکە ژرېزمانى فەکۆلىنى ل پىکەها تا پەيقان دکەت و جوداھيا ئەوى ل گەل رستە‌سازيى ئەو، کو رستە‌سازى فەکۆلىنى ل پىکەها تا رستە‌يى دکەت. (۳۴) ئانکو رستە‌سازى فەکۆلىنى ل ئەوان ياسايان دکەت ئەوين برپارى ل سەر پىکەفە‌گریدانا پەيقان د ناف رستە‌يىدا دکەت، لى وشە‌سازى فەکۆلىنى ل پىکەها تا شيوە‌يىن تايەت ب پەيقانفە دکەت ژ ئاليى بکارهينانا پىکەها تا مۆرفيمى. (۳۵)

۲ - ماسيوس د ئەوى بۆچوونىدايه، کو وشە‌سازى فەکۆلىنى ل پىکەها تا رېزمانيا پەيقان دکەت و ئەو کارتيگۆرين ب رپکا ئەوى دەينه دەستنيشانکرن. (۳۶)

۳- فرۆمکين د پىناسە‌کرنا وشە‌سازيىدا دىژىت: وشە‌سازى فەکۆلىنى ل پىکەها تا نافخۆيا پەيقان و ئەو ياسايىن ب رپکا ئەوان پەيف دەينه دروستکرن دکەت و ديار دکەت، کو وشە‌سازى (مۆرفۆلۆژى) ژ دوو پارچه‌يان يان دوو مۆرفيمان پىکدەيت، ئەوژى (morph+Logy)، ئانکو زانستى شيوە‌يى. ب ئەفى چەندى وشە‌سازى زانستى شيوە‌يى پەيقانفە. وشە‌سازى بەشە‌کە ژ زانينا رېزمانا زمانى يا تايەت ب مەفە و وەکو پتريا زانينا زمانى، وشە‌سازى زانينە‌کا بى ئاگە‌هە. (۳۷)

۴- جۆرج يۆل د پىناسە‌کرنا وشە‌سازيىدا دىژىت: وشە‌سازى فەکۆلىنى ل شيوە‌يىن تايەت ب پەيقانفە دکەت. (۳۸).

۵- فاسۆلد ل دۆر وشە‌سازيى دىژىت: وشە‌سازى لقەکە ژ زمانقانيى کو يى تايەتە ب فەکۆلينا پەيوەنديا د نافبەرا واتا و شيوە‌يى (فۆرمى) پەيقاندا. زانايىن وشە‌سازيى گرنگيى ب پارچه‌يىن دروستکەرين پەيفى دەن و ئەف پارچه و چەوانيا پىکەفە‌گریدانا ئەوان ل گەل ئىک ژيىخەمت دروستکرن پەيقانفە. (۳۹)

۶- هاسیلماس و سیبس سه‌بارەت پیناسه‌یا وشه‌سازیی دبیژیت: وشه‌سازی ئەو زانستەیه ئەوی فەکۆلینی ل پیکهاتا نافخویا په‌یقان دکەت. په‌یقان پیکهاتین نافخوی هه‌نه، ژ دوو تیگه‌هین جیاواز فە. (۴۰):

أ- په‌یف پیکهاتینه ژ کۆمه‌کا ده‌نگان، ئانکو پیکهاتا فۆنۆلوجیا تایبه‌تا خو هه‌یه. ئە فجا ژ به‌ر هندی په‌یفه‌کا وه‌کو: (دار) ژ سی ده‌نگان پیکده‌یت.

ب- جیاوازی باهرا پتر د شیوه‌یی په‌یقاندا هه‌یه، کو شیوه‌یین ریکخستی ل گه‌ل گوهوریین واتایی هه‌نه. بۆ نمونه په‌یقین: (دار، دارتاش، دارقان) کو شیوه‌یین ریکخستی هه‌نه، لی ده‌مان ده‌مدا واتیین ئەوان ژیکجودانه.

۷- لایبر دبیژیت: وشه‌سازی فەکۆلینی ل دروستکرنا په‌یقان دکەت، دیسان ل دویف ریکین نویین دروستکرنا په‌یقان د زمانین جیهانیدا دگه‌ریت. ئاخفتنکه‌ری ره‌سەنێ زمانی شیان زانیی ل دۆر چه‌وانیا دارشتنا په‌یقین نوی هه‌یه و هه‌ر پۆژ هه‌ست ب په‌یقین نوی دکەت و تیدگه‌هیت، کو به‌ری هینگی ئەو په‌یف گوهلینه‌بووینه. (۴۱)

ژ ئەنجامی ئەقان هه‌می پیناسه‌یان د شیاندا یه‌ بیژین: وشه‌سازی ئاسته‌کی زمانیه‌ فەکۆلینی ل پیکهاتا په‌یقان دکەت، کا ئەو په‌یف ساده‌یه یان نه‌ (واته‌ ژ چه‌ند مۆرفیمان پیکده‌یت)، هه‌روه‌سا ته‌ماشه‌ی فۆرم و واتایا جووری مۆرفیمی دکەت، کا ده‌ر جووره‌کیداکیز ئەوان به‌نده‌ و کیز ژ ئەوان سه‌ربه‌خویه. بۆ نمونه د مۆرفیما سه‌ربه‌خۆدا، فۆرم و واتا هه‌ر دوو سه‌ربه‌خۆنه. وه‌کو نمونه‌یین (دار، دیوار، گول... هتد) دیاردیت، کو ئەف نمونه‌ ژ ره‌خی فۆرم و واتایقه‌ سه‌ربه‌خۆنه.

د- بۆچی زمانین جیهانی وشه‌سازی هه‌یه؟

ئهم وه‌کو ئاخفتنکه‌رین سه‌ره‌کیین زمانی، وشه‌سازی ژبه‌ر چه‌ند ئه‌گه‌رین جیاواز بکاردهینین، ئیک ژئه‌وان ئه‌گه‌رین کو د زمانیدا وشه‌سازی هه‌بیت، ئه‌وژی ژبه‌ر دروستکرنا لیکسیمین نوییه ژ لیکسیمین که‌فن و ئه‌ف پرۆسه‌یه ب ناڤی دروستکرنا لیکسیمان- Lexeme formation^(٤٢) ده‌یته ناڤکرنا و گه‌له‌ک ژ زمانفانان زاراڤی دروستکرنا په‌یڤی- Word formation بکاردهین. چیدبیت ئه‌ف بکارهینانه یا شیواندی بیت، ئه‌فجا ژبه‌ر هندی دروستکرنا لیکسیمان چیدبیت ئیک ژئه‌فان دوو تستان بده‌ت، ئه‌وژی ئه‌فه‌نه^(٤٣):

١- هنده‌ک ژ یاساین دروستکرنا لیکسیمان پولا ریژمانیا په‌یڤی ناگوهوریت، به‌لکوب تنی واتایه‌کا بنه‌ره‌تیا نوی زیده‌دکه‌ت. وه‌کو:

- کار — کار
گرت + ه‌فه = گرته‌فه
هل + گرت = هلگرت.
- ناف — ناف
ئاسن + گه‌ر = ئاسنگه‌ر
خوارن + گه‌ه = خوانگه‌ه

٢- یاسه‌یه‌کی دی بو دارشتنا لیکسیمان هه‌یه، ئه‌وژی زیده‌باری گوهورینا پولا ریژمانی. دیسان زانیاریین نویین بنه‌ره‌تی زیده‌دکه‌ت. وه‌کو:

- کار — هه‌فالناف
- مر — نه‌مر.
- هه‌فالناف — ناف
- خو‌ش — نه‌خو‌ش
- ناف — هه‌فالناف
گوند + ی = گوندی.
زیر + ین = زیرین.

پیدقییه ئه‌وی چهن‌دی بیژین، کو هه‌می زمانان هه‌مان رپک بو دارشتن و دروستکرنا لیکسیمان هه‌نه، هه‌ر چه‌نده هنده‌ک جاران ژیکجودادین^(٤٤) مۆرفؤلۆژی رادبیت ب گه‌ردانکرنا لیکسیمین نوی ژ لیکسیمه‌کی. بو نموونه د زمانی ئینگلیزیدا لیکسیما (walk) چه‌ند شیوه هه‌نه. وه‌کو (walks, walked, walking, walk) کو ئه‌ف شیویه دشیاندایه د ده‌وروبه‌رین ریزمانیین جیاوازا دا بهینه بکارهینان. دروستکرنا په‌یقین گه‌ردانکری ئه‌فه بریتیه ژ دروستکرنا په‌یقین کو ده‌ربهرینی ژ جیاوازیین ریزمانی دکه‌ن. وه‌کو ژماره (کۆم و تاک) و ده‌م (رابدوو و نوکه) و که‌س (ئیک، دوو، سیی) و حاله‌ت (بکه‌ر، به‌رکار) ... هتد.^(٤٥)

ل ده‌می ئه‌م شیوه‌یی په‌یقی دگوهورین، داکول گه‌ل ده‌وروبه‌ری ریزمانیی تاییه‌ت بگونجیت، ئه‌م ل ئه‌وی ده‌می سه‌رده‌ه‌ریی ل گه‌ل ئه‌وی چهن‌دی دکه‌ن، ئه‌وا زمانقان دیژنی: گه‌ردانکرن. -Inflection^(٤٦) کو ئه‌فه ب رپکا مۆرفیمین ریزمانی ده‌یته ئه‌نجامدان. پیدقییه ئه‌وی چهن‌دی بیژین زمانان به‌رین جیاواز ژ گه‌ردانکرنا هه‌یه. زمانی ئینگلیزی کیم گه‌ردانکرن هه‌یه، لی لاتینی و گریکی گه‌ردانکرنا کا پتر ژ ئینگلیزی هه‌یه. دیسان فه‌ره‌نسی و ئیسپانی ژی گه‌ردانکرن دکاریدا پتر زمانی ئینگلیزی هه‌یه، لی هنده‌ک زمان هه‌نه، کو گه‌رانکرن تیدا کیمتره ژ زمانی ئینگلیزی، وه‌کو زمانی ماندیرینا چینی کو د ئه‌فی زمانیدا دشیاندا نینه کۆم یان ده‌می رابدوو به‌یته جوداکرن.^(٤٧)

دقیته ئه‌و چه‌نده ژی به‌یته‌گوتن، کو د زمانی کوردیدا گه‌ردانکرنا شیوه‌یین نوی ژ لیکسیما ره‌سه‌ن ب شیوه‌کی به‌رچاف دیاردبیت. بو نموونه گه‌ردانکرن دکاریدا ب ئه‌فی ره‌نگیه: (گرت، دگرت، دی‌گرت، بگرت، بگرم... هتد)، هه‌روه‌سا ب رپکا مۆرفیما کۆمکرنا تاک و کۆم ژیکجودا دبیت و په‌یف ده‌یته

گەردانکرن. وه‌کو: (قوتابی، قوتابیان). دیسان گەردانکرن د ئەفی کاریدا ب رپکا گوهورپنا کەسی هاتییه ئەنجامدان: (هاتم، هاتی، هات، هاتین، هاتن، هاتن)... هتد.

هـ- وشه‌سازی د زمانین جیاوازا:

هه‌بوونا وشه‌سازیی د هه‌می زمانین جیهانییدا وه‌کو ئیک یا زه‌ق و دیار نینه. د هندەك زماناندا بۆ دەرپرنا کۆمکرنی مۆرفیمین تایبەت هه‌نە و د هندەك زمانین دیدا ب رپکا پەیفین سەربەخۆ دەرپرین ژێ دەیتە کړن. (٤٨)

زمانان زاراڤین وه‌کو شیکاری و پیکهاتەیی بۆ ئاماژەپیکرنا پلەیا وشه‌سازیی د ناف زمانیدا بکارهینان. زمانین وه‌کو یوربا و فیتنامی و ئینگلیزی، کو وشه‌سازی د ناف ئەقان زماناندا پۆله‌کی ب شیوه‌یه‌کی رێژه‌یی مامناوهند دگێریت، کو ئەف زمان ب زمانین شیکاری دهینه نیاسین. ئەفجا ئەو زمانین کو وشه‌سازی تیدا گەله‌ك پیدفی ب شروقه‌کرنی بیت، دبێژنه ئەوان زمانان زمانێ گوشه‌گیر (منعزل)، لی زمانین وه‌کو سومه‌ری و سواحلی... هتد، کو د ئەقان زماناندا وشه‌سازی پۆله‌کی گرنک دگێریت، کو دبێژنه ئەقان زمانان زمانین پیکهاتەیی، کو د ئەقان زماناندا پەیفین لیکدای گەله‌ك هه‌نە. (٤٩)

جوداهی د نافه‌را زمانین شیکاری و پیکهاتەیییدا ئەوه، کو شیکاری یا به‌رده‌وامه، کو ژ زمانه‌کی گەله‌ك گوشه‌گیر بۆ زمانه‌کی فره‌پیکهاتەیی جیاواز دبیت و دشیاندا یه‌جه‌ی زمانی د ئەفی به‌رده‌وامیییدا دیاربکه‌ین، ئەوژی ژ ئالیی هژمارتنا پلەیا پیکهاتەیی یا زمانی، ئانکو رێژه‌یا مۆرفیم یان مۆرفیمان یین هه‌ر پەیفه‌کی د ده‌قه‌کی رەمه‌کیی زمانیدا، لی د پیکهاتەیییدا گرنکی ب دوو پارچه‌یی یان سی پارچه‌یا پەیفی دهیتە دان. (٥٠)

و- رۆلى قەكۆلىنا وشه‌سازی:

قەكۆلىنا وشه‌سازی هه‌ولده‌ت ب سالۆخكرن و شرۆقه‌كرنا شیوه‌یین وشه‌سازی ییـن زمانین مروۆشان رابیت. ئەف قەكۆلىنه یا گرنگه ژبو ژیکجوداكرنى د ناقه‌را چه‌ند ئارمانجین لقیین ل خواریدا:

۱- سالۆخكرنا نایاب و بزاره: هه‌می زمانشان ل سه‌ر هندی رپككه‌قتینه، كو شیوه‌یین وشه‌سازیی ئەوژى وه‌كو شیوه‌یین زمانى، كو دقیت ب شیوه‌كی بزاره بهیته وه‌سفكرن.^(۵۱) ئەفجا تیگه‌هشتنا وشه‌سازیی دقیت ل دويف پیه‌ر یان بنه‌مایى گشتگیریی بیت. بۆ نموونه ناف ب رپكا مۆرفیما (ان) دبیته نافی کۆمکری.

ئەفجا پیه‌رى سه‌ره‌کی بۆ نایابی و بزاره‌یی گشتگیریه. سالۆخكرنا زانستی دقیت گشتگیریان د پیدائاندا ره‌نگه‌به‌ده‌ت و نابیت حاله‌ته‌ك ب رپکین جیاواز بهیته دارشتن و پتریا زمانشان د بریاردانین خۆدال دۆرکاکیژ یا بزاره و نایابتره د سالۆخدانیدا ژیکجیاواز دبن.^(۵۲)

۲- سالۆخكرنا واقعیا درککری: گه‌له‌ك زمانشان دبێژن، سالۆخكرن نابیت ب تنی یا بزاره و گشتگیر بیت، به‌لكو دیسان دقیت یا واقی بیت ب شیوه‌كی درککری. سالۆخكرن دقیت ده‌ربړینی ژ هه‌مان گشتگیریان ل دۆر سیسته‌می رپزمانی بکه‌ت، ئەوی ئاخفتنکه‌ر ب شیوه‌كی بی ئاگه‌هی گه‌هشتیی. ئەم دزانین کوزانینا ئاخفتنکه‌ری ژ لیستین کۆم و تاکیی پیکناهیت، به‌لكو زانینا ئاخفتنکه‌ری ژ یاسایه‌کاگشتی پیکده‌ییت، ئەوژى زیده‌كرنا (ان) ییه بۆ کۆمکرنی. ئەگه‌ر ئەف چه‌نده هۆسا نه‌بیت، ئاخفتنکه‌ر شیان نابن بۆ دروستكرنا کۆمکرنی ژ ئەوان نافین كو به‌ری هینگى گوه‌لینه‌بووی.^(۵۳) ئەفجا ژ به‌ر هندی ل ده‌می دبێژییه، که‌سه‌کی، (چیرک) جوهره‌کی بزنايه، ل ئەوی ده‌می ئیکسه‌ر دی بێژیت کۆمکرن ئەوی دی بیته (چیرکان).

بیگومان سالۆخكرنا واقعیا درککری پتر ئاره‌زوو ژ سالۆخكرنا بزاره و

گشتی هه‌یه و دقیت مه‌ئه و شیان هه‌بیت، کو ته‌ماشه‌ی ناف می‌شکان بکه‌ین،
بۆ هندی داکوب ته‌واوایی ل میکانزما درککرنی بگه‌هین.^(۵۴)

۳- شروقه‌کرنا سیسته‌می ژده‌رقه: گه‌له‌ک ژ زمانقان پرسیارین ب ئه‌فی
ره‌نگی دکه‌ن، بۆچی ئه‌ف هه‌می شیوه‌هه‌نه؟ بۆچی ئه‌ف شیوه‌یه ب ئه‌فی
ره‌نگینه؟ د راستیدا زمانقان پرسیاران ژ پی‌خه‌مه‌ت روه‌نکرنا دکه‌ن به‌لی
دقین هشیاری خو بن ژ هندی، کو پتریا راستیان ل دۆر شیوه‌یین زمانی
ژنیشکه‌کا (صدفه) میژوویه. د راستیدا کۆمکرن د زمانی ئینگلیزیدا ب ریکا
زیده‌کرنا (S) ل سه‌ر نافی ده‌یته‌ ئه‌نجامدان، کو ئه‌فه‌ژی سدغه‌کا میژوویه
و چ تشت نین، کو پیدفیه (S) بیت. د زمانی سنغافوریدا، کۆمکرن ب
ریکا ئیخسته‌ سه‌را (K) دروستدیت و د زمانی سویدیدا کۆمکرن ب ریکا
زیده‌کرنا (R) ل سه‌ر نافی دروستدیت.^(۵۵) و د زمانی کوردیدا ب ریکا (ان)
ه، د زمانقانییدا ژ پی‌خه‌مه‌ت روه‌نکرنی، هه‌می مه‌سه‌له‌یین زمانی مروقی
ده‌ینه شروقه‌کرن. پیدفیه ل قیری ئه‌وی چهندی ژی بیژین، کو ئه‌ف چهنده
وه‌کو پینگا‌فا ئیکیه و دقیت ئیکه‌م جار ئه‌وی چهندی دیاربکه‌ین، کیژ شیوه
یی گشتیه. هه‌وه‌سا د ناف زمانی ئینگلیزیدا (ناف) هه‌نه، ئه‌و ب خو‌کۆمن ل
قیری پیدفیه ئاماره‌یی ب ئه‌وی ده‌ربهرینی بده‌ین، ئه‌وا دی‌ژیت: «ئه‌گه‌ر زمانی
شیوه‌یین کۆمکرنی بۆ نافان هه‌بن ب هه‌ر حالی بیت، زمانی دی‌ نافین کۆمی
هه‌بن، کو ئاماره‌یی ب که‌سان بده‌ن».^(۵۶)

ئه‌فجا کۆمکرن د نافاندا ئه‌وین ئاماره‌یی ب که‌سان دده‌ن، گرنگیه‌کا
مه‌زن هه‌یه و زمانین جیهانی ئه‌و مؤرفیم هه‌نه ئه‌وین ئاماره‌یی ب کۆمکرنی
دده‌ن. ئه‌ف روه‌نکرنا نموونه‌یه بۆ سیسته‌می نافخویی ب ئه‌وی تیگه‌هی کو
ئاماره‌یی ب راستیین سیسته‌می ژده‌رقه‌ی زمانی دده‌ت.^(۵۷)

س - شروڤه‌کرنا مۆرفۆلۆژی (وشه‌سازی):

شروڤه‌کرنا وشه‌سازی بریتیه ژ پرۆسه‌یا پارچه پارچه‌کرنا رسته‌یی بۆ مۆرفیمین ژیکجودا، ئەقی شروڤه‌کرنی په‌یوه‌ندییه‌کا به‌یزب به‌شین ئاخفتنیقه هه‌یه. دابه‌شکرنا په‌یقی پیدقیه د ئاف زماناندا، ئەقه‌ژی ژبه‌ر هندیه، کو سنووری په‌یقی ب ریکا بۆشاهییان ئاماره پی ناهیه‌کرن. (۵۸)

ب واتایه‌کا دی شروڤه‌کرنا وشه‌سازی بریتیه ژ شروڤه‌کرنا ره‌گه‌زین سینتاکسی د زمانیدا، هه‌روه‌سا جیاوازییا ئەرکین ئەوان و شیوه و دابه‌شکرنا و به‌لاقکرنا ئەوان و یه‌که‌یا سه‌ره‌کی د ئەقی شروڤه‌کرنیدا مۆرفیمه. (۵۹) وه‌کو:

– ئەز هاتم.

شروڤه‌کرنا ئەقی رسته‌یا ل سه‌ری ژ لای مۆرفیمانقه دی ب ئەقی ره‌نگی ل خواری بیت:

۱- ئەز: مۆرفیمه‌کا سه‌ره‌به‌خویه، ئەرکی ئەوی بکه‌ره.

۲- م: مۆرفیما ریککه‌فتنییه بۆ مۆرفیما سه‌ره‌به‌خۆ (ئەز) دزقریت.

۳- هات: کاره، کو ژ دوو مۆرفیمان پیکده‌یت: (بنیات: ها) (هی) +

ت: م. د. بوری)

ح - ده‌روازیه‌ک بۆ شروڤه‌کرنا وشه‌سازی:

ب دیتنا ئارنوف و فه‌دیما نی دوو ریکین ته‌مامکه‌رد وشه‌سازییدا هه‌نه، ئەوژی ریکا شیکاری و پیکه‌ته‌یه. زمانقان پیدقی ب هه‌ر دووکان هه‌یه. ریکا شیکاری پیدقی ب که‌رتکرنا په‌یقی هه‌یه بۆ پیکه‌تین ئەوی و به‌رده‌وام ئەف ریکه‌یا گریدایه ب زمانقانییا پیکه‌ته‌یا ئەمریکه‌ل نیقا ئیک ل چه‌رخ ل بیستی. ئەقان زمانقانان باراپتر سه‌رده‌ری ل گه‌ل زمانان دکر، کو به‌ری ئەوی ده‌می چ سه‌رده‌ری ل گه‌ل نه‌کربوون، کو ئەوان زمانان چ ریزمانین نفیسی نه‌بوون، کو زمانقانان ئاراسته‌بکه‌ن. ریکا دووی ریکا پیکه‌ته‌یه، ئەف ریکه

زېده تر گرېدايه ب تېوريڤه ژ مەنھە جىھە تى. ئەف رېكە دېئىت: «من ل قېرى گەلەك پارچە ھەنە، چەوا دى شىم ئەوان كۆمبەكەم؟» ئەف پىرسىارە گرېمانا ھندى دكەت، كو تۆل پېشۈەخت ماھىيەت تىشتان دزانى. ئەفجا ژبەر ھندى شىكارى دقېت ل بەرى پېكەتەيى بىت.^(۶۰)

ژ ئالىيى وشەسازىڤه ئەو پىرسىارا دەيتە كرن: «چەوا ئاخشتىكەرى زمانى دى پەيڤىن ئالوز ژلايى رېزمانىڤە بەرھەمەينىت، ل دەمى يا پېدقى بىت؟» ئەف پىرسىارە گرېمانا ھندى دكەت، كو تۆل پېشۈەخت دزانى، ھەر جۆرەك ژ پارچىن دەستپىكى (اولى) پەيڤىن ئالوز ژى دەيتە دروستكرن.^(۶۱)

ئەم ھزر ل ھندى دكەين، كو ئىك ژ ئارىشەيىن راستەقىنە بو تېورا وشەسازىيى (مۆرفۇلوزى) ئەو، كۆمە چ ھزرەكا باش ل سەر ماھىيەت پارچەيان نىنە. زاناين رستەسازىيى ھندەك تىگەھ پېشكىشكرىنە، ئەوژى ژمارە و دوخن، ئەفە تىگەھىن رستەسازىيىن كەفن، كود شىاندایە د وشەسازىيىدا بكاربەينىن، بەلى رېكا دەستپىكى ئەوا ب ھارىكارىيا ئەوى زاناين وشەسازىيى پارچە دياركرىن، ئەوین سەرەدەرى ل گەل دكرىن. ئەوژى ب رېكا ھلبژارتنا پېدانىن زمانى بو. ئەفجا دقېت گىنگىيى ب وردى ب پەيڤان بەين، ھەرۈەساگەلەك گىنگىيى ب ھندى بەين: كو ئەف پارچە ژكىڤە ھاتىنە؟.^(۶۲)

ئەگەر ئەم تەماشەى ئەفى نموونەيى بکەين: (ھلبگرە) و ب رېكا ھەر دوو رېكىن شىكارى و پېكەتەيىا وشەسازىيى شروڤەبکەين، دى ب ئەفى رەنگى ل خوارى بىت:

- رېكا شىكارى دېئىت: (ھلبگرە) ژ ئەقان پارچە (مۆرفىم) ان دروستبوو: ھل + ب + گر + م. ئانكو د قېرىدا پېكەتە ھەيە و دەيتە كەرتكرن بو پارچەيىن بچويكتر ب مەبەست شروڤەكرن، ئانكو پروسەيا شروڤەكرنى ژكەرەستى مەزن بەرەف كەرەستىن بچويكە.

- رېكا پېكەتەيى دېئىت: ئەف پارچە: ھل + ب + گر + م. خو كۆمدكەن و

پەيقا (ھەلگەرە) ژى دروستدېت. ئانكو دقيردا پارچىن بچويك خوكومدەن و پارچەيا مەزن ژى چىدېت، ئانكو بو مەبەستە شروڧەكرنى ژكەرەستىن بچويك دەستپىدكەين و بەرف كەرەستى مەزن دچىن.

ئارنوف وفەدىمان ئامازەيى ب چەند بنەمايان بۇرپىكا شىكارى دكەن، كو ئەوژى ئەقېن ل خوارىنە. (۶۳):

۱- بنەمايى ئىكى: شىوھيىن ھەمان واتا و ھەمان دەنگ ھەين، ئانكو پىنگاڧا ئىكى د شروڧەكرنا وشەسازىدا لىگەرەنە ل كەرەستىن ھەمان شىوھ و واتا د ناف پىكھاتەيا وشەسازىدا ھەين. وەكو:

- ھاتبوو: ھا(ھى) + ت + بوو.

- گرتبوو: گر + ت + بوو.

۲- بنەمايى دووى: شىوھيىن ھەمان واتا ھەين، بەلى شىوھيى دەنگان جىاواز بىت، بەلى ل قىرى حالەتن بوھەمان مۇرفىمى. ئەقەژى زىدەترد ئەلومۇرفىن فۇتۇلۇژىدا ب دەستقە دەيت. وەكو ئەلومۇرفىن مۇرفىما كەسى ئىكى كۆم (ىن):

- ئەم ھاتىن: ھات + ىن.

- ئەم فرىن: فرى + ن.

۳- بنەمايى سىيى: ھەمى مۇرفىم كەرتكرى و ديارنىن. ھندەك مۇرفىم ھەنە، دشاندا نىنە ب تى بەينە زاركرن و دياركرن، بەلكو ژبو دياركرنى پىشەستى ب مۇرفىمىن دى د ناف پىكھاتىدا دەيتەكرن. ئەقەژى د ناويزەنە. وەكو: مۇرفىما بىياتى د ئەقان نموونەياندا:

- گوتن: لى يان بىژ.

- خوار: خو.

- نفست: نف.

- ھات: ھى يان ى.

- ۴- بىنەمايى چارى: چىدىت مۇرف سىفرىت، ئەۋزى ل دەمى ئىك ز شىۋەيىن ئەۋى چ ھەۋون نەبىت. ۋەكو ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما رېككەقتى بۇ كەسى سىيى تاك د شىۋەزارى بەھدىنىدا، كو ئەقەنە: (ە، ت، یت، Ø).
- ئەۋھات. ھات: ھا(ھى) + ت + Ø.
- ئەۋنانى دخۆت. دخۆت: د + خۆ + ت.
- ئەۋدچىتە بازارى. دچىت: د + چ + یت.
- ئەۋزىرەكە: ل قىرى (ە) مۇرفىما رېككەقتىيە.

– ئەرکىن ۋىتەسازىيى:

- ۋىتەسازىيى چەند ئەركەك ھەنە، ئەقین ل خوارى ھندەك ز ئەۋان ئەركانە:
- ۱- دەستىشانىكرن ۋ پۆلىنكرنا بەشىن ئاخىتى. (ناف، كار، ھەقالناف، .. ھتد
- ۲- دياركرنا چاۋانىيا رېزبونا مۇرفىمان د پېكھاتاندا (گرى ۋ رستە).
- ۳- دەستىشانىكرنا مۇرفان، ئانكو پېكھەگرېدانا فۆنلۇجىيى ب مۇرفۆلۇزىيە(۶۴).
- ۴- دياركرنا جۆرىن مۇرفىمان.
- ۵- دياركرنا ياساين دروستبونا پەيقان، كا سادەيە يان نە سادەيە ۋ نە سادەيى چەۋا دروستبويە.
- ۶- دياركرنا ئەلۇمۇرفىن زمانى.
- ۷- دياركرنا ئەركى كەرەستىن مۇرفۆلۇزى. ۋەكو ئەركى نەديارى ۋ لېكدان ۋ تاكىيى... ھتد د ناف مۇرفىماندا. (۶۵)

– گرنګیا وټه‌سازيښ:

وشه‌سازيښ چه‌ند گرنګي هه‌نه. وه‌کو:

۱- وشه‌سازی يا هاريکاره بو ديارکړنا هه‌فخيزانيښ د ناڅه‌را دوو زمانان
يان پتردا، نه‌وژي ب نه‌فان رېکان:

أ- ل ده‌مي وه‌کهي د ناڅه‌را په‌يځن زمانيدا هه‌بيت، ب مه‌رجه‌کي نه‌گه‌ر
ب رېکا خواستني نه‌بيت.

ب- بنياتي کاران وليکچوونا ده‌نگي د ناڅه‌را بنياتاندا باشتري رېکه‌ بو
به‌راودکړني د ناڅه‌را زماناندا.^(٦٦)

۲- ب رېکا خواندنا وشه‌سازيښ، ژلايښ چه‌وانيا هاتنا مؤرفيمان د ناف
قالبې په‌يځيدا، جوړي زماني ده‌يته ديارکړن. کا زمانه‌کي لکاوه، حه‌ليا به... هتد.
۳- د خواندن و څه‌کولينا به‌رده‌واما وشه‌سازيښدا بو نه‌گه‌ري هندي هه‌ست
ب هنده‌ک ديارده‌يښ دي د ناف مؤرفيماندا به‌يته کړن و گرنګي پي به‌يته
دان. وه‌کو(مؤرف، نه‌لومؤرف)ان... هتد.

۴- وشه‌سازی ئاسته‌کي سه‌ره‌کيه د زمانيدا و هه‌مي ئاستيښ دي د
شروځه‌کړنيښدا پشته‌ستني پي دکه‌ن.

۵- وشه‌سازيښ پولينکرنه‌کا ورد و هوير بو هه‌مي جوړيښ مؤرفيمان
دروستکريه، کا ئايا نه‌و مؤرفيم ژ جوړي به‌نده يان سه‌ربه‌خويه يان نيمچه
سه‌ربه‌خويه.

۶- وشه‌سازی يا هاريکاره بو فيربوونا زماني، نه‌وژي ب زانينا جوړي
په‌يف و مؤرفيم و به‌شين ئاخفتني و پولينکرنا نه‌وان.

۷- د وشه‌سازيښدا ب هاريکاري رېکيښ دروستکړنا په‌يف وليکسيکان،
فه‌ره‌نگا زماني ده‌وله‌مه‌ند دبيت، ئانکوب رېکيښ دروستکړنا په‌يځي، په‌يځن
زماني گه‌شه و په‌ره‌پي ده‌يته دان. نه‌فجا چ ب رېکا دارشتني يان ب رېکا

لیکدانی یان وه‌رگیرانی یان خواستنی یان کورتکرنی یان ئەکروئیمیی یان
میتافوری بیت... هتد.

– وشه‌سازی و ده‌نگسازی:

وشه‌سازی ژگه‌له‌ك ره‌خانقه په‌یوه‌ندی ب ده‌نگ‌سازییه هه‌یه. بۆ نمونه
هنده‌ك ژ یاساین ده‌نگسازی ل سهر په‌یقان ب شیوه‌کی جیاواز په‌یره‌و
دبیت، ئەژی ب پشتسبه‌ستن ل سهر تایه‌تمه‌ندیین په‌یقان یین رسته‌سازی و
ده‌نگسازی دكه‌ت. (٦٧)

بۆ نمونه د زمانی کوردیدا ئەگه‌ر ته‌ماشه‌ی ناڤ و کاری بکه‌ین، کا هیز
چه‌وا تیدا بکاردهیت، دی بینین د ناڤاندا ل سهر برکه‌یا دوماهیکه‌ی دهیت و د
کاراندا ل سهر برکه‌یا ئیکه‌ی ژ په‌یقی دهیت. وه‌کو:

– ئاگر به‌ست. (ناڤ)

– ن'قشت. (کار)

کاتامبا پرسیاره‌کی دئازرینیت، ئەوژی ئەوه: چه‌وا ئەم دی شیین بزانیین کا
ئیک ده‌نگ یان پتر دبنه‌ مۆرفیم؟

هژمارتنا ئیک ده‌نگی یان چه‌ند ده‌نگان وه‌کو مۆرفیمه‌ك پشتسبه‌ستن ل
سهر ئەوی په‌یقی دكه‌ت ئەوا ده‌نگ تیدا بکاردهیت. (٦٨) ب ئەقی چه‌ندی
دشیاندايه، (ا) وه‌کو مۆرفیم د په‌یقا (زانا و توانا) دا به‌ژمیرین، ژ به‌رکو پاشگره‌ و
واتایه‌کا به‌ند هه‌یه. دیسان (دا) دبیته‌ مۆرفیمه‌ك د په‌یقا (داچم) دا، کو مۆرفیما
ده‌می داها‌تییه د تافی بوریدا.

ئەگه‌ر ئەم ل به‌رسقا کاتامبا بۆ ئەوی پرسیارا کری و به‌رسقدا‌ی بزفرین،
دی په‌یوه‌دنییه‌کا دی دناقه‌را وشه‌سازی و ده‌نگ‌سازی بۆ مه‌ دیاردبیت.
ههر چه‌وان بیت لیژفرین ل هژماره‌کا گه‌له‌ك ژ په‌یقان، کو مۆرفیم ل
گه‌ل بکاربه‌یت تایه‌تمه‌ندییه‌کا بنه‌ره‌تی نینه‌ بۆ مۆرفیمان. د هنده‌ك ده‌ماندا

چیدبیت مۆرفیمه‌ك ل گهل هنده‌ك په‌یقین كیم بكاربهیت. (٦٩) وه‌كو مۆرفیما (چی)، كو پیشگره‌كه ب تنی ل گهل هنده‌ك په‌یقین كیم بكاردهیت. وه‌كو (چیوون، چیکرن) و هنده‌ك جارن مۆرفیمه‌ك هه‌یه، كویا چالاكتره ول گهل گه‌له‌ك په‌یقان بكاردهیت، وه‌كو پیشگری (دا) د ئه‌قان نموونه‌یاندا: (داگرت، دا هیئا، دائیخست، داقوتا، داعیرا... هتد).

– وشته‌سازی و پرسته‌سازی:

أ- د نافیكدا چوونا وشه‌سازی و پرسته‌سازی:

ل دۆر ئه‌واگریډای ب نافیكدا چوونا وشه‌سازی و پرسته‌سازی ئه‌وه، كو شیوه‌یی په‌یقی، چیدبیت ب پیکهاتا پرسته‌سازیقه کاریگه‌ر بیت، ئه‌واكو په‌یف تیدا هاتییه بكارهینان. بۆ نموونه هلبژارتنا شیوه‌کی دیارکریی کاری د هه‌لکه‌فته‌کا دیارکریدا پشتبه‌ستنی ل سه‌ر پیکهاتا پرسته‌سازی دکه‌ت، ئه‌واكو په‌یف تیدا بکاردهیت. (٧٠) ئه‌گه‌ر ته‌ماشه‌ی ئه‌قان شیوه‌یین کاری: (هات، دهیت، دی هیئت...) بکه‌ین، دی بینین، کو ئه‌گه‌ر ده‌می پرسته‌یی رانه‌بردوویی نه‌و بیت، ل ئه‌وی ده‌می دی کاری (دهیت) هیته‌ هلبژارتن، لی ئه‌گه‌ر رانه‌بردوویی داها‌تی بیت، دی کاری (دی هیئت) هیته‌ هلبژارتن، لی ئه‌گه‌ر ده‌می پرسته‌یی رابردوویی بیت، دی کاری (هات) هیته‌ هلبژارتن.

ب- جوداهی د ناقبه‌را وشه‌سازی و پرسته‌سازی:

جوداهی د ناقبه‌را هه‌ردووکاندا دئه‌وی چهن‌یدا‌یه، کو پرسته‌سازی سه‌ره‌ده‌ریی ل گهل پیکهاتا پرسته‌یی دکه‌ت، لی وشه‌سازی سه‌ره‌ده‌ریی ل گهل پیکهاتا په‌یقی دکه‌ت. د هه‌ر زمانه‌کیدا ئه‌و یاسا هه‌نه، کو په‌یقان ب ره‌خ ئیکفه‌ ددانیت، کو ئه‌فه‌ ب یاساین پرسته‌سازی ده‌ینه‌ نیاسین. وشه‌سازی فه‌کۆلینی ل چه‌وانیا دروستکرنا په‌یقان دکه‌ت و ئه‌ف د ناف زمانیدا

دهیڼه تیځه‌هشتن. هەر دوو وشه‌سازی و ړسته‌سازی گریډاینه ب چه‌وانیا به‌ره‌مه‌ینانا واتایی د زمانیدا.^(۷۱)

ړسته‌سازی تیځه‌هه‌که‌فه‌کولینی ل پیکهاتا ړسته‌یی دکه‌ت، کول دویف ئه‌فی پیکهاته‌یی په‌یف ل دویف ئیک ړیزدبن و واتایا ړسته‌یی هه‌می ب ړیکا ئه‌وان دیاردبیت. ئه‌فجا هه‌تاکو ړسته ژ لایی ړیزمانیځه یا دروستبیت و ئاخفتنکه‌رین زمانی ل ړسته‌یی بگه‌هن، دقت پیکیری ب یاسایین ړسته‌سازی بهیته‌کرن.

وشه‌سازی فه‌کولینی ل مؤرفیمان دکه‌ت، کو ب بچویکترین یه‌که‌یا واتایا خودان واتا د زمانیدا دهیته‌هژمارتن. مؤرفیم چیدبیت په‌یقه‌ک بیت یان پیشگر بیت یان پاشگر بیت... هتد. وشه‌سازی تیځه‌هین دارشتن و ړیزمانیځی ب خو‌فه‌دگرن، ئه‌وین دبنه‌ئگه‌رکو بینه‌کوم یان دبنه‌ئگه‌ری‌گوهورینا ده‌می کاری... هتد. فه‌کولینا وشه‌سازی هه‌ولا زانینا هندی دده‌ت، کا چه‌وا خه‌لک بکارهینان و تیځه‌هشتنا چه‌وانیا دروستکرنا په‌یقان رادبن، داکو تیځه‌هشتنا هندی ل ده‌ف ئه‌وان په‌یدابیت، کو ئیک مؤرفیم دشی‌ت‌گه‌له‌ک په‌یقان دروستبکه‌ت.^(۷۲)

وشه‌سازی و ړسته‌سازی گرنګن بو تیځه‌هشتنا ړیکا خه‌لک واتایی ژ زمانی دادرین، به‌لی ئه‌و هه‌ر دوو د هندیدا ژیکجودا دبن، کو ړسته‌سازی ئاماره‌یی ب ړیکخستن و بکارهینانا په‌یقان دده‌ت، به‌لی وشه‌سازی ئاماره‌یی دده‌ته به‌شین ئاخفتنی ئه‌وین واتایی دروستدکهن. بو نموونه: یا ب سانه‌هییه ړسته‌یا نه‌دروست ژ لایی ړیزمانیځه دروستبکه‌ین، لی چ به‌های خول ده‌ف ئاخفتنکه‌ری زمانی نه‌بیت و ئه‌ف تشته‌یی ره‌وايه، چونکی ړسته‌سازی ب تنی ړیکخستنا ړسته‌یی ب خو‌فه‌دگرت، نه‌کوکا په‌یف چ دگه‌هینن، ژ ره‌خه‌کی دیځه پیکه‌گریډانا په‌یقان چیدبیت تشته‌کی بگه‌هینیت ل ده‌می ل گه‌ل ئیک دهیڼه بکارهینان، به‌لی چیدبیت واتایا خو ژده‌ستبدت ل ده‌می ب ړیکه‌کی

بەينە رېڭخستىن، كۇياسايىن واتاسازى بشكىن. وشەسازى و رستەسازى
 ژىكجودانە، بەلى لگەل ھندى پىشتەستى ب ئىكودو دكەن. (۷۳)
 د ناقبەرا وشەسازىيى و رستەسازىيدا، چەند جوداھىيەك ھەنە، ل خوارى
 دى ھەولدىن ھندەك ژئەوان جوداھىيان ديار بىكەين.
 ۱- كەرەستەيان يەكەيىن زمايىن ئاستى وشەسازىيى مۇرفىم و پەيىن، بەلى
 يەكە و كەرەستەيىن رستەسازىيى گرى لارستە و رستەنە. وەكود ئەقى خىشتەيى
 ل خوارى ديار دىت:

رستەيەك بۇ نمۇنە	كەرەستەيىن وشەسازىيى	كەرەستەيىن رستەسازىيى
كورستان گۇرا نەيارانە.	كورستان: دوو مۇرفىم: (سەربەخۇ + بەند). گۇر: مۇرفىمەكا سەربەخۇيە. ۱: مۇرفىمەكا بەندە. نەيار: دوو مۇرفىم: (بەند + سەربەخۇ). ۵: مۇرفىمەكا رېككەقتە.	۱- رستە ھەمى رستەيەكا سادەيە. ۲- جۇرى رستەيى: (راگەھاندە). ۳- رستە ژسى گرىيان پىكەھىت: - گرىيا بىكە: كوردستان، ە - گرىيا تەواوكەرى بۇ كارى سفر: گۇرا نەياران گرىيا كارى: مۇرفىما سفرە

۲- كەرەستەيىن وشەسازىيى ژئەنجامى لىكدانافونىمان پىكەھاتىنە، بەلى
 كەرەستەيىن رستەسازىيى ژئەنجامى پەيىف و مۇرفىمان پىكەھاتىنە.

۳ - وشه‌سازی ئاسته‌کی ناقنجیی زمانیه، کو دکه‌قته د ناقه‌را ده‌نگسازی و رسته‌سازی‌دا، به‌لی ئاستی رسته‌سازیی ل پشتی ئاستی وشه‌سازیی ده‌یت.

۴ - رسته‌سازی سه‌ره‌کترین ئاستی زمانیه، هه‌می ئاستین دیین زمانی (ده‌نگازی، وشه‌سازی، واتاسازی) تیدا ده‌ینه‌کو‌مکرن، وشه‌سازی به‌حسا پیکهات وگوهورینا په‌یقی و مۆرفیمین زمانی دکه‌ت، به‌لی رسته‌سازی به‌حسا پیکهاتاگری و رستی و لارستی دکه‌ت.

۵ - د وشه‌سازی‌دا په‌یوه‌ندی د ناقه‌را فۆنیمین په‌یقیدا ب ریکا یاساین ده‌نگسازی دبیته‌ئه‌گه‌ری به‌خشینا واتایی، به‌لی د رسته‌سازی‌دا مۆرفیمین ریزمانی (ره‌گه‌زی، مۆرفیمین نیاسینی، مۆرفیمین ریککه‌فتنی، مۆرفیمین ده‌ما کاری،.... هتد)، په‌یوه‌ندیی د ناف‌که‌رسته‌یین رسته‌سازی‌دا دروستدکه‌ن.

۶ - د وشه‌سازی‌دا هیز (سترئیس / stres) دبیته‌ئه‌گه‌ری گوه‌ورینا واتا په‌یقی، ئه‌وژی ب ریکا جه‌گوه‌ورینا هیزی ژ برکه‌یه‌کی بۆ برکه‌یه‌کا دی، به‌لی د رسته‌سازی‌دا ئاواز دبیته‌ئه‌گه‌ری گوه‌ورینا جوړ وواتایا رسته‌یی^(۷۴) وه‌کو:

نه‌مام: هیز ل ده‌ستپیککی = (کار)، ئه‌زل هه‌ولیر نه‌مام.

نه‌مام: هیز ل دووماهییی (ناقه)، له‌باخچه‌دا نه‌مام ده‌چینم.

نقستن: هیز ل ده‌ستپیککی = (کار)، زاروځ زوو نقستن.

نقستن: هیز ل دووماهییی = (ناقه)، نقستن کی‌متر ژ ۷ ده‌مژمیران زیانه بۆ

له‌شی.

۷ - وشه‌سازی قه‌کۆلینی ل په‌یقی دکه‌ت ب شیوه‌یه‌کی ستوونی، به‌لی رسته‌سازی قه‌کۆلینی ل په‌یقی ب شیوه‌یه‌کی ئاسویی دکه‌ت، ئانکو ریزبوون و ریک‌خستنا په‌یقان د سنوری په‌یقین ژ خو مه‌زنترا، که‌واته د سنووری‌گری و رسته و لارسته‌ییدا.

– وشه‌سازی و واتاسازی:

هه‌رزقرین بۆ واتاسازیی، په‌یوه‌ندی د ناهه‌را وشه‌سازی و فه‌ره‌نگیدا ژ ره‌خه‌کیفه و د ناهه‌را ئه‌وی و واتاییدا ژ ره‌خه‌کی دیقه یا پوهن و ئاشکه‌رایه. ئه‌رکی سه‌ره‌کیی فه‌ره‌نگی ئه‌وه‌رabit ب ئاماره‌کرنا واتایین په‌یقان و ئه‌فه‌ ئه‌گه‌ره‌که، کو په‌یوه‌ندی د ناهه‌را په‌یف و واتایا ئه‌ویدا، په‌یوه‌ندییه‌کا خۆبخۆیه. ئه‌فجا ژ به‌ر هندی دشیاندايه بیژین: چ ئه‌گه‌ر نین، کا بۆچی په‌یقی واتایه‌کا تایه‌ت هه‌یه. (٧٥)

یا ئاشکه‌رایه، کو فه‌ره‌نگ دقیت هنده‌ک زانیاریی دی ژ پاریزیت، کو په‌یوه‌ندی ب پراکتیکرنا یاسایین رسته‌سازی و ده‌نگسازیه هه‌بیت، زیده‌باری هندی فه‌ره‌نگ ئامازه‌یی ب واتایایین په‌یف و مۆرفیمان دده‌ت. (٧٦)

عوکاشه دیاردکه‌ت، کو په‌یوه‌ندی د ناهه‌را واتا و یه‌که‌یین وشه‌سازییدا د ئه‌قان خالاندا دیاردیت. (٧٧):

- ١- کیشین وشه‌سازیین گه‌ردانکری. وه‌کو: ناڤی بکه‌ری، ناڤی به‌رکاری، ناڤی چاوگی، ناڤی کاری... هتد. وه‌کو: بکر، کرین، کر.
- ٢- گیره‌ک: ئه‌فه‌ژی بریتییه ژ پیشگر و پاشگر و نیڤگران... هتد، کو دچنه سه‌ر په‌یقی یان دچنه د ناف په‌یقیدا، ژ بۆب ده‌ستفه‌هینانا واتایین نوی یان به‌شداریی د واتاییدا دکه‌ن. ئه‌فه هه‌می ب مۆرفیمین به‌ند ده‌ینه هژمارتن.

– جوړین وشه‌سازیی:

ب شیوه‌یه‌کی گشتی وشه‌سازیی چهند جوړه‌ک هه‌نه، ئه‌قین ل خواری هنده‌ک ژ ئه‌وان جوړانه:

١- وشه‌سازیا میژوویی:

وشه‌سازی (مۆرفۆلۆژی) ئه‌وژی گوهورپین ب سه‌ردا ده‌یت. گوهورپنا

وشه‌سازی دویژ ئه‌وی گوه‌ورینی دچیت ئه‌وا سهر ب گوه‌ورینا ده‌نگیقه ده‌یت، گوه‌ورینا وشه‌سازی ب تنی کاریگه‌ریی ل سهر تیگه‌هشتنا راسته‌قینه‌یا مۆرفیمان ناکه‌ت، کا چ گوه‌ورین ب سهر واتایا ئه‌ویدا هاتییه، به‌لکو دیسان کاریگه‌ریی ل سهر کارتیگورین شیوه‌یین ئه‌قان مۆرفیمان دکه‌ت و پرۆسه‌یین ب ریکا ئه‌قان شیوه‌یان ده‌ینه جودا کرن. ئه‌قجا ب ئه‌فی چه‌ندی چیدبیت گوه‌ورین ب سهر شیوه‌یی مۆرفیمه‌کی به‌یت، وه‌کو مۆرفیما ره‌گه‌زی یان ژماره‌یی یان ریکه‌هفتنی... هتد، دیسان چیدبیت ئه‌ف مۆرفیمه‌ب میژوویا رۆژگاری ژنافچن و شیوه‌کی دی ل جهی ئه‌وی په‌یدا بیت. (٧٨) بۆ نمونه د زمانی کوردیدا شیوه‌یی ده‌ستیکی یی مۆرفیما کو مکرنی د دۆخی که‌ینونیدا (د) بوو، کو هه‌تا نوکه‌ژی هنده‌ک ژخه‌لکی بکارده‌ینن، لی نوکه‌زیده‌تر بوویه مۆرفیما (یین). وه‌کو د ئه‌قان نمونه‌یاندا دیاردبیت:

– ئه‌و د خواندنیدا د زیره‌کن. ئه‌و د خواندنیدا یین زیره‌کن.

– ئه‌و ب شه‌ف و رۆژان د ئازاد بوون. ئه‌و ب شه‌ف و رۆژان یین ئازاد بوون. دیسان ئه‌ف جوړی وشه‌سازی یی تایبه‌ته‌ب فه‌کولینا میژووا پێشکه‌فتن و گه‌شه‌کرنا په‌یقی، ئه‌وژی ژکه‌فترین میژوو هه‌تا دگه‌هیه‌ نوکه‌ ده‌ستپدکه‌ت، ب ئه‌وی واتایی، کو ئه‌و په‌یف چ گوه‌ورین ب سهردا هاتینه، ئه‌گه‌ری گه‌شه‌کرن و پێشکه‌فتنا په‌یقان دیاردکه‌ت، هه‌روه‌سا به‌حسی ئه‌وان یاسایان دکه‌ت، کو بووینه ئه‌گه‌ری گوه‌ورینا په‌یقان، بۆ نمونه په‌یقا (کورد)، ئه‌ف په‌یقه‌ د چه‌ند قۆناغاندا ده‌ربازبوویه و چه‌ندین گوه‌ورین ب سهردا هاتینه هه‌تا ب ئه‌فی شیوه‌ی جهی خوگرتی، هه‌روه‌سا په‌یقا (پس) کو د زمانی ئیرانیی که‌قندا ب رامانا (کور) ده‌یت و هه‌تا نه‌و د زمانی فارسیدا بکارده‌یت، به‌لی گوه‌ورینین میژوویی ب سهردا هاتینه و بوویه (پسه‌ر)، د زمانی کوردیدا ئه‌فی په‌یقی جهی خو‌مايه وه‌کو په‌یقا (پسمام)، کو ب رامانا (کورمام) ده‌یت.

۲- وشەسازىيا بەراورد:

ئەف جۆرى وشەسازىيى يى گرىدايە ب بەراوردكرنا پەيف و مۆرفىمىن دوو زمانان يان پتر، ب مەرجهكى ئەو زمان سەرىك خىزانقە بن. وەكو كوردى - فارسى، ھەروەسا دىياندا ھەيە مۆرفىم و پەيىن زمانى د ناقبەرا دوو دەقۇك يان شىوەزاراندا بھىنە بەراوردكرن. د ئەفى دۇخىدا دى لايەنن ھەقىشك و جودا ھىنە دەستىشانكرن. ھەروەسا ئەف بەراوردىيە ھندەك جارن ژلايى گۆھۆرىن و گەشەكرىقە، ب پىشكەقتن و پامانا پەيقانقە دەيتەكرن. وەكو پەيقا (بوزۆرگ)، كود زمانى فارسى و د زمانى تركىدا ھەيە، بەلى د فارسىدا ب پامانا (مەزن، گەورە) دەيت و د زمانى تركىدا ب پامانا (درىژ) بكاردەيت.

۳- وشەسازىيا فىركرنى:

ئەف جۆرى وشەسازىيى ژلايى رىزمانىقە قەكۆلىنى ل پەيى دكەت، ئانكوكەرەستەيىن ئەوى زمانى كۆمدكەت و رىكدئىخىت و رىزدكەت، ئەوژى بۆ ھندىيەكەسانىن دى ب سانەھى فىرى نقيسىن و ئاخقتا ئەوى زمانى بىن، وەكو وشەسازى د زمانى كوردىدا! (۷۹)

۴- وشەسازىيا ئەركى:

وشەسازىيا ئەركى قەكۆلىنى ل ئەوى پەيوەندىيا د ناقبەرا گەردانكرنا (تصنيف) پەيى و ئەركىن ئەوى يىن رستەسازى (سنتاكسى) دكەت، وەكو ئەوى پەيوەندىيا د ناقبەرا (مىزە) و (مىزەيان) دا، ل فىرى گەردانكرنا پەيى ب رىكا مۆرفىما كۆمكرنى (ان) ئەركى ئەوى د ئەوى پىكھاتىدا دىاردكەت، ب رىكا ئەوى ئەركى گۆھۆرىن ب سەر پىكھاتا رىزمانىدا دەيت و ئەركى ئەوى پىكھاتى دەيتە دىاركرن. بۆ نموونە: (ھنارۆك) بۆ بچويككرنى ھاتىيە

گەردانكرن ب رېكا مۆرفىما بچويككرنى (ۆك).^(۸۰) ھەروەسا (زەلامەك) بوويە نەناسراو ب رېكا مۆرفىما نەنياسىنى (ەك).

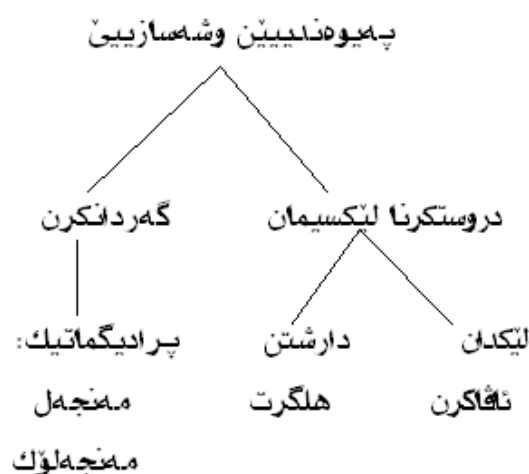
۵- وشەسازىيا بەرامبەرى:

ئەف جورى وشەسازىيى يى گرىدايە ب بەرامبەركرنا پەيف و مۆرفىمىن دوو زمانان يان پتر ب مەرجهكى ئەو زمان سەرىك خىزانا زمانىقە نەبن وەكو كوردى - ەرەبى.

– جورىن پەيوەندىيىن وتتەسازىيى:

دوو جورىن ئەقان پەيوەندىيان د ناقبەرا پەيقاندا ھەنە:

- ۱- گەردانكرن: ئەفە برىتيە ژ پەيوەندىيا د ناقبەرا شىوەيىن پەيفى يىن لىكسىمىدا، كو مۆرفىمىن رىزمانى ئەفى كارى دكەن.
 - ۲- دارشتن: ئەف برىتيە ژ پەيوەندىيا د ناقبەرا لىكسىماندا د ناف خىزانا پەيفىدا، كو مۆرفىمىن دارشتنى ب ئەفى كارى رادبن.^(۸۱)
- ئەف خشتەيى ل خوارى جورىن پەيوەندىيىن وشەسازىيى ب ھويرتر دياردكەت.^(۸۲)

– جهن و تنه‌سازییی د ناف ریزمانا به‌ره‌مه‌هینانا پیشتدم (مبکر) دا:

ل ده‌می بونیا‌دگه‌ری یا زال‌بوو د سالین ۱۹۵۰ دا، ل ئه‌وی ده‌می وشه‌سازی د رونا‌هیه‌کا دیار‌دابوو، به‌لی پستی ریزمانا به‌ره‌مه‌هینانی هاتی، ل ئه‌وی ده‌می ریزمانا به‌ره‌مه‌هینانی تیورا نمونه‌یا وشه‌سازیا سهر‌به‌خو ره‌تکر. ئەف هه‌لوسته به‌رام‌به‌ر وشه‌سازییی یی خرابوو، کول ئه‌وی ده‌می ریزمانا به‌ره‌مه‌هینانی قوتا‌بخانه‌یا ب نافوده‌نگا زمانقانیی بوو، ئه‌وژی ل نیفا دووی ژ سه‌دی بیستی. ئەف قوتا‌بخانه‌یی وه‌سا د‌دیت، کوفه‌کولینا پیکه‌هاتا په‌یقی د ماوی سالین پیشوودا تاریکی‌بوو. (۸۳)

وشه‌سازی دیار‌نه‌بوو، هه‌تا نیفا سالین حه‌فتیان ژ چه‌رخیی بیستی. خوش به‌ختیه، کوکی‌مه‌ک ژ فه‌کوله‌رین گوشه‌گیر وه‌کو‌روبن و ماسیوسی به‌شدارییین گرنک بوو وشه‌سازییی د ئه‌فی ده‌میدا پیشکیش‌کرن. (۸۴)

به‌شه‌ک ژ هوکاری پست فه‌راموش‌کرن وشه‌سازییی د نافه‌را سالین ده‌ستیکی یین ریزمانا به‌ره‌مه‌هینانیدا، ئه‌و بو‌چوون بوو، کو دروست‌کرن په‌یقان دشیان‌دایه‌ب شیوه‌کی گونجای به‌یته‌نخاقتن، ئه‌وژی ئه‌گه‌ر د نافه‌را ده‌نگسازی ورسته‌سازیییدا هاته‌پارچه‌کرن. (۸۵)

مشتوم‌ل سهر‌هن‌دی هاته‌کرن، کوچ پید‌قیاتی ب وشه‌سازیا سهر‌به‌خو نینه‌یان وه‌کو‌ئاسته‌ک د ریزمانیدا بیت. ئه‌وان ریک بوو و سف‌کرن پیکه‌هاتا په‌یقان بوو نمونه‌یا زمانه‌کی دیتن. ئه‌وژی د ناف پیکه‌هینی ده‌نگسازی ورسته‌سازی وواتاییدا. (۸۶)

دیمه‌نین پیکه‌هاتا په‌یقی ئه‌وین په‌یوه‌ندی ب ده‌نگ‌سازییقه هه‌ین، کو سهر‌ده‌ری دگه‌لدا دی هیته‌کرن، ب ریکا بکاره‌ینانا ده‌نگان، کو د پیکه‌هینی ده‌نگ‌سازیدا ده‌ینه‌دیتن، به‌لی ئه‌و دیمه‌نین پیکه‌هاتا په‌یقی ئه‌وین کاریگه‌ر ب رسته‌سازییقه، کو سهر‌ده‌ری دگه‌لدا د پیکه‌هینی رسته‌سازیدا دی هیته‌کرن. (۸۷)

ئەركى پىكھىنى رسته‌سازىي رېزمانى بۆ ھندى دچىت، ئەو كارل سەر بەرھەمھىنا ھەر رسته‌يەكا دارشتى ب شىۋەكى باش د زمانىدا دكەت، بىيىكو رسته‌يەكا دارشتى ب شىۋەكى خراب بھىتە بەرھەمھىنان. (۸۸)

ئەوان ددىت، كو بەرھەمھىنا ھەر رسته‌يەكى د زمانىدا، برىتيە ژ بەرھەمھىنا زنجىرەكا مۆرفىمان، نەكو پەيقان و دياربونا ھەر گرۇپەكا مۆرفىمان پىكھاتىن رسته‌سازى دروستدكەت. وەكو گرىيىن ناڧى و گرىيىن كارى، كو ئاستى وشە‌سازىي سەر بەخۇكو بەشەك ژ شىۋە و پرۇسەيى نەبوو.

– پۆلىنكرنا زمانان ل دويڧ و تىپە‌سازىي:

ئەگەر تەماشەي زمانىن جىھانى بگەين و ل دويڧ بىنەمايى شىۋەيىن نمونەيى دروستكرنا پەيڧى پۆلىنكەين، دى بىين، كو ژمارەيەك ژ شىۋەيىن زمانى يىن دروستكرنا پەيڧى د زمانەكىدا ھەنە، بەلى شىۋەيىن دى ناھىنە دىتن يان نمونەيىن ئەوان گەلەك دكىمن. ئەقجا قەكۆلىنا چەندىيا شىۋەيىن زمانى، ئەويىن كول دويڧ زمانان دھىنە گوھورپىن ب ناڧى (Language Typology) دھىتە ناڧكرن. (۸۹)

ل سەربنەرەتى شىۋەيىن نمونەيى بۆ دروستكرنا پەيڧى ل دويڧ مۆرفىمى يان ل دويڧ پىكھاتا ناڧخۇيا پەيقان يان ل دويڧ جۆرى وشە‌سازىي زمانى، كو ئامازەيى ب پەيۋەندىيا د ناڧبەرا مۆرفىماندا د ناڧ قالبى پەيڧىدا ھەي ددەت، زانايىن زمانى چەند جۆرىن زمانان ژلايى وشە‌سازىي قە دياردكەن، ئەوژى ئەقەنە:

۱- زمانىن شىكارى يان گوۋشە‌گىر (دوورەپەريز) – Analytic & Isolating

:Languages

د ئەقان جۆرى زماناندا ھەر پەيڧەك برىتيە ژ تاكە مۆرفىمەكى. ئانكو د ئەقان زماناندا پەيڧ چ گىرەكان وەرنەگىرەت. وەكو زمانى چىنى و ژاپۇنى و

فیتنامی.^(۹۰) و تایوانی. ب و اتایه‌کا دی د ئە‌قان زماناندا پە‌یقین ئە‌وان تاکە مۆرفیم و ب تە‌ی مۆرفیمین سە‌ر بە‌خۆ بکار دە‌هین.

۲- زمانین پیکه‌نسیایی (نوسا و -پیکه‌نسیایی، لکاو) - Agglutinating

: Languages

د ئە‌قان زماناندا پە‌یقین ئە‌وان بریتینە پتر ژ مۆرفیمە‌کی، هە‌روه‌سا سنووری مۆرفیمان دیارە و د شیاندا یە‌ ب سە‌نە‌هی پە‌یقان دابە‌شی مۆرفیمان بکە‌ین و هە‌ر ئیک ژ مۆرفیمان^(۹۱) ئە‌رکە‌کی دیار د ریزمانیدا دبینیت.^(۹۲) وە‌کو زمانی ترکی، زمانی باسک، زمانی ژاپۆنی، زمانی سە‌واحلی، زمانی کوردی.^(۹۳) نموونە بۆ ئە‌قی جۆری تە‌ماشە‌ی ئە‌قان نموونە‌یان د زمانی کوردیدا بکە‌:

- کور + هە‌کە + ان + م

- گر + ت + هە‌قە

- ها (هە‌ی) + ت + یە‌...ە + م

ئانکود ئە‌قان زماناندا مۆرفیم ل دویف ئیک ریزدبن و هە‌ر مۆرفیمە‌ک ب سە‌نە‌هی دە‌یتە‌ جوداکرن و تیکە‌لکرن د ناڤ مۆرفیماندا پە‌یدانا بیت.

۳- زمانین ئە‌رکی (گە‌ردانگری، حە‌لیایی) - Inflected Languages:

ئە‌قان زمانان پە‌یقین ئە‌وان بریتینە پتر ژ مۆرفیمە‌کی، لی نە‌ وە‌کو زمانین پیکه‌نسیایی، کود زمانین گە‌ردانگریدا سنووری مۆرفیمی یی ئاشکە‌را نینە و چیدبیت مۆرفیم دە‌ربڕینی ژ هژمارە‌کا ئە‌رکین ریزمانی بکە‌ت، ئە‌وژی د ناڤ یە‌کە‌یە‌کید، کوشیان دابە‌شکرنی نە‌بیت و گە‌لە‌ک زمانین هە‌ندوئە‌وڕۆپی ژ ئە‌قی جۆرینە و باشترین نموونە‌ زمانی لاتینیە.^(۹۴)

- homo = man (nom . sg)

- homini = man (dat . sg)

– homines = men (nom. Pl)

– hominibus = men (dat. Pl)

د ئه‌فان زماناندا ب رېكا گه‌ردانكرنې دهربرپن ژ په‌يوه‌نديين سينتاكسي دهيتته كرن و تېدا گيرهك ل گهل رېگي په‌فان تېكه‌لدبيت. ئه‌فجا جوداهي د ناقبه‌را زمانين ئه‌ركي و زمانين پېقه‌نسيابي ئه‌وه، كو د زمانين ئه‌ركي (گه‌ردانكری) د اكو گيره‌كېن گه‌ردانكرنې دهربرپني پتر ژ ئه‌ركه‌كي د ئيك په‌يقيدا دبينيت، لي د زمانين پېقه‌نسيابيدا هه‌فچه‌شنيه‌كا ته‌واو د ناقبه‌را شيوه و ئه‌ركيدا هه‌يه، كو هه‌ر شيوه‌يه‌كي ئه‌ركه‌كي دياركري هه‌يه. ديسان زمانين ئه‌ركي (گه‌ردانكری) دابه‌شي زمانې خودان گه‌ردانكرنا رېگي و زمانې خودان گه‌ردانكرنا قه‌دي و زمانې تېكه‌لدبيت. ديسان زمان د ناقبه‌را خودا سه‌باره‌ت گه‌ردانكرنې ژي‌كجودانه و هنده‌ك جارن چي‌دبيت د ناف زمانين كو گه‌ردانكری نين، سيما و سالوخه‌تين گه‌ردانكرنې هه‌بن.^(۹۴)

۴- زمانين تېكچرژاي (تېكه‌لكري، پېكه‌اته‌يي) Polysynthetic &

:Incorporating Languages

ئه‌ف زمانه‌ پشتبه‌ستني ب تېكه‌لكرنې د پېكه‌اتا په‌يقين خودا دكه‌ت. وه‌كو زمانې ئه‌سكيمو و زمانين ئوسترالي و زمانين هندو ئه‌مريكي. پېدفييه‌ ئاماژه‌يي ب ئه‌وي چهندي بدين، كو زمانين دي د ئه‌في سيمايدا ژي‌كجودانه، كو چي‌دبيت زمانه‌كي تېكچرژاي يان تېكه‌لكري نه‌بيت، به‌لي هنده‌ك جارن به‌ره‌ف ئه‌في ديارده‌يي بچن، وه‌كو زمانې ئينگليزي.^(۹۵) و زمانې كوردي. ئه‌فان زمانان په‌يقين گه‌له‌ك ئالوز هه‌نه، كو دشين ئه‌ركي رسته‌يه‌كي ب ته‌مامي بينن، كو ئيك په‌يف كارو بكه‌رو به‌ركاري ب خو‌فه‌ بگريت.^(۹۶) ئانكو ئه‌فان زمانان ئه‌ف تايه‌تمه‌ندييه‌ هه‌نه:

أ- په‌يقين ئه‌وان دريژ و نه‌ساده‌نه. ده‌+يان+خوارد+ه‌وه.

ب- ب شیوهیی رسته‌ینه.

ج- بریتینه ژکاری یان بنیاتی کاری ل گهل ته‌واوکه‌رین کاری.

د- په‌یوه‌ندیین سینتاکسی ب پیکاگیره‌کان دهینه‌ده‌رپرین، کو تیکه‌لی ئیک دبن و په‌یشه‌کی ب شیوهیی رستهیی دروستدکه‌ن.^(۹۷) وه‌کو:

- لی + ب + گهر + م.

پیشگر فرمان بنیات بکه‌ر

- ده + تان + بین + م

ده‌می نه‌و به‌رکار بنیات بکه‌ر

ئه‌ف رسته‌یین کورتکری، ب رسته‌یین مؤرفؤسینتاکسی دهینه‌نافکرن، ئه‌ف رسته ب شیوهیی په‌یقی دهینه‌ده‌رپرین، لی د بنه‌ره‌تدا رسته‌یه‌کا ته‌واوم. ب واتایه‌کا دی د رویی ژده‌رفه‌دا په‌یقن، لی د رویی ژناقدا رسته‌نه.

۵- زمانین ناوگری - Infixing Languages:

ئه‌و زمانن، کوگیره‌کیین ناوگری تیدا ره‌گی په‌یقان دسمن، ئانکو دچنه د ناف ناخی ره‌گیدا و په‌یقین نوی ژی دروستدکه‌ن. گیره‌ک د ئه‌قان زماناندا په‌یوه‌ندییا ریزمانی د نافبه‌را که‌ره‌سته و یه‌که‌یین دیدا دیاردکه‌ت. وه‌کو زمانی عه‌ره‌بی، عبری، لاتینی، گریکی... هتد. وه‌کو د ئه‌قان نموونه‌یین زمانی عه‌ره‌بیدا دیاردبیت:

- شهد: شاهد، سمع: سامع، ذهب: ذاهب.

کو دقیریدا گیره‌کی ره‌کی دچته د ناف ره‌گیدا و شیوه و واتایا په‌یقی دگوهوریت، واته به‌شی ئاخفتنی یان جووری په‌یقی گوهورین ب سه‌ردا دهیت.^(۹۸)

دقیږیدا پیدفیه ئاماژه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی بده‌ین، کو چ زمانه‌کی ديارکری نینه ب ته‌واویی به‌ره‌ف ئیک ژ ئه‌قان زمانین سه‌ری بکه‌فیت و چیدبیت زمانه‌ک ب سه‌ر جوړه‌کی یان پتر ژ جوړه‌کی زمانین سه‌ریقه‌ بیت، ئه‌فه‌ژی دمینته ل دویف جوړین نموونین ئه‌وی زمانی کا پتر سه‌ر ب کيژ جوړی زمانیه‌یه. ئانکو دشیاندايه بیژین، کو هه‌ر زمانه‌کی هه‌بیت، نموونه‌یین ئه‌وی دچنه د ناف هه‌ر جوړه‌کید، ئانکو د هه‌ر زمانه‌کید نموونه‌یین هه‌می جوړان هه‌نه، ئانکو تاییه‌تمه‌ندیین شیکرن و پیقه‌نسیان و تیکه‌لکرنی... هتد، تیډا هه‌نه، به‌لی پاراپتر د هه‌ر زمانه‌کید نموونه‌یین جوړه‌کی زال و زیده‌ترن و ئه‌ف چه‌نده دبیته ئه‌گه‌ر ئه‌و زمان ب ئه‌وی جوړی به‌یته ناڅکرن.^(۹۹) ئه‌فجا ژبه‌ر هندی زمانی کوردی ب زمانه‌کی پیکفه‌نسیایی ده‌یته نیاسین، چونکی مۆرفیمین په‌یقین ئه‌وی ب سانه‌هی ده‌ینه ده‌سنيشانکرن. وه‌کو:

- دنقیسم: د+ نفیس+م.

- خواندبوو: خوان+د+بوو.

په‌راویژ

(۱) هندەك رافەكرنن دىژى بۆ ئەفى بەشى ئاخفتى هەنە، ئەوژى هندەك دكەنە پىت و هندەك دكەنە جەنەف و هندەك دى دكەنە ئامرازى پەيوەندى.

(2) [http://www.guora.com/ what-is-the-history-of-different-parts-of-speech](http://www.guora.com/what-is-the-history-of-different-parts-of-speech).

(3) Mathews.P.H, 2007,151 .

(4) Mathews.P.H, 2007,151 .

(5) Mathews.P.H, 2007,151 .

(6) Mathews.P.H, 2007,152 .

(7) Williamson.G, 2014, 5.

(8) Williamson.G, 2014, 5.

(9) Williamson.G, 2014, 5.

(۱۰) ئەورەحمانى حاجى مەرف، ۲۰۰۴، ۷۱.

(۱۱) ئەورەحمانى حاجى مەرف، ۲۰۰۴، ۷۱.

(۱۲) ئەورەحمانى حاجى مەرف، ۲۰۰۴، ۷۱.

(۱۳) عەبدولواھىد موشىر دزەبى، ۲۰۱۳، ۹۳.

(۱۴) زىرین خورشىد سەلىم، ۲۰۱۴، ۴.

(۱۵) زىرین خورشىد سەلىم، ۲۰۱۴، ۴.

(16) Finch,G, 2000, 135.

(۱۷) پېدفيە ئامازەبى ب ئەوئى چەندى بدەين، كود رېژمانا نويا كوردیدا دانپېدانى ب كاری هاریکار (یاریدەدەر) ناهین، كو ئەو كاری هاریکار ب فۆرمى رېژمانى ددانن، لى د رېژمانا كەفنا كوردیدا دانى ب هندى دەین، كو كاری هاریکار هەیه و ئەو دېژن كارین هاریکار ل بەراھىكا رستەیا دانانى (ئىنشائى) دەین و دېژن كارین هاریکار ئەفەنە: چىدبىت، دبىت، دەبىت، دەبوو، دەبووايە، دشیت، دقیت، دقیا... هتد). وەكو:

– دقیت ئەز بېمە مامۇستا.

– دەبوو ئەو بچىت بۆ قوتا بخانە.

(۱۸) زىرین خورشىد سەلىم، ۲۰۱۴، ۷.

(19) Miller, D., ed,1995,57. (1

(20) Lieber , Rochelle ,2009,2.

(21) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,1-2. (1

(22) Lieber , Rochelle ,2009,2.

(23) Lieber , Rochelle ,2009,2.

(24) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 1.

(25) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 2.

(26) Yule.G,2006,63-62.

(27) Katamba,F,1993, 3.

(28) Katamba,F,1993, 3-4.

(29) Katamba,F,1993, 4.

(30) Katamba,F,1993, 5.

(31) Katamba,F,1993, 5.

(32) Katamba,F,1993, 5.

(۳۳) رَهِفِیق شوانی، ۲۰۱۱، ۲۲.

(34) Crystal,1992, 258.

(35) Crystal,1988, 200.

(36) Mathews.P.H, 2007,252 .

(37) Fromkin eta, 2007,77.

(38) Yule.G,2006,63-62.

(39) Fasold,Ralph w. and Connor-Linton Jeff, 2006, 60.

(40) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 2-3.

(41) Lieber , Rochelle ,2009,2.

(۴۲) لیکسیم: لیکسیم بریتیه ژ په یقین فەر هه نگیین پرووت. وه‌کو کار ی (sing). دشیاندايه ته ماشه ی په‌شان وه‌کو لیکسیم بکه‌ین، کو نه‌وژی گری‌دای کومه‌کا تایه‌تمه‌ندیین سینتاکسی و مورفولوزیه. وه‌کو: [Sings کار، تاك، که‌سی سیی [Katamba,F,1993,38]. ب نه‌فی چه‌ندی لیکسیمان ژ فورمه‌کی زی‌ده‌تر هه‌یه و ژ لای ییکهاتتیقه ییکهاتن و پونانین جیاواز هه‌یه و ب دوو شیوه‌یان ده‌ردکه‌فن: ۱- لیکسیما وشه‌یی: (وشه‌یا ناسایی، وشه‌یا لیکدراوا ئیدی‌یه‌می). ۲- لیکسیما فریزی: (فریزا ناسایی، فریزا ئیدی‌یه‌می) (شیلان عومه‌ر حسه‌ین، ۲۰۰۹، ۱۳۳-۱۳۶).

(43) Lieber , Rochelle ,2009,6.

(44) Lieber , Rochelle ,2009,6.

(45) Lieber , Rochelle ,2009,7.

(46) Lieber , Rochelle ,2009,7.

(47) Lieber , Rochelle ,2009,4.

(48) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 4.

(49) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 5.

(50) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 5.

(51) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 6.

(52) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 6.

(53) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 7.

(54) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 7.

(55) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 7.

(56) Dayley, Jon P,1985, 139.

(57) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 7.

(58) <http://every thing. Explained. Today/ Morpheme>.

(۵۹) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۱۶.

(60) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,12 .

(61) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,13 .

(62) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,13 .

(63) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,14-16 .

(۶۴) نهریمان خوشناو، ۲۰۱۲، ۱۸.

(۶۵) شه‌هاب شیخ‌ته‌یب، ۲۰۱۲، ۸۵-۸۷.

(۶۶) نه‌بو به‌کر عومه‌ر قادر، ۲۰۰۳، ۷.

- (67) Katamba,F,1993, 14.
- (68) Katamba,F,1993, 19.
- (69) Katamba,F,1993, 14.
- (70) Katamba,F,1993, 19.
- (71) <http://WWW. Wisegeek.com/what-is-the-difference-between-Syntax-and-morphology/htm>.
- (72) <http://WWW. Wisegeek.com/what-is-the-difference-between-Syntax-and-morphology/htm>.
- (73) <http://WWW. Wisegeek.com/what-is-the-difference-between-Syntax-and-morphology/htm>.
- (۷۴) ره‌فیک شوانی، ۲۰۱۱، ۲۵-۲۶.
- (75) Katamba,F,1993, 13.
- (76) Katamba,F,1993, 14.
- (۷۷) محمود عکاشه، ۲۰۱۱، ۶۱.
- (78) Joseph,Brain D, -, 1-2.
- (۷۹) شه‌هاب شیخ تهیب، ۲۰۱۲، ۸۴.
- (۸۰) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۴، ۲.
- (81) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 18.
- (82) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 19.
- (83) Katamba,F,1993, 10.
- (84) Katamba,F,1993, 10.
- (85) Katamba,F,1993, 10.
- (86) Katamba,F,1993, 10.
- (87) Katamba,F,1993, 11.
- (88) Katamba,F,1993, 11.
- (89) Katamba,F,1993, 58.
- (90) Katamba,F,1993, 58.
- (91) http://www.frathwiki.com/Morphological_type
- (۹۲) محمده‌د مه‌عروف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۸۹-۹۰.
- (93) http://www.frathwiki.com/Morphological_type
- (۹۴) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۴۵-۲۴۶.
- (۹۵) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۸۶.
- (96) http://www.frathwiki.com/Morphological_type
- (۹۷) محمده‌د مه‌عروف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۹۰.
- (۹۸) ره‌فیک شوانی، ۲۰۱۱، ۱۱۶.
- (۹۹) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸.

مۆرفىم و جورىن ئەوى

چەمكىت مۆرفىمى:

1 – سەرھلدا مۆرفىمى:

دكەقندا، د نافت زانستى رېزمانىدا زاراقى (پەيف) ل جھى زاراقى (مۆرفىم) دھاتە بكارهينان و ب ديتنا زمانقانىن ئەوى سەردەمى پەيف د زمانىدا بچويكتىن يەكەيا بنچىنەيا واتادارا زمانىيە، ب راستى پەيفى شيانىن ھندى يىن ھەين ل جھى مۆرفىما سەربەخۆ (پىشەيى) بھىت، ئەوژى ل دەما (ناف، ھەقالناف، جھناقى سەربەخۆ، ھەقالكار) پەيفەكا سادە بن، بەلى د شياندا نىنە مۆرفىمىن بەند (گىرەك) وەكو (پىشگر، پاشگر، نافبەند) ل جھى پەيفى بھىنە دانان، ھەرچەندە (گىرەك) يەكەيىن واتادارن، بەلى واتايىن ئەوان ب پەيف و مۆرفىمىن دىقە دبەندن، ئانكو د شياندا نىنە ب تى واتايەكى بدەن، ئەف چەندە بۆئەگەر، كوزمانقان بۆشروڧەكرنا زمانى يەكەيەكا بچويكتىر دابھىن، ئەوژى مۆرفىم بوو.^(۱) ديسان پەيدا بوونا زاراقى مۆرفىمى ژئەنجامى ھندى ژى بوو، كوياب زەحمەت بوو، پەيف ب وردى بھىتە پىناسەكرن،

ئەفەزى پالدرەكى بەيزبوو، كوهول بهيته دان ل تيگه ههكى دىيى ب چويكت
 بگهرن، داکويى ورد بيت د شروقه کرنا زمانيدا. ئەوژى مۆرفيم بوو.^(۲)
 مۆرفيم گرنگرتين يه که يه بۆ زانستى مۆرفولۆژيى، ئەف زاراڤه ژ دوو
 پارچه يان پيکدهيت: (مۆرف - morph) ب پامانا فورم و (يم - eme) يه که يه کا
 جودايه، ئەوژى واتايا هندى ددهت، كو مۆرفيم فورمه كى جودا که ره يان ب
 رپکا مۆرفيمي د شياندا يه پهيڤين زمانى پى بهينه پۆلينكرن و جودا كرن.^(۳)
 ئەدوارد سابىرى د پەرتوو كا خۆدا ئەوا ب ناڤى (زمان) ئەوال سالان ۱۹۲۱ز
 چاپكرى، گوت: رەگەزىن گرنگىن راسته قينه يىن زمانى پهيڤين يان پارچه يىن
 گرنگن ژ پهيڤان يان كۆمكرنا پهيڤانه. سابىرى پيشنياركر، كو پهيڤين وهكو: sings
 singer... هتد، كو دڤيت شروقه کرنا ئەوان وهكو دهربريڤين دووانى بن، ئانكو ئەو
 دهربريڤين، كو ژ دوو پارچه يان پيکدهيت. ليونارد بلومفيلدى ب ئاشكه راى د
 پەرتوو كا خۆدا ئەوا ب ناڤى (زمان) ئەوال سالان ۱۹۳۳ز به لاڤكرى دهربريڤين ژ
 ئەڤى هزرى كر. ئەوى ئاماژه ب هندى كر، كو هندهك پهيڤ هه نه، كو ب تاكى
 نه هاتينه گوھليبوون و ئەف پهيڤه ب شيوه يىن به ند دهاتنه ناڤكرن. وهكو (y)
 د (Johnny) و (Billy) - هتد كه واته بلومفيلدى به ردهوام بوو ژبو پيڤاسه کرنا
 شيوه يىن بچويك، كو مۆرفيمه و پيڤاسه يا ئەوى يا هوير ئەو بوو، كو مۆرفيم
 شيوه كى زمانيه كو واتا و شيوه يى خۆ هه يه و ژ پيڤه مهت ب دهستقه هينانا
 مۆرفيمي پيڤقيه شيوه يىن خۆ يىن زمانى دابه شبكه ين هه تا هه ر به شه كى ژ
 هه ر شيوه يه كى، كو وه كه هف بيت بۆ به شه كى دى ژ ئاليى سيمايىن ئەوى يىن
 واتايى و دهنگيه. بۆ نمونه پهيڤا (dancing) د شياندا نينه كو ئيك مۆرفيم بيت،
 ژ به ركو به شى ئيكى ژى وه كه هف ژ به شى ئيكى ژ پهيڤا (dances) و به شه كى ژى
 وه كه هڤى به شى دووييه ژ پهيڤا (singing)، لى ئەگه ر مه (dancing) بۆ دوو به شان
 دابه شكر، ئەوژى (dance) و (ing)، كو ئەف هه ر دوو به شه دبه دوو مۆرفيم.^(۴)
 بلومفيلدى دياركر، كو پيڤقيه ل سه ر مه، ئەم شيوه يىن ئالوز دابه شبكه ين،

هەتا ئەم بگەھىنە شىۋەيىن سادە و ساكار، كو بلۇمفيلدى زاراڧى شىۋەيىن سادە و ساكار ب مۆرفىم ئاڧكر. ديسان بلۇمفيلدى دياركر، كو مۆرفىم ژ فۆنىمان پىكدەيىت. بۇ نموونە مۆرفىما (ing) ژ فۆنىمىن /i/ و /n/ و /g/ پىكدەيىت^(۵). ئەڧجا كەرتكرنا دەستپىكى ل سەر ئاستى دەنگان بەرەڧ دەستنىشانكرنا فۆنىمان دچىت، بەلى پۆلىنكرن يا پارچەكرنا دووى كو ل دەڧ ئاستى وشەسازىيە بەرەڧ ڧەدېتتا مۆرفىمان دچىت^(۶).

كەواتە، ھزرا مۆرفىمى ل دەستپىكا سالىن چلان پەيدا بوو. ^(۷) ژلايى زاناى ئەمريكى (بلۇمفيلد) ىڧە، بەلى ئەڧە ئەوى چەندى ناگەھىنىت، كو بەرى ئەوى زاناى ھزرا مۆرفىمى نەبوو، بەلى ۋەكو زاراڧ و ژىكجوداكرنا ئەوى ل گەل پەيڧى بۇ زانا (بلۇمفيلد) ى دزڧرىت، پىشتى سەرھلدا نا مۆرفىمى ۋەكو يەكە يەكا زمانى، پترىا زمانىن جىھانى بۇ شروڧەكرنا زمانى ھەمان زاراڧ بكارھىنان، ۋەكو زمانىن (ئىنگلىزى، عەرەبى و كوردى و... ھتد).

2- پەيدا بوونا مۆرفىمان:

پالدىرى ئىكى ل دەمى خەلك دانوستاندى دكەن ئەوژى پىڧخەمەت ڧەگوھاستنا واتايىيە ب شىۋەكى گونجايى. ئىك ژرپىكىن كوزارۇك بەردەوام د گەشەكرنىدا بىت ژبو كىمكرنا تەمومىيى ب رپىكا درىژكرنا گوتنان ئەوژى ب رپىكا زۆرىيا بكارھىنانا مۆرفىمىن سەربەخۋىە ژلايى زارۇكىڧەيە^(۸).

ديسان پىدڧىيە ئەوى چەندى ژى بىژىن، كو زارۇك تەمومىيى ديسان كىمدەن، ئەوژى ب رپىكا بكارھىنانا مۆرفىمىن بەند^(۹). بۇ نموونە ل دەمى زارۇك بڧىت ئەوى راسىيى ڧەبگوھىزىت، كو ئەوى پتر ژ پەرتووكەكى يان پىڧىسەكى دڧىت، دى پەنايى بەتە بەر بكارھىنانا مۆرفىما بەندا رپىزمانى (ان) يان ل دەمى بڧىت دەرپرېنى ژ دەمى نھۆيان داھاتى بكەت، دى پەنايى بەتە بەر كارھىنانا مۆرفىمىن دەمى نھۆ (د/دە) و داھاتى (دى) ئەڧەژى دى بىتە

ئەگەر ئۇ قەرەۋاندا تەمومىيىسى دىن ئافكارىدا. ۋەكۆ:

– ئەزىدى چىمە مالى. (كارى داھاتى)

– ئەزىدى چىمە مالى. (كارى نەھ)

– ئەزىدى چىمە مالى. (كارى بۆرى)

ۋەسا دى دىيارىت، كۆزارۇك دى شىن بىكارھىنانا مۇرفىمان ۋەربىگرن،
ئەقەۋى بىرپىكىستىنەكا تايەت ۋىرپىكىستىنەكا تايەت بى ۋەربىگرنى يا جىاۋازە
بى شىۋەكى مەزىن دىن ئاقبەرا ھەمى زارۇكاندا ئەۋىن زىمانەكى تايەت فېردىن.
بى ھەر حال بىت، رېۋەيا ۋەربىگرنى زارۇكان بۇ مۇرفىمان ۋەكۆ ئىك نىبىت.
دىسان ئامازە بى ھندى زى ھاتىيە كرن، كۆزارۇك ئىكەم جىر فېرى ئەۋان
مۇرفىمان دىن، ئەۋىن گەلەك دى زىمانىدا بىكاردەھىن ۋە دىن ئۆستەندىن لى گەل
ئەۋاندا دىھىنە گۆت. (۱۰)

3- پىنئاسىيا مۇرفىمى:

رېكا سەرەكى ئەۋاكۆ زانائىن ۋەسەسازىيى قەۋلىنى لى پەيقان ۋى پىكھاتا
ئەۋان يا ئاقخۇيى ۋە چەۋاننىيا دروستبۇنا ئەۋان پەيقان دىكەن، ئەۋىزى بىرپىكا
پىنئاسە ۋە قەۋلىنى مۇرفىمانە، كۆبارا پىر دىھىتە پىنئاسە كرن، كۆپارچە پىنئاسە
بىچىكە لى گەل ئەركىن رېزىمانى. مۇرفىم چىدىت پەيقەك يان پارچە يەك زى
پەيقى بىت، كۆدىنىدا نىنە بىھىتە كرتىك بۇ مۇرفىمەكا دى. (۱۱)

سەبارەت پىنئاسەيا مۇرفىمى، ئەۋە ھەمى پىنئاسە پىنئاسە بۇ مۇرفىمى ھاتىنە
گۆت زىلايى زانائىن ئەۋرۇپى ۋە ھەرەبانقە، دىۋاپاتىيى لى سەر ھندى دىكەن،
كۆ (مۇرفىم بىچىكە يەكەيا ۋە تادارا زىمانىيە). (۱۲) لى خوارى دى ھەۋلەدىن
چەند پىنئاسە يەكەن بۇ مۇرفىمى بىھىن:

۱- بىلومفېلد سەبارەت پىنئاسەيا مۇرفىمى دىبىت: مۇرفىم بىرىتە زى ئەۋى
شىۋەيى زىمانى ئەۋى رېكىستىنەكا دىنگى ۋە ۋاتىي ھەبىت. دىسان بىلومفېلد

پیشنیارا هندەك رەگەزین گرنگ كر، كو د شياندايه پشتبەستن بۆ دياركرنا
مۆرفيمى و رېكخستنا ئەوان پى بهيتە كرن، ئەوژى ئەفەنە:

أ- رېكخستن.

ب- گوهورينا تەبەقا دەنگى، كوب ئاوازه دەيتە نافكرن.

ج- سالۆخكرنا دەنگى.

د- هەلبزارتن.^(۱۳)

۲- جورج قندريس دەربارەى پېناسەيا مۆرفيمى دېژيت: مۆرفيم باراپتر
رەگەزەكى دەنگىيە (دەنگەكە يان برگەيەكە يان هندەك جاران چەند برگەيەكن)
ئامارەيى ددەتە لايەنن سينتاكسى ئەوين گريدانى د ناڤهرا ئەوان هزراندا
دروستدكەت ئەوين د ناڤ رستەيىدا هەين.^(۱۴)

۳- هوكت دېژيت: مۆرفيم كيمترين و بچوكترين رەگەزن د زمانيدا، كو
واتا هەنە.^(۱۵)

۴- فيكتوريال دۆر پېناسەيا مۆرفيمى دېژيت: مۆرفيم زارفەكى زمانىيە بۆ
بچويكترين يەكەيا رېزمانى دەيتە بكارهينان وئەفەيفە ژ پەيڤا يونانى (morphé)
هاتىيە، كوب واتايا شيۆە دەيت.^(۱۶)

۵- فينج د پېناسەكرنا مۆرفيمىدا دېژيت: مۆرفيم بچويكترين يەكەيا
رېزمانىيە و دبىتە دوو جۆر، ئەوژى مۆرفيما سەربەخۆ و مۆرفيما بەندە.^(۱۷)

۶- ئايجسن د پېناسەكرنا مۆرفيمىدا دېژيت: مۆرفيم بچويكترين يەكەيا
رېزمانىيە و پېقەرئ سەرەكى بۆ دياركرنا مۆرفيمى ئەو، كو د شياندا نينە بۆ
يەكەيەكا رېزمانىيا بچويكتەر بهيتە دابەشكرن.^(۱۸)

۷- ماسيۆس د پېناسەكرنا مۆرفيدا دېژيت: مۆرفيم يەكەيەكا رېزمانىيا
بچويكتەر ژ پەيڤى.^(۱۹)

۸- جۆرج يۆل د پېناسەكرنا مۆرفيمىدا دېژيت: مۆرفيم بچويكترين يەكەيا
واتادارا واتايىيە يان يا ئەركىيا رېزمانىيە. يەكەيىن ئەركيىن رېزمانى برىتينە ژ

شیوه‌یین بکارهاتی بۆ ئاماژه‌ییکرن ب ده‌می رابردوو یان کۆمی... هتد. (۲۰)

۹- کریستال د دیتانا خودا بۆ مۆرفیمی دبیزیت: مۆرفیم یه‌که‌یه‌کا دیارا بچویکا ریزمانیه و بارا پتر ب شیوه‌یین سه‌ربه‌ست ده‌یته پۆلینکرن، کو چیدیت په‌یف بیت یان شیوه‌یین به‌ندبن و مۆرفیم کاکل یان کرۆکی وشازییه و هنده‌ک جارن ب مۆرفیمیکس-Morphemics ده‌یته ناڤکرن و ئه‌فه یه‌که‌یین رووتن و دشیاندا هه‌یه به‌یته دیتن. (۲۱)

هه‌ر دیسان کریستال د جهه‌کی دیدا سه‌باره‌ت پیناسه‌یا مۆرفیمی دبیزیت: مۆرفیمی ئاستی نزمه د ناڤ ریزمانیدا، ژبه‌رکو پیکهاته‌کا ریزمانی نینه. (۲۲)

۱۰- کاتامبا د پیناسه‌کرنا مۆرفیمیدا دبیزیت: زاراقی مۆرفیم ئاماژه‌یی دده‌ته یه‌که‌یین بچوکیکن، کو دشیاندا نه‌بیت به‌یته که‌رتکرن ژ ئالیی ناڤه‌روکا واتایفه یان شیوه‌یی ریزمانییه. (۲۳)

ئه‌گه‌ر به‌یین ته‌ماشه‌ی پیناسه‌یا مۆرفیمی ل ده‌ف زمانن کورد بکه‌ین، دی بینین هه‌مان ئه‌و پیناسه‌یه ئه‌وا دبیزیت: «مۆرفیم بچکترین یه‌که‌یا واتادارا زمانیه».

دشیاندا یه‌ ئه‌فی پیناسه‌یی د شروقه‌کرنا ئه‌فی نموونه‌ییدا دیار بکه‌ین، ئه‌و ژ یه‌یقا (پۆژ) ه، ئه‌ف په‌یقه مۆرفیمه‌که و ژ ئیک برگه و سی فونیمان پیکده‌یته: (پ) و (ۆ) و (ژ)، ل فیژه (پۆژ) بچوکیکترین یه‌که‌یا واتادارا زمانیه و بچوکیکتر لی نا‌هیت، ئه‌گه‌ر ئه‌وی مۆرفیمی ل سه‌ر پارچه‌یین (پۆ) و (ژ) که‌رت بکه‌ین، ل ئه‌وی ده‌می ئه‌و مۆرفیم دی واتایا خوژ ده‌ستده‌ت، ژبه‌ر هندی په‌یقا (پۆژ) واتایه‌کا سه‌ربه‌خو هه‌یه، کو ب مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خو ده‌یته ناڤکرن.

هه‌روه‌سا ئه‌گه‌ر ته‌ماشه‌ی په‌یقین زمانی کوردی بکه‌ین، دی بینین پشکه‌کا زۆر ژ ئه‌وان پارچه‌یین جودا یین واتادار (مۆرفیم) ژی دروست دبن، ئه‌ف پارچه‌یین واتادار په‌یقین نوی پیک ده‌ین، کو دشیاندا یه‌ ب مۆرفیمین به‌ند به‌ینه ناڤکرن، هه‌ر وه‌کو د په‌یقا (دارقان) دا دیاردیت. د ئه‌فی په‌یقیدا

پاشگری (قان) مۆرفیمه‌کا به‌نده، واتایا ئه‌وی ب په‌یقا (دار) فه‌گریدایه و ب رپکا ئه‌وی په‌یقى واتایا ئه‌وی دیاردیت، کو هر دوو پیکفه په‌یقه‌کا نوی د ناف فه‌ره‌ه‌نگیدا زیده دکه‌ن.

4- سروتتتت مۆرفیمان:

د شیاندایه په‌یف به‌ینه دابه‌شکر بۆ ده‌نگان (فۆنیمان). ئه‌فجا ب ئه‌فی چه‌ندی دشیاندایه په‌یقا (بانک) دابه‌شی ئه‌قان ده‌نگان: ب، ا، ن، ک/ بکه‌ین، د راستیدا دابه‌شکرنا په‌یقان بۆ فۆنیمان به‌ره‌تی سیسته‌می نفیسینا ئه‌بجه‌دی دروستدکه‌ت. دیسان چیدیت و سروشتیه په‌یقان دابه‌شی برکه‌یان - syllable ژى بکه‌ین. بۆ نموونه (یابنی) (۵۰) هیمايین جودا بۆ نواندنا (۵۰) برکه‌يین جیاواز د زمانیدا بکاردهین. ئه‌فجا یا گرنکه ئه‌م مۆرفیم و برکه‌یان تیکه‌لی ئیک نه‌که‌ین. (۲۴)

برکه‌ ده‌نگه‌که‌ یان کۆمه‌له‌کا ده‌نگایه بۆ مه‌به‌ستین درکاندنیه، لی مۆرفیم بریتیه ژیه‌که‌يین بچویک ژ واتایی یان ژ ئه‌رکین ریزمانی. (۲۵) ئه‌ف نموونه جوداهیی د نافه‌را ئه‌واندا دکه‌ت: په‌یقا (جوان) ئیک مۆرفیمه، به‌لی دوو برکه‌یه، ئه‌وژى (ج - ci) و (وان - wan)، لی په‌یقا (چوو) پیکهاتییه ژ ئیک برکه‌ی به‌لی دوو مۆرفیمه، ئه‌وژى (چ: بنیات + وو: م. د. بوری).

ل ده‌می په‌یقان دابه‌شی مۆرفیمان دکه‌ین، ئه‌م جه‌ختی ل سه‌ر زنجیره‌یا ده‌نگین خودان واتا دکه‌ین، بیکو ره‌چافیا هندی به‌یته‌کرن، کو برکه‌یان د ئاستی ده‌نگسازیییدا دروستبکه‌ت.

پرسیارا نوکه‌ ئه‌وه، ئه‌ری سروشتی په‌یوه‌ندیی د نافه‌را زنجیره‌یا فۆنیمان (مۆرف) و ئه‌و واتایین نواندنا ئه‌وان دکه‌ن (مۆرفیم). (۲۶) چه‌وايه؟ یا گونجای و به‌ر عاقله‌گریمانا هندی به‌یته‌کرن، کو په‌یوه‌ندی د نافه‌را مۆرفیم و زنجیره‌یا فۆنیمان (مۆرف) دا په‌یوه‌ندییه‌کا پیکهاتییه. (۲۷) د ئه‌فی حاله‌تیدا دشیاندایه بیژین: کو مۆرفیما (دار)، پیکهاتییه ژ سی فۆنیمان: د/ و /و/ و /ر/.

5- مەرجین مۆرفیم:

- مۆرفیم پارچە يەكە ژمانی كود ئەفان مەرجاندا ب دەستقە دەیت:
- ۱- مۆرفیم پەیقەكە یان پارچەكە ژ پەیق، كو واتایەكی ددەت.
 - ۲- دقیت مۆرفیم ل سەریەكە یەكا واتادارا ژ خۆبچویكترنە هیته دابەشكرن.
 - ۳- دقیت دەهەمی ژینگەهاندا ئیك واتایی بدەت. ب واتایەكا دی ئانكو دقیت مۆرفیم دەهەمی ژینگەهین زمانیدا واتایەكی بدەت كو ب شیوەكی یا جیگیرە. (۲۸)

بۆ نموونە پەیق (نیرگز) مۆرفیمەكە، چونکی خوان واتایە و دەهەمان دەمدا دشیاندا نینە بهیته كەرتكرن، چونکی دی واتایا خۆژ دەستدەت، هەروەسا هەمان واتا هەیه، ل دەمی د ئەفان ژینگەهاندا بكاردەیت: (نیرگزا بەهاری)، (گول نیرگز) و (نیرگز پرووەكە).

- ۴- هەندەك زمانفان مەرجەكی دی ل سەر مۆرفیمی زیدە دكەن، ئەوژی:
- (دقیت مۆرفیمی قالبەكی فیزیکی هەبیت)، ئانكو دقیت شیوەكە (شكل) هەبیت.

6- تایبەتمەندیی مۆرفیم:

- ئەقین ل خواری چەند تیینی و تایبەتمەندییە بۆ مۆرفیمی:
- أ- دشیاندا یە مۆرفیم د قەبارەیدا ژیکجیاواز بن. ئانكو چیدبیت پەیقەكا درێژ ئیك مۆرفیم بیت، هەروەسا چیدبیت ئیك فۆنیم ژی مۆرفیمەك بیت. (۲۹)
- بۆ نموونە د زمانی كوردیدا پەیق (دستار) و پەیق (داستان) هەر ئیك ژ ئەوان مۆرفیمەكە، لی (ی) ب تنی ژی مۆرفیمەكە د پەیق (زەلامی) دا.
- ب- هەر وەكو چەوا زمانفان د شروقه كرنا فۆنیمیدا بۆ پیکهین سیماین
- جودا كەرسەركەفتن، هەروەسا ئاماژە ب هندی ژی دا، كو مۆرفیم پیکهاتیە

ژ سىمايىن مۇرۇلۇڭزى. (۳۰) دىيىندا يە پەيئەكا وەكو (زەلامى) بۇ سىمايىن ئەۋى
يىن واتايى و مۇرۇلۇڭزى شىۋەبەكەين:

۱- سىمايىن مۇرۇلۇڭجى:

زەلامان = زەلام + ان.

۲- سىمايىن واتايى:

دىيىندا نىنە بېيىتە كەرتكرن، چونكى دى واتايا خۇژ دەستەت، ھەروەسا
ھەمان واتا ھەيە، ل دەمى د ئەقان ژىنگە ھاندا بكار دەيىت: (نېرگزا بە ھارى)،
(گول نېرگزا) و (نېرگزا روۋەكە).

۴- ھندەك زىمانقان مەرجەكى دى ل سەر مۇرۇمى زىدە دكەن، ئەۋى:
(دقۇت مۇرۇمى قالدەكى فېزىكى ھەيىت)، ئانكو دقۇت شىۋەيەك (شكىل)
ھەيىت.

زەلامان: + مۇرۇف
+ نېر
+ پېنگە ھىتى
(ان) + كۆم

ج - دوو مۇرۇمىن ژىكجودا چىدبىت ھەمان دركاندن و نقيسەين ھەبن. (۳۱)
ئەقەزى د ئاف مۇرۇمىن دوولايەندا بەرچاقدىن. بۇ نىمۇنە (نە) مۇرۇمى
نەرىكرىيە د پەيئا (نەھات) دا، كول گەل كارى ھاتىيە، بەلى (نە) پېشگرە و
مۇرۇمىكا دارشتىيە د پەيئا (نەخۇش) دا، كول گەل ھەقالناقى ھاتىيە.

د- دىيىندا نىنە ھەمى گاكان پىشتەستى ب پىناسەيا مۇرۇمى بېيىتە كرن،
كو مۇرۇمى شىۋەيەكى نەگۆر ھەيە. (۳۲) ئەگەر تەماشەي ئەقان نىمۇنەيان بىكەين:
- دارك، بەرك، بەرخك... ھتە دى دەرئەنجاما ھندى كەين، كو (ك)
مۇرۇمىكا بچويىكرىيە، بەلى ئەم چ بۇ ئەقان نىمۇنەيان بىژىن: (بلە، قالى،

سىمى) كۈنەف ئاقە ھاتىنە بچويىككەرن ئاقىن (ئىبراھىم، قادىر، ئىسماعىل)،
 كۈدقۇرىدا ئاق ب رېكا مۇرفىما بچويىككەرنى نەھاتىنە بچويىككەرن.
 ژ ھەزىيە بېژىن، كۈنمۈنەيىن ئەقى جۈرى ب مەشى د ئاق ئەوان
 زىماندا دەيىنە دىتەن، كۈژ جۈرى زىمانىن ھەلىيى (تۈۋە) بىن ژلايى مۇرفىمىقە،
 ۋەكۈ زىمانى عەرەبى، چۈنكى د ئەقان زىماندا گەلەك ئاۋىزە ھەنە ۋ ب
 سەنەھى مۇرفىم نەھىنە دەستىشانكەرن، ژبەركۈ دگەلەك نەمۈنەيىندا دىھەلەن،
 ۋەكۈ ھەلەندەن مۇرفىما كۈمكەرنى د ئەقان نەمۈنەيىندا (اقلام، ناس، نەسە...
 ھەتە)، لى د ئەوان زىماندا ئەۋىن ژ جۈرى پىقەنسىيى بىن ژلايى مۇرفىمىقە،
 مۇرفىمىن ئەۋان ب سەنەھى دەيىنە دەستىشانكەرن ۋ شىۋەيى مۇرفىمى ب
 كىمى تىدا دەيىتە گۈھۈرىن ۋەكۈ زىمانى كۈردى.

ھ - ھەندەك جاران يا ب زەھمەتە سنوورى مۇرفىمى بەيىتە دياركەن. (۳۳)
 بۇ نەمۈنە تەماشەي ئەقان نەمۈنەيان بىكە:

أ- (شىنى):

۱- رەنگى (شىن) + پاشگىرى (ى)

۲- شىنى: ب واتايا بەھى ۋ تازى دەيىت.

ب- (سەردار):

۱- سەر + دار.

۲- سەردار: ب واتايا كۈمادارو سەرۈك دەيىت.

7- مۇرفىم ۋ پەيىق:

د زىمانقانىيىدا مۇرفىم بچويىككەرن يەكەيا خۇدان واتايە ژ ئالىيى واتايىقە
 د زىمانىدا ۋ ئەۋ بياش يان ئاستى قەكۈلىنى ل مۇرفىمى دكەت، ۋشەسازىيە.
 مۇرفىم يا ھەقچەشەن (مطابق) نىنە ل گەل پەيىقى ۋ جوداھىيا سەرەكى د ئاقبەرا
 پەيىق ۋ مۇرفىمىدا ئەۋە، كۈ چىدبىت مۇرفىم ب تى واتايەكا سەرەخۇ

نه‌دهت. وه‌کو مۆرفیما به‌ند (گه‌ر، مه‌ند، ...هتد) و چیدبیت ب تنی واتایه‌کی بدهت، وه‌کو مۆرفیما سه‌ربه‌خۆ (دار، دیوار...هتد)، به‌لی په‌یف ب تنی واتایی ددهت، ئەفجا هه‌ر جوړه‌کی په‌یقی بیت. دیسان هه‌ر په‌یفه‌ک ژ مۆرفیماه‌کی یان چه‌ند مۆرفیمان پیکدهیت.

کاتامبا ئەوی راستیی دیاردکه‌ت و دبیریت: گه‌له‌ک ژ په‌یقان د ساده‌نه ژ ئالیی وشه‌سازییه. وه‌کو (the, eat, fee...هتد) کو دشیاندا نینه بۆ په‌که‌یین بچویکترین خودان واتا (مۆرفیمان) به‌ینه دابه‌شکر، لی ل گه‌ل هندی ژماره‌یه‌کا زۆر ژ په‌یقان هه‌یه ژ ئالیی وشه‌سازییه د ئالۆزن، کو دشیاندا به‌یه‌که‌یین بچویکین خودان واتا به‌ینه دابه‌شکر.^(۳۴) وه‌کو په‌یقین: (دادگه‌ه) و (بیهیز)...هتد. ئەف په‌یف دشیاندا به‌یه‌که‌یین واتادار (مۆرفیمان) دابه‌شکه‌ین، ئەوژی مۆرفیمین: (داد+گه‌ه) و (بی+هیز)ن.

8- سنووری مۆرفیمی:

مه‌به‌ست ژ زارافی سنووری مۆرفیمی - morpheme boundary سنووری دیاره د ناقبه‌را مۆرفیماندا، کو هنده‌ک جارن سنووری دیارکرنا مۆرفیمان د هنده‌ک په‌یقاندا دیاره و هنده‌ک جارن یا دیار نینه.^(۳۵) بۆ نمونه ئەف چه‌نده ژ زمانه‌کی بۆ زمانه‌کی دی یا جیاوازه، د زمانی کوردیدا د زۆربه‌یا نمونه‌یاندا سنووری دیار د ناقبه‌را مۆرفیماندا هه‌یه، چونکی زمانی کوردی زمانه‌که ژ زمانی پیقه‌نسیایی ژ لایی مۆرفیمییه، کو مۆرفیمین ئەوی ب سانه‌هی دهینه دیارکرن. وه‌کو په‌یقا (ئاسنگه‌ر)، کوژ مۆرفیما سه‌ربه‌خۆ (ئاسن) ل گه‌ل مۆرفیما به‌ند، کو پاشگری (گه‌ر) پیکدهیت، به‌لی هنده‌ک جارن د هنده‌ک زماناندا سنووری مۆرفیمی دگه‌له‌ک په‌یقاندا یا ب سانه‌هی نینه به‌یته دیارکرن، وه‌کو زمانین ژ جوړی (ه‌لیایی - تواوه)، هه‌ر وه‌کو د زمانی عه‌ره‌بیدا دیاردبیت.

هەر وه‌کو د نوونه‌یین (بنات) و (اقلام) دا دیاردیت، کو دشیاندا نینه، مۆرفیما
کۆمکرنیدا تیدا بهیته دیارکرن.

9- گرنگیا شه‌کۆلینا مۆرفیمان:

به‌های مۆرفیمی و گرنگیا شه‌کۆلینا ئه‌وی د ئه‌فان خالین ل خواریدا
په‌یدادیت:

۱- مۆرفیم ب سیمایه‌ک ژ سیمایین سیسته‌می نوی بۆ یاسادانانی د ناف
رێزمانیدا ده‌یته هژمارتن. هه‌روه‌سا مۆرفیم ده‌یته هژمارتن وه‌کو ریکه‌ک بۆ
پۆلینکرنا به‌شین ئاخفتنی، کو ئه‌فه د بنه‌ره‌تدا ل سه‌ر بنه‌ره‌تی شیوه و ئه‌رکی
ده‌ینه دانان.

۲- مۆرفیم ریکه‌که‌ کو پشتبه‌ستن پی ده‌یته کرن ژبۆ ئه‌نجامدانا ده‌رپرینی
ژ په‌یوه‌ندیان د ناقبه‌را هژراندا ئه‌واکو واتایا گشتیا رسته‌یی ژێ دروستدیت.
هه‌روه‌سا هاریکاری پی دکه‌ت ژبۆ جودا کرنا کاتیگۆرین ئه‌رکی (سینتاکسی).
ژماره و که‌س و دهم و حاله‌تی کاری... هتد، ئه‌فه هه‌می کاتیگۆرن د زمانیدا،
کو مۆرفیم هه‌ولده‌ت ده‌رپرینی ژێ بکه‌ت. زیده‌باری هندی جوداهیی د
ناقبه‌را به‌های په‌یقین جیاوازا دیاردکه‌ت ئه‌وین به‌هرا پتر ب ریکا مۆرفیمین
تایه‌ت دیاردبن.

۳- مۆرفیم ب هه‌وله‌کا سه‌ره‌کی بۆ وه‌سفکرنا هه‌می زمانان ده‌یته
هژمارتن. هه‌روه‌سا گرنگیا ئه‌وی دیاردیت نه‌ ب ئه‌وی ده‌لاله‌تا واتایا پیقه
گریدای، به‌لکو ژ ره‌خی ئه‌وی زیده‌هییا ل سه‌ر په‌یقان دروستدکه‌ت، ل
ده‌می پیقه ده‌ینه‌ گریدان ژ ئالیی ئه‌وان تایه‌تمه‌ندیین گریدای ب ره‌فتاری
پیکه‌اته‌یا په‌یقانه‌ (۳۶)

10 – ئەرکىن مۆرفىمى:

۱- مۆرفىم خودان ئەرکەكى ئامازەدارن، كو مۆرفىم راستەوخو وبىي ھىچ گرىدانەك ب دەورو بەرىقە، ئامازەيى ب بابەت و تىستان د جىھانا ژدەر قەدا ددەن. وەكو: لاو، زەر... ھتد و دىژنە يەكەيىن لىكسىمى، يەكەيىن فەرھەنگى، ژبەركو د فەرھەنگاندا ھەبوونا خو ھەنە.

۲- مۆرفىم خودان ئەرکەكى ئامازەدارن، بەلى ئامازەكرنا ئەوان ب جىھانا ژدەر قە، گرىداي دەورو بەرىنە. وەكو ئەوان مۆرفىمىن ئامازەيى ب جەي (وەكو: بن، سەر... ھتد) و ئامازەيى ب دەمى (وەكو: نوکە، ئەفرۆ... ھتد) و ئامازەيى ب ھاوبەشىن ئاخفتنى (وەكو: ئەز، تو، ئەو... ھتد) ددەن.

۳- ھندەك مۆرفىم ھەنە، خودان واتايىن پىزمانىنە، ئەرکى ئەوان ئامازەكرنە ب دياركرنا مۆرفىمان و پەيقان ل گەل ئىك د ناف رستەيىدا. ھەر ھەسا ئامازەيى ب ئەرکىن سىنتاكسى بۆرەگەزان د ناف رستەيىدا ددەن و پەيقان د ناف رستەيىدا ژىكجودا دكەت، كا بکەرە، بەرکارە يان کارە... ھتد.

۴- ھندەك مۆرفىم ھەنە، كو ئەرکى ئەوان د ناف سىستەمى زمانىدا ئەو، ب دروستكرنا پەيقان و ب گەردانكرنا ئەوان رادبن، ئەقەژى ب مۆرفىمىن دارشتن و پىزمانى دەينە ناكىرن، كو كارى ئەقان مۆرفىمان ئەو ھەسا ئامازەيى ب ئالوگوركرنا واتايى و پىزمانىيا رەگەزەكى فەرھەنگى (پەيف) بدەن، ئەوژى ژ ئەنجامى ئەوگوھورپىنا ل سەرپىكھاتا پەيقاندا ھاتى، پىشتى ئەو مۆرفىمە ل سەر زىدەبووين^(۳۷).

11 – تىرۇقەكرنا مۆرفىمى:

ئەو قەكۆلىنە ئەوال سەر مىناكەكا (داتەيەكا) زمانى دەيتە ئەنجامدان، ژپىخەمەت زانىنا يەكەيىن قەگور و ئەلۇمۆرفان^(۳۸) وەكو ئەلۇمۆرفىن مۆرفىما كۆمكرنى (يىت، يىد، يىن).

جۆرین مۆرفیمان:

مۆرفیم د زمانیدا ب رپکا به‌راورد کرنا شیوه‌یین په‌یقان ل گهل ئیک دهینه ده‌ستیشان کرن، هه‌روه‌سا ب رپکا تییینیکرنا هندی کا چ ژى دووباره‌دیت وچ گوهورپن ب سهردا دهیت ژلایى واتا و پیکهاته‌یقه، ل ده‌می زیده‌هی ل گهل دهین و دشیاندا مۆرفیم ژلایى جورانقه بهیته دابه‌شکر، نه‌وژى ب رپکا ته‌ماشه‌کرنا دوو خالان، نه‌وژى نه‌فه‌نه:

۱- ته‌ماشه‌کرنا پله‌یا ئازادیا نه‌وی د هاتن و بکارهینا ئیدا، کا نه‌و مۆرفیم یا سه‌ربه‌خویه یان یا به‌نده.

۲- ته‌ماشه‌کرنا نه‌وان بهیته‌کرن، کو ره‌گن یان گیره‌کن، کویا ئیکى ب ناڤى مۆرفیمین ره‌گی-root morphemes دهیته نیاسین و یا دی ب ناڤى مۆرفیمین گیره‌ک-affixes morphemes دهیته نیاسین. (۳۹)

جۆرین مۆرفیمان ژ لایى پیکهاته‌یقه:

ب شیوه‌یه‌کى گشتی مۆرفیم ژ لایى پیکهاته‌یقه دابه‌شى نه‌قان جۆرین ل خواری دیت:

1- مۆرفیما سه‌ربه‌خۆ:

مۆرفیما سه‌ربه‌خۆ-Free morpheme نه‌و مۆرفیمه‌یه نه‌وا شیان هه‌ی ب تنى واتایه‌کى بده‌ت، ئانکو د شیاندا یه ب تنى بهیته بکارهینان و واتایه‌کا ته‌مام بده‌ت، کو نه‌قان به‌شین ئاخفتنى یین ل خواری ب خوڤه‌ دگريت: (ناڤین ساده، جه‌ناڤین جودا، هه‌قالناڤین ساده، هه‌قالکارین ساده، ژماره، هتد). ستاگبیرگ د پیناسه‌کرنا مۆرفیما سه‌ربه‌خۆدا دیژیت: مۆرفیما سه‌ربه‌خۆ نه‌و جۆرى مۆرفیمییه، کو دشیاندا هه‌بیت ب تنى بهیته‌گوتن و د هه‌مان ده‌مدا

واتا هه‌بیت. (٤٠) ئانکو مۆرفیما سهربه‌خۆ یا سهربه‌خۆیه ژ لایى ژ لایى فۆرم و واتایقه. (٤١):

$$\frac{\text{فۆرم}}{\text{واتا}} = \frac{\text{سهربه‌خۆ}}{\text{سهربه‌خۆ}}$$

وه‌کو: گول، دار، من، جوان، پار...

2- مۆرفیما نیمچه سهربه‌خۆ:

ئه‌ف جورى مۆرفیمی ژ لایى فۆرمیقه سهربه‌خۆیه، به‌لى ژ لایى واتایقه هه‌رده‌م پابه‌ندن و نه‌شین واتایه‌کا سهربه‌خۆ و ئیکسه‌ر بده‌ن، به‌لکو د ناڤ گری و پرسته‌یاندا واتا دار دین. وه‌کو مۆرفیمین په‌یوه‌ندی و لیکدانى (به‌ستن) ی.

- مۆرفیمین په‌یوه‌ندیی (ئامرازین په‌یوه‌ندی)، کول پیشیا په‌یقى ده‌ین و ئه‌رکى ئه‌وى دکه‌نه به‌رکارى نه‌راسته‌وخۆیان هه‌فالکاری جهی... هتد. وه‌کو (ل، ژ، ه، بۆ، به، د — دا، ل گه‌ل، ژبۆ، هتد). (٤٢)

- مۆرفیمین لیکدانى (ئامرازى لیکدانى) ژبۆ دروستکرنا پرسته‌یین لیکداى یان گریین لیکداى بکارده‌ین. وه‌کو: (به‌لى، چونکی، ژبه‌رکو، و، یان، به‌لکو، به‌لى ... هتد).

وه‌کو د ئه‌قى خسته‌یى خواریدا دیاردبیت:

ئامرازین په‌یوه‌ندی	ئامرازین لیکدانى
- قوتابى گه‌هسته قوتابخانه‌یى.	- من بابه‌تى خو خواند پاشى نغستم.
- نه‌زه‌تا زاخۆ چووم.	- نه‌وه‌ات به‌لى نه‌زه‌هاتم.
- نه‌م ب پیشمه‌رگه‌ی سهربلندین.	- نه‌وه‌ات چونکی کاره‌ك هه‌بوو.

ژ هه‌ژیه بیژین ئەف مۆرفیمه ژ لایى فۆرمیقه سەربەخۆیه، بەلى ژ لایى واتایقه یا بەنده، کو دشیاندايه د ئەفى هاوکیشال خواریدا دیار بکەین.^(٤٣)

$$\frac{\text{سەربەخۆ}}{\text{بەند}} = \frac{\text{فۆرم}}{\text{واتا}} \text{ مۆرفیما نیمچه سەربەخۆ:}$$

3- مۆرفیما بەند(گیرهك)^(٤٤)

ستاگیرگ د پیناسەکرنا مۆرفیما بەنددا-Bound morpheme دیژیت: ئەف جورى مۆرفیمی پیچه‌وانه‌یی مۆرفیما سەربەخۆیه، کو ب تنى ناھیتە‌گوتن و واتا هەبیت. ئانکو مۆرفیما بەند بەردەوام بەنده ب مۆرفیمەکا دیقه یان چەند مۆرفیمین دیقه، ژبو دروستکرنا په‌یقى.^(٤٥) لایبرل دۆر مۆرفیما بەند دیژیت: مۆرفیما بەند ئەو مۆرفیمه ئەوا دشیاندا نه‌بیت ب تنى بکاربه‌یت.^(٤٦) هەر وه‌کو ژ ناقى ئەوى دیار یا بەنده ب مۆرفیمەکا سەربەخۆقه، هنده‌ك ژ جورین مۆرفیمین بەند (مۆرفیمین ریزمانی)، کو ژ لایى فۆرمیقه د بەندن، بەلى ژ لایى واتایقه د سەربەخۆنه، ئانکو واتایه‌کا هەى، وه‌کو (مۆرفیما نیاسینی، نه‌نیاسینی، کو مکرنى، نه‌پیکرنى، دووباره‌کرى،... هتد).^(٤٧)

$$\frac{\text{بەند}}{\text{سەربەخۆ}} = \frac{\text{فۆرم}}{\text{واتا}} = \text{مۆرفیما بەندا ریزمانی}$$

وه‌کود ئه‌فی خشته‌یدا دیاردیت:

مۆرفیما به‌ندا ریزمانی	واتا	نموونه
ه‌که	نیاسینی	مندال‌ه‌که تیمارکرا.
ان	کۆمکرنی	مندالان تیمارکرا.
نه	نه‌ری	مندال تیمارنه‌کرا.
ی‌ک، ه‌ک	نه‌نیاسینی	مندال‌یک تیمارکرا.
ه‌وه	دووباره‌کرن	مندال‌ه‌که تیمارکرایه‌وه.

مۆرفیمین به‌ند هه‌نه، کوب مۆرفیمین دارشتنی دهینه ب ناڤکرن، ئه‌ف جوړه مۆرفیمه ژ لایه فۆرم و واتایقه د به‌ندن.^(٤٨) کو ژبو دارشتنا په‌یقه‌کا دارشتی به‌شداردین، واته ل‌گه‌ل مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خو دهین و په‌یقه‌کا تازه دهیته دروستکرن، کود شیاندايه ئه‌فی چه‌ندی د ئه‌فی هاوکیشه‌یا ل خواریدا دیاربکه‌ین:

$$\text{فۆرم} = \frac{\text{به‌ند}}{\text{به‌ند}} = \frac{\text{مۆرفیما به‌ندا دارشتنی}}{\text{واتا}}$$

وه‌کود ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

مۆرفیما به‌ندا دارشتنی	واتا	نموونه
ین	به‌نده	شهرم+ین = شهرمین
ه‌ک	به‌نده	کوژ+ه‌ک = کوژه‌ک
هر	به‌نده	نقیس+هر = نقیسه‌ر
ی	به‌نده	ئازاد+ی = ئازادی
ب	به‌نده	ب+هیز = بهیز
بی	به‌نده	بی+خه‌م = بیخه‌م

ئەۋلىكسىم (پەيغ) يىن نوى ئەۋىن ب رېكا پېشگر و پاشگران دروستدېن،
ل دەمى ل سەر بنجى يان پەيغى دەينە زىدە كرن. ب پەيغىن دارشتى دەينە
نياسين و ئەف پروسەيە ب دارشتن دەيتە نياسين. (۴۹) ۋەكو نمونەيىن (شەرمين،
كوژەك... ھتد).

پەيۋەندىەكا دوۋلايەنى د ناڧەرە مۇرفىما سەر بەخۇ (سەر بەست) و بەنددا
ھەيە، چەۋان مۇرفىمىن بەند (رېزمانى يان دارشتن) پېدقى ب مۇرفىمەكا
سەر بەخۇيە بۇ ديار كونا واتايا ئەۋى، ھەروەسا مۇرفىما سەر بەخۇ ژى ھەر
چەندە ب تى واتايەكا تەمامدەت، ھندەك جارەن پېدقى ب مۇرفىمەكا
بەند ھەيە بۇ دروست كونا چەندىن پەيغىن نوى يان بۇ ديار كونا ئەركىن ئەۋى يىن
رېزمانى، ئانكول قىرى ئەم دىيىن بېژىن، كو ھەر ئىك ژ ئەۋان تەمامكەرا يا
دىيە. (۵۰)

قەكۈلەن ل سەر مۇرفىما بەند ژ چەند لايا نڧەيە. (۵۱) :

ئىك: مۇرفىما بەند ل دويغ جەي پېغە نسيانى:
مۇرفىما بەند ل دويغ جەي پېغە نسيانى دابەش دىتە ل سەر (پېشگر،
ناڧەند، نېڧگر، پاشگر، لاگرى).

۱- پېشگر (prefix):

ئەۋ مۇرفىما بەندە ئەۋا دكە قىتە ل پېشيا پەيغى (ناڧ، ھە ڧالناڧ، ھە ڧالكار،
كار) و واتايەكا نوى ددە تە ئەۋى پەيغى، ئانكو پەيغەكا دارشتى دروست دكەت.
لايىر د پېناسە كونا پېشگرىدا دىژىت: پېشگر ئەۋ مۇرفىما بەندا ئەۋا ل
بەراھىكا رەگى يان پەيغى دەيت. (۵۲)

ساتگېرىك ل دۇر پېناسە يا پېشگرى دىژىت: پېشگر مۇرفىمەكا بەندە، كو
ل بەراھىكا پەيغى دەيت. ھەروەسا ئامازەيى ب ھندى ددەت، كو پېشگر

دەستەيەكا بچويكە ژ مۆرفيما و دياردكەت، كو نيزيكي (۷۵) پيشگران د
زمانى ئىنگليزىدا ھەنە. (۵۳)

كاتامبال دۆر پىناسەيا پيشگرى دىيىت: پيشگر ئەو پىقەمانە ئەوال بەرى
رەگ و بىج و قەدى دەيت و پىقەدمىنىت. (۵۴)

ل خوارى دى ھەولەين چەند نموونەيەكان بۆ مۆرفيما پيشگر بەينىن:
- پيشگرى (را): رايىخست، رايىشا، راگر، رايىچا، رامالين... ھتە.
- پيشگرى (ھەل، ھل): ھلگرت، ھلدا، ھەلوەشاندىن، ھلبوون،
ھەلکەفت... ھتە.

- پيشگرى (دا): داھىيان، داخستن، داگرتن...
- پيشگرى (وەر): وەرگىران، وەرگرتن، وەرپىچان، وەرگەريان،
وەرچەرخان... ھتە.

- پيشگرى (بە - ب): ب جەرگ، بسۆز، بەھىز... ھتە.
- پيشگرى (بى): بىھىز، بىچارە، بىھوش، بىتيل... ھتە.
- پيشگرى (دەر): دەرھىيان، دەرئىخستن، دەرکەفتن... ھتە.
- پيشگرى (قە): قەخوارن، قەھاندن، قەژاندن... ھتە.
- پيشگرى (تى): تىكدان، تىكرن، تىچوون... ھتە.
- پيشگرى (چى): چىبوون، چىكرن... ھتە.
- پيشگرى (پى): پىدان، پىزانين، ... ھتە.
- پيشگرى (ژى): ژىستاند، ژىبر، ژىگرت... ھتە.
- پيشگرى (پىك): پىكھىيان، پىكھاتن... ھتە.

ھندەك پيشگر ھەنە ل دەمى ل گەل پەيىقى دەين پۇلا رىزمانىيا ئەوان
ناگوھۆرن وەكو: (رايان ھل يان دا...) ل دەمى دچنە سەركارى (گرت) ھەر
دى مىنىت كار، لى ھندەك پيشگر ل دەمى ل گەل پەيىقى دەين پۇلا رىزمانىيا
ئەوى دگوھۆرن بۆ نموونە ل دەمى پيشگرين (بى) و (ب) ل گەل ناڧين وەكو

(هیز، شهرم، هوش... هتد) دهین، ناڤی دکه نه هه قالناڤ.

پیدڤیه ئاماژه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی ژ ی بکه‌ین، کو د زمانی کوردیدا
دشیاندا هه‌یه، دوو پیشگر ل دویڤ ئیک د نموونه‌یه‌کیدا بهین. وه‌کو د ئه‌قان
نموونه‌یاندا دیاردیت:

- تی + وه‌ر + کر = تیوه‌رکر.

- پی + دا + چوو = پیداچوو.

- ژ ی + ڤه + کر = ژیفه‌کر.

- لی + ڤه + کر = لیفه‌کر.

پیدڤیه ئاماژه‌یی ب ئه‌ڤی چه‌ندی بکه‌ین، کو پیشگرین ئیک (تی و پی
و ژ ی و لی) د بنه‌رتدا گرین به‌ندن، کو ژ (ئامرازی ل گه‌ل په‌یفه‌کا دی)
پیکهاتینه، لی پستی ئه‌و ناڤی ل پشت ئامرازی ب جه‌ناڤی نه‌دیار (ی) هاتینه
به‌رزه‌کرن و ب شیوه‌یی پیشگر لی‌هاتینه. ئانکو (تی) پیکهاتیه ژ (د+ئه‌وی/ی)
یان هه‌ر په‌یفه‌کا دی) و (پی) ژ (ب+نمره‌یان خواندن..) پیکهاتیه و (ژ ی)
پیکهاتیه ژ (ژ+وینه‌یان هه‌ر تشته‌کی دی) و (لی) پیکهاتیه ژ (ل+مروڤ یان
هه‌ر تشته‌کی دی).

هه‌ر د ئه‌ڤی بواریدا ئیسماعیل تاها شاهین دیاردکه‌ت، کو (پی، تی، ژ ی)
د بنه‌رتدا ب ئه‌ڤی ره‌نگی پیکهاتیه ژ: (پی=ب وی) یان (ب وی)، تی=د
وی) یان (د وی)، ژ ی= (ژ وی) یان (ژ وی).^(۵۵)

د زمانی کوردیدا هه‌تا سی پیشگران دشین د ئیک په‌یفیدا ل دویڤ ئیک
بهین. وه‌کو د ئه‌قان نموونه‌یین ل خواریدا دیاردیت:

- پی + ڤه + را+بوو = پیفه‌راوو.

- پی + ڤه + هل + کر = پیفه‌هلکر.

- پی + ڤه + هل + بوو = پیفه‌هلبوو.

ل ڤیری ئاریشه‌یا سه‌ره‌کی ده‌ستیشانکرنا ریک‌خستنا پیشگرین دارشتینه،

ئەوژى ل دەمى ژمارەيەك ژ ئەوان د پەيقەكىدا ھەبن. (۵۶)

۲- پاشگر (Suffixes):

لايىر ل دۆر پىناسەيا پاشگرى دىژىت: پاشگر ئەو مۆرفىما بەندە ئەوا ل دوماھىكا پەيىقى دەيت. (۵۷)

ساتگىڭ د پىناسەكرنا پاشگرىدا دىژىت: پاشگر مۆرفىمەكا بەندە، كو ل پشتى پەيىقى دەيت. ھەروەسا ئەو ئامازەيى ب ئەوى چەندى ددەت، كو ژمارەيا پاشگران د زمانى ئىنگلىزىدا دىڭ (۳) يان (۴) ل پشت ئىك بەين. (۵۸) كاتامبا ل دۆر پىناسەيا پاشگرى دىژىت: پاشگر ئەو زىدەھىيە ئەوا ل دوماھىكا پەيىقى دەيت. (۵۹)

ئانكو پاشگر ئەو مۆرفىما بەند ئەوا ل دوماھىكا پەيىقى يان بنىاتى كارى دەيت و دبىتە ئەگەرى دروستكرنا پەيقەكا دارشتى.

د زمانى كوردىدا ژمارەكا زۆرا پاشگرا ھەنە دچنە ل سەر پەيقان و پەيىقىن نوى دروستدەن، ئانكو پەيقەكى د ناف فەرھەنگىدا زىدەدەن، ھەندەك ژ ئەوان پۆلا ئاخفتنى (بەشى پەيىقى) ناگوھۆرن. بۆ نموونە د ئەقان نموونەيىن ل خوارىدا ناف ھەرمايە ناف، وەكو:

ناف	پاشگر	ناف
ئاسنگەر	گەر	ئاسن
خوارنگەھ	گەھ	خوارن
دەرمانخانە	خانە	دەرمان
قوتابى	ى	قوتاب (گتاب)

هندهك پاشگرين دى هه نه پولا پەيشى دگوهورن، وهكول خوارى ديار
دبيت:

هه قالناف	پاشگر	ناف
بلند	اهى	بلنداهى
جوان	ى	جوانى
گهرم	اتى	گهرماتى
روهن	اهى	روناهى

هندهك پاشگرين دارشتنى هه نه، كو ب بنیاتا كارى و كارى بورىي
نيزيكفه دهين و دكه نه ناف:

بنیات	پاشگر	ناف
نقيس	هر	نقيسه ر
كر	يار	كر يار
فروش	يار	فروش يار
بيژ	هر	بيژه ر

كارى بورىي نيزيك	پاشگر	ناف
خوارد	همه نى	خوارد همه نى
خواند	هقان	خوانده قان
خويند	هوار	خوينده وار
گرت	خانه	گرتيخانه

هندهك پاشگرین دارشتنی هه‌نه دچنه ل سه‌ر بنیاتا کاری و دکه‌نه هه‌قالناف، وه‌کو:

بنیات	پاشگر	هه‌قالناف
له‌رز	ۆك	له‌رزۆك
زان	ا	زانا
پز	ی	پزی
ترس	ناك	ترسناك

هندهك پاشگرین دارشتنی هه‌نه دچنه سه‌ر نافی و دکه‌نه هه‌قالکار، وه‌کو:

ناف	پاشگر	هه‌قالکار
شه‌ف	ی	شه‌فی
ئی‌قار	ی	ئی‌قاری
به‌ار	ی	به‌اری

هندهك پاشگرین دارشتنی هه‌نه دچنه ل گه‌ل هه‌قالکاری و دکه‌نه ناف، وه‌کو:

هه‌قالکار	پاشگر	ناف
سه‌ر	وه‌ر	سه‌روه‌ر
بن	ار	بنار
بن	داف	بنداف
پیش	ه‌وا	پیشه‌وا

پیدقیه ل قیری ئاماره‌یی ب ئه‌وی چهن‌دی بده‌ین، کو د زمانی کوردیدا هنده‌ک په‌یف هه‌نه، کودوو‌پاشگری‌کفه‌دئیک په‌یقیدا ده‌ین. وه‌کو: (ئاسن+گه‌ر+ی)، (رۆژنامه + گه‌ر + ی)...هتد، هه‌ر وه‌کول قیری دیاربووی، کوزیده‌تر پاشگری(ی) ل دوماهیکی ده‌یت، لی‌گه‌له‌ک کیم نموونه هه‌نه سی پاشگر دئیک په‌یقیدا ل دویف ئیک به‌ین. وه‌کو:

- هون + هر + مهند + ی = هونه‌رمه‌ندی. (بنیات + پاشگر + پاشگر+ پاشگر)

۳- ناقبه‌ند(interfix):

مۆرفیما به‌ند (ناوبه‌ند) ئه‌و مۆرفیما یا جوهره‌کی په‌یفه‌کا لیکدای د زمانی کوردیدا دروستدکه‌ت، جودا‌هییا ناقبه‌ندی ل گه‌ل ئامرازی لیکدانی ئه‌وه، کو ناقبه‌ند په‌یفه‌کا لیکدای دروستدکه‌ت، به‌لی ئامرازی لیکدانی گریه‌کا لیکدای یان پرسته‌یه‌کا لیکدای دروستدکه‌ت. ل خواری دی هه‌ولده‌ین چهن‌د نموونه‌یه‌کا بۆ ناقبه‌ندی د زمانی کوردیدا به‌ینین:

ناقبه‌ندی(ه): ئاقه‌ماست، سه‌ره‌رم، به‌رده‌ره‌ش....

ناقبه‌ندی(و): شوخ و شه‌نگ، سۆزوپه‌یمان، گفتوگو، دانوستاندن..

ناقبه‌ندی(ان): سه‌رانسه‌ر، به‌رانبه‌ر..

ناقبه‌ندی(به - ب): خولی ب سه‌ر، قور به سه‌ر، دار به‌ده‌ست، کار به‌ده‌ست، گولبه‌رۆژ...

ناقبه‌ندی(او): ره‌نگاو پره‌نگ، جوړاو جوړ، ده‌ستاو ده‌ست...

نموونه بۆ گریا لیکدای: (گولا سپی و گولا سۆر)، (ئه‌ز و تۆ)، (مامۆستا و قوتابی)،...هتد.

نموونه بۆ پرسته‌یا لیکدای: (ئه‌ز هاتم و تۆ چووی)، (من خاند و نقستم،

(من ئەو دیت و من گوتی) ... هتد.

۴- نیڤگر (Infixes):

نیڤگر دهیته پیناسه‌کرن، کو ئەو مۆرفیما بەنده ئەوا دچیتە د ناڤا پەیشیدا یان دچیتە د ناڤ رەگی یان رەگاندا. هەبوونا نیڤگری د زمانی ئینگلیزیدا یا دەگمەنە. ساتگیڤرگ ئاماژەیی ب ئەوی چەندی ددەت، کو نیڤگر د زمانی ئینگلیزیدا باهرا پتر ئالوگۆرکرنە نەکو زیڤەکرنە. ئەڤەژی د ھندەك ناڤین کۆمدا دەرەکەڤیت. وەکو پەیشا: (geesse)، کو کۆمکرنا پەیشا (goose – وەردەك) ه، کول ڤیری (ee) جەیی (oo) گرتییە. هەروەسا دگەردانکرنا سی یا کاریدا، کو (o) دبیته (oo)، ژبەرکو (chose) دبیته (choose).^(٦٠)

ئارنوف و فەدیما سەبارەت پیناسەیا نیڤگری دیژن: نیڤگر بریتییه ژپیتین زیڤە، کول دەستپێک و ل دوماهیکا پەیشی ناهین، بەلکو د ناڤ پەیشیدا دهین. ئەو زانا ئەقان نموونەیان بۆ زمانی (Tagalog)، ل دۆر نیڤگری دهین.^(٦١)

Root	-um-
/sulat /	/ s-um-ulat/
/gradwet/	/gr-um-adwet/

کاتامبا دەربارەیی نیڤگری دیژیت: نیڤگر ئەو مۆرفیمە ئەوا دچیتە د ناڤا پەیشی ب خۆدا، کو ئەڤ دیاردەیه د ناڤ ھندەك زماناندا گەلەك هەیه.^(٦٢) زانایین زمانی کوردی بیرو بۆچوونین جودا ل سەر هەبوونا نیڤگری هەنە، ب دیتنا ھندەك زمانانان نیڤگر د زمانی کوردیدا نینە، ھندەك ژێ بۆ ئەوی بۆچوونی دچن، کو نیڤگر مۆرفیمەکا بەنده و د زمانی کوردیدا هەیه. دەربارەیی پیناسەیا نیڤگری، زمانقان دیژن: نیڤگر ئەو مۆرفیما بەنده ئەوا دچیتە د ناڤا بنیاتا کاریدا.^(٦٣) و رۆلی تیپەراندنی دبیت، وەکو د ئەقان نموونەیین ل

خواریدا دیار دبیت:

(ی، ا) د دیالیکتا ژووردا نیڅگر. وهك:

- ئاخفت: تیڼه‌په‌ره (زارو ئاخفت).

- ئاخفت: تیپه‌ر (ئهو ی زارو ئاخفت).

- ئاخفت: تیپه‌ر (ئهو ی زارو ئاخفت).

- رڅت: تیڼه‌په‌ره (ئاف رڅت).

- رڅت: تیپه‌ره (ئهو ی ئاف رڅت).

- هه‌رفت: تیڼه‌په‌ره (خانی هه‌رفی).

- هه‌رفت: تیپه‌ره (ئهو ی خانی هه‌رفت).

ب دیتنا هندهك زمانفانان وهكو (عه‌بدوللا حوسین ره‌سوول) ی، نیڅگر

د دیارده‌کیدا د نافه‌راست ژیدا هه‌یه، دیڅیت: مؤرفیما ده‌ما داهاتی (ی)

نیڅگره د زمانی کوردیدا و دهندهك کاراندا دهیته دیارکرن وهكو.^(۶۴)

رڅتم — ته‌رڅتم

سپاردم — ته‌سپیرم

ژماردم — ته‌ژمیرم

۵- لاگر-Circumfixes:

مه‌به‌ست ژ لاگری ئه‌وه، کو پیڅگر و پاڅگر پیڅفه د په‌یقه‌کیدا بهین.^(۶۵)

وهكو د ئه‌فان نموونه‌یین ل خواریدا دیار دبیت:

- نه + ساخ + ی = نه‌ساخی.

- وه‌ر + گرت + ی = وه‌رگرتی.

- بی + حال + ی = بی‌حالی.

- وه‌ر + پیچا + ی.

دوو: مۆرفىما بەند ژ لايى ئەركىقە:

مۆرفىما بەند ژ لايى ئەركىقە دابەشەدبىتە سەر مۆرفىما (دارشتنى و رېزمانى).

بەرى ئەم بەيىن مۆرفىمىن دارشتن و رېزمانى بەدەينە نياسىين و تايەتمەندىيىن ھەرىكەت ژ ئەوان ب جودا وەربگىرىن، دى ئەوى چەندى بېژىن، كوگەلەك زماشقان جوداھىيا سەرەكى د ناڤەرا ئەقان ھەر دوو مۆرفىماندا د ئەوى چەندىدا دىيىن، كو مۆرفىما دارشتنى ل سەر مۆرفىمان (پەيقان) دەيتە زىدەكرن و دىتە ئەگەرى دروستبونا پەيىن نوى، كو چىدبىت ژ ھەمان پولا رېزمانى (بەشى ئاخىقتى) بىت يان سەر ب ھەمان پولا رېزمانىقە نەبن؛ لى مۆرفىمىن رېزمانى ل سەر پەيقان دەيتە زىدەكرن، ژىيخەمەت ھۆكارىن رېزمانىيە، چونكى ئەف مۆرفىمە ئەركىن رېزمانى دگىرن. (٦٦)

مۆرفىما دارشتنى (نەرىزمانى، وشلەدارىژ) - Derivational Morpheme:

ئەف مۆرفىمە برىتيە ژ پىشگر و پاشگران، پەيقەكا نوى د ناڤ فەرھەنگىدا زىدە دكەت و ئەو پەيىف ب پەيقەكا دارشتى دەيتە نياسىين. (٦٧)

گەلەك رىك ھەنە، كو ب رىكا ئەوان پەيىف پى بەيىنە دروستكرن، ئەوژى ب ھارىكارىيا دروستكرنا مۆرفىمىن سەر بەخو، كو چەند مۆرفىمىن دارشتنى ل گەل بەيىن.

ھەمى زمان وەكو ئىك نىن، بو ھاتنا مۆرفىمىن دارشتنى (پىشگر و پاشگر) ل گەل پەيىف. د زمانى كوردىدا چىدبىت پتر ژ پىشگرەكى يان پاشگرەكى ل دويف ئىك د پەيقەكىدا بەيت. وەكو (تى+وەر+دان) و (ئاسن+گەر+ى).

د زمانى ئىنگلىزىدا چىدبىت چەند گىرەكىن ژىكجودا د ئىك پەيىفدا ل دويف ئىك بەيىن، ديسان ھندەك جاران چىدبىت ھەمان گىرەك د پەيقەكىدا

دووباره‌بیت. وه‌کو د ئه‌قی نموونه‌یا ل خواریدا دیاردبیت:

-The Latest re-re-re-make of Bean Geste.

هه‌ر چه‌نده ئه‌ف درکانده د پە‌ی‌فاندا یا ب زه‌حمه‌ته د زمانه‌ ئینگلیزیدا، وه‌کو بیژن: (re-re-re-make)، لی مروقی به‌رگریه‌کا بهیز بو پیشکیشکرنا بکارهینانا ئه‌فان پە‌ی‌فان هه‌یه. ئه‌فجا دووباره‌کرنا هه‌مان مۆرفیمی تشته‌کی رپی‌دایه، به‌لی یا ئاسایی نینه، لی تشته‌ی ره‌وا ئه‌وه، کو چه‌ند گیره‌کین دارشتنی یین ژیکجودال دویف ئیک بهین. (٦٨)

ئه‌فجا ل ده‌می مۆرفیما دارشتنی ل گه‌ل پە‌یقی ده‌یته‌ یان واتایا ئه‌وی دگوهوریت یان پولا ریزمانیا ئه‌وی پە‌یقی دگوهوریت ئه‌وال گه‌ل هاتی. (٦٩) د ئه‌قی بواریدا کاتامبا دیاردکه‌ت، کو مۆرفیما دارشتنی پە‌ی‌فان دروستدکه‌ت، د فیریدا یان دی واتایا پە‌یقی گوهوریت یان پولا پە‌یقی دگوهوریت. (٧٠)

ب شیوه‌کی گشتی مۆرفیمین دارشتنی چه‌ند تاییه‌تمه‌ندی هه‌نه، ئه‌فین ل خواری هنده‌ک ژئه‌وان تاییه‌تمه‌ندیانه:

أ- هنده‌ک ژ مۆرفیمین دارشتنی پولا ریزمانیا پە‌یقی دگوهورن و هنده‌ک ژ پولا ریزمانیا پە‌یقی ناگوهورن. (٧١) ب ئه‌قی ره‌نگی ل خواری:

١- ئه‌و مۆرفیمین دارشتنی ئه‌وین پولا ریزمانیا پە‌یقی دگوهورن:

ئه‌فه هنده‌ک ژ ئه‌وان مۆرفیمین دارشتنی، ئه‌وین دشین پولا ریزمانیا پە‌یقی بگوهورن:

- پاشگری (ی) ل ده‌می دچیه‌ سه‌ر نافین (ئیفار، شه‌ف، به‌هار، هافین، زفستان... هتد) دکه‌ته هه‌فالکار.

- پیشگری (ب) ل ده‌می دچیه‌ سه‌ر بنیاتین کارین (کوژ، کر... هتد) دکه‌ته نافی بکه‌ری.

٢- ئه‌و مۆرفیمین دارشتنی ئه‌وین پولا ریزمانیا پە‌یقی نه‌گوهورن:

ئه‌فه هنده‌ک ژ ئه‌وان مۆرفیمین دارشتنی، ئه‌وین نه‌شین پولا ریزمانیا

په‌یقى بگوهورن:

- پیش‌گرین (را، دا، هل... هتد) ل ده‌می ل گهل کارى دهین، هه‌ر دمیننه کار.
وه‌کو دکارى (گرت) دا دیاردیت.
- پاشگرى (قان) ل ده‌می ل گهل ناڤین (دار، داد، نیچیر... هتد) هه‌ر دمیننه
ناڤ.

ب- ئەو په‌یقا، مۆرفیما دارشتنى ل گهل دهیت، په‌یقه‌کاره‌مه‌کیه (۷۲) بۆ
نموونه چی‌کرنا ناڤى ژکارى (کر)، پیش‌گرى (ب) ل گهل دهیت، به‌لى چی‌کرنا
ناڤى ژکارى (دان) پاشگرى (هر) ل گهل دهیت.

ج- باراپتر مۆرفیمین دارشتنى په‌یقى دانائىخن. ئانکول پشتى پاشگره‌کى
دارشتنى پاشگره‌کى دییى دارشتنى دشی‌ت بهیت، ئەگه‌ر کارىگه‌رى ل واتایى
نه‌هیته‌ کرن (دزمانى کوردیدا ژماره‌یا ئەوان نموونه‌یان ئەوین دوو پاشگر ل
دویف ئىك دهین د زۆر نین)، هه‌روه‌سا مۆرفیمه‌کار پىزمانى ژى دشی‌ت ل
پشتى ئەوى بهیت. (۷۳) وه‌کو:

- هون+هر+مه‌ند+ان=هونه‌رمه‌ندان. (بنیات+پاشگر+پاشگر+م. پىزمانى)
- ئاسن+گه‌ر+ى+ه‌ك=ئاسنگه‌ریه‌ك. (ناڤ+پاشگر+پاشگر+م. پىزمانى)
- دار+قان+ى+و=دارقانیو. (ناڤ+پاشگر+پاشگر+م. پىزمانى)
پیدفیه‌ ل ڤىرى ئاماژه‌یى ب ئەوى چه‌ندى بدەین، پتریا جاران ل ده‌می
پاشگره‌کى دارشتنى ب په‌یقى دهیت، مۆرفیمه‌کار پىزمانى دشی‌ت د دویفدا
بهیت. وه‌کو:

- جوت+یار+ه‌ك=جوتیاره‌ك.

- کار+گه‌ه+ان=کارگه‌هان.

د- ئىك ژ تاییه‌تمه‌ندیین مۆرفیمین دارشتنى ئەوه، کو‌رى ب هه‌می
مۆرفیمان ناھیته‌ دان، ل گهل هه‌ر په‌یقه‌کار بهیت بکاربهیت، به‌لکو‌ره‌نگه
چیدیت ناڤین تشته‌کى دیارکری ژى، هه‌ر ئىكى مۆرفیمین خو‌یین تاییه‌ت

هەبن. بۇ نموونە: ئەگەر تەماشەى ئەقان ناقان(كورد، خەستە، خوارن) بکەين، دى بىنين، کو هەر ئىك پاشگرەكى تايەت ب خوڤە هەيە، ئەو پاشگرى ئەفەنە: (ستان، خانە، گەه) هەر چەندە ئەف هەمى پاشگر واتايا جەي دياردکەن، بەلى ئەف هەمى پاشگرە نەشىن ل گەل ئىك ژ ئەوان پەيشان بەين، بەلکو هەر ئىك ژ ئەوان پاشگران ل گەل پەيقەكى دەيت. ئەوژى ب ئەفى رەنگى ل خواری:

- کورد+ستان= کوردستان. (* کورد+خانە)

- خەستە+خانە= خەستەخانە. (* خەستە+گەه)

- خوارن+گەه= خوارنگەه. (* خوارن+ستان)

ژبلى ئەفى چەندا بورى. ديسان دشیاندایە بیژین ئەو مۆرفیمین دارشتنى ئەوین ل گەل هەر بەشەكى ئاخقتنى دەین دیارکریه. وەکو پيشگرین (هل، دا، را، وەر...)، کو ئەفەل گەل کارى دەین، ديسان پاشگرین: (مەند، گەر، یار، ... هتد) ل گەل ناڤى دەین. هەر چەند ەندەك جارەن چیدبیت تیکەلییهك پەیدادبیت. بۇ نموونە پيشگرى (ب) دشیت ل گەل ناڤى ژى بهیت، وەکو: (ب+هیز) هەر وەسا ل گەل کارى ژى. وەکو: (ب+ک) و ب ئەفى رەنگى.

ه- بوارى بکارهینانا مۆرفیمین دارشتنى ب بەراورد ب مۆرفیمین ریزمانى کیتمە^(۷۴) بۇ نموونە پاشگرى (-گەه) نەشیت بچیتە سەر هەمى ناڤین گشتى، وەکو (پەرتووک، دیوان... هتد)، هەر چەندە دشیت ژمارەیهکا زۆرا پەيشان دروستبکەت. وەکو: (پرسگەه، خوارنگەه، دادگەه، کارگەه... هتد)

مۆرفیما ریزمانى (وننه گۆر- Gramatical or Inflectional Morpheme):

مۆرفیما ریزمانى - Inflectional Morpheme ئەف جوړه مۆرفیمه ئەرکەكى ریزمانى دبىنیت، پەيقەکا نوى د ناڤ فەرەهنگیدا زیده ناکەت، بەلکو پۆل و ئەرکەكى ریزمانى وەردگریت.

مۆرفیما رِیژمانی ب مۆرفیما ئەرکی ژی دهیته ناڤکرن. ئەف مۆرفیما
واتایه‌کا مۆرفۆلۆژی و ئەرکه‌کی سینتاکسی دینت. (۷۵)

مۆرفیما رِیژمانی گوهورینان یان راسته‌کرنال سەر په‌یقی ئەنجام‌ده‌ت،
به‌لی پۆلا رِیژمانیا په‌یقی ناگوهوریت. (۷۶)

هه‌روه‌سا ئێک ژ خالین دی، کو مۆرفیما رِیژمانی خودان ناڤه. وه‌کو:

ه‌که : نیاسین

ه‌ک : نه‌نیاسین

تر: به‌راورد.

ترین: بالا.

نه: نه‌ری.

به‌لی مۆرفیما دارشتنی پتیا جاران ناڤ نینه، وه‌ک: (مه‌ند، یار، گهر،
هل، را، دا، وه‌ر، وک، هر، ه‌ک، ب، بار، هتد).
ئه‌قین ل خواری هنده‌ک تایبه‌تمه‌ندینه ژ تایبه‌تمه‌ندیین مۆرفیمین
رِیژمانی:

أ- مۆرفیمین رِیژمانی پۆلا په‌یقی ناگوهورن. (۷۷) وه‌کو:

- به‌ر(ناڤه): به‌رک(ناڤه): د‌قیریدا هه‌ر چه‌نده مۆرفیما ب‌چویک‌کرنی چوویه
سەر ناڤی، لی هه‌ر مایه‌ ناڤ.

- کور(ناڤه): کور‌ه‌ک(ناڤه): د‌قیریدا هه‌ر چه‌نده مۆرفیما نه‌نیاسینی چوویه
سەر ناڤی، لی هه‌ر مایه‌ ناڤ.

- گرت(کاره): دی‌گرت(کاره): د‌قیریدا هه‌ر چه‌نده مۆرفیما ده‌می‌داهاتی
وه‌رگرتیه، لی هه‌ر مایه‌ کار.

- ره‌ش(هه‌قالناڤه): ره‌شتر(هه‌قالناڤه): د‌قیریدا هه‌ر چه‌نده مۆرفیما پله‌یا
به‌راورد وه‌رگرتیه، لی هه‌ر مایه‌ هه‌قالناڤ.

ب-مۆرفیمین ریزمانی ل دوماهیكا پهیقی دهین^(۷۸) ل دویف ئه‌فی
چه‌ندی ئه‌م دشین بیژین، ل ده‌می پاشگری دارشتنی هه‌بیت و ده‌مان ده‌مدا
مۆرفیما ریزمانی هه‌بیت. مۆرفیما ریزمانی پهیقی دادئیخیت، ئانکو مۆرفیما
ریزمانی پشتی پاشگری ده‌یت، نه‌ به‌روفاژی. وه‌کو د ئه‌قان نموونه‌یین ل
خواریدا دیاردبیت:

- ئاسن + گهر + ان.

- *ئاسن + ان + گهر.

- جوت + یار + هك.

- *جوت + هك + یار.

- دان + هر + ژى.

- *دان + ژى + هر.

ج-مۆفیما ریزمانی دشیت بچیته‌ ل سهر هه‌می نموونه‌یین ئه‌وی به‌شی
ئاخشتنی ئه‌وی هاتییه‌ دان^(۷۹) ته‌ماشه‌ی ئه‌قان کاران بکه‌، کو هه‌می کارین
را‌بردوو دشین مۆرفیما دووریی وه‌ربگرن. وه‌کو:

- هات + بوو.

- گرت + بوو.

- هلگرت + بوو.

- دروستکر + بوو.

د- مۆرفیمین ریزمانی هنده‌ك بنج(بنكه‌) یین دیارکری هلدبژیرن و ناچنه
سهر بوار و بازنه‌یی ئه‌وان بنکان، کو ژ سنووری چالاکیا ئه‌وان دویرن بن^(۸۰)
بۆ نموونه‌:

مۆرفیما کو‌مکرنی(ان) دچیته‌ سهر نا‌فی و نه‌شیت بچیته‌ ل گهل کارى
و هه‌می مۆرفیمین ده‌می ل گهل کارى ده‌ین و نه‌شین ل گهل نا‌فی به‌ین. ل

خوارى دى ھەولەدىن نموونەيان بۇ ئەۋى چەندا مەگوتى دياربەكەين:

- مەرۇف + ان = مەرۇفان.

- *ھات + ان.

- د + ھى + م.

- *د + مەرۇف.

ۋ- د زمانى كوردىدا دىياندا ھەيە، دوو يان پتر ژ دوو مۆرفىمىن رېزمانى
ل دويىف ئىك بەيىن. ۋەكو:

- قوتابى + ەكە + ان + م = قوتابىيەكانم.

- گر + ت + بوو + م = گرتبووم.

ۋ- ئەقى جورى مۆرفىمى بوارەكى بەرفرەھى بكارھىنانى ھەيە.^(۸۱)
بۇ نموونە مۆرفىما كۆمكرنى (-ان) دىيىت بچىتە سەر ھەمى نايىن گشتى،
ۋەكو: (زەلامان، ديواران، خانىان... ھتد). ھەروەسا مۆرفىما نەيكرنى (-نە)
دىيىت ل گەل ھەمى كارىن بورى بكاربەيىت. ۋەكو: (نەھات، نەچوو، نەھاتبا،
نەكەقتبا، نەبوو... ھتد).

ل خوارى دى ھەولەدىن مۆرفىمىن رېزمانى د زمانى كوردىدا دەينە ديار
كرن:

1 - مۆرفىمىن دەما كارى :

أ - مۆرفىمىن دەما بورى:

ئەو مۆرفىمىن ئاماژى دەنە دەما بورى، ھژمارا ئەوان شەش مۆرفىمىن:
(ا، ۋو، ى، ت، د، Ø)، ئەف مۆرفىمە دكەقنە ل پشتى مۆرفىما بىيات
ۋكارى بورى دروستدەكن، دەما كارى بورى بۇ دەما (نەۋ - داھاتى)
بگوھۆرپىن، مۆرفىما دەما بورى دھيىتە لادان، چونكى ئەف مۆرفىمە ب تى ل

گهل ده‌ما بوری دهیت و هیمایه بو ده‌ما بوری ول گهل ده‌مین دی نامینیت.^(۸۲)
وهك:

- ئەز دبه‌زی م. (بوری)

- ئەز دبه‌زم. (نهۆ)

ئەگەر ته‌ماشە‌ی هەردوو پرستەیان بکەین، دی بینین (ئەز، د، بەز، م) د هەردوو پرستەیاندا هاتینە، بە‌لی پرستە‌یا ئیکیدا مۆرفیما (ی) ل (بە‌زی) هە‌یه و د پرستە‌یا دوویدا ئەف مۆرفیمە نینە، کە‌واتە (بە‌ز) دهیتە هژمارتن بنیات و (ی) م. د. بوری.

کە‌واتە: م. بنیات + م. د. بوری = کاری بوری.

وه‌کود ئە‌فی خشته‌یدا دیاردبیت:

کاری بوری	مۆرفیما ده‌ما بوری	م. بنیات
کولا	ا	کول
چوو	وو	چ
بە‌زی	ی	بە‌ز
گرت	ت	گر
خواند	د	خوین
مر	Ø	مر

مۆرفیما (مۆرفا) سفر، د بنیاتدا مۆرفیما (د) ه، به‌لی د ده‌قوکا ده‌وکی‌دا
، ئه‌گه‌ر ل پیشیا فۆنیما / د / فۆنیما / ر / هه‌بوو، ژبو سق‌کرنی فۆنیما / د /
ده‌یته‌لادان، وه‌کو د ئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

شیوه‌زاری سۆرانی	دیالیکتا ژوووروو
برد.	بر.Ø
کرد.	کر.Ø
مرد.	مر.Ø
خوارد.	خوار.Ø

ئه‌فین ل خواری چه‌ند نمونه‌کن بو مۆرفیمین ده‌ما بوری:

م ده‌ما بوری	نمونه:
م (ا)	کیلا، فه‌وتا، هیلا، راوه‌ستا، لی‌دا، ته‌قیا، هه‌لوه‌شیا، وه‌ستیا،....
م (وو)	چوو، بوو، هه‌بوو، جوو، گروو،....
م (ی)	ته‌قی، شه‌وتی، نالی، به‌زی، فری، دزی، پزی، کری، بری، ئانی،...
م (ت)	هات، که‌فت، به‌ست، ریست، گرت، ریشت، شووشت، کوشت،...
م (د)	خواند، چاند، کوتاند، شکاند، گه‌هاند، نقاند، دابه‌زاند، راوه‌ستاند،....
م سفر Ø	مر.Ø، کر.Ø، بر.Ø، خوار.Ø،.....

ب - مۆرفیما ده‌ما نه‌بوری (نهۆ، داها‌تی):

- مۆرفیما ده‌ما نهۆ:

ئه‌ف ده‌مه‌ ب گه‌له‌ك نا‌فان ها‌تییه‌ نا‌فكرن ، وه‌كو (نها، نهۆ، نه‌هوك، نو‌كا، ئیستا، ئیستاك،...)، دیا‌ره‌ ئه‌ف نا‌فلی‌كرنه‌ هه‌می ژ ی ب وا‌تایا (ئا‌خفتنی) قه‌ گرێ‌دا‌ینه‌، كو‌ ئه‌و ده‌مه‌ یی (نهۆ، نه‌ها، نو‌كه‌) ده‌یته‌ ئه‌نجا‌مدان و هه‌ژ ده‌م ده‌ربازنه‌بوویه‌، به‌لكو‌ ئه‌م هه‌تا نو‌كه‌ د نا‌فدا‌ینه‌. مۆرفیما ده‌ما نهۆ (نها) د كرمانجیا با‌گو‌ورا ستانده‌ر و ده‌فوكا ده‌وكیدا (د)ه. (٨٣) كو‌ دكه‌فیه‌ ل پێشیا بنیاتا ده‌ما نهۆ (كوك).

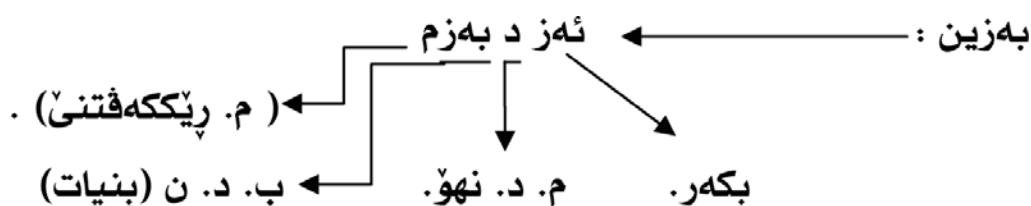
وه‌كو د ئه‌فی رسته‌ییدا خویا‌دبیت:

- ئه‌ز چیرۆکی دنقیسم.

د ئه‌فی نموونه‌ییدا دیار‌دبیت، كو‌ (من) ده‌ست ب نفیسینا چیرۆکی کریه‌، به‌لی ئه‌ز نزانم پشته‌ خوله‌كه‌کی یان ده‌مژمیره‌کی یان حه‌فتیه‌کی یان چه‌ندین روژین به‌ین (کی‌متر، زی‌ده‌تر) دی ژ نفیسینا خوه‌ ب دو‌ما‌هیك هه‌م.

پێكه‌اتنا‌کاری ده‌ما نهۆ ب ئه‌فی ئا‌وایی دبیت:

جه‌نا‌قین كو‌ما (ئه‌ز) + د + (ب. د. ن) + م. رپێكه‌فتنی. (٨٤) وه‌كو:

د دیالێكتا نا‌قه‌راستدا (ده‌) مۆرفیما ده‌ما نهۆیه‌، كو‌ د نا‌قه‌رو‌كا خو‌دا دوو ده‌مان (نهۆ و داها‌تی) پێكه‌هینیت (٨٥).

ژبو‌ جودا‌كرنا ده‌ما نهۆ و ده‌ما داها‌تی د شیوه‌زاری سو‌رانیدا، ب رپێكا

لیکسیکا واتایی و ب هاریکاریا هندهك پهیقان و ب تایبەت هه‌فالکارین
 ده‌می ب ده‌ستقه‌دهیته^(۸۶) ئه‌وژی د ئاستی سینتاکسیدا خویادبیت، وه‌کو:
 ئه‌گه‌ر مه‌ر مه‌ ئاخفتنکه‌ری ده‌ما نه‌و بیت:

$$\left. \begin{array}{l} \text{وا} \\ \text{ئاستا} \\ \text{ئه‌وا} \end{array} \right\} (\text{ده} + \text{چ} + \text{م}) \text{ بو هه‌ولیر.}$$

ئه‌گه‌ر مه‌ر مه‌ ئاخفتنکه‌ری ده‌ما داها تی بیت:

$$\left. \begin{array}{l} \text{به‌یانی} \\ \text{دواتر} \\ \text{هه‌فته‌ی تر} \end{array} \right\} (\text{ده} + \text{چ} + \text{م}) \text{ بو هه‌ولیر.}$$

– ده‌ما نه‌و و ده‌ما فره‌ه:

د کورمانجیا باکووردا هنده‌ك زمانقان ئه‌قی ده‌می ده‌ینه پێش، کو هه‌ر
 ل سه‌ر (ب. د. ن) ده‌یته پیکه‌یان، د ده‌قوکا ده‌ووک و سو‌رانییدا ئه‌ف زارافه
 بکارناهیته.

ده‌ما فره‌ه، که‌واته ده‌مه‌کا فه‌کری، کو هه‌ر ده‌ما نه‌ویه، به‌لی ب هاریکاریا
 هه‌فالکاران ده‌یته دروستکرن: (هه‌رپوژ، هه‌می ده‌ما، هه‌رگاڤ، هه‌رتم،
 گه‌له‌ك جاران، گشت جاران، هه‌روهه‌ر....)، که‌واته د ئاستی سینتاکسیدا خویا
 دبیت. وه‌کو:

– ئه‌ز هه‌رپوژ سه‌ری سبی زوو پادیم.

– هه‌فال هه‌رده‌م دچه سه‌رکاری خو.

د ئه‌قان هه‌ر دوو پرسته‌ياندا کاریی نه‌ویه (رادیوم و دچه)، به‌لی ب ئه‌گه‌را هه‌بوونا هه‌قالکارین (هه‌رپوژ) و (هه‌رتم) جوړه فراوانیه‌ک و فره‌هیک که‌تییه ده‌می، که‌واته کارتی‌کرنه‌کا واتایی ب پیکا لی‌کسیکا واتایی هه‌یه، کو ب هه‌فکاری ل‌گه‌ل هه‌قالکارین ده‌می دروست‌بوویه، کو ده‌م ژ ده‌ما نه‌و ده‌رباز دبیته ده‌ما داها‌تی، به‌لی نابیته داها‌تی، چونکی نه‌و ده‌یته ئه‌نجامدان، به‌لی ب تنی ده‌م ها‌تییه درپژکرن^(۸۷) ئه‌ف جوړی شیوازی فره‌هکرنا ده‌می، د ده‌فوکا ده‌وکیدا و شیوه‌زاری سورانیه‌ی ژیدا هه‌یه، به‌لی ب ئه‌فی زاراقه‌یی نه‌ها‌تییه نا‌فکرن، به‌لکو هه‌ر ل ژیر سیبه‌را ده‌ما نه‌و دمین، وه‌کو:

ده‌وک: ماموستا هه‌می ده‌مان با به‌تی دنقیسیت.

بابی من هه‌رپوژ مه‌ دگه‌هینیته قوتا بخانی.

سورانی: ئیمه هه‌مووساتی‌ک له‌ باخچه‌دا ده‌خوینین.

پیشمه‌رگه به‌رده‌وام سنووری وه‌لات ده‌پاریزیت^(۸۸).

وه‌کو د ئه‌وان نمونه‌ياندا یا دیار، هه‌قالکار و کاری ده‌ما نه‌و جوړه فره‌هیه‌کی دده‌نه ده‌می و تافی پرسته‌یی، به‌لی زاراقی (فره‌ه) بکار نا‌هیت و (هه‌می ده‌ما) و (هه‌رپوژ) و (به‌رده‌وام) و (هه‌مووساتی‌ک) ده‌ینه هژمارتن هه‌قالکار و د ئه‌رکی تما‌مکه‌رین کاریدانه. که‌واته: (هه‌قالکار + ده‌ما نه‌و = ده‌ما فره‌ه).

– مۆرفیما ده‌ما داها‌تی (ده‌یت).^(۸۹):

ئه‌فی ده‌می ژی چه‌ندین ناف بو‌ها‌تینه ده‌ست نیشانکرن، وه‌کو (ده‌ما پاشی، وه‌ختی پاش وه‌خت، ده‌ما ویی، ده‌ما بی، ده‌ما ماند، پاشه‌پوژ، ئاینده، داها‌تی، ده‌یت...)، ئه‌ف هه‌می نا‌فلی‌کرنه بو‌ئی‌ک واتا و راما‌ن بکار ده‌ین، کو ده‌ما داها‌تی نه‌و ده‌مه یا بوویه‌رو و روداین کاران، پستی ده‌ما ئاخفتنی ده‌ینه

ئەنجامدان، كەواتە دەمەكى قەكرىيە، ھەر ژ دەما ئاخقتن ب دوماھىك دەھىت دەستىدكەت و دچىتە د ناڧ پاشەپۆژەكا دوورىان نىزك و ھەردەما كار ھاتە ئەنجامدان ئەڧ دەمە ب دوماھىك دەھىت.^(۹۰)

د دىالېكتا ژووورو (گۆڧەرا بەھدىنى) دا مۆرفىما دەما داھاتى (دى) يە، بەلى د دىالېكتا ناڧەراستدا مۆرفىما دەما نھۆ و داھاتى (دە) يە، بەلى ب ھارىكارىيا گرىيەكا ھەڧالكارى د شياندايە دەرپرېن ژ دەما داھاتى بەھىتەكرن، وەكوب ئەڧى رەنگى ل خوارى دياركرى:

دىالېكتا ناڧەراست		دىالېكتا ژووورو	
بۆ داھاتى	م. د. نەبورى	م. د. داھاتى	م. د. نھۆ
ئىوارە دەخۆم	دەخۆم	دى ھىم	دخۆم
دواى نىوەرۆ دەچم	دەچم	دى چم	دچم

د ھندەك شىوہزارېن دىالېكتا ناڧەراستدا، مۆرفىما دەما نھۆ (دە) دبىتە (ئە)، وەك: دەخۆم: ئەخۆم، دەنووسم: ئەنووسم.
دكرمانجىيا باكووردا مۆرفىما دەما داھاتى (ب) ھ^(۹۱)، مۆرفىما (دى-ى) دبىتە مۆرفىما ھارىكار، كو ھەر بۆ داھاتىيى بكار دەھىت، مۆرفىما (دى-وى) -ى) دكەڧىتە پىشىيا كارى داھاتى، بەلى دەما تەمامكەرىن پرستەيى (بەركار و بەركارى نەپراستەوخۆ) ھەبن، دكەڧىتە پىشىيا ئەوان و ژ (ب. د. ن) دوور دكەڧىت:

كۆمەلا (ئەز) + م. (دى-وى-ى) + م. د. داھاتى (ب) + (ب. د. ن) + م.
(رېككەڧتن).^(۹۲)

- ئەز + دى + مژارى + (ب + نڧىس + م).

- ئەز + دى + (ب + ھى + م).

- ئەم + ى + (ب + چ + ن) + زانینگە ھى.
 بو پتر پروھنكرنى، دى د ئەفى خشته ى ل خوارىدا دەينه دياركرن:

م پىكههفتى (جهناف)	(ب. د. ن) (كوكا دهما نهو)	م دهما داهاتى (ب)	م هاريكار بو دهما داهاتى	كومە لا (ئەز)
م	ھى	ب	دى	ئەز
ى	خو	ب	دى	تو
ە	چ	ب	ى	ئەو
ە	نف	ب	وى	زارو
ن	كر	ب	ى	ئەم
ن	فروش	ب	ى	ھوون (ھوين)
ن	بە	ب	ى	ئەو
ن	كىل	ب	وى	جوتيار

دەرنەكهفتنا مۆرفيما داهاتى (ب) و فۆنيما /د/ ژ (دى):
 ۱- ئەگەر (ب. د. ن) لىكدای يان دارشتى بيت، مۆرفيما دەما داهاتى (ب)
 دەرنەكهفیت و دەيته لادان، بو پتر سقكرنى ل سەر ئەزمانى. (۹۳)
 وەكو د ئەفان نموونەياندا دياردبيت:

- ئەز دى ىخوهم ← ئەز دى فەخوهم.
 - ئەو دى ىكهفە ← ئەو دى داکەفە.
 - ئەو دى ىچە ← ئەو دى ژناقچە.
 - ئەز دى بكم ← ئەز دى گازيكم.

۲- ئەگەر جەنەف، وەکو بکەر ل دەستی‌کا رسته‌یی بکارهات، دشیاندايه
(دی) بېته (ی) بۆ سڤککرنی، به‌لی ئەگەر ناف بهیت، باشته (دی) نه‌بېته (ی)،
چونکی ل سەر ئەزمانی گران دبیت. (۹۴)

– ئەز دی نانی بخۆم ————— ئەزی نانی بخۆم.
– ئەو دی رۆمانی بنفسینه ————— ئەوی رۆمانی بنفسینه.
– جانگیر دی پەرتووکی بخوینه ————— جانگیری پەرتووکی بخوینه.

کەواته (دی) و (ی) ل گەل جەنەفان بکاردهین و (وی) ل گەل نافان
بکاردهیت، هەر وه‌کو د ئەفان نمونه‌یاندا پتر پروهندبیت:

(دی) بوویه (ی) بۆ سڤککرنی، چونکی ل گەل جەنەفان
هاتییه.

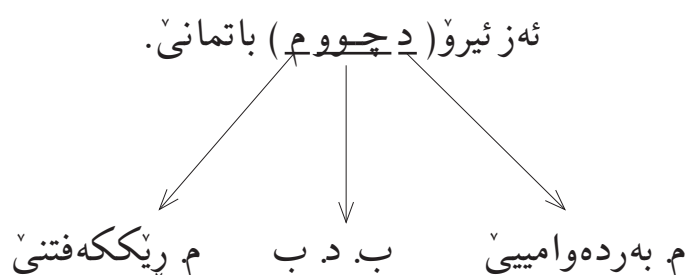
– ئەزی بنشم. (۹۵)
– تویی بنفی.
– ئەوی بنقه.
– ئەمی بنفن.
– هونی بنفن.
– ئەوی بنفن.

به‌لی ئەگەر ناف بهیت:
– ئەرکان وی (دی) هەلبه‌ستی بخوینه.
– نارین وی (دی) بچه‌ دبستانی.
دەما داها‌تی ژکاری (هات) ب دوو ئاوايان دروست دبیت، هەر وه‌کو د
ئەفی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

داهاتی		کاری بوری
ئاوایی ۱	ئاوایی ۲	هات
ئەزى وەرم.	ئەزى بهيم.	
ئەزوى وەرم.	ئەزوى بهيم.	
ئەزدى وەرم.	ئەزدى بهيم.	.

2- مۆرفىما بەردەوامىيى:

مۆرفىما بەردەوامىيى مۆرفىما (د) ە. (۹۶):
 م. بەردەوامىيى (د) + (ب. د. ب) ± م. رېككەفتنى.
 بۆنمونه:

ئەقى دەمى گەلەك ئاف لى ھاتىنە دانان وەكو: (بۆرىا سەرىك، بەردەست ، وەختى بەرى درىژ، بوھىركىژ، دومدار، ھتد). (۹۷)

بۆرىا بەردەوام ئەو دەمەيە يا ل ماوہىي پيش دەما ئاخفتنى ھاتىيە ئەنجامدان، دەستپىكا رویدانى ل دەما بۆرىيە، بەلى دوماھىكا رویدانى ناھىتە دياركرن، كەواتە بەردەوامى د بوویەرىدا ھەيە بو ماوہیەكى دەستىشاننەكرى. بەردەوامى واتايا رویدانەكا دەستىشاننەكرى دگەھىنیت، كول دەما بۆرى دەستپىكریيە، ھەتا دەما ئاخفتن ھاتىيەكرن ب دوماھىك دەيت. (۹۸)

ھندەك جاران ل دىف سىاقى رستەيى ئاخفتنكەر دشىت توخىبەكى بۆ

ئەوئ بەردەوامی دياربکەت، ھەر وەکو بېژن:

– مە ل رۆژا شەمبی تا ئیکشەمب ئەزموون دخواند.

– ئەوئ ل دەژمیر (۱) تا دەژمیر (۲) ل ئامەدی کاردکر.

– من د ئاقبەرا مەها شوات و مەها ئاداریدا چیرۆک دئیساند.

یادیارە د ئەقان پستەیین ل سەریدا کاری ل پێشوەخت ھاتیە ئەنجامدان

و یئ بەردەوام بوویە، بەلئ سنوورەك و توخیەك بۆ ئەوئ بەردەوامی ھاتیە دانان. (۹۹)

گەلەك جاران دۆمداری و بەردەوامی ل سەر ئاستی پستەیی ب ھاریکاریا ھەقالکاران دروستدیت، بەلئ ئەفی جوری بەردەوامی پەیوەندی ب مۆرفیما بەردەوامی ھەنە، چونکی بەردەوامیەکا سینتاکسیە و ھەقالکار ناھینە ھژمارتن بەشەك ژپیکھاتیایا کاری. (۱۰۰) وەکو:

– ئەز ھەردەم دچم کاری خۆ.

– ئەو دی ھەر پۆژ چیرۆکان خوینیت.

– ئەو بەردەوام خزمەتاگەلئ خۆ دکەت.

دەم د ئەقان پستەیاندا یئ بەردەوامە، بەلئ کار دەما نھۆ و دەما داھاتیە.

ئەگەر کاری دارشتی یان لیکدای بیت، مۆرفیما بەردەوامی (د) دچیتە

ل سەر (ب.د.ب)، وەکو:

کاری بوری	مۆرفیما (د)	دارشتی	لیکدای
کەفت	د	دەردکەفت.	پاش دکەفت.
ھات	د	دادھات.	پیک دھات.
چوو	د	دەردچوو.	ژناف دچوو.
دا	د	رادی.	ھەفکاری ددا.

ژ هه‌ژیه بیژین، مۆرفیما به‌رده‌وامیی د دیالیکتا نافه‌راستدا دهیته (ده).
وه‌کو:
(ئه‌و نامه‌که‌ی ده‌نووسی، من ده‌چووم بۆ هه‌ولیر، مامۆستا وانه‌کانی
شروقه‌ده‌کرده‌وه)

3- مۆرفیما دووراتییی:

مۆرفیما دووراتییی (بوو) یه (١٠١) کوب ئه‌فی ئاواپی دهیته:
م. بنیات + م. د. بوری + م. دووراتییی (بوو)
د ئاستی سینتاکسیدا:
تیئه‌پهر: ل. ئەز + م. بنیات + م. د. بوری + م. (بوو) ± م. ریککه‌فتنی/ل گهل
بکه‌ری

- (ئه‌ز) + هی + ت + بوو + م = ئەز هاتبووم
تیئه‌پهر: ل. من + ل. ئەز + م. بنیات + م. د. بوری + م. دووراتییی (بوو) +
م. ریککه‌فتنی ل گهل به‌رکاری.
- (ئه‌وی) + ئەز + گر + ت + بوو + م = ئەوی ئەز گرتبووم.

- جوداهی د نافه‌را مۆرفیما به‌رده‌وامیی و مۆرفیما دووراتییی:

- مۆرفیما به‌رده‌وامیی: مۆرفیما ئەوی ل پیشیا م. بنیات دهیته.
- ئەو دنقست.
به‌لی مۆرفیما دوور: مۆرفیما ئەوی ل دوماهیا م. بنیات دهیته.
- ئەو نفستبوو.

- د مۆرفیما به‌رده‌وامییدا کارل پیش ده‌ما ئاخفتنی هاتییه‌ پروودان، به‌لی
چ توخیب نین بوزانینا ماوی ده‌ستیکی و ماوی ب دوماهیك هاتنا بویه‌ری.

به‌لی د مۆرفیما دووراتییدا بویه‌ر هاتییه کرن د ماوه‌کی توخیدایدا، کو
ئه‌نجامدانا کاری و ب دوماهیک هاتنا کاری د ماوه‌کی دووردا بویه ژ ماوی
ده‌ستی‌ک‌رنا ئاخفتنی.

هه‌ژی گوتیییه بزانی، کو مۆرفیما (بوو)، گه‌له‌ک ئه‌رکان دگیریت و ژ ئه‌وان
ئه‌رکان، وه‌کو د ئه‌فان چه‌ند رسته‌یاندا دیار دبیت:
- نازه‌نینی کوره‌ک بوو (هه‌بوو). (کاره‌کی تیپه‌ر).
- زارو ژ خه‌و را بوو. (کاره‌کی تیپه‌په‌ر).
- شه‌رنه‌خ باژیره‌کی خوش‌بوو. (کاره‌کی بیه‌یز و نه‌تمام).
د ئه‌فان هه‌ر سی رسته‌یین ل سه‌ریدا، (بوو) کاره و ده‌یته هژمارتن کاری
بوری. (۱۰۲) لی ئه‌فان ئه‌رکان ژی دبیت:
۱- کاری هاریکار، ئه‌فه‌ل دویف ریزمانا که‌فن. وه‌کو:
- چیدبوو ئه‌وی ئه‌و په‌یف نه‌گوتبا.
۲- مۆرفیما دووراتییی. وه‌کو:
- ئه‌و چووبوو.

4- مۆرفیما ته‌مامه‌تییی - ته‌واوه‌تی :

ته‌واوه‌تی ئه‌و ده‌مه‌، کو ژلایی واتاییقه به‌حسا پرویدانه‌کی ل ده‌ما بوری
دکه‌ت و ماوه‌یی ده‌ستی‌ک‌رنا ئه‌وی پرویدانی نه‌یی دیاربیت، کارتیک‌رنا پرویدان
و بوویه‌را ئه‌وی ده‌می دی ل سه‌ر ده‌ما نه‌وژی هه‌بیت.
ئانکو، ئه‌و ده‌مه‌ یا دیاردکه‌ت، کو پرویدان و بوویه‌رل پیش ده‌ما ئاخفتنی
ب ماوه‌کی دوور هاتییه کرن و به‌رده‌وامبوویه تا ماوه‌کی کیم ل پیش ماوی
ئاخفتنی و ب دوماهیک هاتییه و تمامبوویه، له‌و دبیزنی ژی (بوریا دوورا
نیزیک) ژی.

تِگه‌ها دووربوون و نِزیکبوونی ب شیوه‌کی گشتی ل دویف پیقه‌ری
کیشان و نه‌کیشانی دهیته ده‌ستیشان‌کرن، ئانکو ده‌ما تشته‌کی ب تشته‌کی دی
بیشین و بکیشن، نموونه بیژین: ئەف تشته ژ ئەفی تشتی باشتره یان کورت‌تره یان
دریژتره یان جوانتره یان مەزنتره، که‌واته پیقان و کیشانەك د ناقبه‌را هەر دوو
تشاندا دهیته‌کرن. بو پتر پوهن‌کرنی:

ده‌ما بیژین: (زارو نفس‌تیه) و (زارو نفس‌تو) و بهیڤن بکیشن و بیشین دی
دیاریت، کو (نفس‌تو) دوورتره ژ (نفس‌تیه) و (نفس‌تیه) نِزیکتره بو ده‌ما ئەم
تیدا. (۱۰۳)

به‌لی ده‌ما بیژین: (زارو نفس‌تیه) و (زارو نفس‌ت) و بهیڤن دیسان پیقانه‌کی
بکه‌ین، دی خویابیت ده‌ما (نفس‌ت) نِزیکتره بو ده‌ما ئەم تیدا ئاخفتنی دکه‌ین
ژ ده‌ما (نفس‌تیه)، ئانکو ده‌ما (نفس‌تیه) دوورتره ژ (نفس‌ت).

مورفیما ئەفی ده‌می (یه) یه و ب ئەفی ئاواپی پیکده‌یت:

- م. بنیات + م. د. بوری + مورفیما (یه)

د ئاستی سینتاکسیدا:

تینه‌پەر: کومه‌لا ئەز + م. بنیات + م. د. بوری + ی + مورفیما رپیکه‌فتنی + ه

- ئەز + (چ + وو + ی + م + ه) = چوومه.

- ئەو + (چ + وو + ی + Ø + ه) = ئەو چووێه.

تیه‌ر: کومه‌لا من + م. بنیات + م. د. بوری + یه.

ئه‌گه‌ر رپیکه‌فتنی وەر‌بگرت:

کومه‌لا من + کومه‌لا ئەز + م. بنیات + م. د. بوری + ی + مورفیما رپیکه‌فتنی

+ ه

- ئەوی ئەم هینا‌یینه.

- ئەوان ئەزگه‌ها ندیمه.

تییینی :

- ۱- مۆرفیما تمامه تییی د شیوه‌زاری سۆرانیدا (وه) یه. وه‌کو: کیلاوه، فریوه
... هتد یان (وو) وه‌کو: هاتوو، گرتوو، مردوو. هتد.
- ۲- ل‌گه‌ل کاری تیپهر (م. ریککه‌فتنی) دهرده‌فن، به‌لی ل‌گه‌ل به‌رکاری
ریککه‌فن نه‌ک بکه‌ری. وه‌کو:
- نه‌وان نه‌زگه‌هاندی م‌ه.

- ۳- یاسایه‌کا دی د ده‌فوکا ده‌وکی‌دا هه‌یه ژ بو‌دارشتنا بوریی ته‌مام:
(یی، یا، یین + م. بنیات + م. د. بوری + م. ته‌واویی (ی) + م. ریککه‌فتنی
= بوریی ته‌مام.)
تیپه‌ر:

(ل. نه‌ز + (یی، یا، یین) + م. بنیات + م. د. بوری + م. ته‌واویی (ی) + م.
ریککه‌فتنی.)

(یی و یا) ره‌گه‌ز و دو‌خی بکه‌ری دیاردکه‌ن:
- کاوه‌یی گه‌هستی، نه‌زی گه‌هستیم
- نه‌فین یا گه‌هستی، نه‌زی گه‌هستیم
(یین) کو‌مکرنی و دو‌خی بکه‌ری دیاردکه‌ت. وه‌کو:
- هوین یین گه‌هستین.
تیپه‌ر:

(ل. من + به‌رکار (ل. نه‌ز) + (یی، یا، یین) + (ب. د. ب) + م. ته‌واویی (ی) +
م. ریککه‌فتنی.)

(یی و یا) ره‌گه‌ز و دو‌خی به‌رکاری دیاردکه‌ن:
- نه‌فینی زارویی گه‌هاندی.
نه‌فینی زارویا گه‌هاندی.

ئەوئى ئەزىيا گە ھاندىم.
 - ئەوئى ھوئىن يىن گە ھاندىن.
 (يىن) كۆمكرن و دوخى بەركارى دياردكەن. وەكو:
 - ئەفنى زاروئىن گە ھاندىن.

5- مۆرفىما كارى فەرمانى (ئەمرى):

د ھەر دوو دىالېكتىن ژووروو و ئاقەراستدا، مۆرفىما كارى فەرمانى
 (ب. ە، كۆل پىش بنىاتا دەما نھۇدا دەيت، كارى فەرمانى، ژبو جىبە جىكرنا
 بووئە رەكى و كرىارەكى ژ لايى كەسەكى يان كۆمەكا كەسانقە دەيتە دان، كۆل
 پىشتى ئاخقتن ئەو كار دى ھيتە جىبە جىكرن و ئەنجامدان. ^(۱۰۴) ئەف رېژەيا كارى
 ژ (ب. د. ن) ل گەل مۆرفىما فەرمانىيى (ب) پىكدەيت، چونكى فەرمان ل
 كەسى دووئى دەيتە كرن، لەورا مۆرفىمىن رېككەقتنى بۆكەسى دووئى تاك (ە)
 و (ن) بكاردەيتن. ^(۱۰۵) ب ئەفى رەنگى ل خواری
 ب + (ب. د. ن) + م رېككەقتنى (ە) و (ن).

وەكو:

(بنقىسە، بخوئىنە، بكرە، بفروشه، بنقە، دابگرە، سەربكەقە،)
 (بنقىسن، بخوئىن، بكرن، بفروشن، بنقن، دابگر
 ن، سەربكەقن،)

جوداھى د ئاقبەرا كارىن فەرمانى و كارىن داخوазى (خواستەكى)
 (نيازگەرى) دا، دى د ئەفى خستەيى ل خواری دەئىنە دياركرن. ^(۱۰۶):

کاری فەرمانی	کاری داخوازی
۱- ب تنی دهینه ئاراسته‌کرن بو کهسی دووی، تاک وکو. - نامه‌یی بنقیسه. ۲ جهناق‌ی کهسی دووی بو تاک(ه) یه، به‌لی بو کهسی کو د هه‌ر دوو دوخاندا هه‌مان جهناق(ه)ن، له‌وا دمنیته ل سهر هیژ و ستریزا ئاخشتکه‌ری. نامه‌یی بنقیسن. سترپس و هیژ ل سهر کارییه و ب تایه‌ت جهناق‌ی. ۳- فۆرمین داخوازیی ل به‌راهیا رسته‌یی ناهین وه‌کو: -ده‌رگه‌هی بگرن.	۱- دهینه ئاراسته‌کرن بو هه‌می که‌سان. - تو نامه‌یی بنقیسی. - ئه‌ز نامه‌یی بنقیسم. ۲- جهناق‌ی کهسی دووی بو تاک(ی)یه. - نامه‌یی بنقیسن. سترپس و هیژ ل سهر کاری نینه، به‌لکو کاری خاقه و ستریز ل سهر په‌یقا ئیکی هه‌یه. ۳- فۆرمین داخوازیی ل به‌راهیا رسته‌یی دهین وه‌کو: (ژکه‌ره‌ما خو، زه‌حمه‌ت نه‌بیت... هتد). - ژکه‌ره‌ما خو ده‌رگه‌هی بگرن.

چه‌ند تیبینیه‌ک:

- ئه‌گه‌ر دوماهیا (ب. د. ن/بنیات) فۆنیمه‌کا بزوین (قاول، ده‌نگدیر) هه‌بیت، مۆرفیما ریککه‌قتنی بو کهسی دووی تاک ده‌ناکه‌فیت.^(۱۰۷) کیشه نه د پیتین لاتینی و پیتین عه‌ره‌بیدایه، به‌لکول قیری نه‌هاتنا دوو بزوینان پیکفه دزقریته‌فه بو هندی، کو د برکه‌یا زمانی کوردیدا دوو بزوین پیکفه ناهین.

وه‌کودئه‌فی خشته‌یی د خواریدا دیاردبیت:

کار	بنیات	ده‌ستوور	تاک	کو
فروټ	فروش	ب + فروش + جهناف	بفروشه	بفروشن.
به‌زی	به‌ز	ب + به‌ز + جهناف	به‌زه	به‌زن.
نقست	نف	ب + نف + جهناف	بنقه	بنقن.
خو‌رد	خو	ب + خو + جهناف	$\left. \begin{array}{l} \text{بخو ه} \\ \text{بشو ه} \\ \text{باژو ه} \end{array} \right\}$	بخون.
شوشت	شو	ب + شو + جهناف		بشون.
ئاژوټ	ئاژو	ب + ئاژو + جهناف		باژون.

- ده‌ماکاری دارشتی یان لیکدای بیت، چیدبیت مؤرفیما فره‌مانیی (ب) دیارنه‌بیت، ژبوسفککرنی، هه‌روه‌کودئه‌فی خشته‌یدا دیاردبیت:

کار	بنیات	ده‌ستوور	تاک	کو
هلگرت	هل‌گر	ب + هل‌گر + جهناف	هل‌گره	هل‌گرن.
دابه‌زی	دا به‌ز	ب + دا به‌ز + جهناف	دابه‌زه	دابه‌زن.
ژی‌گر	ژی‌گر	ب + ژی‌گر + جهناف	ژی‌گره	ژی‌گرن.
تیکدا	تیک ده	ب + تیک ده + جهناف	تیکده	تیکده‌ن.
تمامبوو	تمام ب	ب + تمام ب + جهناف	تمامبه	تمامبن.
سه‌رکه‌فت	سه‌رکه‌ف	ب + سه‌رکه‌ف + جهناف	سه‌رکه‌فه	سه‌رکه‌فن.

- کاری فره‌مانی ژکارین (هات) و (چوو) ب ئه‌فی ئاواپی ده‌یت (۱۰۸):

کار	ئەری		نەری	
	تاك	كو	تاك	كو
هات	وهره.	وهرن.	مه‌هی (نه‌هی).	مه‌هین (نه‌هین).
	بی ^(۱۰۹)	بین		
چوو	ههره.	ههرن.	مه‌چه (نه‌چه).	مه‌چن (نه‌چن).
	بچه.	بچن		

6- مۆرفیمین نەری (Negation):

هەمی کار د پێژە و فۆرم و پیکهاتا خۆدا د باری ئەریدانە، کەواتە دەما دچنە د ناڤا رسته‌ییدا خەبەرەکی ئەرینی ددەنە دیارکرن، کۆهاتییه ئەنجامدان یان دەیتییه ئەنجامدان یان دی هیتییه ئەنجامدان، وەکو بیژین:

- ئەز چووم بازاری.

- ئەز دچم بازاری.

- ئەز دی چم بازاری.

د ئەڤان هەرسی رسته‌یاندا کار و بوویەرب شیوەکی ئەرینی ل دەما بوری و دەما نهۆ و دەما داهااتی هاتییه ئەنجامدان، بەلی ئەگەر حەزبکەین، دشیاندا یە کاری بوری نەری بکەین، کۆنە هاتییه ئەنجامدان و کاری نهۆ و کاری داهااتی نەری بکەین، کۆنە هییه ئەنجامدان.

نەریکرن د زمانی کوردیدا ب ریکا چەند مۆرفیمەکی دەستیشانکری دەیتییه پیکهینان. نەریکرن ئەوی واتایی و پەيامی دگەهینتە گوهداری، کۆ

رپودانا کاری د باری ئه‌نجامنه‌دانی‌دایه، یان ئه‌نجامدانا ئه‌وی کاری ده‌یته ره‌تکرن و نه‌ری به‌روفاژی په‌یف و چه‌مکی ئه‌رییه.

• مۆرفیمین نه‌ری (نه ، نا ، مه)^(۱۱۰) ، چه‌ند تاییه‌تمه‌ندی هه‌نه :

۱- ئه‌ف مۆرفیمه به‌ند و گری‌دای نین ب هنده‌ک ده‌م و رپژه‌یین تاییه‌ت و دو‌خه‌کی تاییه‌تفه ، که‌واته دشیاندا نینه‌بیژین، مۆرفیما (نه) ب تنی ل‌گه‌ل ده‌ما بوری یان ل‌گه‌ل ده‌مه‌کی ده‌ستنیشانکری ده‌یته ، چونکی شیان هه‌یه ل‌گه‌ل جوره‌هاکاران به‌یته^(۱۱۱) وه‌کول خواری دیاردبیت:

مۆرفیما نه‌ری	نموونه (بوری)		نموونه (نه‌بوری مه‌رجی)	نموونه (فه‌رمانی)
	تیپه‌ر	تیپه‌په‌ر		
نه	نه‌کر.	نه‌هات.	خۆزی ئه‌و نه‌کیلیت.	نه‌خوینه.
	نه‌دخواند.	نه‌دچوو.	دقیا هوین نه‌چن.	نه‌کره.
	فه‌نه‌کیشابوو.	نه‌رازا‌بوو.	ره‌نگه‌ ئه‌و نه‌هیته.	نه‌ها‌فیژن.

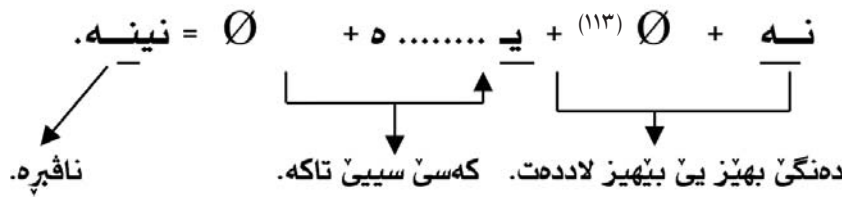
د ئه‌قان هه‌می نموونه‌یین د خشته‌یی ل‌سهریدا (نه) ل‌گه‌ل کارین بوری و مه‌رجی و فه‌رمی و تیپه‌ر و تیپه‌په‌ر هاتییه، که‌واته هیچ سنوور بو‌بکاره‌ینانا مۆرفیما (نه) نین، ل‌دویف خواست و پید‌قییا سینتاکسی و واتایی بکار ده‌یته.

۲- د زمانی کوردیدا ل‌گه‌ل کاری بی‌هیز د ده‌می نه‌ویی ر‌ا‌گه‌هاندنی ته‌واودا، مۆرفیما نه‌ری (نی) په‌یدادبیت، کو‌ئه‌وب خو‌مۆرفیما (نه) یه^(۱۱۲)

ته‌ماشه‌ی ئه‌قان یاسایان بکه :

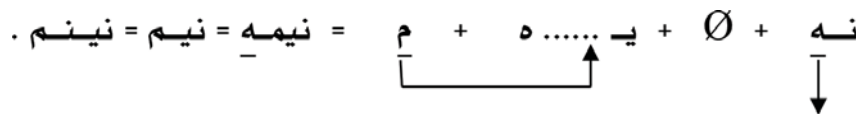
- ئه‌و (نینه) :

م. نه‌ری + (ب. د. ن) + م. ته‌واویی + م. ر‌یککه‌قتنی.

- ئەز (نینم) :

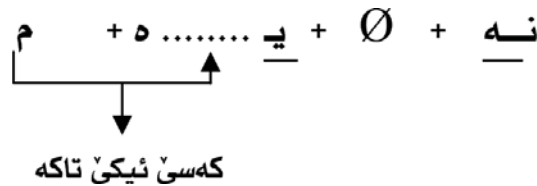
م. نه‌ری + (ب. د. ن) + م. ته‌واوی + م. ریککه‌قتنی.

بۆ سڤکرنی دهیته لادان

- من نیمه.

م. نه‌ری + (ب. د. ن) + م. ته‌واوی + م. ریککه‌قتنی.

که‌واته مۆرفیما (نی) د زمانی کوردیدا نینه، به‌لکو مۆرفیما (نه) یه⁽¹¹⁴⁾ وه

کو:

د بوریدا دیاردیت ،	– ئەو (نی) نه ⁽¹¹⁵⁾	– ئەو (نه) بوو.
کو نیشانه هەر (نه) یه	– ئەز (نی) نم.	– ئەز (نه) بووم.
نهک (نی).	– ئەم (نی) نین.	– ئەم (نه) بووین.

۳- مۆرفیمین نه‌ری زیده‌باری ، کو ئه‌رکه‌کی ریزمانی ژبو نه‌ریک‌رنا رویدانا کاری هه‌یه، گه‌له‌ک جارن، وه‌کو گیره‌ک و مۆرفیمه‌کا دارشتنی ژی بکار دهیته، ژبو دروست‌ک‌رنا په‌یقه‌کا نوی. وه‌کو:

(نه‌خۆش، نه‌مر، نه‌زان، نه‌باش،).⁽¹¹⁶⁾

۴- دەما رېژەيا فەرمانى دەيتە نەريكرن، دوو مۆرفيم بىكار دەيىن (نە، مە).^(۱۱۷)

هەريئىك ژئەقان مۆرفيمان بۆ مەبەستەك و مەرەمەكا جۇدا بىكار دەيت، كەواتە:

مۆرفيما (نە) بۆ مەبەستەكا بەيىزتر و توندتر بىكار دەيت، كەواتە ب توندى قەدەغەكرناكارى دەيتە ئاشكراكرن، ھەروەسا ددەتە خۇياكرن، كورويدان و بوويەرنەھاتىيە ئەنجامدان، و جىيەجىيكرن و ئەنجامدانا بوويەرى د پاشەرۇژ و ئاينىدەيدا دەيتە نەريكرن.

مۆرفيما (مە) جۆرە خواستەك تىدايە، نەك فەرماندان.^(۱۱۸) كەسى دووى تاك د ئەنجامدانا بوويەرىدا يى ئازادە، ل گەل مۆرفيما (مە) بوويەرد دەما ئەنجامدانىدايە (نەھ) و كەسى دووى تاك دەيتە ئاگەھداركرن ژبۇ دەست بەردان ژئەنجامدانا بوويەرى، كەواتە واتايا نەيى ددەت.^(۱۱۹) بۆپتر پوهنكرنى، دى د ئەقى خستەيدا دەينە دياركرن:

مۆرفيما نەري (نەفى) ن		مۆرفيما نەيى (نەھى) م	
تاك	كو	تاك	كو
نەكەقە.	نەكەقن.	مەكەقە.	مەكەقن.
خۇنەوہستينە.	خۇنەوہستين.	خۇمەوہستينە.	خۇمەوہستين.
تىنەدە.	تىنەدن.	تىمەدە.	تىمەدن.
ھلنەدە.	ھلنەدن.	ھلمەدە.	ھلمەدن.
بەرنەدە.	بەرنەدن.	بەرمەدە.	بەرمەدن.
ل من نەگرە.	ل من نەگرن.	ل من مەگرە.	ل من مەگرن.
نەنقە.	نەنقن.	مەنقە.	مەنقن.

• مۆرفیما (نهری) ده‌ما بوریدا :

ژبو نه‌ریک‌نا ده‌ما بوری، مه‌ پیدقیاتی ب مۆرفیما (نه) هه‌یه. (۱۲۰)

(م. نه‌ری + بنیاتا ده‌ما بوری).

- نه‌چوو.

- نه‌گرتبوو.

ده‌ئەفی خشته‌یی ل خواریدا دی هه‌ولده‌ین مۆرفیما نه‌ری (نه). (۱۲۱) ل گهل

هه‌ردوو رپژه‌یین بوری ب هه‌می جورین ئه‌ویقه‌ دیاربکه‌ین :

رپژه	کارین بوری	مۆرفیم	نمونه
راگه‌هاندن	نیزیک	—	ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌هات.
	به‌رده‌وام	د	ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌دهات.
	دوور	بوو	ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌هاتبوو.
		یه	ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌هاتیه.
مه‌رجی	نیزیک	با	دقیا ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌هاتبا.
	ته‌واو	ب	پیدقیه‌ ئه‌و ژزانینگه‌هی نه‌هاتبیت.

ل گهل کار دارشتی یان لیکدای مۆرفیما نه‌ری، دچیتە ل پیش (ب. د. ن)،

هه‌روه‌کو ده‌ئەفی خشه‌یدا دیاردبیت :

دارشتی	لیکدای
ده‌نه‌چوو.	پیکنه‌هاتبوو.
قه‌نه‌دخوار.	پاش نه‌دکه‌ت.
وه‌نه‌گرتبوو.	سه‌نه‌که‌ت.

• مۆرفیما (نهری) ده‌ما نه‌ودا :

مۆرفیما نه‌ری یا ده‌ما نه‌و یا راگه‌هاندنی (نا) یه و دکه‌قیده ل جهی مۆرفیما ده‌ما نه‌و (د). (۱۲۲)

(م. نه‌ری) + (ب. د. ن) + م. ریککه‌فتنی. وه‌کو دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردیت.

نمونه ب نه‌ری	نمونه ب نه‌ری
ئه‌ز چیروکی نانیسم.	ئه‌ز چیروکی دنقیسم.
تۆنانی ناخوی.	تۆنانی دخوی.
ئه‌ز ژبازاری ناھیم.	ئه‌ز ژبازاری دهیم.
ئه‌م ل ژووری نانقین.	ئه‌م ل ژووری دنقین.
هوین ناچنه‌مال.	هوین دچنه‌مال.

ئه‌گه‌ر کار دارشتی یان لیکدای بیت، مۆرفیما نه‌ری (نا) دی چیده ل پیش (ب. د. ن)، وه‌کو دئه‌فان نمونه‌یین دئه‌فی خشته‌یدا دیاردیت :

لیکدای	دارشتی
تۆفیر دبی.	ئه‌م فه‌دگرین.
هوین سه‌ر دکه‌فن	ئه‌ز دادهیم.
تۆفیر نابی.	ئه‌م فه‌ناگرین.
هوین سه‌ر ناکه‌فن	ئه‌ز داناھیم.

تییینی:

ل گهل کاری (زانی، کاری)، مۆرفیما (نا) دبیته (ن).^(۱۳۳) وه‌کو د ئه‌فی
خشته‌یدا دیاردبیت:

ده‌مانه‌و		بنیات	کاری بوری
ئه‌ری	ئه‌ری		
ئه‌زِزانی.	ئه‌زدانم.	زان	زانی
ئه‌زِیکارم.	ئه‌زدکارم.	کار	کاری

کاری (زانی و کاری) دکرمانجیا باکووردا بۆ ده‌ما بوری ژی مۆرفیما (ن)
وهردگرنه‌ک (نه).^(۱۳۴) وه‌کو د ئه‌وی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

کارین		زانین	
ئه‌ری	ئه‌ری	ئه‌ری	ئه‌ری
منِیکاری.	من کاری.	منِیزانی.	من زانی.
منِیکاریبوو.	من کاریبوو.	منِیزانیب.	من زانیبوو.
ته‌یکاریبا.	ته‌بکاریبا.	ته‌یزانیبا.	ته‌بزانیبا.
ته‌یکاریبیت.	ته‌کاریبیت.	ته‌یزانیبیت.	ته‌بزانیبیت.

به‌لی ب تتی د ده‌ما بورییی به‌رده‌وامدا (نه) بکاردهییت، هه‌ر وه‌کو:

– من دزانی = من نه‌دزانی.

– ئه‌وی دزانی = ئه‌وی نه‌دزانی.

– ته‌دکاری = ته‌نه‌دکاری.

– مه‌دکاری = مه‌نه‌دکاری.

به‌لی کاری (زانی) د ده‌فوکا ده‌وکی‌دا د ده‌ما نه‌ودا مۆرفیما (ن) وهر‌دگریت، به‌لی د ده‌ما بوریدا (نه) وهر‌دگریت، وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

ده‌ووک		باکوور	
ده‌ما بوری	ده‌ما نه‌و	ده‌ما بوری	ده‌ما نه‌و
من نه‌زانی.	ئه‌ز نزانم.	من نزانم.	ئه‌ز نزانم.

• مۆرفیما (نه‌ری) د ده‌ما داهاتی‌دا:

مۆرفیما نه‌ری د ده‌ما داهاتی‌دا هه‌روه‌ک مۆرفیما نه‌ری‌کرا ده‌ما نه‌ویه، کو دبیته (نا)، وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

ده‌ما داهاتی		ده‌ما نه‌و	
نه‌ری	ئه‌ری	نه‌ری	ئه‌ری
ئه‌ز ناخوینم	ئه‌ز دی‌خوینم	ئه‌ز ناخوینم	ئه‌ز دخوینم

به‌لی مۆرفیما نه‌ری‌کرا ده‌ما داهاتی دکرمانجیا باکوور (نه) یه‌ول جهی مۆرفیما ده‌ما داهاتی (ب) ده‌ییت و ب ئه‌فی ئاواپی.^(۱۲۵):

(بکه‌ر/ئه‌ز) + م. (دی/ی/وی) + م. (نه) + (ب. د. ن) + م. ریککه‌فتنی).

- ئه‌ز + دی + نه + کیل + م.

- ئه‌م + ی + نه + فروش + ن.

- تو + دی + نه + که‌ف + ی.

ل دویف دیتنا (ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح).^(۱۲۶) مۆرفیما نه‌ری یا ده‌ما داهاتی

(نا) یه ول جهی مؤرفیمین (دی/ی/وی) و (ب) دهیت، ئەقان نموونه و پرستەیان

دهینیت:

ئەری:

– ئەز دی برنجی بخم^(۱۲۷) توور.

– ئەمی برنجی بخن توور.

– تویی ساتلی دەرخی.

نەری:

– ئەز برنجی ناخم توور.

– ئەم برنجی ناخن توور.

– تو ساتلی داناخی.

– ئەز ساتلی دەرناخم.

کەواتە ب ئەفی ئاواپی جوداهی د ناڤه‌را دەما نهۆ و دەما داهاپی ل
باری نه‌ریدا نامینیت. وه‌کو چاوان د ئەفی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

دەم	ئەری	نەری
دەما نهۆ	ئەز گولان ئاقیدەم.	ئەز گولان ئاقنا دەم.
	ئەو دەرنگ دینخن.	ئەم دەرنگ نینخن.
دەما داهاپی	ئەز دی گولان ئاقیدەم.	ئەز گولان ئاقنا دەم.
	ئەم دی دەرنگ ینخن.	ئەم دەرنگ نینخن.

هه‌روه‌سا مؤرفیما نه‌ریک‌رنا دەما نه‌بوریا مه‌رجی (دانانی)، د گو‌ڤه‌را
به‌ه‌دینان و دیالیکتا ناڤه‌راستدا هه‌ر (نه) یه ول جهی مؤرفیما دەما نه‌بوریا
مه‌رجی (ب) دهیت، وه‌کو:

– ئەو خانى يَفروشىت، زەرەي دى بىنيت — ئەو خانى نەفروشىت،
زەرەري نابينيت.

– ئەزىخوينم، دى دەرچم — ئەزىخوينم، دەرناچم

• مۆرفىما (نەري) د پىژەيا فەرمانيدا:

ئەقى پىژەيى دوو مۆرفىم ھەنە (نە) و (مە).

ھەر دوو مۆرفىم ل جھى مۆرفىما فەرمانى (ب) دگرن، كەواتە ب ئەقى
ئاوايى دەين:

(م. نەري) + (ب. د. ن) + م. پىككەقتى بۆكەسى دوويى).

– نە + كەف + ە / ن = نەكەفە / نەكەفن.

– مە + كەف + ە / ن = مەكەفە / مەكەفن.

دكارىن دارشتى و لىكدايدا مۆرفىما نەري دچىتە ل پىش (ب. د. ن)، ھەر
وہكو:

لىكداي		دارشتى	
ئاقىدە.	ئاقىدە / ئاقىدە دە.	قەنەگرە / قەمەگرە.	قەيگرە.
سەرىكەفە.	سەرنەكەفە / سەرمەكەفە.	دانەھىلە / دامەھىلە.	دايھىلە.

– ب دىتتا (فەقى حوسەين ساگنج) مۆرفىما (مە) راستر و دروستترە ژ
مۆرفىما (نە)، بەلى ئەگەرى ئەقى چەندى نادەتە خوياكرن. (۱۲۸)

– بەلى ب دىتتا (سامى تان) مۆرفىما (مە) راسترە و پەسەنتەرە، چونكى
زۆربەيا خەلكى ھەرىمىن كوردان پى دئاخفن (باكوور و باشوور) و (نە)
ديار دەكا فونەتيكىيە ژ ئەنجامى لىك نىزىكبوونا دەنگى (ن) و دەنگى (م). (۱۲۹)

– ب دىتتا (دەھام عەبدولفەتاح) مۆرفىما (نە) پەسەنتەرە و راسترە و ھاتىيە

گوهورین بو مورفیما (مه)، چونکی (م) سفکتره ل ده‌ما ئاخفتنی ژ (ن)، پشتا
خوب ئەفان خالان دبه‌ستیت:

۱- هه‌می مورفیمین نه‌ری ب پیتا (ن) ده‌ستپدکه‌ن (نه، نا، ن، نو).

۲- ده‌نگی [ن] د نه‌ریکرنا هه‌می ده‌م ورپژه‌یاندا بکار ده‌یت (بوری و نه‌و
و داها‌تی و فرمانی) (۱۳۰).

۳- نافی شیواز و باری نه‌ری ژی هه‌رب فونیم/ن/ ده‌ستپدکه‌ت (نه‌ری).

۴- دشیاندا نینه (م) جهی هه‌می (ن) ابگریت، به‌لی (ن) دشی‌ت ل جهی
(م) بگریت، وه‌کو:

- ئەز نه‌چووم. ————— نابیت بیژین: ئەز مه‌چووم.

- ئەز ناچم. ————— نابیت بیژین: ئەز ماچم.

به‌لی ئەم دشیین بیژین (مه‌چه) و (نه‌چه).

ب به‌هانه‌یا ئەفان ئەگه‌ران (ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح) (نه) ره‌سه‌تر ددانیت
ژ (مه). (۱۳۱)

که‌واته:

۱- مورفیما (نه): د ئەفان بواراندا بکار ده‌یت:

شیا.	نه‌شیا.	شیا
شیا بوو.	نه‌شیا بوو.	
شیا یه.	نه‌شیا یه.	
دشیا.	نه‌دشیا.	
شیا با.	نه‌شیا با.	
شیا بم.	نه‌شیا بم.	

به‌لی ل‌گه‌ل کارین (زانی) و (کاری) دبته (ن) :

زانی	زانی / زانیوو / زانییه..	نزانی / نزانیوو / نزانییه..
کاری	کاری / کاریوو / کارییه..	نکاری / نکاریوو / نکارییه..

به‌لی د ده‌ما به‌رده‌وامدا هه‌ردمینیت (نه) : نه‌دزانی ، نه‌دکاری...

- ل‌گه‌ل هه‌ر دوو کارین (وه‌ری، شیا) د ده‌ما نه‌ودا ل جهی مۆرفیما (نا)
دهیّت و ل جهی (د) دگریّت ، هه‌ر وه‌کو:

- ئەز دویرم. ئەز نه‌ویرم.
- هوون دشین. هوون نه‌شین.

- ل‌گه‌ل کارین بوری د ریژه‌یا (مه‌رجی) دا دهیّت، هه‌ر وه‌کو د ئەوی
خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت :

ئەری	نەری
من خواستبا.	من نه‌خواستبا.
من خواستبیت.	من نه‌خواستبیت.

- ل‌گه‌ل ریژه‌یا فه‌رمانیدا ، ل جهی (ب) دگریّت، هه‌ر وه‌کو:

ئەری	نەری
بفروشه.	نه‌فروشه.
دابگره.	دانه‌گره.
تیبدهن.	تینه‌دهن.
فیربن.	فیرنه‌بن.

هه‌چه‌نده دئه‌فی دۆخیدا مۆرفیما (مه) ژى بکار دهیّت.
 - دکرمانجیا باکووردا ل‌گه‌ل کارین ده‌ما داهاتی‌دا بکاردهیّت، کول
 جهیّ مۆرفیما ده‌ما داهاتی (ب) دگریت، هه‌روه‌کول خواری دياردهیت:

ئهری	ئهری
ئهو دی بفرۆشه.	ئهو دی بفرۆشه.
ئەز دی دانەگرم.	ئەز دی دابگرم.
هون دی تینه‌دن.	هون دی تیدن.
تۆ دی فیڕنه‌بی.	تۆ دی فیڕبی.

۲- مۆرفیما (نا): دئه‌فان بواراندا بکاردهیّت:
 - هه‌می کارین ده‌ما نه‌وۆ ل جهیّ مۆرفیما (د) بکاردهیّت، وه‌کو:

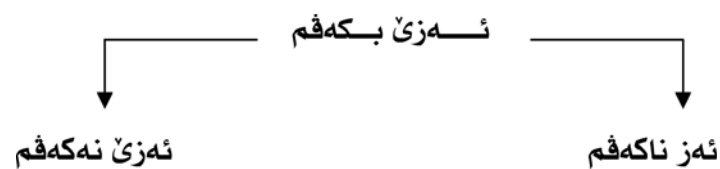
ئهری	ئهری
ئهو نا‌فرۆشیت.	ئهو د‌فرۆشیت.
ئەز دا‌ناگرم.	ئەز دا‌دگرم.
ئهو تینه‌ده‌ن.	ئهو تیدده‌ن.
تۆ فیڕنا‌بی.	تۆ فیڕد‌بی.

- سادق به‌هائە‌دین ئامیدی دیاردکەت، کو دوو جوړ ژ ده‌ما داهاتی هه‌نه،
 ده‌ما پاش نیژیک (ده‌رباز و نه‌ده‌رباز) و ده‌ما پاشی سروشتی، نه‌ریا ئه‌وان ب
 دوو شیوه‌یان دبیت. (۱۳۲):

پاشی نیژیک		پاشی سروشتی	
ئهری	ئهری	ئهری	ئهری
ئەز دی نهم (بنهم).	ئەز نه دی نهم (بنهم).	ئەز دی نهم (بنهم).	ئەز نا نهم

(ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح).^(۱۳۳) خویا دکه‌ت، کو شیوه‌یی^۱ (ئه‌ز نانهم) ر‌استر و دروستره، به‌لی^۲ (ئه‌ز نه‌دی نهم) یا شاشه‌وب ده‌گمه‌ن بکارده‌ییت، ب به‌هانا، کو مۆرفیما (نه) دق‌ییت ل‌سه‌ر (ب. د. ن) به‌ییت نه‌کو پیش مۆرفیمه‌کا دی، وه‌کو (دی)، کوئه‌ف شیوه (ئه‌ز نه‌دی نهم) ل‌کورمانجیا باکوورول باکوور ب‌گشت بکارناهییت.

– (قه‌ناتی کوردۆ) دیاردکته، کوکاری ده‌ما داهاتی ب‌ئه‌فی ئاوی دبیته نه‌ری.^(۱۳۴)

ل دیف دیتنا (سامی تان) (ئه‌ز ناکه‌فم) ده‌ما نه‌ویا نه‌رییه.^(۱۳۵) به‌لی^۳ (ئه‌زی نه‌که‌فم) ده‌ما داهاتییا نه‌ریی.^(۱۳۶)

ب دیتنا (ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح) ی ر‌سته‌یا دووی یار‌است نینه، چونکی ئه‌ف ر‌سته‌یه د‌ر‌یژه‌یا داخوازیدا (خواسته‌کی) دا بکارده‌ییت، نه‌کو داهاتی.^(۱۳۷)

– مۆرفیما (نا) د‌ه‌ه‌ر دوو کارین (زانی و کاری) دا، ه‌ه‌ر وه‌کو مۆرفیما (نه) د‌ه‌ما بوریدا دبیته (ن):

ئه‌ری	ئه‌ری
ئه‌و ن‌زانه.	ئه‌و د‌زانه.
ئه‌ز ن‌کارم.	ئه‌ز د‌کارم.

– د‌گۆفه‌را به‌هدینی و ده‌فۆکا ده‌وکی‌دا ب‌تایه‌ت کاری ده‌ما نه‌و و کاری داهاتی ه‌ه‌ر دوو ب‌ئه‌فی مۆرفیمی د‌ب‌نه نه‌ری:

داهاتی		نهۆ	
نه‌ری	ئه‌ری	نه‌ری	ئه‌ری
ئه‌ز نا به‌زم	ئه‌ز دی به‌زم	ئه‌ز نا به‌زم	ئه‌ز د به‌زم

۳- مۆرفیما (مه):

ئه‌ف مۆرفیما نه‌رینی د رێژه‌یا فه‌رمانیدا بکار ده‌یت و ل جهی مۆرفیما فه‌رمانی (ب) دگرت. (۱۳۸)

وه‌کو د ئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

کاری بوری	(ب. د. ن)	کاری فه‌رمانی	نه‌ریا کاری فه‌رمانی
گرت.	گر	بگره‌.	مه‌گره‌.
رائیخست.	رائیخ	راییخن.	رانه‌ئیخن

پشتی مۆرفیمین نه‌ری هاتینه‌ دیارکرن، پیدقییه‌ بێژین، کول هنده‌ک جارن رسته‌ ده‌یت نه‌ریکرن ب هاریکاریا هنده‌ک هه‌قالکاران، وه‌کو: (هه‌رگیز، هیچ، توجاران، هیچ جاره‌کی، ...). (۱۳۹)

7- مۆرفیما نیاسینن (ناسراو):

د دیالیکتا نافه‌راست (سۆرانی) دا مۆرفیما نیاسینی مۆرفیما (ه‌که‌)یه، کو مۆرفیمه‌کا به‌ندا رێزمانیه، به‌لی د دیالیکتا ژوووودا، مۆرفیما نیاسینی نینه، به‌لی مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خو (ئه‌و) ب ئه‌فی ئه‌رکی رادیت، کو ئه‌رکی هه‌قالنافی نیاسینی دبینیت، وه‌کو د قان نموونین ل خواریدا دیاردیت:

دیالیکتا ناڤه‌راست (سۆرانی)	دیالیکتا ژووروو (به‌هدینی)
کۆرپه‌که ئامۆزای منه.	ئه‌و کۆر خازایی منه.
پیاوه‌که باوکی تۆ بوو.	ئه‌و زه‌لام بابی ته‌ بوو.
که‌واته‌:	که‌واته‌:
کور، پیاو: ناسیاری.	ئه‌و: هه‌قالناقی نیاسینییه، دیارکه‌ره.
هکه‌: مۆرفیما نیاسینییه.	کۆر، زه‌لام: دیارکرینه.

هه‌نده‌ك جارێ د هه‌نده‌ك ده‌فۆكێن سۆرانیدا، دیالیكتا ناڤه‌راستدا مۆرفیما نیاسینی (هکه‌) ده‌یت کورتکرن و دبیته (ه)، وه‌کو:

– قوتابییه (هکه‌) ده‌رچوو.

فۆرمی (هکه‌) ژبلی بۆ نیاسینی بۆ چه‌ند مه‌به‌ستین دی ژێ بکار ده‌یت:

۱– فۆرمی (هکه‌) ل گه‌ل ناڤی گازیکرنی بۆ مه‌به‌ستا ریزگرتن و ڤیانی بکار ده‌یت. وه‌کو: (کۆرپه‌که‌م، گۆله‌که‌م، براکه‌م، کچه‌که‌م.. هتد).^(۱۴۰)

۲– پاشگری (هکه‌) ل ده‌می ب هه‌قالکاری ده‌میقه‌ ده‌یت، چیدیت د کوردیییدا پاشماوی دۆخی هه‌قالکاری بیت و نوکه‌ به‌ره‌ف نه‌مانی دچیت. ب تنی ل هه‌نده‌ك شیوه‌زاران مایه‌ و ب تایبه‌تی ل ده‌شتا هه‌ولیری ده‌یته‌ دیتن. هه‌روه‌سا ئه‌لۆمۆرفه‌کا دی ژێ هه‌یه، ئه‌وژی (یکه‌). وه‌کو.^(۱۴۱)

– دونی دونیکه‌.

– هیواری هیواریکه‌.

– پیری پیریکه‌.

– پیرار پیراره‌که‌.

– هاوین هاوینیکه‌.

– ئیستا ئیستاکه‌.

پیدڤیه ئه‌وی چه‌ندی بیژین، کو نیشانه‌یا نیاسینی، که‌رت نابیت، ئانکو

كەرەستە يەككى دىيى زامانى ناچىتە د نىقا ئەواندا، بەلى پاشگرى ھەقالكارى
گەلەك جاران كەرت دىت و نىشانە ياكۆمكرنى دى چىتە د ناڧبە را ئەواندا يان
دى كەڧىتە پىشىيى. ۋەكو. (۱۴۲):

ئىستا	ئىستا	ئىستاكانە
ھىشتا	ھىشتا	ھىشتاكانە
لېرە	لېرەكە	لېرەكانە

۳- نىشانە يانياسىنى و ئامرازى ئامازەيى پىكڧە دگرىيەكيدا كۆمنا بن، بەلى
ئاسايىيە پاشگرى پاشماوى دۆخى ھەقالكارى و ئامرازى ئامازەيى پىكڧە د
گرىيەكيدا بھىن. ۋەكو:

ئە و سالە	ئە و سالەكە
ئە و رۆ	ئە و رۆكە
ئە و شە و	ئە و شۆكە.

8- مۆرفىما نەنىاسىنى:

نەنىاسىن بنەرەتە و نىاسىن پرويدانە، چونكى ناڧ ئىكەم جار نەناسراۋە،
بەلى پاشى ناسراۋى ل سەر دەيتە زىدەكرن و تەمومثرىيى تىدا ناھىلىت (۱۴۳).
د دىيالىكتا ژووروودا مۆرفىما نەنىاسىنى (ەك)ە، بەلى د دىيالىكتا
ناڧەراستدا ب شىۋە يەككى گشتى مۆرفىما (يک) بۆ نەنىاسىنى دەيتە بكار ھىنان.
ھەرۋەسا د ھندەك دەڧۆكىن ئەواندا، ھەر (ەك) ژى بكار دەيتە ب تايەتى
د شىۋە زارى سۆرانىدا، كو ھندەك جاران بۆ سڧككرنى د ھەمان دىيالىكتا
مۆرفىما (ى) ژى بكار دەيتە. (۱۴۴) ۋەكو:

د كرامانجيا ژووروودا (بههدينى)	د دىالېكتا ناڤه پراستدا (سوړانى)
- مه شه هیده ك ل شه پرى هه بوو.	- ئېمه شه هیدېكمان له شه په كه دا هه بوو.
- په رتووكه كيا من ديارنینه.	- په رتووكيكي من ديارنیه.
	- كور هك نه هاتووه.
	- به رى له كانیه كه تیږى مه ده.

مؤرفیمین نه نیاسینی ژبلی ئه ركی نه نیاسینی، چه ند ئه ركین دېرى دبیت. وهكو:

أ- ئه ركی نه نیاسینی و تاكیی: ل ده می مؤرفیما نه نیاسینی ل گهل ناڤین گشتی دهیت. وهكو: (كور هك/ كورپك)، (قه له مه ك/ قه له میك)، (پینجی ماله ك/ په نجا مالیك)، ل ئه وى ده می هه ر دوو ئه ركین نه نیاسینی و تاكیی دبیت، لی ئه گهل ناڤ د ناڤه روكا خو دا كوم بن، ل ئه وى ده می ئه ركی نه نیاسینی زالتره، به لی د ئه فان باراندا ناڤ، ناڤین گشتینه. وهكو (كوم له ك/ كوم له لك)، (هوزه ك/ هوزپك)... هتد.

ب- ئه ركی جه ختكرنى: ل ده می مؤرفیما نه نیاسینی ل گهل ناڤی تایه تی یان جهناڤین كه سیپین سه ربه خو دهیت، هه ر چه ند د بیژن بو جه ختكرنى دهیت، لی هه تاكو ئه م بگه هینه به رسقه كا گونجا تر، دڤیت ئه م په نایى بهینه بهر واتاسازیى، ل ئه وى ده می ئه و نه نیییه دى بو مه دیاربیت، كول گهل ئه وان رسته یین نه ساده بكار دهیت، كو ئا خفتنكه ر/ بكه ر تیدا زیده تر هه ست ب ره شینی و چه وساندن و غه درلیكرنى دكه ت و ب مه به ستا به رگری ژ خو یان بو نیشاندا نا بارى نه رینى، مؤرفیما نه نیاسینی ل گهل جهناڤی كه سیپى سه ربه خو یان ناڤی تایه تی بكار دهیت. وهكو.^(۱۴۵):

- منیكى هه ژار...

- تویه كى ئاوا زیره ك چو ن ده بی یه كه م نه بیت.

– ھەوليرىك توى تىدا نەبى من بۆچىمە؟

– نەورۆزەك د سەر مەدا دەربازنەبوويە و مە ئاگر ھلنەكربىت.

ب شىوەكى گشتى مۆرفىما نە نىاسىنى (ەك) دچىتە سەر:

- ۱- ناڧى گشتى ب ھەر دوو جۆرانفە (گشتىيى تاك و گشتىيى كۆم) ب رېژەيەكا زۆر و ب رېژەيەكا گەلەك كىمتر دچىتە سەر ناڧى تايبەت و جەناڧى كەسى سىيى تاك. وەكو: زانايەك، خەلكەك، رزگارەك، ئەوەك... ھتە.
- ۲- ھەقالناڧى بىرى. وەكو: ھندەك، فرەك، چەندەك... ھتە.
- ۳- ژمارىن كەرتى و نەدەستىشانكرى. وەكو: نىڧەك، چارىكەك، يەك دووەك، چارپىنجەك... ھتە. (۱۴۶)

9- مۆرفىما پلەيىن ھەقالناڧى:

أ- مۆرفىما پلەيا بالا:

پلەيا بالا ئىك ژ سىمايىن مۆرفۆلۆژىيە، كو ئاماژەيى ب سالۆخكرنى ددەت، كو ئاماژەيى ب ھندى ددەت، كو دوو بەشداريى د سىفەتەكىدا بكن و ئىك ژ ئەوان سەربىي دى د ئەوى سىفەتەيدا بىخىت و ئەفە سەرىيخستى د ناڧەرا دوو كاراندا دكەت، وەكو ستايش و سەرزەنشكرنى يان ئەرىنى و نەرىنىيى. (۱۴۷)

د زمانى كوردىدا، مۆرفىما پلەيا بالا (ترىن) ە، ئەف مۆرفىمە گرىنگرىن تايبەتمەندىيە بۇ دياركرنا پولا ھەقالناڧى، ئانكول دەما ئەف مۆرفىمە ل گەل پەيڧەكى دەيت ل ئەوى دەمى ئەو پەيڧ ب ھەقالناڧ دەيتە نىاسىن. وەكو د ئەقان نمونىن ل خوارىدا ديار دىت:

– پىشمەرگەي مەزىنترىن داستان ل سەر داعشان تۆماركر.

– كورد دلساخترىن مللەتە.

زور جاران مۆرفيما سهر به خو (هه ره، زور، گه لهك، ئي كجار،) ب ئهركى
ديار كرنا پله يا بالايا پهيى دهر دئىخن. وهكو:
- ئازاد كورپهكى هه ره زيرهك (زور زيرهك، گه لهك زيرهك، ئي كجار
زيرهك) ه.

ب - مۆرفيما پله يا به راورد:
د زمانى كورديدا، مۆرفيما پله يا به راورد (تر) ه، ئهف مۆرفيمه وهك مۆرفيما
پله يا بالا گرنگترين تايه تمه ندييه بو ديار كرنا پولا هه قالنافى، ئانكول ده ما ئهف
مۆرفيمه ل گه ل پهيى كهى دهيت ل ئهوى ده مى ئه و پهيى ب هه قالناف دهيت
نياسين. وهكو د ئهفان نموونى ل خواريدا ديار ديت:
- ما مۆستايى باشتربو مه هات.
- مه ئه زمونه كا ريكوپيكتر ئه نجامدا.

10- مۆرفيما ري ككه قتنى (جهنافين لكاو) :

مه به ست ب مۆرفيمى ري ككه قتنى (جهنافين كهسى)، كو ب ري ككه قتن
هاتينه ئاكرن، چونكى ل گه ل بكهرو بهركارى، وهكو كهس و هژمارا كهس
ري ككه قتن، ههروه سال گه ل كارى بوونى ژى ل گه ل كومه لانافى ري ككه قتن.
ههلبهت ئه م دزانين رستهيى چهند بنگه هه كين سينتاكسى هه نه، ژبو گه هاندنا
واتايه كا تمام بو گوهدارى، ژ ئه وان بنه مايىن سهرهكى كار و نافه، زور جار
ناف ناھيته ئاشكراكرن، لهوا جهناف دشين ل جهي ئهوى نافى بگرن و
تارادهكى تايه تمه نديين ئهوى نافى وهربگرن و ئهركى ئهوى يى ريزمانى ژى
وهربگريت، ههلبهت خوياه جهناف ب شيوهكى گشت دوو جورن (سهر به خو
كو دبنه چهند جورهك) و (مۆرفيمى ري ككه قتنى). (١٤٨)

أ- مۆرفیمین رېککه‌فتنی د دیالېکتا ژووروودا:

مۆرفیمین رېککه‌فتنی ب دوماهیکه‌کاگرتی دهینه نیاسین و ل دویف
که‌س و هژمارا که‌سان دبنه شه‌ش مۆرفیم^(۱۴۹) هه‌ر وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل
خواریدا دهیته دیارکرن:

مۆرفيمين ريککهفتني		مۆرفيمين کهسی يين جودا (جهناقين جودا)				کهس
		ک ۲		ک ۱		
		کۆم	تاک	کۆم	تاک	
کۆم	تاک	کۆم	تاک	کۆم	تاک	
ين	م	ئەم	ئەز	مە	من	ئیک
ن	ی	هوين	تۆ	ههوه-وه	ته	دوو
ن	ه، Ø، (یت، ت)	ئەو	ئەو	ئەوان-وان	ئەوی-ئەوی	سی

که‌واته بۆ که‌سی سی تاک مۆرفیما سفر و مۆرفیما (ه) هه‌یه. هه‌روه‌سا
(یت/ت) ژى هه‌نه. وه‌کو:

– ئەو هات Ø. (بورى)

– ئەو کوردە. (نھۆی تەواو)

– ئەو نانێ دخت (دی خۆت). (نھۆی و داها تیپ راکه‌هاندن)

– ئەو دچیتە (دی چیتە) قوتابخانی. (نھۆی و داها تیپ راکه‌هاندن)

۱- دگۆڤه‌را به‌ه‌دینیدا مۆرفیما رېککه‌فتنی بۆ که‌سی سی تاک (یت)

بکار ده‌یت ئەگەر دوماهییا بنیاتا ده‌ما نه‌بزوین بیت و (ت) ئەگەر دوماهییا

بنیاتا ده‌ما نه‌بزوین بیت و مۆرفیما سفر ل گه‌ل کارى بورى تیپه‌په‌ر و تیپه‌رو

مۆرفیما (ه) ل گه‌ل کارى ده‌ما نه‌وی تەواو. وه‌کو:

– ٥ = ٥ هات ٥. ٥ و چوو ٥. ماموستاگه هشت ٥. من ٥ و کوشت ٥.

– یت = دخوینیت، دگریت، دنقیت، هه‌لد‌بژیریت...

– ت = دبه‌ت، دخوت، دهیت...

– ه = ٥ و کورده، ٥ و مروقه، ئازاد قوتابییه، ...

۲- مۆرفیمین ریککه‌فتنی ب مۆرفیمین به‌ندین ریزمانی دهینه هژمارتن و دکه‌فنه دوماهییا کاری، به‌لی ل‌گه‌ل کاری بوونی، کو دبیته مۆرفیما سفر مۆرفیمین ریککه‌فتنی دکه‌فنه دوماهییا نافی یان هه‌فالنافی یان هه‌فالکاری یان جهنافی.^(۱۵۰) لی هه‌رکار هه‌یه، به‌لی سفره. هه‌روه‌کو دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

مۆرفیمین جودا		مۆرفیمین ریککه‌فتنی	
تاک	کۆم	تاک	کۆم
ئه‌ز	ئه‌م	م	ین
تۆ	هوون – هوین	ی	ن
ئه‌و	ئه‌و	ه	ن

ب دیتناگه‌له‌ك شاره‌زایین زمانی دیاردا ده‌رکه‌فتنا فۆنیما / ه / ل دووماهییا جهنافی دیارده‌کا فونه‌تیکیه، چونکی ئه‌گه‌ر ل پێش (م. ریککه‌فتنی) په‌یف ب ده‌نگه‌کی نه‌زوین داوی هات، ئه‌و (ه) ده‌رناکه‌فیت، به‌لی ئه‌گه‌ر ل پێش جهنافی په‌یف ب ده‌نگه‌کی بزوین داوی هات، ل ئه‌وی ده‌می ئه‌و (ه) ده‌رکه‌فیت.

– ئه‌ز کورپی کی مه‌؟

– ئه‌فه‌کیه‌؟.^(۱۵۱)

وه‌کو دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

دووماهییا نا‌فی نه‌زوین و (ه)	دووماهییا نا‌فی بزوین و (ه)
ده‌رکه‌فیت	ده‌رکه‌فیت
– ئه‌ز مامۆستا مه‌.	– ئه‌ز کوردم.
– هوین دوسکینه‌.	– هوین شیرن.
– ئه‌م پێشمه‌رگه‌ینه‌.	– ئه‌م مروّقین.

ژبو پتر پوهنکرنی دئه‌فی خشته‌یدا دیاردبیت:

کاری بوونی بو ده‌ما نه‌و (کاری سفر)	
ئه‌ز ده‌لال م.	ئه‌ز مامۆستا مه‌.
تۆ ده‌لال ی.	تۆ مامۆستا یی.
ئه‌و ده‌لال ه.	ئه‌و مامۆستا یه‌.
ئه‌م ده‌لال ین.	ئه‌م مامۆستا نه‌.
هون ده‌لال ن.	هون مامۆستا نه‌.
ئه‌و ده‌لال ن.	ئه‌و مامۆستا نه‌.

د ده‌قو‌کا ده‌وکیدا ول‌گه‌ل کاری (بوونی) مۆرفیمین پیککه‌قتنی بئه‌فی شیوه‌ی ده‌ردکه‌فن:

جه‌ناقین جودا		مۆرفیمین پیککه‌قتنی	
تاک	کۆم	تاک	کۆم
ئه‌ز	ئه‌م	م	ین
تۆ	هوین	ی	ن
ئه‌و	ئه‌و	ه	ن

۳- دکاری تیڼه‌په‌ری بوری ونه‌و داها تیدا، جهناقین لکاوین ریککه‌قتنی ژبکه‌ری دهین و ب‌کاریفه‌دمین و نه‌فه‌دبته‌نه‌گه‌ر بکه‌ر ل‌گه‌ل کاری ژلایی که‌س و ژماره‌یا که‌سیفه‌ریککه‌قت. نانکول فی‌ری ریککه‌قتنا بکه‌ر و کاریه‌وه‌کو د‌نه‌فی خشته‌یی ل‌خواریدا دیاردیت. (۱۵۲) :

ک‌اری تیڼه‌په‌ر		
بوری	نه‌و	داهاتی
- نه‌ز چووم.	- نه‌ز دچم.	- نه‌ز دی‌چم.
- تو‌چووی.	- تو‌دچی.	- تو‌دی‌چی.
- نه‌و چوو.	- نه‌و دچیت.	- نه‌و دی‌چیت.
- نه‌م چووین.	- نه‌م دچین.	- نه‌م دی‌چین.
- هوین چوون.	- هوین دچن.	- هوین دی‌چن.
- نه‌و چوون.	- نه‌و دچن.	- نه‌و دی‌چن.

۴- دکاری بوری تیپه‌ردا، جهناقین لکاوین ریککه‌قتنی ژبه‌رکاری دهین و ب‌کاریفه‌دمین، نه‌فه‌دبته‌نه‌گه‌ر به‌رکار ل‌گه‌ل کاری ژلایی که‌س و ژماره‌یا که‌سیفه‌ریککه‌قت. نانکول فی‌ری ریککه‌قتنا به‌رکاری و کاریه‌، بو‌نمونه :

- شوفیری نه‌زگه‌هاند. - شوفیری نه‌م‌گه‌هاندین.
 - شوفیری تو‌گه‌هاندی. - شوفیری هوین‌گه‌هاندن.
 - شوفیری نه‌وگه‌هاند. - شوفیری نه‌وگه‌هاندن.

۵- مورفیما ریککه‌قتنی نه‌رکی ریزمانی د‌ناستی سینتاکسیدا و ل‌سهر ناستی رسته‌یی د‌گیریت و ریککه‌قتنی د‌نافه‌را بکه‌ری و کاری یان به‌رکاری و کاریدا دروستدکه‌ت. وه‌کو:

- مۆرفیمین رېککەفتنی ژکۆمەلا (ئەز) ھاتینە، بەلێ کۆمەلا (من) ب ھیچ شیوەکی مۆرفیما رېککەفتنی وەرناگریت. وەکو:

- من تۆ دیتی. (ی: ژ تۆ ھاتیە)

۷- (ه، ن) ل گەل کاری فەرمانی (تێپەر و تێنەپەر) دەیت و ب تنی د ئەرکی بەردایە ول دووماھییا کاری دەیت. (۱۵۳) وەکو:

- تۆ مە ببە باژاری.

- تۆ وەرە.

- ھوین وەرن.

- ھوین مە ببەن باژاری

ھەر وەسا مۆرفیما رېککەفتنی بۆ کەسی دووی تاک (ه) دەر دکه‌فیت، ئەگەر دووماھییا بنیاتا کاری فەرمان نەزویں بوو، بەلێ ئەگەر دووماھییا بنیاتی بزویں بوو دەرناکه‌فیت. وەکو د ئەفی خشتەیی د خواریدا دەر دکه‌فیت:

نافی کاری	بنیات	دروستکرنا کاری فەرمانی	ئەنجام
برن	بە	ب + بە + ه	ببە
خوارن	خۆ	ب + خۆ + ه	خۆ
گوتن	لێ	ب + لێ + ه	بلی
نووستن	نوو	ب + نوو + ه	بنوو
ھاژۆتن	ھاژۆ	ب + ھاژۆ + ه	بھاژۆ

ل دوماهییی پیدقیه ئه‌قی پۆخته‌یی ل سهر مۆرفیمین ریککه‌قتنی د دیالیکتا ژووروودا دیاربکه‌ین:

۱- دکاری بوریی تینه‌په‌روکاری نه‌بوریی تیپه‌رو تینه‌په‌روکاری فه‌ماندا ریککه‌قتنا بکه‌ری ل گهل کاریه، به‌لی دکاری بوریی تیپه‌ردا ریککه‌قتن د ناقبه‌را به‌رکاری وکاریدا. وه‌کو:

- من ئه‌ودیت. (بوریی تیپه‌ر)
- ئه‌ز هاتم. (بوریی تینه‌په‌ر)
- ئه‌ز ته‌دینم. (نه‌بوریی تیپه‌ر)
- ئه‌ز دهیمه‌قوتابخانی. (نه‌بوریی تینه‌په‌ر)

۲- د دیالیکتا ژووروودا کار ساده بیت یان نه‌ساده بیت و د چ ده‌میدا بیت، مۆرفیمین ریککه‌قتنی ههر دی چنه‌دوماهییکا کاری ههر وه‌کول خواری دیاردبیت:

کاری ساده و نه‌ساده						کۆمه‌لا سه‌ربه‌خۆ
پاگه‌هاندن			دانانی			ئه‌ز تۆ ئه‌و ئه‌م هه‌وین ئه‌و وه‌کو: (ئه‌ز))
ساده	دارشتی	لیکدای	ساده	دارشتی	لیکدای	
که‌قتم	تیکه‌قتم	سه‌رکه‌قتم	که‌قتم	تیکه‌قتم	سه‌رکه‌قتم	
دکه‌قتم	تیکه‌دقتم	سه‌ردکه‌قتم	که‌قتم	تیکه‌قتم	سه‌رکه‌قتم	
که‌قتیمه	تیکه‌قتیمه	سه‌رکه‌قتیمه	که‌قتیمه	تیکه‌قتیمه	سه‌رکه‌قتیمه	
که‌قتبووم	تیکه‌قتبووم	سه‌رکه‌قتبووم	که‌قتبووم	تیکه‌قتبووم	سه‌رکه‌قتبووم	

۳ - کاری نه‌بوری د شیوه‌زاری به‌ه‌دینیدا بۆ که‌سی سیی تاک جه‌نافی
(یت) وهر دگريت نه‌گهر دووماه‌ییا بنیاتا کاری پیته‌کا نه‌بزوین بوو، به‌لی جه‌نافی
(ت) وهر دگريت نه‌گهر دووماه‌ییا بنیاتی بزوین بوو. وه‌کو د نه‌فی خسته‌یی ل
خواریدا دیاردیت:

یت	ت
- نه‌و په‌رتوکان دفرۆشیت.	- پيشمه‌رگه شه‌ری تیروری دکه‌ت.
- یاسر دی چیرۆکا خو‌خوینیت.	- زارۆ نانی دخۆت.
- سروه دی سپیدی گه‌هیت.	- نه‌و دی هی‌ت.
- کارکه‌ر گوشتی بۆ مال دکريت.	- داعش ل وه‌لاتی من ناژیت.

۴- ل باکووری مۆرفیما رپیکه‌فتنی بۆ که‌سی سیی تاک ل گه‌ل کاری
نه‌بوری دبته (ه). وه‌کو:
- نه‌و چیرۆکی دخوینه.
- پيشمه‌رگه کوردستانی دپاریزه.
۵- کۆمه‌لا (م، ین، ی، ن، Ø) دشیت ژ (به‌رکار و بکه‌ری ریزمانی) ژ
هاتبن. وه‌کو:

أ- جه‌نافی رپیکه‌فتنی ژ به‌رکاری ده‌یت، نه‌گه‌ر کار بوریی تیپه‌ر بیت.
وه‌کو:

- مامۆستای نه‌ز خه‌لاتکرم.
- پيشمه‌رگه‌ی داعش گۆر بگۆرکرن.

ب - جه‌نافی رپیکه‌فتنی ژ بکه‌ری ریزمانی ده‌یت، نه‌که‌ر کار بکه‌ر
نه‌دیاردیت. وه‌کو:

– ئەز هاتمه خه لاتکرن.

– که له خین دۆژمنی دهینه بن ئاخکرن.

٦– پیدقیه ئاماژهی ب ئەوی چەندی بدهین، کو د دیالیکتا ژووروودا جهنافی لکاو بوکه سی سیی تاک پیدقی ب روھنکر نه کی ههیه، چونکی ئەف که سه چەند جهنافه کان وەردگرت و ب ئەفی رهنگی ل خواری دیاردبیت:

أ– جهنافی (صفر) : ل گەل کاری بوریی تینه پەر و کاری بوریی ته مام و بیهیزی تینه پەر دهیت. وهکو:

– ئەو هات Ø.

– ئەو مامۆستا بوو Ø.

ب– جهنافی (ه) : ل گەل دەما نهۆیی ته و او دهیت، به لی ب مەرجه کی کار یی بیهیزبیت، کو دبته مۆرفیما صفر:

– ئەو کورده. کار ل ئەفی رسته یی (صفره).

= = = ئەو جوتیاره.

= = = ئەو مامۆستایه.

ههروه سال کرمانجیا باکوور ل گەل کاری نه بوری (نهۆ و داها تی) دهیت . وهکو:

– دەما نهۆ: شیرو زه فیی دکیله.

– دەما داها تی: شیرو وی زه فیی بکیله.

ج – جهنافی (ت، یت): وهکو مه ل پیش نهۆ دایه خو یا کرن، کول گەل کاری نه بوریی شیوه زاری به هیدینی بکار دهیت. (١٥٤)

٧– د دیالیکتا ژووروودا دوو کۆمه ل ژ مۆرفیمین ریکه قتنی هه نه، کو ئەفه نه:

أ– (م، ی، ه، Ø، یت/ت)، ین، ن، ن، ئەف کۆمه له ل گەل کاری بوری و

نه‌بوری دهیت.

ب- (ه، ن) ئەف کۆمه‌له‌ ل‌گه‌ل‌کاری‌ فه‌رمان‌ بۆ‌که‌سی‌ دووی‌ تاك‌ و‌کۆم‌ دهیت. وه‌کو: (ب‌گ‌ره‌/ب‌گ‌رن)

ب- مۆرفیمین‌ ریک‌که‌فتنی‌ د‌ دیالیکتا‌ نا‌فه‌راستدا:
د‌ دیالیکتا‌ نا‌فه‌راستدا‌ چار‌کۆمه‌لین‌ جه‌ناقین‌ ریک‌که‌فتنی‌ هه‌نه‌، ئەوژی‌ ئەقین‌ ل‌ خوارینه‌:

أ- کۆمه‌لائیکي: (م‌مان، ت‌تان، ی‌یان)، دهینه‌ هژمارتن‌ کۆمه‌لا‌خواه‌نیی‌ ، هه‌روه‌سا‌ دبیزنی‌ کۆمه‌لا‌بهیز، چونکی‌ دشین‌ زۆربه‌یا‌ ئەرکین‌ نا‌فی‌ وه‌ر‌ب‌گ‌رن، و‌ ئەف‌ کۆمه‌له‌یه‌ د‌رسته‌ییدا‌ چه‌ند‌ ئەرکان‌ ئە‌نجام‌ده‌ت. وه‌کو‌ د‌ ئە‌فی‌ خشته‌یی‌ ل‌ خواریدا‌ ده‌رد‌که‌فیت:

ئەركى كۆمه‌له‌یى	نمونه
ب‌كه‌ر: ل‌ دووماه‌ییا‌ به‌ر‌كاری‌ دهیت‌ ل‌گه‌ل‌کاری‌ بوریی‌ تیپه‌ر.	- نامه‌كه‌مان‌ نووسیوه‌. - كاره‌كه‌تان‌ زوو‌ ئە‌نجام‌دا‌بوو.
به‌ر‌كار: ل‌گه‌ل‌کاری‌ بوری‌ و‌ نه‌بوری‌ و‌ فه‌رمانیی‌ تیپه‌ر دهیت، كو‌ ب‌كه‌ر و‌ به‌ر‌كار‌ب‌ كاریقه‌ دهین.	- بانگ‌مان‌ ب‌كه‌ن‌ بۆ‌ سه‌یری‌ یارییه‌كه‌ - یارمه‌تیتان‌ ده‌ده‌ین. - هینا‌بوو‌مانی‌ بۆ‌ قوتا‌بخانه‌.
ته‌مام‌كه‌ری‌ به‌یاریده‌: ل‌گه‌ل‌کاری‌ تیپه‌ر و‌ تینه‌په‌ر، بوری‌ و‌ نه‌بوری‌ و‌ فه‌رمانی‌ دهین	- نامه‌كه‌مان‌ پى‌گه‌یشت. - كاره‌كه‌تان‌ بۆ‌ ئە‌نجام‌ده‌ده‌ین. - سنووره‌كانیان‌ بۆ‌مان‌ پاراستوه‌.
دیاركه‌ری‌ نا‌فی‌: ل‌گه‌ل‌کاری‌ تیپه‌ر و‌ تینه‌په‌ر دهین‌ و‌دچه‌ پشته‌ی‌ نا‌فی‌ دیاركری.	- ئاهه‌نگه‌كه‌م‌ ریک‌ده‌خاته‌وه‌. - منداله‌كه‌تان‌ زوو‌ نووستوه‌.
ته‌مام‌كه‌ری‌ کاری‌ بهیز	- دیارییه‌كه‌ بۆ‌تانه‌. - منداله‌كه‌تان‌ له‌گه‌ل‌مان‌ بوو.

ب- کۆمه‌لا دووی: (م ین، یت ن، Ø ن):
 ئەقی کۆمه‌له‌یی ژێ روله‌کی به‌رچاف هه‌یه د ئاستی سینتاکسیدا، کو
 چه‌ندین ئه‌رکان وه‌ردگرت.
 وه‌کو د ئەقی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

نموونه	ئهرکی کۆمه‌له‌یی
- به‌یانی زووگه‌یشته‌ین.	بکه‌ر: ل دووماهییا کاری بوریی تینه‌پهر ده‌یت.
- بانگی کردین بۆ سه‌یری یارییه‌که. - گه‌یانده‌بوومانیت. - نه‌م هیناونه‌ قوتا بخانه.	به‌رکار: ل گه‌ل کاری بوریی تینه‌پهر ده‌یت، کو دچیه‌ ل سه‌ر دووماهییا کاری، ب مه‌رجه‌کی ریککه‌فتنا بکه‌ری ژێ ب هه‌مان کارپه‌ به‌یت
- نامه‌که‌مان پی‌گه‌یانده‌یت. - کاره‌که‌تان بۆ نه‌جамده‌داین. - شنگالمان له‌گه‌ل پاککردبوون.	(ته‌مامکه‌ری به‌یاریده): ل گه‌ل کاری بوریی تینه‌پهر ده‌یت، کو دچیه‌ ل سه‌ر دووماهییا کاری، ب مه‌رجه‌کی ئامرازی په‌یوه‌ندی ل پیشیا کاری هه‌بیت.
- ئاهه‌نگه‌که‌ی ریکه‌خستبووم. - چیرۆکه‌کم خوینده‌بوون.	دیاره‌که‌ری نا‌قی: ل گه‌ل کاری بوریی تینه‌پهر ده‌یت و دچه‌ دووماهییا کاری و به‌رکاری رسته‌یی دبته‌ دیارکری.
- رزگارکرا‌ین. - یارمه‌تی درام.	جیگری بکه‌ر. ⁽¹⁰⁰⁾

ج- کۆمه‌لا سیی: (م ین، یت ن، یت ات ن) ئەقی کۆمه‌له‌یی ب تنی
 یه‌ك ئه‌رك هه‌یه د ئاستی سینتاکسیدا، کو بکه‌ره، کو ب تنی ل گه‌ل کاری
 نه‌بوری ده‌یت و دچیه‌ ل سه‌ر دووماهییا کاری (تینه‌پهر و تینه‌پهر)، ئه‌گه‌ر
 دووماهییا بنیاتا کاری (بنیات) بزوینا (ه، و) نه‌بوو، کاری نه‌بوری ریککه‌فتنا

(یٔ) وەر دگریت، به‌لی ده‌می دووماهییا بنیاتا کاری (بنیات) بزویٔنا (ه، و) بیت، کار (ات) وەر دگریت. وه‌کو دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیارد بیت :

یٔ	ات
- ئه‌و په‌رتووکه‌کان ده‌فرۆشیٔ.	- پێشمه‌رگه‌ شەری تیرۆر ده‌کات :
- یاسر چیرۆکه‌که ده‌خوینیٔ.	(ده‌ + که + ات).
- سروه‌ به‌یانی ده‌هیٔ (ده‌هیٔ).	- نه‌خۆشه‌که ده‌باته‌ نه‌خۆشخانه :
- منداله‌که له‌و ژووره‌ ده‌نوویٔ.	(ده‌ + ب + ات).
	(ه) ده‌یته‌ لادان ژبه‌ر بزویٔنا (ا).
	- منداله‌که سیو ده‌خوات.
	- داعش به‌ هیزی پێشمه‌رگه‌ بو
	پاشه‌وه ده‌روات
	(و) دیته‌ (و) وه‌کو سفک‌کر نه‌ک ژبه‌ر
	بزویٔنا (ا)

د- کۆمه‌ لا چاری: (ه- ن) ل‌گه‌ل کاری فه‌رمانیی (تیپه‌ر و تیپه‌په‌ر) ده‌یٔ
و ب تنی دئه‌رکی بکه‌ردایه‌ و ل دووماهییا کاری ده‌یٔ، وه‌کو:
- په‌رتووکه‌که‌م بو به‌ینه‌. - په‌رتووکه‌که‌م بو به‌ینن.

ل دووماهیکی پیدفیه‌ ئه‌وی چه‌ندی بیژین، د دیالیکتا نافه‌راستدا
رێککه‌قتن د نافه‌را بکه‌رو کاریدایه‌، چونکی هه‌می جه‌ناقین ل‌کاو ژبکه‌ری
هاتینه‌ و ب کاریقه‌ ماینه‌، به‌لی د دیالیکتا ژووروودا، رێککه‌قتن د نافه‌را
(بکه‌رو کاری) و (به‌رکاری) دایه‌، چونکی جه‌ناقین رێککه‌قتنی چیدیت
ژبکه‌ری یان به‌رکاری هاتبن، ئه‌وژی دمیته‌ سه‌ر کۆمه‌ لا (ئه‌ز) ا سه‌ربه‌خو، کا
دی بیه‌ بکه‌ریا ندی بیه‌ به‌رکار.

که‌واته مۆرفیمین ریککه‌فتن د دیالیکتا نافه‌راستدا ئەف هەر چارکۆمه‌له‌نه:

کارێ فهرمانی	کارێ نه‌بوری	کارێ بوری		که‌س
		تیپه‌په‌ر (ک١)	تیپه‌په‌ر (ک٢)	
تیپه‌رو (تیپه‌په‌ر(ک٤))	تیپه‌رو (تیپه‌په‌ر(ک٣))	م مان	م ین	ئیکی (تاک وکۆم)
ه ن	یت ن	ت تان	یت ن	دووی (تاک وکۆم)
نینه	یت-ات ن	ی یان	/ ن	سیی (تاک وکۆم)

11- مۆرفیمین بکه‌ر نه‌دیاریی:

ناقلیکرنا (کارین بکه‌ر دیار و نه‌دیار) د پهرتووکیڤ ریزمانا کوردیدا بگه‌له‌ک
ناقلیکرین جودا جودا هاتییه، هەر شاره‌زایه‌کی زمانی لگۆری شاره‌زایا خو
نافه‌ک و چه‌مه‌که‌ بکاره‌ینایه^(١٥٦)، وه‌کو:

- ته‌وفیق وه‌ه‌بی: (مالووم و مه‌جهول).
- ره‌شید کورد: (دیار و نه‌دیار).
- جگه‌رخوین: (په‌ندی و نه‌په‌ندی).
- نووری عه‌لی ئەمین: (ئاشکرا و ون).
- سادق به‌هادینی ئامیدی: (په‌نی و نه‌په‌نی).
- فه‌قی حوسین ساکنج: (له‌بات و ته‌بات).
- سامی تان: (له‌بات و ته‌بات).

– ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح: (دیار و نه‌دیار).

– قه‌ناتی کوردو: (راوه‌یا نه‌دیار).^(۱۵۷)

مۆرفیما بکه‌ر نه‌دیارییی ئاماژه‌یی ب هندی دده‌ت، کوئه‌و بکه‌ری هه‌ی،
بکه‌ره‌کی نه‌راسته‌قینه‌یه.^(۱۵۸)

رێژه‌یا نه‌دیارییی ب تنی ژکارین تیپه‌ر ده‌یته‌دارشتن.^(۱۵۹) دیاری و نه‌دیاری
په‌یوه‌ندی ب دیار و نه‌دیاریا بکه‌ریقه‌هه‌یه، وه‌کو بیژین:

– نه‌وزادی دارشکاند. (بکه‌ر دیاره = نه‌وزاد، که‌واته‌بوویه‌ر هاتییه‌کرن و
که‌سانی ب ئه‌نجامدانا بوویه‌ری رابووی یی دیاره)

– داره‌اته‌شکاندن. (بکه‌ر نه‌دیاره، بوویه‌ر هاتییه‌کرن، به‌لی ئه‌و که‌سانی ب
ئه‌نجامدانا بوویه‌ری رابووی دیارینه)

– کارین بکه‌ر نه‌دیارد دیالیکتا ژووروو ب هاریکاریا په‌یقا (هاتن) ده‌یته

دروستکرن، کو هه‌مان ده‌می کاری سه‌ره‌کیی رسته‌یی وه‌ردگرت.^(۱۶۰)

ریک و شیوه‌یی دروستکرنا کارین بکه‌ر نه‌دیارد دیالیکتا ژووروودا.^(۱۶۱):

هه‌لبه‌ت خویایه، کو رسته ژ سی بنه‌مایین سه‌ره‌کی پیکده‌یته: (بکه‌ر +
به‌رکار + کار) و ب ئه‌فی ئاواپی رسته‌یه‌کا بکه‌ر دیارد دروست دبیت، به‌لی ژبو
پیکه‌ینانا رسته‌یه‌کا بکه‌ر نه‌دیاردی ب ئه‌فان پینگافان بیت.^(۱۶۲):

۱– بکه‌ردی هه‌ته‌لادان، ل‌گه‌ل مۆرفیما ریککه‌فتنی و دیارکه‌ری بکه‌ری.

– ~~جو‌تیار زه‌فی کیلا~~ ، ~~به‌رخین شقانی گیای دخون~~
بکه‌ر بکه‌ر دیارکه‌ر ریککه‌فتن

– زه‌فی هاته‌کیلان، گیا ده‌یته‌خوارن.

۲– به‌رکاری سه‌ره‌کی دی چیه‌ ده‌ستیپکا رسته‌یی و دی بیه (بکه‌ری

رێزمانی).

- ۳- كارى سەرەكى بۇ ئاقى كارى (چاۋگ) دەيتە گۇھارتى.
- ۴- دى كارى (ھات) ژ دەف خۇ ھىنىن و كەينە د دەمى كارى رستەيا بگەر دياردا ول پەي ئەوى كارى دى ھيتە رېكخستن و گەردانكرن.
- ۵- دەما پەيڧا (خۇ) بېتە دياركەر بۇ بەركارى، چونكى يا رېككەقتىيە ل گەل بگەرى، دى ب ئەوى ئاقى بوويە بگەر ھيتە گۇھارتى. وەكو د ئەقى نموونەيىدا ديارديت:

- فاتی مریشکین خۆ فروتن ← مریشکین فاتی ھاتنە فروتن .

- ۶- مۆرفیمین رېككەقتىنى (م ن، ی ن، - ن) كو بۇ بەركارى دزقرن و ب دوماھىيا كارىقە دەين، دى ب كارى (ھات) قە ھىن و بۇ بگەرى رېزمانى دزقرن. وەكو:

- وى ئەزگرتم ← ئەز ھاتمە گرتن.
- كاۋەى تۆ دىتى ← تۆ ھاتىيە دىتن.
- تەمۆ ئەم خە لاتكرن ← ئەم ھاتىنە خە لاتكرن.
- د ئەقى خشتەيى ل خوارىدا ب شىۋەكى ديار و پوهن ھاتىيە دياركرن:

دەم	ديار	نەديار
بورى	من چىرۆكەك خواند.	چىرۆكەك ھاتە خواندن.
	من چىرۆكەك دخواند.	چىرۆكەك دھاتە خواندن.
	من چىرۆكەك خواندىيە.	چىرۆكەك ھاتىيە خواندن.
	من چىرۆكەك خواندبوو.	چىرۆكەك ھاتبوو خواندن.
	خۆزى من چىرۆكەك خواندبا .	خۆزى چىرۆكەك ھاتبا خواندن
نھۆ	خۆزى وى چىرۆكەك خواندىيت.	خۆزى چىرۆكەك ھاتىيە خواندن
	خواندكارەك چىرۆكان دخوينيت.	چىرۆك دەينە خواندن.
	خواندكارەك دى چىرۆكان خوينيت	چىرۆك دى ھىنە خواندن.

- کارین تینه‌پەر به‌رده‌وام د دۆخی دیاردانه، به‌لی دهما ب هاریکاریا
مۆرفیما به‌ند (اند) دبنه تیپەر ل ئه‌وی ده‌می دشین بین نه‌دیار. وه‌کو:

تینه‌پەر	بکه‌ر دیار	تیپەر	بکه‌ر دیار	نه‌دیار
په‌قی.	په‌شو په‌قی.	په‌قاند.	په‌شوی زارو په‌قاند.	زارو هاته په‌قاند.
به‌زی.	یاریکه‌ر به‌زیوو	به‌زاند.	یاریکه‌ری ئه‌و به‌زاند بوو.	ئه‌و هاتبوو به‌زاندن

- د یالیکتا ناچه‌راستا زمانی کوردیدا مۆرفیمین (پا) و (پێ) ب مۆرفیمین
بکه‌ر نه‌دیار ده‌ینه هژمارتن. ئه‌ف مۆرفیمه‌ ل گه‌ل کاری بوری و نه‌بوریی تیپەر
د ته‌کنیکا نه‌دیارییدا ده‌ینه بکاره‌ینان، وه‌کو ئه‌فان نمونه‌یین ل خواری^(۱۶۳):

- ئازاد نانه‌که‌ی خوارد. (بکه‌ر دیار)

ئازاد = بکه‌ره

نانه‌که‌ی = به‌رکاره

خوارد = بکه‌ر دیار

نانه‌که‌ خۆرا. (بکه‌ر نه‌دیار)

- ئازاد نانه‌که‌ ده‌خوارد. (بکه‌ر دیار)

نانه‌که‌ ده‌خۆرا. (بکه‌ر نه‌دیار)

- قوتابییه زیره‌که‌که‌ خه‌لاتده‌که‌م. (بکه‌ر دیار)

- قوتابییه زیره‌که‌که‌ خه‌لاتده‌که‌ری. (بکه‌ر نه‌دیار)

که‌واته:

۱- کاری رسته‌یی دبته‌ بنیاتا دهما نه‌و.

۲- بو ده‌می بوری، مۆرفیما (پا) ل گه‌ل ده‌یت.

۳- بو ده‌می نه‌بوری، مۆرفیما (پێ) ل گه‌ل ده‌یت.

۴- بکه‌ر و پیککه‌فتن ئه‌وی ده‌ینه لادان.

۵ - بەركارى سەرەكى دچىتە دەستىپكا رستەيى و دبىتە بىكەرى رىزمانى.
بۇپتر پوهنكرنى وەكو د ئەفى خشتەيى ل خوارىدا ديار دبىت:

دەما بورى	
دۇخى ديار	دۇخى نەديار
يارىيەكەم دىت.	يارىيەكەم بىنرا.
يارىيەكەم دىتبوو.	يارىيەكەم بىنرا بوو.
يارىيەكەم دىتوو.	يارىيەكەم بىنرا وە.
يارىيەكەم دەدىت.	يارىيەكەم دەبىنرا.
خۆزگە يارىيەكەم دىتبا.	خۆزگە يارىيەكەم بىنرا با.
خۆزگە يارىيەكەم دىتبىت.	خۆزگە يارىيەكەم بىنرا بىت.

دەما نەبورى	
دۇخى ديار	دۇخى نەديار
يارىيەكەم دەبىنم.	يارىيەكەم دەبىنرى.
خۆزگە يارىيەكەم بىنم.	خۆزگە يارىيەكەم بىنرى.

كەواتە:

- ۱- د دىالىكتا ناڧەراستدا، (را) مۇرفىما بىكەر نەديارىيىيە ل گەل كارى
بورى و (رى) مۇرفىما بىكەر نەديارىيىيە ل گەل كارى نەبورى.
- ۲- د دىالىكتا ژووروودا، ل دەما تەكنىكا بىكەر ديار دكەينە تەكنىكا بىكەر
نەديار، مۇرفىمىن سەربەخۇ بەشدارىيى تىدا دكەن. ئەفەژى ئەوى چەندى
دگەهينىت، كو تەكنىكا بىكەر نەديارىيى د دىالىكتا ناڧەراستدا تەكنىكەكا
مۇرفولۇژىيە، چونكى مۇرفىم ئەفى رۇلى دىبن، بەلى د دىالىكتا ژووروودا
تەكنىكا سىنتاكسى (رستەسازى) يە، چونكى ي كار و چەند كەرەستىن دىبن

رېژمانی به‌شدارییی د دروستکرنا ته‌کنیکا بکه‌ر نه‌دیارییدا دکهن. وه‌کول
سه‌ری هاتییه‌ دیارکرن.

12- مورفیمین تیپه‌راندن:

هه‌لبه‌ت دیاره‌ کار ژ لایی هیژقه‌ دبنه‌ دوو جوړ.^(۱۶۴):

أ- تیپه‌ره.^(۱۶۵):

ئهو کارن، یین کارتیکرنا بوویه‌ر و پرویدانا کاری دمینیته د بکه‌ریدا و
دهربازی په‌یقین دیین رسته‌یی نابیت، وه‌کو بیژین (مه‌موگه‌هشت) د ئه‌فی
رسته‌ییدا هیژا کاری (گه‌هشت) ب تنی ل سه‌ر (مه‌مو) ی راوه‌ستایه، کو بکه‌ره و
ژ ئه‌وی تیپه‌ریت و دربازی په‌یقین دی نابیت.

ب- تیپه‌ر:

ئهو کارن، یین کارتیکرنا بوویه‌ر و پرویدانا کاری ژ بکه‌ری دربازی په‌یقه‌کا
دی دبیت، کو (به‌رکاری ئیکسه‌ر) ه، که‌واته هیژا کاری ژ بکه‌ری تیپه‌ریته ل
سه‌ر به‌رکاری.^(۱۶۶) هه‌ر وه‌کو بیژین (مه‌مو) زاروگه‌هاند) د ئه‌فی رسته‌ییدا
(گه‌هاند) کاره‌کی تیپه‌ره، چونکی کارتیکرنا ل سه‌ر (زارو) کریه، ئانکو (زارو)
واتایا کاری ب شیوه‌کی ته‌مام پوهن و دیار دکه‌ت، ئه‌گه‌ر بیژین (مه‌مو)
گه‌هاند)، واتایا رسته‌یی ته‌مام نابیت و تا راده‌یه‌کی دمینیته‌ فهارتی.^(۱۶۷)
بکه‌ر ل گه‌ل کارین تیپه‌ره و ده‌می ده‌ماندا، به‌رده‌وام دکومه‌لا (ئه‌ز،
تو، ئه‌و، ئه‌م، هون، ئه‌و) دایه، به‌لی بکه‌ر و به‌رکار ل گه‌ل کاری تیپه‌ر ده‌ینه
گوهارتن ل دویف گوهارتن ده‌ما کاری، که‌واته ل ده‌ما بوری کومه‌لا (من، ته،
ئه‌وی - ئه‌وی، مه، هه‌وه - وه، وان - ئه‌وان) دبنه‌ بکه‌ر و کومه‌لا (ئه‌ز، تو، ئه‌و،
ئه‌م، هون، ئه‌و) دبیته به‌رکار، به‌لی د ده‌ما نه‌و و داهاتیدا، بکه‌ر دبیته کومه‌لا

(ئەز، تۆ، ئەو، ئەم، ھوین، ئەو) و بەرکار دی بێتە کۆمەلا (من، تە، ئەوی - ئەوی، مە، ھەو - وە، وان - ئەوان).^(۱۶۸)

ھەر وەکو د ئەفی خشتەیی ل خواریدا دیاردیت:

دەم	تینەپەر	تپەر
بوری	ئەزگەرپام.	من تۆگەراندی.
نھۆ	ئەز دگەرپم.	ئەز تە دگەرپنم (دگەرپنم).
داھاتی	ئەز دیگەرپم.	ئەز دی تە گەرپنم (گەرپنم).

• ئەو مۆرفیمین کاری تینەپەر دکنە تپەر:

د ریزمانا زمانی کوردیدا دشیاندا یە کارین تینەپەر بەینە گۆھارتن بۆ کارین تپەر ب ھاریکاریا ھندەك مۆرفیمین تاییەت و ل ئەوی دەمی کار ھەمی تاییەتمەندیین تپەرییی وەردگرت، وەکو پیدقیاتی ب بەرکاری، ھەر وەسا وەرگرتنا کۆمەلا (من، تە،) د دەما بوریدا وەکو بکەر و کۆمەلا (ئەز، تۆ،) وەکو بەرکار دەردکەفیت، بەلی د دەما نھۆ و داھاتیدا بەرۆقاژی دەین.^(۱۶۹)

۱- مۆرفیما (اند).^(۱۷۰):

أ- ئەف مۆرفیمە دکنەفیتە ل دوماھیا (ب. د. ن) ی تینەپەر و د ئەنجامدا کاری تپەر دەیتە دروستکرن، مۆرفیما دەما بوری دبیتە (د) و د دەما نھۆ و داھاتیدا مۆرفیما تپەراندنی (اند) دبیتە (ین).

(ب. د. ن) + مۆرفیما تپەراندنی (اند) = نافی کارییی تپەر.

(ب. د. ن) + مۆرفیما تپەراندنی (اند) = کاری بورییی تپەر.

(ب. د. ن) + مۆرفیما تپەراندنی (ین) = (ب. د. ن) تپەر.

هه‌روه‌کو دئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاردبیت :

کارِی تینه‌په‌ر	(ب. د. ن) تینه‌په‌ر	کارِی تیه‌ر	(ب. د. ن) تیه‌ر	ده‌ما نه‌و
هه‌ژی	هه‌ژ	هه‌ژ+اند	هه‌ژین.	دهه‌ژینم.
ره‌فی	ره‌ف	ره‌ف+اند	ره‌فین.	دره‌فینم.
زفری	زفر	زفر+اند	زفرین.	دزفرینم.
فری	فر	فر+اند	فرین.	دفرینم.
که‌فت	که‌ف	که‌ف+اند	که‌فین.	دکه‌فینم.
که‌لشی	که‌لش	که‌لش+اند	که‌لشین.	دکه‌لشینم.

دئه‌فی خسته‌یدا ب شیوه‌کی پتر دیاردی ده‌ینه‌پروه‌نکرن :

کارژلای هیز یقه	بوری	نه‌و	داهاتی
تینه‌په‌ر	ئه‌ز شه‌وتیم. ئه‌م گه‌ریاین. ئه‌ز خه‌بتیم.	ئه‌ز دشه‌وتیم. ئه‌م دگه‌رین. ئه‌ز دخه‌بتیم.	ئه‌ز دی شه‌وتم. ئه‌م دی گه‌رین. ئه‌ز دی خه‌بتیم.
تیه‌ر	من شه‌وتاند. مه‌گه‌راند. من خه‌بتاند.	ئه‌ز دشه‌وتینم. ئه‌م دگه‌رینین. ئه‌ز دخه‌بتینم.	ئه‌ز دی شه‌وتینم. ئه‌م دی گه‌رینین. ئه‌ز دی خه‌بتینم.

د شيانا مۆرفيما (اندن) دا نينه هه‌می تینه‌په‌ران بکه‌ته تیپه‌ر، ل ئه‌وی ده‌می هنده‌ك کاره‌نه و واتایا ئه‌وی کاری تینه‌په‌ر دده‌ن، به‌لی ب تیپه‌ری. هه‌روه‌کو د ئه‌قی خسته‌یی ل خواریدا دیار دبیت. (۱۷۱):

تیپه‌ر	تیپه‌په‌ر
هات.	هاتی (هینا).
ما.	هیلا.
چوو.	بر، هنارت.
که‌فت.	ئیخست.
ر‌ابوو.	ر‌اکر.
روینشت.	دانا.

د شیوه‌زاری سۆرانیدا چه‌ند یاسا و ر‌یکه‌کین دی ژی بو تیپه‌راندنی هه‌نه. (۱۷۲)

ب - مۆرفیما تیپه‌راندنی (اند) ل گه‌ل هنده‌ك په‌یقان ده‌یت و کاره‌کی تیپه‌ر ژی دروستدکه‌ت. بو نمونه. (۱۷۳):

- نه‌خش + اند = نه‌خشان.

- گشت + اند = گشتاند.

- ساز + اند = سازاند.

(نه‌ریمان خوشناو) بو‌چوونه‌کا دی ل دۆر مۆرفیما تیپه‌راندنی هه‌یه. (۱۷۴)

۲- مۆرفیما (۱):

ئه‌ف مۆرفیمه‌ دشی‌ت هنده‌ك کارین تینه‌په‌ر بکه‌ته تیپه‌ر. ب دیتنا سادق به‌هائه‌دین ئامیدی، کاری (که‌لشت) ب تیپه‌ر و تینه‌په‌ری ده‌یته‌ نیشان‌دان، به‌لی ب مۆرفیما (۱) دبیته‌ تیپه‌ر و دچیته‌ پیش فۆنیما /ش/، که‌واته‌ دبیته‌: که‌لاشت.

- دارک‌لشت (رهنگه تیپه ریت و رهنگه تیپه پهریت ، ل دویف بوچوونا ئامیدی)

- دارک‌لاشت (۱۰۰٪ تیپه ره و په‌یقا دار به‌رکاره).^(۱۷۵)

هه‌روه‌سال گهل کاری (قه‌شری) مۆرفیما (ا) دکه‌فیته ل پیش فونیم / ر / ، به‌لی مۆرفیما ده‌ما بوری ژ (ی) دبیته (ت) ، که‌واته کار ب تیپه‌ری دبیته (قه‌شارت).

- دارقه‌شری.

- من دارقه‌شارت.

بو پتر پوهنکرنی دی دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا چهند نمونه‌یه‌کان ل سه‌ر مۆرفیما (ا) ده‌ینه دیارکرن.^(۱۷۶) :

تیپه‌په‌ر	تیپه‌ر
گه‌قزی.	گه‌فاست.
هه‌رپفت.	هه‌رافت.
ده‌رزی.	ده‌راست.
بشفت.	بشافت.
هه‌شفت.	هه‌شافت.

هه‌روه‌سال گهل کاری (گوهوری)، کو د بنیاتدا کاره‌کی تیپه‌ره، به‌لی ب هه‌مان شیوه ده‌یته پیش، کو ب رپیا مۆرفیما (ا) فۆرمه‌کا دی یا تیپه‌رییی دروستدکه‌ت و مۆرفیما ده‌ما بوری ژ (ی) دبیته (ت)، وه‌کو (قه‌شری / قه‌شارت). بو نمونه :

- من توگوهوریی. (گوهوری)

- من توگوهارتی. (گوهارت)

13- مۆرفیما بچویککرنی:

• أ- چه مکی بچویککرنی:

بچویککرن د هه می زمانین جیهانییدا ههیه، بهلی هه زمانه کی رپکین
خوین تایهت بو دروستکرنا ئه قی دیاردهیی هه نه.

زاناین زمانی دیارکریه، کو قه کولینا دیاردهیا بچویککرنی بو سه رده می
یونانی و پۆمانیین که فن دزقیرت.

ژبو جودا کرنا تشتین مه زن ل گهل تشتین بچویک، جو ره مۆرفیم بکار دهین
ژبو گه هاندنا ئه قی مه ره می و جودا هییی دئیخه د نا قبه را تشتین نه وه که ه قدا
ژلایی قه باره یقه.

بچویککرن د زمانیدا بریتییه ژ کیمکرنا تشتی و ل دهف زاناین
وشه سازی ب و اتایا کیمکرنی د لایه نه کی دیارکریدا دهیت. (۱۷۷)
سه بارهت پیناسه یا دیاردهیا بچویککرنی زاناین زمانی ب چه ند
شیوه یه کان پیناسه کرییه:

۱- سکیندهر- Schneider ده باره ی دیاردهیا بچویککرنی دبیریت:
ژلایی ته قلیدیه بچویککرن دهیت بکارهینان بو ئاماره پیکرنا په یقان بو
تشتین ئاماره یی ب بچویککرنی ددهن. ههروه سا ده برینی ژ هه لویستی
ئاخفتنکه ری دکهت، کو چیدبیت ئه رینی بیت یان نه رینی بیت، ئه وژی ب
پشتهستن ب ده ورو به رین دیارکری. (۱۷۸)

۲- د ویکپییدا ییدا هاتییه، کو بچویککرن - Diminutive په یقه که دهیت
بکارهینان ژبو قه گوهاستنا پله یه کاکیمتر ژ و اتایا بنجی په یقی یان بو قه گوهاستنا
بچویکیا تشتی یان تشتی نا فکری و هنده ک جارن بو خوشه یستی یان
قیانی دهیت بکارهینان. د هنده ک ده ورو به راندا بچویککرن یان مۆرفیمین
بچویککرنی دهیت بکارهینان بو ئاماره پیکرن ب تشته کی یان که سه کی، کو

یی لاوازه یان یی شه‌رمینه. (۱۷۹)

۳- کریستال سه‌بارهت پیناسه‌یا دیارده‌یا بچویک‌کرنی دبیزیت: زارافی بچویک‌کرنی ئامارهی دده‌ته زیده‌کرنا پاشگری ل سهر په‌یقی و ب تایه‌تی ل سهر ناخی و د نه‌جامدا شیوه‌یی نافه‌کی نوی دروستدیت، کو واتایه‌کا گشتی (بچویک‌کرنی) فه‌دگوه‌یزیت، نه‌فجا یا حه‌رفی بیت یان میتافوری بیت. وه‌کو په‌یقا (booklet- په‌رتووکه‌کا بچویک. (۱۸۰)

یوئیل عه‌زیز ل دۆر شیوه‌یی نویی په‌یقا بچویک‌کرنی دبیزیت: زیده‌باری نه‌فی چه‌ندی شیوه‌یی نوی یی په‌یقا بچویک‌ری ب ته‌مامی شیان هه‌نه، کو ده‌ربرینی ژ هه‌ستی مروقی یان که‌سی ئامارهی پیکه‌ر بکه‌ت. دیسان نه‌ف شیوه‌یی نوی دشیته‌ ده‌ربرینی ژ فیان وه‌ه‌فسۆزی و نیژیکی وه‌ه‌تا ژده‌ستدانا ریزگرتنی ژ بکه‌ت. (۱۸۱)

۴- بادیرنه‌ه ل دۆر تیگه‌هی دیارده‌یا بچویک‌کرنی د زمانیدا دبیزیت: بچویک‌کرن بریتیه ژ شیوه‌ییی زمانی کو د هه‌می زماناندا هه‌نه و ده‌ینه بکاره‌یان، ژ ئالیی زمانیه‌ بچویک‌کرن ب تنی بو ئامارهی پیکرنا مه‌ودایی خو بکارناهیته، به‌لکو بچویک‌کرن دشی و اتایی نازراندیی جفاکی هلبگرن، داکو ده‌ربرینی ژ ئه‌رکی پراگماتیکی ب شیوه‌کی به‌رفره‌ه بکه‌ن. وه‌کو فیان و خوشه‌ویستی و سوپاسی و سفاکاتیکن و شکاندن. دیسان ئه‌رکی هه‌مه‌جۆر و هه‌بوونا ئه‌رکین پراگماتیکیین بچویک‌کرنی، دبنه ئه‌گه‌ری هندی کو بچویک‌کرن ببنه ئالافین زمانیی گرنگ و ب مفا دکارلیکرنا جفاکیدا. (۱۸۲)

۵- ترافیژ د پیناسه‌کرنا تیگه‌هی بچویک‌کرنیدا دبیزیت: بچویک‌کرن پیکه‌اتییه ژبو نه‌جامدانا ده‌ربرینی ژ هه‌ستین باش و نه‌ف ئالافه‌ رۆله‌کی گرنگ د په‌یوه‌ندیین که‌سیدا دگیرن. نه‌فجا شروقه‌کرنه‌کا ئه‌رکی پراگماتیکی بو بچویک‌کرنا دیمه‌نه‌کی دیی خودان چه‌ند روییه‌کین هه‌مه‌جۆر بو زمانی دانوستاندنی دده‌ته‌مه. (۱۸۳)

جارافسکی پېشنیاره‌کا پېکها ته‌يا جيهانی بو واتايا بچويک‌کران
پېشکېشکر، کو واتايین کاریگه‌ری و هه‌فسۆزی و فیان و نه‌فیانی... هتد
ب خوڤه‌ دگرت، لی واتايا بنه‌ره‌تیا بچويک‌کرنی، بچويک‌کرنا تشتی
ئارمانجداره، به‌لی فیان و نه‌فیان و هه‌فسۆزی... هتد، لاه‌کینه‌ و پشته‌ستنی ب
ده‌ورو به‌ری یان هه‌لو یستی ئاخفتنه‌کران دکه‌ن. (۱۸۴)

د پتریا زماناندا بچويک‌کران ب رپکا مۆرفیمین به‌ندین ب شیوه‌یی پاشگر
ده‌یته‌ ده‌رپین، کول سه‌ر بنجی په‌یقی ده‌ینه‌ زیده‌کران. مۆرفیمین بچويک‌کرنی
گه‌له‌ك جاران و ب شیوه‌کی دووباره‌بووی ده‌ینه‌ بکاره‌ینان ل ده‌می مروف
ل گه‌ل زاروکان دئاخفتن یان ل ده‌می ده‌رپین ژاره‌زوویه‌کا گه‌له‌ك ده‌یته‌کران
یان بو فیاناکه‌سی پېگه‌هشتی. (۱۸۵)

د پتریا زماناندا مۆرفیمین ریزمانیین بچويک‌کرنی ل سه‌ر ناڤی ده‌ینه‌
زیده‌کران، لی هنده‌ك زمانین کیم نه‌بن، کول گه‌ل هه‌قالناڤی یان به‌شین دیین
ئاخفتنی بکار ده‌ین. وه‌کو زمانی هوله‌ندی و روسی و مه‌قدونی و پوله‌ندی...
هتد. (۱۸۶)

• ب- بچويک‌کران و نفش:

زانایی زمانی دالتاسی ده‌رئه‌نجاما هندی کریه، کو ئافره‌ت پتر ژه‌لامان
بچويک‌کران و ئالافین بچويک‌کرنی بکار ده‌ین و ئه‌قه‌ژی ژبه‌ر ئه‌وی ئه‌گه‌ریه،
کو ئافره‌ت پتر مژویلی زاروکانه. دیسان قه‌کۆلینه‌کا روسی ژی دیار کریه، کو
ئافره‌ت، هه‌روه‌سا پتر ژه‌لامان بچويک‌کران دئاخفتنا خو‌دا بکار ده‌ین،
به‌لی بچويک‌کران د زمانی یونانیدا ئه‌و چه‌نده‌ سه‌لمان دیه، کو زه‌لام پتر ژ
ئافره‌تان بچويک‌کرنی بکار ده‌ین. (۱۸۷)

• ج- جۆرىن بچويىك كرنى:

سكىندەر دوو جۆرىن بچويىك كرنى ديار دكەت، ئەۋرى ئەفەنە:

۱- بچويىك كرنە وشەسازى يان پىكها تەيا بچويىك كرى يان دەستكرد: ئەفەۋرى
ب ھارىكارىيا مۆرفىما بەندا دەستپىكى يان داۋىي يان بچويىك كرنە ناۋى
دروستدېت. ب ئەۋرى رەنگى ل خوارى:

۲- ب رىكا مۆرفىما بەندا دەستپىكى: ئەفە د زمانى كوردىدا نىنە، د زمانى
ئىنگلىزىدا گەلەك مۆرفىمىن ب ئەۋرى رەنگى ھەنە. ۋەكو (mini, demi, sub, uni, mono, semi micro vice, memi).^(۱۸۸)

ب- ب رىكا مۆرفىما بەندا داۋىي: د زمانى ئىنگلىزىدا گەلەك مۆرفىمىن
ب ئەۋرى جۆرى ھەنە. ۋەكو (Let, Ling, Kin, ette, y, ie, et, een, rel, erel).^(۱۸۹)
ھەروەسا د زمانى كوردىزىدا ئەف مۆرفىمە ھەنە. ۋەكو: (يلە، ۆك، ۆلە... ھتەد).
ج- بچويىك كرنە ناۋى: د ئەۋرى جۆرىدا ناۋ دەيتە بچويىك كرنە
ۋەكو (ئىبراھىم: بلە، ئىيى، ئىسماعىل: سىمى، سىمكى... ھتەد).

۲- بچويىك كرنە رستەسازى يان شىكارى: د ئەۋرى جۆرى بچويىك كرنىدا،
فۆرمى بچويىك كرنى د پىكها تاگرىدا بەشدارىيى دكەت، كود زمانى ئىنگلىزىدا
فۆرمى (Little) دەيتە و د زمانى كوردىدا پەيۋىن: (بچويىك، كىچىكە) بۇ ئەۋرى
مەبەستى بكار دەيىن. ۋەكو:

- جىگارىكا بچويىك بۇ من بەينە.

- خانىيەكى بچويىك بىكرە.

• د- بكار ھىنانىن بچويىك كرنى:

۱- بۇ ئامازە پىكرنا تشىن بچويىك: ئەف واتايا بچويىك كرنى پابەند نىنە
ب دەۋرۋەرىن ديار كرىفە يان تۆمارەكا ديار كرىفە ۋ ژبەركو ئەفە ئامازەيى

ب قەبارەكى بچويك ددەت، ژبەر ھندى ل قىرى بچويك كرن د گەلەك دەوروبەران دەيتە دىتن. بۇ نموونە ل دەمى كەسەك وەسفەكا بابەتى بدەتە تشتەكى بچويك.^(۱۹۰) گەلەك جاران پەيڧا (بچويك) د پىكھاتىدا بكار دەينىت. وەكو:

– دارەكا بچويك.

– خانىيەكى بچويك.

لى د زمانى كوردىدا بۇ بچويك كرن ھندەك جۆرىن گيانە وەران، مۆرفىمىن بەند بكار دەين. وەكو:

– كار: كارك.

– چىچەل: چىچەلۇك.

لى ئەف مۆرفىمىن بچويك كرنى ب تنى بۇ گيانە وەران بكارناھىت، بەلكو بۇ بچويك كرن تشتىن دى ژى بكار دەين. وەكو:

دار: دارك.

بەر: بەرك.

دىسان دشاندا ھەيە، ھەر پەيڧا (بچويك) بۇ بچويك كرنى ل گەل ئەقان گيانە وەران و تشتان بكاربەيت. وەكو:

– كارى بچويك...

– چىچەلا بچويك...

– دارا بچويك...

– بەرى بچويك...

۲- واتاىا دووى گرىدايە ب زمانى سۆزدارىقە و باراپتر ب شىوہكى نەفەرمى دەيتە بكارھىنان يان د ئەوان دەوروبەراندا ئەوين ئاماژەيى ددەنە زارۇكان. ھەروەسا يا گرىدايە ب ئەوان پەيڧىن گرىداى ئەوين ئاماژەيى ب

قىيان و خوشەويستى و سۆزدارىيى ددەن^(۱۹۱) وەكود ئەقان ناقاندا دياردەيت:

- دلشاد: دلکو.

- خاتىن: خاتىنكى.

- ئەلەند: ئەلى.

- دلدار: دلک.

• ھ- پۆلىنكرنا ئەركىن پراگماتىكى بۇ بكارهينانين بچويككرنان:

د قىرىدا پىدقىيە ئامازەيى ب ئەوى چەندى بدەين، كو ئەف ھەمى ئەركىن پراگماتىكى بۇ بچويككرنان پىشتەستى ب دەوروبەرى دكەن، ئانكو ب پىكا دەوروبەرى بچويككرن و دياردەيا بچويككرنى دشىت ب ئەقان ئەركىن پراگماتىكى رابىت:

أ- ئامازەپىكرن ب زارۇكان: بكارهينانا بچويككرنان يان دياردەيا بچويككرنى لگەل زارۇكان برىتيە ژگرىدانا دوورەگەزان، ئەوژى ئامازەكرن وقەبارى زارۇكىيە. ب شىوەكى تايەتى ئاخشتىكەر ھەولدەن بچويككرنان بكارهينن ژپىخەمەت دەرىپىنى ژ ھەستەكى باش بەرامبەر زارۇكان بكەن، ئەوژى ب پىكا دياركرنا قىيان و سۆزدارىيى، زىدەبارى دووپاتكرن ل سەر ئەوى راستىيى، كو ئامازەپىكرى زارۇكە و ئەف چەندە بكارهينانين شىوەيىن بچويككرنان بۇ ناڧىن زارۇكان و زارڧىن خوشەيىستى و بكارهينانا سىفات و ناڧىن گرىداى ب گوھدارىقە ب خوڧە دگريت^(۱۹۲) وەكو:

- عەمەركى من دايۆ.

- ئىيۆيى من وەرە.

- دلک نەچە ژوئىرى.

- بۆزۆ دايى ژمال نەچە.

ب- سڧكاتىيىكرن و ئىهانەكرن: د ئەڧى ئەركى پراگماتىكىدا، ئاخشتىكەر

بچويىكىكرن بىكار دەھىنىت ژبۇ دىيار كىرنا ھەلسەنگاندنا نەرىنى و ھەلويستى
بەرامبەر ژىدەرى و ئەفەژى شىۋەيىن بچويىكىكرنى يىن ناڧىن ئاماژەپىكرى،
زىدەبارى ناڧىن بەربەلاڧ و سىڧاتىن گوھدارى يان ژىدەرى وەسڧدكەن ب
خۇڧە دگريت. (۱۹۳) وەكو:

- قە ھەرە مانكو تۆگەلەك يى زىرەكى.

- جىلۆك ئەفە كارى تە نىنە.

- قوتۇھا تە چ كىر؟

- حۆچى ئەڧرۇژى تۇھاتى!

ج - تەكەزكرن (جەختكرن): ل ڧىرى بچويىكىكرن ل دەڧ ناڧىن مروفان
و زاراڧىن ڧيان و زاراڧىن خەيالى ب دەستڧە دەيت. ھەروەسا چىدبىت بۇ
ئاماژەكرنا ھەرىكەت ژ مروفىن يىگەھشتى و زارۇكان بىكاربەيت. (۱۹۴)

د ئەڧى ئەركىدا بچويىكىكرن ب شىۋەكى پراگماتىكى دەينە بىكارھىنان
بۇ مەزىنكرنا ھەلويستىن ئاخڧتىنكەرى يىن ئەرىنى و ھەستىن ئەوى بەرامبەر
گوھدارى يان ژىدەرى. د ئەڧى حالەتيدا واتايا دەربرى يا بچويىكىكرنى
بۇ ڧيان و خۇشەويستى و كارتىكرنى بىكار دەيت. وەكو: (ئەڧە مىنە) و
ھندەك جاران بۇ دىيار كىرنا سۆزدارى و دل پىڧەمانى بەرامبەر ژىدەرى دەيتە
بىكارھىنان. (۱۹۵) وەكو: ژارى ھەى ژار من نەدڧيا ئەڧە رويدا با).

د ھندەك حالەتاند چىدبىت بچويىكىكرن بۇ مەبەستاگەھاندنا بۇچوونا
باش يا ئاخڧتىنكەرى بىت و ئىعجابا ئەوى بۇ تىشتەكى ل دەڧ ژىدەرى يان
گوھدارى بىت. (۱۹۶) وەكو:

- رەشۇكى مىن...

- رويى تە ھەڧىكە.

- ... ھتە.

د- پەرزىنكرنا پراگماتىكى (التسىج التداولى): ھندەك جاران بچويىكىكرن

وه‌کو په‌رژینه‌کا پراگماتیکی دهیته بکارهینان، داکو هی‌زا درکاندیا گوتنی
لاوازیبکه‌ت. ب تاییه‌تی د حاله‌تی کرده‌یین ئاخفتنیدا وه‌کوداواکرن، نیشاندان،
فه‌رمانکرنان... هتد. د ئه‌قان حاله‌تاندا بچویککرن وه‌کو نیشانه‌کار دکهن، کو
کاریگه‌رییی ل سه‌رگوه‌داری کی‌مدکه‌ت. (۱۹۷) وه‌کو:

- ژارو کوشتنی بکه‌ت! (نیشاندان)
- قه‌سوکان نه‌بیژه ئه‌وی. (فه‌رمانکرن)
- بیژه‌حمه‌ت ئه‌وی قریژکی ژ ده‌ستی خو پاقر بکه‌ت. (داواکرن)

• و- مؤرفیمین بچویککرنی د زمانی کوردیدا:
د زمانی کوردیدا مؤرفیمین بچویککرنی د زورن، وه‌کو ل خواری
دیاردیت.

أ- مؤرفیما بچویککرنی (ووله):

- میرو + ووله = میرووله
- میش + ووله = میشووله
- بچووک + ووله = بچکووله
- کچ + ووله = کچووله

ب- مؤرفیما (ۆك) یا بچویککرنی:

- هنار + ۆك = هنارۆك
- مه‌نجه‌ل + ۆك = مه‌نجه‌لۆك
- كه‌پر + ۆك = كه‌پرۆك
- چیچه‌ل + ۆك = چیچه‌لۆك
- فه‌ره‌نگ + ۆك = فه‌ره‌نگۆك

ج - مۆرفىما (ك) يا بچويىكىكرنى:

بەرخ + ك = بەرخك

كار + ك = كارك

قازان + ك = قازانك

سېف + ك = سېفك

مەحفىر + ك = مەحفىرك

د - مۆرفىما (ۆ): مۆرفىما فرە ئەرك،

لاو + ۆ = لاوۆ

جان + ۆ = جانۆ

ژار + ۆ = ژارۆ

ه - مۆرفىما (ئ) يا بچويىكىكرنى:

نازدار + ئ = نازى

فاتما + ئ = فاتى

سوسن + ئ = سۆسى

و - مۆرفىما (يله):

رېستە + يله = رېستيله

گرد + يله = گرديله

كورت + يله = كورتيله

ز - مۆرفىما (ۆشك) يا بچويىكىكرنى:

زەلام + ۆشك = زەلامۆشك

خولام + وْشك = خولا مْوشك

ترتر + وْشك = ترتر وْشك

ح - مۆرفیما (چکه) یا بچویک کرنی:

قالی + چکه = قالیچکه

گ - مۆرفیما (وْله) یا بچویک کرنی:

نهرم + وْله = نهرم وْله

کز + وْله = کز وْله

ک - مۆرفیما (هْله) یا بچویک کرنی:

سهوز + هْله = سهوز هْله

پرووت + هْله = پرووته هْله

ل - مۆرفیما (وْل) یا بچویک کرنی:

گهړ + وْل = گهړ وْل

نهرم + وْل = نهرم وْل

م - مۆرفیما (کهله) یا بچویک کرنی:

سۆر + کهله = سۆرهله.

سپی + کهله = سپیکهله.

ن - مۆرفیما (چه) یا بچویک کرنی:

باغ + چه = باغچه.

ده‌ریا + چه = ده‌ریاچه.

ه- مؤرفیما (کۆ) یا بچوئیککرنی:

- زه‌لام + کۆ = زه‌لامکۆ.

- میر‌خواز + کۆ = میر‌خوازکۆ.

14- مؤرفیما ره‌گه‌زی (نفتی):

بابه‌تی نفشی یان ره‌گه‌زی د زمانیدا ژئه‌وان بابه‌تایه، کو‌گه‌له‌ك مشتومر ل سهر هه‌یه. کو‌هه‌فچه‌شنی هه‌می گافان د ناڤه‌را ره‌گه‌زی سروشتی و ره‌گه‌زی ریزمانیدا نینه. گه‌له‌ك جار‌ان ئالۆزی و تیکچوون د گه‌له‌ك بابه‌تاندا رویدده‌ت، کو‌گریدای توخمی نیر و مینه د پیکه‌تاتا زمانیدا. (۱۹۸)

ره‌گه‌ز یان نفش-Gender دابه‌شکرنا به‌رامبه‌رییه، کو‌د په‌یقین زمانیدا: ناف، جه‌ناقان... هتد په‌یدادبیت، کول سهر ئاستی ریزمانی دابه‌شی نیر یان می‌یان بیلایه‌نی دکه‌ت- لی ژ زمانه‌کی بوئیکی دی جیاوازه - ئه‌فجا ئه‌ف دابه‌شکرنا ل سهر ره‌گه‌زی سروشتی بگونجیت یان نه و ره‌گه‌زی گه‌له‌ك جو‌ره‌نه. وه‌کو ره‌گه‌زی ریزمانی و ره‌گه‌زی سروشتی و ره‌گه‌زی هه‌فیشک و ره‌گه‌زی که‌سی و ره‌گه‌زی نه‌که‌سی و ره‌گه‌زی زیندی و ره‌گه‌زی نه‌لف. (۱۹۹)

ل خواری دی هه‌ولده‌ین ب کورتی به‌حسی هنده‌ك جو‌رین ره‌گه‌زان بکه‌ین:

۱- ره‌گه‌زی ریزمانی-Grammatical gender: دابه‌شکرنا به‌رامبه‌رییه، کول سهر ئاستی ریزمانی جو‌داهییی د ناڤه‌را نیر و می و بیلایه‌نیدا دکه‌ت و زمان ژی د ئه‌قی چهنیدی ژیکجودا دب. (۲۰۰) ب واتایه‌کا دی ره‌گه‌زی ریزمانی بریتییه ژ ره‌گه‌زی په‌یقی، کو‌بکاره‌ینانا زمانی برپاری ل سهر دده‌ت، کو‌بیته نیر یان می و ئه‌فه‌ژی د ناقان یان جه‌ناقان... هتد دا دیاردبیت. (۲۰۱) د زمانی

کوریدیدا ئەقەژى ب رېكا مۆرفيمین رەگەزى پەيف رەگەزى وەردگريت.
 وەكو: دیواری خانی، دیوار: بوویه نیر و دەفتەرا من، ل قیری دەفتەر بوویه می.
 ۲- رەگەزى سروشتى-Natural gender: دابەشکرنەکا بەرامبەرییە ل سەر
 ئاستى سروشتى جوداهییى د ناقبەرا نیر و مییدا دکەت. (۲۰۲) وەكو: کور: نیر،
 کچ: مییه.

۳- رەگەزى زیندى-Animate gender: دابەشکرنەکا بەرامبەرییە، کو
 تایبەتە ب ھندەك زمانقە ل سەر ئاستى ریزمانى ب شیوہكى، کو ئامازەیی
 ب تشتى زیندى ددەت. چ مروف بیت یان گیانەوەر بن. بەروفاژى شیوہیین
 دى کو ئامازەیی ب تشتین نەلف و نەزیندى ددەت. وەكو: تشتان و د ئەوان
 زماناندا رەگەزى زیندى جەهى رەگەزى ریزمانى دگريت. (۲۰۳)

۴- رەگەزى نەلف یان نەزیندى-Inanimate gender: دابەشکرنەکا
 بەرامبەرییە یا تایبەتە ب ھندەك زمانقە ل سەر ئاستى ریزمانى. ب شیوہیەكى
 کو ئامازەیی ب تشتین نەلف یان نەزیندى ددەت، بەروفاژى شیوہیی دى
 کو ئامازەیی ب تشتى زیندى ددەت و د ئەوان زماناندا ئەف رەگەزە جەهى
 رەگەزى ریزمانى دگريت. (۲۰۴)

۵- رەگەزى ھەفیشك-Common gender:

أ- ئەف نفشە بەشدارە د ناقبەرا دوو جورین ناقاندا ب تایبەتى د ئەوان
 زماناندا ئەوین ب تنى ھەر دوو رەگەزین نیر و می ھەین، بی ھەبوونا رەگەزى
 بیلايەن، کو دقیریدا رەگەزىان نفش یى ھاوبەشە د ناقبەرا نیر و مییدا.
 ب- نیر و می ل گەل ئیکن، کو پەیقین ھاوبەش ژلايى رەگەزىقە دەربرىنى
 ژیدکەت. وەكو جەنفاقین ھاوبەش بو ھەر دوو رەگەزان. وەكو ئەو کو بو نیر و می
 ھەر دووکان دەیت. یان پەیقین (parenity , enfant) (۲۰۵).

۶- رەگەزى کەسى-personal gender: ئەف رەگەزە ئامازەیی ب بۆنەوہرى
 مروف ددەت. وەكو (she) و (he) د ئینگلیزیدا. (۲۰۶) و (ئەوى) و (ئەوى) د زمانى

کوردیدا.

- ۷- ره‌گه‌زی نه‌که‌سی-non-pesenal gender: ئەف ره‌گه‌زه ئاماژه‌یی ب بونه‌وه‌ری مروّقی ناده‌ت. وه‌کو(it) د زمانی ئینگلیزیدا.^(۲۰۷)
- ۸- ره‌گه‌زی نیشان‌کری-Marked gender: د‌فیریدا په‌یف خودان نیشان‌کرنه‌کا تایه‌ته، کو ئاماژه‌یی ب ره‌گه‌زی دده‌ت. وه‌کو: عمه و خاله، کول فیری(تاو)، نیشان‌کرنه‌که بو می.^(۲۰۸) د‌کوردیدا(ی) بو نیره و(ی) بو مییه. وه‌کو: ماموستای و ماموستایی.
- ۹- ره‌گه‌زی نه‌نیشان‌کری-Unmarked gender: د‌فیریدا په‌یف یا قالایه ژ نیشان‌کرنه‌کا تایه‌ت، کو ئاماژه‌یی ب ره‌گه‌زه‌کی بده‌ت. وه‌کو: دایک و باب.^(۲۰۹) مۆرفیمین ره‌گه‌زی د ئەفان دوخین ل خواریدا دیاردبن:

• ا- دوخی خسته‌سه‌ر(خسته‌پال/دانه‌پال):

ئهو دوخه ده‌ما نافه‌کی نه‌دی‌ار به‌یته دیارکرن ب ریکا نافه‌کی یان جه‌نافه‌کی یان گریه‌کی، ل ئه‌وی ده‌می پید‌فییاتی ب مۆرفیمین دانه‌پالیی هه‌یه د نافه‌را هه‌ردوو به‌شین ئاخفتنیدا به‌یت، که‌واته:

((دیارکری + م دانه‌پالیی + دیارکه‌ر))

د دیالیکتا ژوو‌روودا مۆرفیمین ره‌گه‌زی د دوخی خسته‌سه‌ردا ب ئەفی ره‌نگی ل خواری دیاردبن:

بو می(ا): ده‌فته‌ر + ا + من، کچ + ا + کورد، گول + ا + سو‌روزه‌ر.
بو نیر(ئ): کور + ئ + من، خانی + ئ + گوندی، پيشمه‌رگه‌ + ئ + هه‌ریمی.

د دیالیکتا نافه‌راستدا مۆرفیمین ره‌گه‌زی بو ئەفی دوخی نین، به‌لکو مۆرفیما(ی) ده‌یت، کو یا دانه‌پالیییه، بو ره‌گه‌زی نیر و می. وه‌کو د ئەفان

نمونه‌یاندا دیار دبیت:

- نیر = کوری ئازاد، کوری من

- می = کچی ئازاد، کچی من

• ب - مۆرفیمین پره‌گه‌زی د دۆخی (تیان) دا:

د گۆقه‌را به‌هیدیناندا مۆرفیمین پره‌گه‌زی د دۆخی تیاندا ب ئه‌فی پره‌نگی

ل خواری دیاردبن:

- بۆ (می): (ی) / ژنکی، نه‌سری، ئافره‌تی، خاتینی...

- بۆ (نیر): (ی) / زه‌لامی، ئازادی، ئاغای، جامیری...

دیشان ئه‌ف جوهره‌ مۆرفیمه‌ د دیالیکتا نافه‌راستدا نین.

• ج - مۆرفیمین پره‌گه‌زی د دۆخی گازیکنیدا (بانگکرن، بانگه‌شتن):

د دیالیکتا ژووورودا مۆرفیمین پره‌گه‌زی د دۆخی گازیکنیدا ب ئه‌فی

پره‌نگی ل خوارینه:

- می (ی): کچی وه‌ره، کچی هه‌ره، خاله‌تی وه‌ره، ژنمای.

- نیر (ۆ): کورۆ، لاوۆ وه‌ره، جامیرۆ، هه‌قالۆ.

د دیالیکتا نافه‌راستدا مۆرفیمین پره‌گه‌زی د دۆخی گازیکنیدا بۆ هه‌ر

دوو پره‌گه‌زان نیر و می دبیته‌ مۆرفیما (ه)، که‌واته‌ ده‌ستیشانکرا پره‌گه‌زی

دیارنابیت.

- نیر: کورپه‌ وه‌ره.

- می: کچه‌ وه‌ره.

د هنده‌ك شیوه‌زارین دیالیکتا نافه‌راستدا ب تاییه‌تی ل ده‌فۆکین

(خوشناوه‌تی) ل ده‌قه‌را شه‌قلاوه‌ مۆرفیما نفشی بۆ پره‌گه‌زی (می) د دۆخی

گازیکرنیدا دبته (ئ) وه‌کو: کچی وه‌ره.

- د- مۆرفیمین ره‌گه‌زی د دۆخی ئاماژه‌ییدا:
د دیالیکتا ژووروودا مۆرفیمین ره‌گه‌زی د دۆخی ئاماژه‌ییدا، مۆرفیمین
(ا) و (ئ) نه^(۲۱۰) کو ئه‌گه‌ر ل گه‌ل هه‌قالناف و جه‌ناقین ئاماژه‌یی (نیشانه) بۆ
دوور هاتن، ب ئه‌فی ره‌نگی ل خواری دبته هه‌قالنافی ئاماژه‌یی:
- بۆ می: (ا) = (ئو + نافیی می + ا + هه) ئه‌وکچا هه..
- بۆ نیر: (ئ) = (ئو + نافیی نی + ی + هه) ئه‌وکورپه‌ه..

به‌لی ده‌ما دبته جه‌ناقین ئاماژه‌یی ب ئه‌فی ره‌نگی دبته:
- بۆ می: (ا) = (ئو + ا + هه) ئه‌وا هه‌کچا ته بوو.
- بۆ نیر: (ئ) = (ئو + ی + هه) ئه‌وی هه‌کوری ته بوو.

- ه- مۆرفیمین ره‌گه‌زی د دۆخی به‌رده‌وامیییدا:
د دیالیکتا ژووروودا مۆرفیمین ره‌گه‌زی د دۆخی به‌رده‌وامیییدا ل گه‌ل
کاری نه‌بورییی ده‌ما نه‌وی ئه‌ریدا بۆ هه‌ردوو ره‌گه‌زان ده‌ین، کو ئه‌قین ل
خواری نه^(۲۱۱):
- بۆ می (ا- یا): ئه‌وا ده‌یت. ئه‌وا ده‌یت. ئه‌وا نانی دخۆت. ئه‌وا نانی
دخۆت.
- بۆ نیر (ئ- یی): ئه‌وی ده‌یت، ئه‌وی ده‌یت. ئه‌وی نانی دخۆت. ئه‌و
یی نانی دخۆت.
د دیالیکتا نافه‌راستدا ئه‌ف مۆرفیمه‌ نا هی نه‌ دیتن، ئانکو مۆرفیمین ره‌گه‌زی
د دۆخی به‌رده‌وامیییدا نین.

- و- مۆرفىمىن رەگەزى د دۆخى كەينونىدا:
- بۆمى (۱-يا): ئەوا زىرەك بوو، ئەو يا زىرەك بوو.
- بۆنير (ى-يى): ئەوى زىرەك بوو، ئەو يى زىرەك بوو. (۲۱۲)
- تېبىنى : دەماكارى پستەيى سىرېت Ø ، كوكارى بېھىزە، ل ئەوى دەمى
بىياتاكارى ل گەل دەما نھۆ دەرناكەفیت، ل ئەوى دەمى مۆرفىمىن رەگەزى (ا)
(ى) دەرەكەفن و ب بکەرىقە دەين. وەكو:
- ئەوا زىرەكە / ئەزا زىرەكم / نەسرینا خەمخۆرە / تۆيا دلسۆزى، ...
- ئەوى زىرەكە / ئەزى زىرەكم / پېشمەرگەيى خەمخۆرە / تۆيى
دلسۆزى، ...

ژھەزى بېژىن مۆرفىمىن رەگەزى د دۆخى كەينونىدا د دىالىكتا ناڧەراستدا
نىن.

- ز- مۆرفىمىن نىشى د دۆخى تەواويىدا:
- د دىالىكتا ژووروودا، ب تايەت دگۆڧەرا بەھدىنان و دەڧوكا دھوكىدا
مۆرفىمىن رەگەزى د دۆخى تەواويىدا ھەمان مۆرفىما (ا، ى) يە. وەكو:
- بۆمى (۱-يا): نەرمىن ئەڧرۇيا ھاتى.
- بۆنير: (ى-يى): نەوزاد دوھى يى چوويى.
- تېبىنى : مۆرفىما (ى) ل دووماھىيا كارى مۆرفىما تەواويى يە، كو د
بىياتدا مۆرفىما (يە) يە، بەلى ل پىشتى وەرگرتا مۆرفىما رەگەزى، ب تى (ى)
بىكاردھىت، بەلى ئەڧ چەندە ب تى د دۆخى ئەرىدا بىكاردھىت ، ھەر
دەمى كاربىتە نەرى، مۆرفىما رەگەزى دھىتە لادان و مۆرفىما كارى دووبارە
ڧەدگەرپتەڧە وەكو جاران، كو دىتە (يە)، بۆنموونە:

دوخی نه‌ری	دوخی نه‌ری
- نه‌سرین نه‌هاتیه.	- نه‌سرینا هاتی.
- جوتیاری زه‌فی نه‌کیلایه.	- جوتیاری زه‌فییا کیلائی.
- نه‌ز نه‌گه‌هشتیمه.	- نه‌زی‌گه‌هشتیم.
- زاروکی ده‌رگه‌ه نه‌گریه.	- زاروکی ده‌رگه‌هی‌گری.

15- مۆرفیما کۆمکرنی:

مۆرفیما کۆمکرنی بریتییه ژ ئه‌وان مۆرفیمان ل ده‌می ل گه‌ل په‌یقی بکاردهین. وه‌ل په‌یقی دکه‌ت ئاماژه‌یی ب کۆمی بده‌ت. وه‌کو(ون) و(ین) و(ات) د زمانی عه‌ره‌بیدا. (۲۱۳) و مۆرفیما(ان) د زمانی کوردیدا. د زمانی کوردیدا، مۆرفیمین کۆمکرنی ب چه‌ند شیوه‌یه‌کان به‌رچاقدبن، بۆ نمونه د دیالیکتا نافه‌راستدا ئه‌ف مۆرفیمین ل خواری ئه‌رکی کۆمکرنی دگیرن:

۱- هه‌ا/ها = سالها، جوړه‌ها، چه‌نده‌ها، ...

ئه‌ف مۆرفیمه‌ د گوڤه‌را به‌هدینی ژیدا بکار ده‌ین، وه‌کو: هزاره‌ها، جاره‌ها، ...

۲- گه‌ل: میگه‌ل، کۆرگه‌ل، پیاوگه‌ل، ...

۳- ات: باخات، ...

۴- ران: گاران، ... (۲۱۴)

تیبینی: هنده‌ك جار ان ده‌نگین / و، ه، ج/ د نافه‌را نافی و مۆرفیما کۆمکرنی(ات) دا ده‌ین، وه‌کو د ئه‌فان نمونه‌یین ل خواریدا دیاردیت:

ئاغا + و + ات = ئاغاوات

دی + ه + ات = دیهات

سه‌وزه + و + ات = سه‌وزه‌وات

میوه + ج + ات = میوه‌جات

ژ هه‌ژی ئاماژه‌کرنیه بیژین ده‌نگین / و، ه، ج / د مۆرفۆلۆژییدا ب مۆرفیمین (بۆش) ده‌ینه نیاسین، چونکی چ ئه‌رکه‌کی ناگیرن. دۆخین مۆرفیمین کۆمکرنی تیدا دیاردبن و بکاردهین، ئه‌قین ل خوارینه:

أ- دۆخی تیان:

ده‌ر دوو دیالیکتین ژووروو و نافه‌راستدا مۆرفیما کۆمکرنی (ان) ه، ئه‌ف مۆرفیمه‌ مۆرفیمه‌کا نافیه، ل ده‌ما کۆمکرنا نافی ده‌یت، وه‌کو:

د. ژووروو	د. نافه‌راست
زه‌لامان	پیاوان
کوران	کوران
قوتابییان	قوتابییان

ژه‌ژییه دیاربکه‌ین، کو زۆربه‌یا جاران ل ده‌می مۆرفیما کۆمکرنی ب بکه‌ریقه ده‌یت، کاری رسته‌یی کاره‌کی تپه‌ره، به‌لی د دیالیکتا نافه‌راستدا، مۆرفیما (ان) یا کۆمکرنی ده‌ما ب بکه‌ریقه ده‌یت د ناف رسته‌یییدا، چیدبیت کاری رسته‌یی د هنده‌ک جاراندیا کاره‌کی تینه‌په‌ربیت، ئه‌وژی ب تایبته ده‌ما مۆرفیما نیاسینی (ه‌که) د گه‌لدا بکاردهیت، وه‌کو:

– قوتابه‌کان هاتن.

– نووسه‌ره‌کان به‌شدارنه‌بوون.

– سه‌روکه‌کانی جیهان ل هه‌ولیری ئاماده‌بوون.

به‌لی د دیالیکتا ژووروو دا بارا پتر کاری رسته‌یی کاره‌کی تپه‌ره، چونکی ل گه‌ل تینه‌په‌ری، بکه‌ر نه‌شیت مۆرفیما کۆمکرنی (ان) وه‌ربگریت، بۆ ئه‌وی

چه‌ندی ژى مۆرفیما رېککه‌قتنى (ن) ئه‌وى رېولى دگېرېت. وه‌كو د ئه‌فى خسته‌یى ل خوارېدا دیاردېت:

تېپه‌ر	تېپه‌ر
قوتابیان وانه‌گوتن. مامۆستایان ده‌وام نه‌کر. جوتیاران ده‌رامه‌تى خو هینا قه‌پانى. میهانان شیف نه‌خوار و چوون.	قوتابی گه‌هشتن. مامۆستا به‌شدار نه‌بوون. جوتیار هاتن. میهانان چوون.

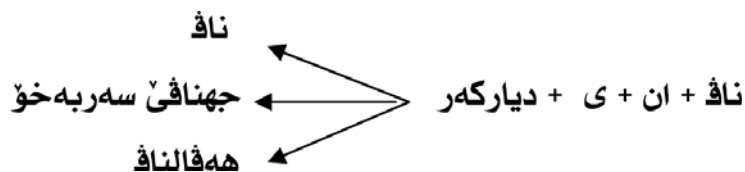
هنده‌ك جار ان د دیالېكتا ژووروودا بۆ سڅكړنى مۆرفیما كۆمكرنى دېته (ا) به‌لى د نفیسیندا ب (ان) ده‌یته نفیسین. وه‌كو د ئه‌فى خسته‌یى ل خوارېدا دیاردېت:

ان	ا
– ئه‌و دیاریان دگه‌هینیت. – قوتابیان وانه‌خواند. – په‌رتووكان بخوینه، دا رېوشنېربې.	– ئه‌و دیاریا دگه‌هینیت. – قوتابیا وانه‌خواند. – په‌رتووكا بخوینه، دا رېوشنېربې.

ب – دۆخى خسته‌سهر (دانه‌پال):

د دۆخى خسته‌سهردا مۆرفیمین دانه‌پالیی و خسته‌سهری هه‌نه، كو دشین ئاماژه‌ی بده‌نه رېگه‌زى و هژمارا كه‌سى، به‌لى ئه‌ف دیارده‌یه ب تنى د دیالېكتا ژووروودا ده‌یته دیتن، به‌لى د دیالېكتا ناڅه‌راستدا، مۆرفیما دانه‌پالى و خسته‌سهری ب تنى (ى) بۆ تاك و كۆ و نیر و مییه، له‌ورا ب تنى دیالېكتا ژووروو یا زمانى كوردی ئه‌ف جوړه مۆرفیمه هه‌نه، كو بۆ تاكى نیر (ى) و بۆ تاكا

مى (ا) و بۆكۆمى: (يُن، يَت، يَد)ە، كو مۆرفىما (يُن) ل باكوور، مۆرفىما (يَت) ل بەھدىنان و مۆرفىما (يَد) ل ئىرىقان و پوژئاقا بكار دەھىت.
 د دىالېكتا ناھەراستدا، وەكو مە ئاماژە پىداي، مۆرفىما تايەت ب ئەھى دۇخىقە نىنە، بەلى ل دەما كۆمكرنى د دۇخى خستەسەردا بكار دەھىن، پەنايى دېنە ل بەر ئەھى ياسايل خوارى دياركرى:

بۆپتر پوهنكرنى د ئەھى خستەيى ل خوارىدا دياردېت:

دىالېكتا ناھەراست	دىالېكتا ژووروو
-كوپرانى من بەرەوشتن.	-كوپرىن من ب پرەوشتن.
-كچانى من بەرەوشتن.	-كچىن من ب پرەوشتن.
-پىشمەرگەكانى كوردستان دلسۆزن.	-كوپرىت من ب پرەوشتن.
-مندالەكانى من قوتايىن.	-كچىت من ب پرەوشتن.
-ئاھەنگەكانى قوتابخانە سازكرا.	-كوپرىد من ب پرەوشتن.
-دوینى گولەكانى باخچەم رازاند.	-كچىد من ب پرەوشتن.

د دىالېكتا ژووروودا، ئەگەر ل دوماھىكا دياركرى (پەيئال بەرى مۆرفىما خستەسەرىيى) فۆنیمەكا بزوين ھات، بۇ پاراستنا ياساين برگى، نیمچە بزوين (ى) بكار دەھىت. وەكو:

مامۆستايىن زیرەك ھاتن.

مامۆستايىت زیرەك ھاتن.

مامۆستايد زیرەك ھاتن.

(ما مۆستا) = دیارکری.

(یین، ییت، یید) = نیشانا کۆمکرنی د دانه پالییدا (خسته پالی).

(زیره ک) = دیارکەر.

هه‌می پیکفه دبه‌گریا نافی.

ج- دۆخی گازیکرنی (بانگه‌یشتنی):

د دیالیکتا ژووروودا مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی گازیکرنیدا (یئو) یه، به‌لی د دیالیکتا نافه‌راستدا مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی گازیکرنیدا (ینه) یه، وه‌کو د ئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

دیالیکتا ژووروو	دیالیکتا نافه‌راست
- کوردینۆ وهرن.	- کوردینه وهرن.
- کچینۆ بو خۆ بخوینن.	- کچینه بو خۆتان بخوینن.

د- دۆخی ئاماژه‌کرنی:

د ئه‌فی دۆخیدا مۆرفیمین کۆمکرنی ئه‌فه‌نه: (یین، ییت، ید)، ئه‌ف مۆرفیمه ل گهل هه‌قالناف و جه‌ناقئ ئاماژه‌یی (نیشانه) ده‌ینه‌ بکاره‌ینان. (۳۱۵)، هه‌روه‌سا ژێ پاشپرتکی (هه) ل پشتی ئه‌قان مۆرفیمان ده‌یت، بو نموونه:

- ئه‌وکورپینه‌ (ئه‌وکچینه‌) د زیره‌کن.
- ئه‌وکورپته‌ (ئه‌وکچیتته‌) د زیره‌کن.
- ئه‌وکورپده‌ (ئه‌وکچیده‌) د زیره‌کن.
- ئه‌وینه‌ د زیره‌کن.
- ئه‌ویتته‌ د زیره‌کن.

– ئه‌ویده‌هه د زیره‌کن.

د هه‌رسی‌ن رسته‌یین ئیکیدا هه‌قالناقئ ئاماژه‌یی بکارهاتیه، کو دوو پارچه‌یه و ناقئ کۆم د ناقه‌را هه‌ر دوو پارچه‌ییاندا هاتیه.

هه‌رسی رسته‌یین دووماهیئ جهناقئ ئاماژه‌یی بکارهاتیه، کو فورما ئه‌وی جودایه ل گه‌ل فورما هه‌قالناقئ ئاماژه‌یی، کو جهناق یه‌ک پارچه‌یه و ل جهئ ناقه‌کی کۆم ده‌یت.

– هه‌قالناقئ ئاماژه‌یی = ئه‌و + ناق + ینه‌ه، یته‌ه، یده‌ه.

– جهناقئ ئاماژه‌یی = ئه‌وینه‌ه، ئه‌ویته‌ه، ئه‌ویده‌ه.

به‌لئ د دیالیکتا ناقه‌راستدا، هه‌قالناقئ ئاماژه‌یی د فورما تاکیی‌دایه و ناق ده‌یته‌کۆمکرن ب ریکا مۆرفیما (ان)، وه‌کو د ئه‌قی خشته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

هه‌قالناقئ ئاماژه‌کرنئ	
دوخی تاکیی	دوخی کۆمکرنئ
ئهم کورپه زیره‌که.	ئهم کورپانه زیره‌که.
ئهو کورپه زیره‌که.	ئهو کورپانه زیره‌که.
ئهم کچه زیره‌که.	ئهم کچانه زیره‌که.
ئهو کچه زیره‌که.	ئهو کچانه زیره‌که.

هه‌روه‌سا ده‌رباره‌ی جهناقئین ئاماژه، کو ب ریکا مۆرفیما (ان) دبنه‌کۆم، کۆژبو نئیزیک فورما (ئهمانه) و بو دوور فورما (ئهمانه) بکارده‌یت. وه‌کو:

– ئهمانه دلسۆزن.

– ئهمانه دلسۆزن.

هـ- مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی به‌رده‌وامیییدا:

مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی به‌رده‌وامیییدا د دیالیکتا ژووروودا هه‌ر مۆرفیمین (ین، یت، ید).^(۳۱۶) کو دچنه پاشیا ئه‌وی په‌یقا دبنه (بکه‌ر) وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

کۆم د دۆخی به‌رده‌وامییی	
ل گهل بکه‌ری ریزمانی	ل گهل بکه‌ری راسته‌قینه
- ئه‌مین ده‌ینه خه‌لاتکرن.	- ئه‌مین وانه‌یی دخوینین.
- ئه‌میت ده‌ینه خه‌لاتکرن.	- ئه‌میت وانه‌یی دخوینین.
- ئه‌مید ده‌ینه خه‌لاتکرن.	- ئه‌مید وانه‌یی دخوینین.
- قوتابییین ده‌ینه خه‌لاتکرن.	- قوتابییین وانه‌یی دخوینین.

تییینی:

- ۱- د ئه‌فی دۆخیدا دقیت کاری رسته‌یی نه‌بورییی نه‌و بیت.
 - ۲- مۆرفیمین کۆمکرنی ل گهل په‌یقا بوویه بکه‌ر ده‌یت.
 - ۳- ئه‌گه‌ر په‌یقا مۆرفیما کۆمکرنی د گهلدا ده‌یت، جه‌ناق‌ی سه‌ربه‌خۆ بیت، دقیت کۆمه‌لا (ئه‌ز....) بیت، چونکی ب تنی ئه‌ف کۆمه‌له ل گهل کاری نه‌بوری دشیته‌ بته‌ بکه‌ری ریزمانی.
 - ۴- مۆرفیمین کۆمکرنی د دۆخی به‌رده‌وامیییدا ب تنی ل گهل کاری ئه‌ری ده‌یت و ل گهل کاری نه‌ری نا‌ه‌یت. وه‌کو:
- ئه‌مین وانه‌یی دخوینین
- ئه‌م وانه‌یی ناخوینین

و- مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی کهینوئیدا. (۲۱۷):

مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی کهینوئیدا، هه‌ر دیسان مۆرفیمین (ین، ید، یت) ه. (۲۱۸) کو د دبته مۆرفیمین کۆمکرنی د دۆخی کهینوئیدا ل ده‌ماکاری پسته‌یی کاره‌کی بیه‌یز بیت، ب ئه‌فی ره‌نگی ل خواری دیار دبیت:

- ئه‌وین زیره‌کبوون، خه‌لاتی ئیکی وه‌رگرتین.

ئه‌گه‌ر بۆشاییه‌ک بکه‌فیه د نافه‌را جه‌ناف یان ناف و مۆرفیما کۆمکرنی (ین) دا، ل ئه‌وی ده‌می دی (ی) یا نیمچه‌زوین ل گه‌ل مۆرفیما کۆمکرنی هیه‌ نفیسین، ئانکو دی بیته (یین):

- ئه‌وین زیره‌کبوون، خه‌لاتی ئیکی وه‌رگرتین.

- پیشمه‌رگه‌یین خه‌مخوربوون، داستان تۆمارکری.

ز- مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی ته‌واویدا:

مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی ته‌واویدا ب تنی ل ده‌فوکا ده‌وکی هه‌یه، کو ل گه‌ل کاری بوریی ته‌مام ده‌ردکه‌فیت ب ئه‌فی ره‌نگی ل خواری:

• (تینه‌په‌ر):

- بکه‌ر + یین (یید، ییت) + کار + م. ته‌واوه‌تی (ی) + م. ریککه‌فتنی.

- ئه‌وین چوو + ی + ن هه‌تا بازاری.

- پیشه‌رگه‌ ییت گه‌هشتینه‌ چایی شنگال.

• (تیپه‌ر):

- بکه‌ر + به‌رکار + یین (یید، ییت) + کار + م. ته‌واوه‌تی (ی) + و. ریککه‌فتنی.

- من یه‌رتووک یین خواند + ی + ن.

- شو‌فیری ئه‌م ییت گه‌هاند + ی + ین.

که‌واته مۆرفیما کۆمکرنی د دۆخی ته‌واویدا ب تنی ل گه‌ل کاری ئه‌ری

دهیت، هه‌رده‌ماکار بیته نه‌ری، مۆرفیما کۆمکرنی نامینیت، ب‌ئە‌فی پە‌نگی:
ئە‌و یین چووین هه‌تا بازاری. = ئە‌و نه‌چوون هه‌تا بازاری.

16- مۆرفیما (ژی، یان (یتس، یا (هه‌کیه‌کیی):

د دیالیکتا ژوووروو و ده‌فوکا ده‌وکیدا مۆرفیما وه‌کیه‌کیی (ژی) یه، به‌لی د
دیالیکتا نافه‌راست و ده‌فوکا ئاکریدا دبیته (یش)، به‌لی ئە‌گه‌ر دوماهیا پە‌یقی
بزوین بوو دبیته (ش)، وه‌کو د ئە‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

ده‌فوکا ده‌وک و دیالیکتا ژوووروو	ده‌فوکا ئاکری و دیالیکتا نافه‌راست
من ژی خو به‌ره‌ه‌فکر.	منیش خو به‌ره‌ه‌فکر/ ئاماده‌کرد.
ئە‌وی پە‌رتووکا خو ژی خواند.	ئە‌وی پە‌رتووکا خوش خواند.
کاوه‌ ژی هاتیه.	کاوه‌ش هاتوو.
شوفیری ئە‌ز ژی نه‌هینام.	شوفیر منیشم نه‌هینا.

سی- مۆرفیما به‌ندا ته‌وه‌ر (بنیات):

مۆرفیما بنیاتی، مۆرفیمه‌کا به‌نده، هنده‌ک زمانقان دبیرنی مۆرفیما (ته‌وه‌ر)،
چونکی بنچینه‌یا کاری تیدا یا پاراستیه (گرتیه)، هه‌روه‌سا چونکی مۆرفیمین
دی یین کاری ده‌وروبه‌ری ئە‌فی مۆرفیمی خرفه‌ دبته‌فه، له‌و مۆرفیما ته‌وه‌ر
دبته‌ بنه‌ما و بنیات ژ بو پیکه‌هینانا هه‌می ده‌مین کاری. وه‌کو مۆرفیما ته‌وه‌را
(نف)، کو ده‌ما بوری و نه‌بوری و پژه‌یا فه‌رمانی و مه‌رجی ژی دروستدبن.
وه‌کو د ئە‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

مۆرفیما ته‌وه‌ر (نف):			
ده‌ما بوری	ده‌ما نه‌بوری		رېژه‌یا فه‌رمانی
	ده‌ما نه‌و	ده‌ما داها‌تی	
نقست	دنقم	دی‌نقم	بنقه/بنقن
مه‌رجی:	مه‌رجی:	بنقم	
نقستبا/نقستیت			

دیسان ئەف نمونه‌یین ل خواری ئەو چەندا مه‌گوتی، پتر
روه‌ندکەت:

گرت: م ته‌وه‌ر(گر) + م ده‌ما بوری (ت).
دگرم: م ده‌ما نه‌و(د) + م بنیاتا ته‌وه‌ر + م رېککه‌فتنی (جهناقی لکاو).
بگره: م فه‌رمانیی (ب) + م ته‌وه‌ر + م رېککه‌فتنی
بگرم: م مه‌رجی (ب) + م به‌ندا ته‌وه‌ر + م رېککه‌فتنی (جهناقی لکاو)
له‌وا هنده‌ک زمانقان د پیناسه‌کرنا مۆرفیما بنیاتی کاری یا به‌ندا(مۆرفیما
ته‌وه‌ر) دا دیژن: مۆرفیما بنیات، مۆرفیما به‌نده، کو نه‌پیشگرن و نه‌پاشگرن
و ب تنی بکارناهی، به‌لکول گهل هنده‌ک مۆرفیمین دی ده‌یت و ب تنی
واتایی نادەن. (۲۱۹)

پیدفیه‌ ئاماژه‌یی ب ئەوی چەندی بده‌ین، کو د زمانی کوردیدا مۆرفیما
بنیات یا به‌ندژی بارا پتر ب تنی بکارناهی و واتایا ئەوی ژی یا به‌نده ب
مۆرفیمین دیقه، وه‌کو بنیاتین: (چ، هی، که، به، که‌ف... هتد)، لی د ژماره‌یه‌کا
کیما نمونه‌یاندا نه‌بیت، کو مۆرفیما بنیات ب تنی بکاربه‌یت و بشیت واتایی
بده‌ت، وه‌کو د ئەقان نمونه‌یاندا دیاردبیت:

پرس ————— پرس + ی = پرس‌ی

ترس ————— ترس + ی = ترس‌ی

مر ————— مر + ن = مرن

ههوا مەنتە

- (۱) زۆرین خورشید سەلیم، ۲۰۱۲، ۱۳.
- (۲) محمد عبدالوهاب شحاتە، مفهوم المورفیم...، ۱۹۹۸، ۱۱۴.
- (۳) سلیمان ئیسماعیل رەجەب، ۲۰۰۶، ۱۸.
- (4) palmer.f , 1975,110 -111.
- (5) palmer . f,1975,111.
- (6) palmer . f ,1975,112.
- (۷) محمد معروف فتاح، ۱۹۹۰، ۸۰.
- (8) Williamson.G, 2014, 6.
- (9) Williamson.G, 2014, 6.
- (10) Williamson.G, 2014, 6.
- (11) Aronoff, M and Fudeman,K,2010, 2.
- (۱۲) عەبدولواحید موشیر دزەیی، ۲۰۱۲، ۳۷.
- (13) Bloomfield, 1933, 161-168.
- (۱۴) جورج فەندریس، ۱۹۵۰، ۱۰۵.
- (15) Hockett, 1958 , 123.
- (16) Victoria,2007,77.
- (17) Finch.G, 2000, 146.
- (18) aitchison,2003,60.
- (19) Mathews.P.H, 2007,156.
- (20) Yule.G,2006,63
- (21) Crystal,1992, 257-258.
- (22) Crystal, 1987, 95.
- (23) Katamba,F,1993, 19.
- (24) Katamba,F,1993, 35.
- (25) Katamba,F,1993, 35.
- (۲۶) بۆپتر پێزانینان ل دۆر پەیوەندیدا د ناقبەرا مۆرفیم و مۆرفیدا بنێرە بابەتیی (پەیوەندی د ناقبەرا مۆرفیم و مۆرفیدا)
ژ ئەفیی قەکۆلینی
- (27) Katamba,F,1993, 35.
- (28) Stageberg.N.C,1981, 83.
- (29) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (30) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (31) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (32) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (33) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (34) Katamba,F,1993, 19.

- (۳۵) سامی عیاد حنا و آخرون، ۱۹۹۷، ۹۰.
- (۳۶) محمد عبدالوهاب شحاته، مفهوم المورفیم...، ۱۹۹۸، ۱۱۵.
- (۳۷) خالد محمود جمعه، ۲۰۰۸، ۱۳۸-۱۴۰.
- (۳۸) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۷.
- (۳۹) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸، ۲۰۵-۲۰۶.
- (40) Stageberg.N.C,1981, 85.
- (۴۱) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۲۰۱۵، ۴۳۶.
- (۴۲) عه‌بدولواحد موشیر دزه‌یی، ۲۰۱۲، ۴۳.
- (۴۳) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۲۰۱۵، ۴۳۶.
- (۴۴) د نافت وشه‌سازیا زمانی کوردیدا بۆ مورفیم به‌ند، زارافی گیره‌ك-Affixes ژی ده‌یته بکاره‌یان. مه‌به‌ست ژ زارافی گیره‌ك مورفیمه‌کا به‌ند کول به‌ری یان د نافدا یان ل پشتی بنجی یان مورفیم به‌ره‌تی(په‌یقی) ده‌یت(Stageberg.N.C, ۱۹۸۱، ۸۹). لایبر د پیناسه‌کرنا گیریدا دی‌یژیت: گیره‌ك بریتییه ژ مورفیم به‌ند کاتامبا دی‌یژیت: گیره‌ك مورفیم به‌نده، ئەو مورفیمه‌ ئەوا ل ئەوی دەمی ب دەستفە دەیت، ل دەمی ل گهل مورفیمه‌کا دی بکار ده‌یت، وه‌کو مورفیمین: ره‌گ یان بنج یان قه‌دی(Katamba,F,1993 44). دیسان گیره‌ك هاتییه پیناسه‌کر، کو بریتییه ژ ئەوان مورفیمان ئەوین د شیاندا نه‌یت ب شیوه‌یی په‌یقی سهر به‌خۆ بکار به‌ین(خالد محمود جمعه، ۲۰۰۸، ۱۴۱).
- (45) Stageberg.N.C,1981, 85.
- (46) Lieber , Rochelle ,2009,33.
- (۴۷) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۲۰۱۵، ۴۳۶.
- (۴۸) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۲۰۱۵، ۴۳۶.
- (49) Lieber , Rochelle ,2009, 33.
- (۵۰) نازه‌نین جه‌لال ئەحمه‌د، ۲۰۰۴، ۷۹.
- (۵۱) ئاراز مونیب ئەحمه‌د، ۲۰۱۴، ۱۳.
- (52) Lieber , Rochelle ,2009, 33.
- (53) Stageberg.N.C,1981, 89.
- (54) Katamba,F,1993, 44.
- (۵۵) ئیسماعیل تاها شاهین، ۲۰۰۸، ۴۲.
- (56) Katamba,F,1993, 55.
- (57) Lieber , Rochelle ,2009,33.
- (58) Stageberg.N.C,1981, 91 .
- (59) Katamba,F,1993, 44.
- (60) Stageberg.N.C,1981, 89-90.
- (61) Aronoff, M and Fudeman,K,2010,4 .
- (62) Katamba,F,1993, 44.
- (۶۳) وریا عومه‌ر ئەمین، ۲۰۰۴، ۱۱۹.
- (۶۴) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۷۶-۷۷.
- (65) <http://ielanguages.com/Linguist.htm/>.
- (66) <http://ielanguages.com/Linguist.htm/>.
- (۶۷) بۆ پتر پیزانیتان ل سهر پيشگر وپاشگران، ل به‌ره‌رین بوری بنیرم.
- (68) Katamba,F,1993, 54.
- (69) (<http://every thing. Explained. Today/ Morpheme>).
- (70) Katamba,F,1993, 49.

(71) Stageberg.N.C,1981, 94.

(72) Stageberg.N.C,1981, 94.

(73) Stageberg.N.C,1981, 94.

(74) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.

(۷۵) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفيم...، ۱۹۹۸، ۱۹۱.

(76) (<http://every thing. Explained. Today/ Morpheme>).

(77) Stageberg.N.C,1981,92.

(78) Stageberg.N.C,1981,92.

(79) Stageberg.N.C,1981,92.

(۸۰) محەمەد مەعروف فەتاح و سەباح رەشىد قادىر، ۲۰۰۶، ۵۵.

(81) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.

(۸۲) شىركۆ بابان، ۲۰۰۸، ۱۲۳.

(۸۳) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۸۳.

(84) Aziz Samur. 2011. 37

(۸۵) نەرىمان خۇشناو، ۲۰۱۲، ۸۵.

(۸۶) ئەوپەھمانى حاجى مارق، ۱۹۷۹، ۱۹۷.

(87) Sami Tan.2011..259.

(۸۸) نەرىمان خۇشناو، ۲۰۱۲، ۸۵.

(۸۹) دىئالىكتا ژورورودا، مۇرفىمەكا دى ھەيە، كو دەرىنىنى ژ دەمى (تافى) دكەت، ئەوژى مۇرفىما تافى دەھىت د تافى بورىدايە، ئەوژى مۇرفىما (دا) يە دقۇرىدا دوو تاف ژلايى پىكھاتن و واتايىقە پىكھە ھاتىنە، ئەوژى تافى دەھىت و تافى بورىنە. وەكو: داکەم، داچم، داگرم، دارەقم، داشكىن، داھەژارى، داھەلگرم، دا بەردەت، داسەركەفین...، كویاسايى ئەوژى ب ئەفى رەنگىيە: (دا+ بنیات+ م رىككەفتى). نەرىكنا ئەفى دەمى ب رىكا مۇرفىما (نە) يە، كول جەھى (دا) دەھىت، كو دكەتە د دەمى بورىيى بەردەوامدا. ب ئەفى رەنگى: داکەم: نەدکرم، نەدچووم، نەدگرتم، نەدرەفیم، نەدشكەستن، ھەژارنەدبوو، ھەلنەدگرتم، بەرنەددا، سەرنەدكەفتىن... ھتە (ئاشى حەجى حەسەن، ۲۰۱۶، ۸۸-۹۲).

(۹۰) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۸۷.

(۹۱) مۇرفىما (ب) د شىوہ زارى سۆرانىدا بۇ داھاتىيى مەرجى بكار دەھىت، بىئەرە: (سلىمان ئىسماعىل پەجەب، ۲۰۰۶، ۹۲).

(92) Aziz Samur . 2012.38 .

(93) Sami Tan.2011. 261.

(۹۴) بائىز عومەر ئەحمەد، ديار دكەت، كو: (ى + ب + بنیات + رىككەفتى) دەما نھویا بەردەوامە و (ى) مۇرفىما رەگەزىيە بۇ تافى داھاتى، چونكى ل گەل رەگەزى مى دھىتە گوھوپىن بۇ مۇرفىما (ا) و ل گەل كۆ دىتە (ىن)، وەكو: ئەزا بھىم / ئەوا بچە / ھونىن بخون، بىئەرە: (تىنس لەدىالىكتى ژوروى كوردیدا، ۲۰۰۲، ۶۳. ھەروەسا بىئەرە: (سلىمان ئىسماعىل پەجەب، ۲۰۰۶، ۸۰).

(۹۵) دھندەك دەفوكىن كرمانجىيا باكوورد اكارى (پازان) ل جەھى (نقستىن) بكار دەھىت. وەكو: ئەزى برازم.

(۹۶) د شىوہ زارى سۆرانىدا مۇرفىما بەردەوامىيى (دە) يە (دەچووم، دەگرت، دەخویند، دەپویشت....).

(۹۷) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۷۶.

(۹۸) مستەفا محەمەد زەنگەنە، ۱۹۸۹، ۷۱.

(۹۹) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۷۶.

(۱۰۰) سانیا جەبار، عەبوزەيد، ۲۰۱۲، ۸۷.

(۱۰۱) ب دىتتا عەبدوللا حوسىن پەسول، مۇرفىما دوورائىيى (بو) يە، كوژ بنیاتا بوونى (ب) وژ مۇرفىما دەما بورى (و)

پىكھاتىيە، بىئەرە، عەبدوللا حوسىن پەسول، ۲۰۱۴، ۱۱.

- (۱۰۲) ئاراز مونیب ئەحمەد، ۲۰۱۴، ۷۹.
- (۱۰۳) ئاراز مونیب ئەحمەد، ۲۰۱۴، ۸۱.
- (۱۰۴) حسین علی یوسف، دەستور زبان فارسی، ۷۷.
- (۱۰۵) سلیمان ئیسماعیل رەجەب، ۲۰۰۶، ۹۲.
- (۱۰۶) عەبدوللا حوسین رەسول، ۱۹۹۵، ۱۱۷ - ۱۱۸.
- (۱۰۷) دەھام عەبدولفەتاح، دبیژیت: دەرئەكەفتنا (ه) ژئەگەرە سقککرتییه. (دھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۲۱۸).
- (108) Sami Tan.2011.279.
- (۱۰۹) زمان و ئەدەبی کوردی، قوناغا ۱۲ ئامادەیی، ۲۰۱۱، ۲۷.
- (۱۱۰) بازیان یونس محی الدین، ۲۰۰۸، ۱۳۳.
- (۱۱۱) بازیان یونس محی الدین، ۲۰۰۸، ۱۳۳.
- (۱۱۲) شلیر نایف آمین، ۲۰۱۰، ۳۳.
- (۱۱۳) کار بێهیزە لەوا دبیته سفر.
- (۱۱۴) ئیبراھیم عەزیز ئیبراھیم، ۱۳۶۷، ۳۳.
- (۱۱۵) فۆنیما / ن / وەکو ناڤەر دکه‌قیته د ناڤه‌را هەر دوو بزۆنین (ی) و (ه) دا، کو د زاری سوارنیدا دبیته (ی). (ئازاد کریکار (نی) + ی + ه).
- (۱۱۶) د شیوه‌زاری سۆرانیدا ئەف (نە) یە، دبیته (نا)، وەکو: (ناخۆش، ناریک، ناچاک،).
- (۱۱۷) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۲۱۸.
- (۱۱۸) ب زمانی عەرەبی (نە) ب چەمکی (نفی) یە و (مە) ب چەمکی (نهی) دھینەناڤکرن، تەماشە (ئیبراھیم رەمەزان رەجەب، ۲۰۰۸، ۱۰۱).
- (۱۱۹) بازیان یونس محی الدین، ۲۰۰۸، ۱۳۴.
- (120) Aziz Samur . 2012. 39.
- (۱۲۱) عەبدوللا حوسین رەسول، ۱۹۹۱، ۲۶.
- (122) W.M.Thackston.2005.34.
- (۱۲۳) ئیبراھیم رەمەزان زاخویی، ۲۰۰۸، ۱۶۷. هەر وەسا بئیرە: (W.M.Thackston.2005.35).
- (۱۲۴) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۵۶-۱۵۷.
- (125) Sami Tan . 2011. 261.
- (۱۲۶) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۲۱۱.
- (۱۲۷) (خ) بنیاتا کار (خست) ه.
- (۱۲۸) فەقی حوسین ساگنج، ۱۹۹۱، ۱۲۰.
- (129) Sami Tan.2011.278.
- (۱۳۰) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۵۹.
- (۱۳۱) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۵۹.
- (132) Sadiq Bahaedînê Amêdî . 2012 . 218-219.
- (۱۳۳) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۵۶.
- (۱۳۴) قەناتی کوردۆ، ۱۹۸۸، ۱۰۹.
- (135) Sami Tan . 2011 . 258.
- (۱۳۶) قەناتی کوردۆ، ۱۹۸۸، ۲۶۱.
- (۱۳۷) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۸۹.
- (138) Qenat. dokur ê2012.179 .

- (۱۳۹) نه‌وره‌حمان حاجی مارف ، ۲۰۰۴، ۳۳.
- (۱۴۰) قه‌یس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۶۶.
- (۱۴۱) قه‌یس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۶۸.
- (۱۴۲) قه‌یس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۶۸-۶۹.
- (۱۴۳) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸، ۲۳۳.
- (۱۴۴) عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی، ۲۰۱۲، ۱۰۵.
- (۱۴۵) قه‌یس کاکل، ۱۹۹۹، ۲۵۶-۲۵۵.
- (۱۴۶) شلیر نایف خالد، ۲۰۰۷، ۱۱۶.
- (۱۴۷) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸، ۲۱۸.
- (۱۴۸) پ‌ه‌فیک شوانی، ۲۰۱۱، ۴۰-۳۹.
- (۱۴۹) عه‌بدوللا حوسین ره‌سول، ۱۹۹، ۱۸۹.
- (۱۵۰) (Aziz Samur..۲۰۱۲، ۱۲) هه‌روه‌سا بنیره: (Amêdî Bahadînê Sadiq . ۲۰۱۲ . ۱۳۱) ، و بنیره : Bahoż (Baran.۸۷، ۲۰۱۲). هه‌روه‌سا بنیره: (که‌مال میراوده‌لی، ۲۰۰۷، ۹۳)
- (151) Celadet Ali Bedir-xan.2002.55.
- (۱۵۲) فیان سلیمان حاجی، ۲۰۰۱، ۶۱.
- (۱۵۳) فیان سلیمان سلیمان‌نه‌یی، ۲۰۰۱، ۶۶. هه‌روه‌سا بنیره (حاته‌م ولیا محه‌مه‌د، ۲۰۰۰، ۲۱).
- (۱۵۴) بنیره لاپه‌ری پیشتر.
- (۱۵۵) د پ‌یزمانا نویدا زاراف‌ی (بکه‌ری پ‌یزمانی) بۆ ده‌یته بکاره‌ینان
- (۱۵۶) ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح، ۲۰۱۲، ۸۵.
- (157) Qenat. kurdo ê2012.199.
- (۱۵۸) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸، ۱۹۸.
- (۱۵۹) ژیده‌ری به‌ری، ۱۹۹.
- (۱۶۰) ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح، ۲۰۱۲، ۸۵.
- (۱۶۱) ژیده‌ری به‌ری، ۸۶.
- (۱۶۲) ئیبراهیم ره‌مه‌زان زاخویی، ۲۰۰۸، ۱۵۲-۱۵۵.
- (۱۶۳) عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی، ۲۰۱۲، ۱۰۶.
- (164) Bahoż Baran . 2012. 186-187.
- (۱۶۵) تالیب حوسین عه‌لی، ۲۰۱۴، ۱۱۶.
- (166) Geoffrey.L.J.Haig.2008.117.
- (۱۶۷) کوری زانیاری کورد، ۲۰۱۱، ۸۵.
- (168) Qenat. kurdo ê 2012.178.
- (۱۶۹) زمان و نه‌ده‌یی کوردی، قوناغا ۹ بنه‌رت، ۲۰۱۴، ۸۰-۸۱.
- (۱۷۰) تالیب حوسین عه‌لی، ۲۰۱۴، ۱۱۷.
- (۱۷۱) یوسف شه‌ریف سه‌عید، ۲۰۱۳، ۶۵. هه‌روه‌سا بنیره (Sadiq Bahadînê Amêdî.۱۹۳ . ۲۰۱۲).
- (۱۷۲) ده‌ما هنده‌ک کارین تینه‌په‌ر بینه‌تیه‌ر پ‌یدقیاتی ب‌کاری (هینایه، خسته) هه‌یه، بنیره (که‌وسه‌ر عه‌زیز نه‌حمه‌د، ۱۹۹۰، ۹۷)، هه‌روه‌سا بنیره (نهریمان خوشناو، ۲۰۱۲، ۹۲) وه‌کو:
- هینایه + پ‌یکه‌نین = منداله‌که‌ت هینایه پ‌یکه‌نین.
- خسته + گریان = منداله‌کی خسته‌گریان.
- به‌لی نه‌ف جوره‌کاره ب دیتنا سادق به‌هائه‌دین ئامیدی دکورمانجیا باکووردا ب پ‌یکا‌کاری (کر) ده‌ینه‌دروست کرن، بنیره (کوری زانیاری کورد، ۲۰۱۱، ۱۰۵)، وه‌کو:
- (من کره‌قیری / وان کره‌ه‌وان. / ته‌کره‌گازی / ته‌زرزکر. / گای بۆرورکر. / زاروکی ناله‌نال کر).

- هه‌روه‌سا، مۆرفیما (اندن) دجیته‌ل سەر ناڤین دەنگیین سروسشی وکاره‌کی تیپەر دهیته دروستکرن. بنپره (شیرکو بابان، ۲۰۰۸، ۸۷) وه‌کو:

(قیژه + اندن = قیژاندن. / گرمه + اندن = گرماندن. / باعه + اندن = باعاندن. / زره + اندن = زرانندن).

- هه‌روه‌سا مۆرفیما (اند) دجیته‌ل سەر پهیقین بیانی وکاره‌کی تیپەر ژێ دهیته دروستکرن، کو دهنده‌ک شیوه‌زارین کوردیدا بکاردهین، ب تایبته ده‌لبه‌ستین کلاسیکیدا بنپره (نهریمان خوشناو، ۲۰۱۲، ۹۶)، وه‌کو:

أ- (خلق) + اند = خولقاند.

ب- (شبه) + اند = شوبه‌اند.

گریانی من و خه‌نده‌ی تو ئیستا (ده‌شوبه‌ین).

به‌و مه‌وسمی بارانه، که‌وا غونچه‌ پشکوی

(۱۷۳) جه‌مال عه‌بدول، ۲۰۰۸، ۱۵۷.

(۱۷۴) دده‌ته‌خویاکرن، کو مۆرفیما (اند) ب هه‌فرا مۆرفیما تیپه‌راندنی نینه، به‌لکو ب تنی (ن) مۆرفیما تیپه‌راندنییه (ا)، مۆرفیمه‌ل گه‌ل ده‌ما بوری و (ی/ی) مۆرفیمه‌ل گه‌ل ده‌ما نه‌و ده‌ین. بنپره: (نهریمان خوشناو، ۲۰۱۲، ۹۴)، هه‌روه‌سا بنپره: (عه‌بدوللاحوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۱۳۴)، کو ته‌که‌ز دکه‌ت مۆرفیما تیپه‌راندنی ب تنی (ن) ه و (ا) مۆرفیما ده‌ما بوریه و (ی) مۆرفیما ده‌ما نه‌و، به‌لی چونکی ل گه‌ل (نافی‌کاری) دوو (ن) خرڤه‌دین، ل هنده‌ک هه‌ریمان فونیم (د) ده‌یت، وه‌کو ناڤه‌نده‌ک د ناڤه‌را هه‌ردوو (ن) اندا، ب به‌هانا ناڤی‌کاری یین ب مۆرفیما (ا) ب داوی ده‌ین ب تنی مۆرفیما تیپه‌راندنی (ن) وه‌ردگرن.

که‌واته: ((ب. د. ن) + مۆرفیما ده‌می (ا، ی) + مۆرفیما تیپه‌راندنی (ن) + ناڤه‌ندی (د)، بنپره: (شیرکو حه‌مه‌ ئه‌مین، ۲۰۰۲، ۹۰).

(175) Sadiq Bahadîne Amêdî (.2012 . 193.

(۱۷۶) محمد تاهرگوه‌رزی، ۱۹۹۹، ۱۴۴.

(۱۷۷) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفيم...، ۱۹۹۸، ۲۴۶.

(178) Schneider, 2003,4.

(179) <http://en.wikipedia.org/wiki/Diminutive>.

(180) Crystal, 1985, 94.

(181) Aziz, 1985, 145.

(182) Baderneh, 2010, 153.

(183) Travis, 2004, 250.

(184) Jurafsky, 1996, 542.

(185) <http://en.wikipedia.org/wiki/Diminutive>.

(186) <http://en.wikipedia.org/wiki/Diminutive>.

(187) Daltas, 1985, 20.

(188) Sinclair, -, 34.

(189) Machand, 1969, 269. & Zandroot, 1972, 303.

(190) <http://www.beta-satefl.org>.

(191) <http://www.beta-satefl.org>.

(192) Al-Rojaie, 2012, 19.

(193) Al-Rojaie, 2012, 19-20.

(194) Al-Rojaie, 2012, 20.

(195) Al-Rojaie, 2012, 20.

(196) Al-Rojaie, 2012, 20.

(197) Al-Rojaie, 2012, 20.

- (۱۹۸) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفيم...، ۱۹۹۸، ۲۲۱.
- (۱۹۹) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۰۷.
- (۲۰۰) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۱۷.
- (۲۰۱) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۲۵.
- (۲۰۲) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۲۵.
- (۲۰۳) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۴۶.
- (۲۰۴) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۴۰.
- (۲۰۵) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۱۰۱.
- (۲۰۶) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۶۹.
- (۲۰۷) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۳۶.
- (۲۰۸) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۰۰.
- (۲۰۹) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۵۱۹.
- (۲۱۰) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.
- (۲۱۱) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.
- (۲۱۲) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.
- (۲۱۳) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۷.
- (۲۱۴) عه بدولوا حید موشیر دزه بی، ۲۰۱۲، ۱۰۳.
- (۲۱۵) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.
- (۲۱۶) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.
- (۲۱۷) کاری که یونونی، جوړه که ژکارین بیته، تینه پهرن، ژ (بوون) ی دهینه دروستکرن، پیدفیات ی ب ته مامکه ره کی هه نه، بنیره: دلبرین عه بدوللا عه لی، ۲۰۱۲، ۲۵.
- (۲۱۸) بائیز عومه رة حمه د، ۲۰۱۵، ۱۴۱.

(219) <http://ielanguages.com/Linguist.htm/>.

گرفتېن مۇرفىمى و پەيوەندىيىن ئەوى

گرفتېن مۇرفىمى

بەرى ئەم بچىنە د ئاف گرفتېن مۇرفىمىدا، پىدقىيە ئەوى چەندى ديار
بەكەين، كو مۇرفىمى چەند مەرج و تايىبەتمەندى ھەنە، ب ئەقى رەنگى ل
خوارى دياركرى:

- مۇرفىمى قالبەكى فيزيائى ھەيە.
- دقېت مۇرفىم و تايەكى بدەت.
- دقېت مۇرفىم نەھىتە كەرتكرن بۇ يەكەيە كا ژخۇ بچويكر.
- دقېت د ھەر ژىنگە ھەكا تىدا دەر بىكەقېت ھەمان و اتا ھەبىت.
- ئەقجا ئەگەر ھەر مەرجەك ژ ئەقان مەرجىن ل سەرى، ھاتە شكاندن ل
ئەوى دەمى دى بىتە گرفت بۇ مۇرفىمى.
- ل قىرى دى ھەولەين بەحسى چەند گرفتهكان بۇ مۇرفىمى بەكەين:

1 – مۆرۈفا سىز (Ø):

مۆرۈفا سىز ۋەكۆ ئەلۈمۆرۈفا مۆرۈفيمەكى بى سىمايى دەنگى پەيدا دىت،
ئەۋ دەمى ب فىعلى دەرکە قىن نەبىت. ب ئەۋى واتايى كۆ ئەۋ مۆرۈفيم يا د نال
مىشكىدا ھەي، بەلى ۋەكۆ مۆرۈف دەرکە قىن نىنە.^(۱)

مۆرۈفا سىز دىتە گىرت بۆ مۆرۈفيمى، چۈنكى مەرجى ئىكى يى مۆرۈفيمى
دشكىنىت، ئەۋى دىبىزىت: (دقېت مۆرۈفيمى قالەكى فىزىيە ھەبىت)، ل قىرى
مۆرۈفا سىز ئەۋ مەرجە بەزاندىيە ۋ شكاندىيە، چۈنكى مۆرۈفا سىز قالەبى
فىزىيە نىنە، بەلكى ب تى واتا ھەيە. ۋەكۆ جەناقى رېككە قىتى بۆكەسى
سىيى تاك ل گەل كارى بورى.

– ئەۋ چۈۋ Ø.

2 – مۆرۈفيم يان مۆرۈفا بەتال (بۆش):

ئەۋ فۆرمى راستە ۋخۆ نواندا مۆرۈفيمەكى نەكەت، دىبىزى مۆرۈفيمە بەتال،
ئەۋزى ل دەمى د ھندەك رستە ۋ گىرى ۋ پەشاندا ھندەك مۆرۈفان دەرکە قىن
ھەبىت، بەلى دىشاندا نەبىت، چ ئەركەكى مۆرۈفولۇزى بەرامبەر بەيتە دانان،
ئانكۆ د مىشكىدا چ مۆرۈفيمەك ل بەرامبەر ناھىيە دىتن. ۋەكۆ: (بچۆرەۋە): (ر)
چ ئەركەكى مۆرۈفولۇزى نىنە، ژبەر ھندى ۋەكۆ مۆرۈفيمەكا بەتال مامەلە ل گەل
دەيتە كىرن. مۆرۈفيمە بەتال راستە، چۈنكى ئەۋى مۆرۈفى دەرکە قىن يا ھەي،
بەلى د مىشكىدا چ مۆرۈفيمەك بەرامبەر نىنە.^(۲)

مۆرۈفيمە بەتال (بۆش) ئەۋزى گىرتەكا دىيە بۆ مۆرۈفيمى، چۈنكى مۆرۈفيمە
بۆش شىۋە ھەيە، بەلى واتا نىنە، ئەۋزى دىتە گىرت د رېكا مۆرۈفيمىدا،
چۈنكى ئەۋى مەرجى مۆرۈفيمى دشكىنىت ئەۋى دىبىزىت: (دقېت مۆرۈفيمى
واتايەك ھەبىت).

ئەقەژى دىيىتە ئەگەر كۆرگەن بۇ مۆرفىمى پەيدا دىيىت، چۈنكى مۆرفىما
(ر) دىنمۇنەيا (ژىپىر قە) مۆرفىمەكا بۆشە و بى واتايە.
ھەر ۈسە (از) مۆرفىمەكا بۆشە دىنمۇنەين (ياز دە، دواز دە، سىزدە) سىاز دە
و شاز دە) دا.
ھەر ۈسە مۆرفىما (د) دىنمۇنەين (بىردا) و (سىپىردا) دا، مۆرفىمەكا بۆشە
و بى واتايە.

3- مىتافۇر:

مەبەست ژىتافۇرى ئەۋە پەيئەك بۇ نواندنا واتايەكا دى دەيتە بىكار ھىنان،
ژىلى ئەۋى واتايا رەسەن يا ھەى، ۈكۈ:
- تۈنرگىزى.

مىتافۇر دىيىتە گىرت بۇ مۆرفىمى، چۈنكى ئەۋى مەرجى ئەۋى دىيىت:
(دقۇت مۆرفىم د ھەر ژىنگە ھەكا تىدا دەردكە قىت، ھەمان واتا ھەبىت)
دشكىنىت. (۳) بەلى ئەگەر ئەم تەماشەى پەيئا (نرگىز) بىكەين، كود ئەۋى واتايا
سەرىدا ب (رۈۈك) ناھىت، ئەقەژى ئاستەنگە د رىكا مۆرفىمى دا دەيتە
دانان.

4- ئىك فۇرم و چەند واتا (۴):

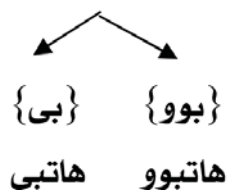
مۆرفىمىن رىككە قىتنى بۆكەسى كۆ.	{	م/مان <— (م + ان).
		ت/تان <— (ت + ان).
		ى/يان <— (ى + ان).
جەنابقىن خۈى.	{	خۆم (خۆ + م) خۆمان،
		خۆت (خۆ + ت) خۆتان،
		خۆى (خۆ + ى) خۆيان.

ئەگەر تەماشەى ئەقان نموونەيىن ل سەرى بىكەين (مان، تان، يان) دى
 بىنين گىرەتا مۆرفىمى د ئەوى چەندىدايە، كو ئەو مەرج شىكاندىيە ئەوى
 دىيىت: (دقئىت مۆرفىم واتايەكى بدەت، نەكو چەند مۆرفىم واتايەكى بدەن)،
 ئەقە ژ لايەكىقە، ژ لايەك دىقە ئەو مەرجە ژى شىكاندىيە ئەوى دىيىت: (دقئىت
 مۆرفىم بۇ يەكەيەكا ژ خو بچويىكتەر نەھىتە پىرتىكرن.^(۵) كو د ئەقان نموونەياندا
 و نموونەيىن (خوم، خوت، خوى) مۆرفىم ھاتىيە كەركىن ژ بۇ يەكەيەكىن ژ خو
 بچويىكتەر، ئەقە ژى دىيىتە گىرەتەك بۇ مۆرفىمى.

5- ئەلۇمۇرۇف-Allomorph:

ئەلۇمۇرۇف بىرىتىيە ژ ھەبونا چەند شىۋەيان بۇ مۆرفىمەكى، ئەف شىۋە ژى د
 دەرپىن و زاركرن و د شىۋەيدا ژىكجىاوازن، بەلى ژ لايى واتايىقە ۋەكەھەقن.^(۶)
 ئانكو ھەمان واتايى ددەن. ۋەكو مۆرفىن كۆمكرنى د دۇخى خىستەنەسەردا، كو
 ئەف ئەلۇمۇرۇفە ھەنە (يىن، يىت، يىد).
 ئەلۇمۇرۇف ئەوى مەرجى مۆرفىمى دىكىنىت، ئەوى دىيىت: (دقئىت
 مۆرفىم واتايەكى بدەت)، كول قىرى چەند مۆرفىم ھەمان واتايى ددەن.^(۷)
 ۋەكو:

مۆرفىما بوريى دوور

ژبلى ئەقان خالىن ل سەرى ستاگىيىرگ ئامازەيى ب چەند گىرەتەن دى
 ددەت، كو دىنە گىرەت د شىۋەكرنا مۆرفىماندا، ئەۋژى ئەقەنە:

أ- گرفتائىكى:

گرفتائىكى ئەو، كو ھەر كەسەكى گەنجىنەكا تايەت ب مۇرفىمانقە ھەيە، ھەر وەكو ئەوى كەسى گەنجىنەكا تايەت ب پەيقانقە ھەي. بۇ نموونە (توم) چىدىت ھزرب ھندى بكت، كو پەيقا (automobile) وەكو ئىك مۇرفىم بزائىت، كو واتايا ئەوى ترۇمبىلە (car)، بەلى (دايك-Dick) چىدىت ئەوى چەندى بزائىت، كو (auto)=(self) و مۇرفىما (mobile)=(moving).^(۸) ئەف چەندە د زمانى كوردىزىدا ھەيە. بۇ نموونە چىدىت ل دەف كەسەكى پەيقا (دەنگەسازى) ژئىك مۇرفىمى پىكھاتى بىت، كو دىتە زاراف د زمانىنىدا، بەلى كەسەكى دى ژمارەيا مۇرفىمى ئەوى بكتە (۲)، ئەوژى: (دەنگ: فون) ە (سازى: زانست) ە و چىدىت كەسەكى دى بكتە (۳) مۇرفىم، ئانكول دەف ئەوى، (سازى) دىتە دوو مۇرفىم. ئەوژى (ساز: چىكرن) و (ى: پاشگر) ە.

ب- گرفتادووى:

ئەف گرفتە د ئەوى چەندىدايە، كو چىدىت كەسەك ئەوى مۇرفىمى بزائىت، ئەوا ھاتىيە دان، لى رادە و پلەيا زانينا ئەف مۇرفىمى د پەيىن جياوازدا ل دەف ھەمان كەسى دەيتە گوھورپىن، ئانكو وەكو ئىك نىنە. ئەفە ژرەخىكقە و ژرەخەكى دىقە ئاخشتىكەرپىن زمانى ھەمى بۇ دياركرن و زانينا مۇرفىمى وەكو ئىك نىن. بۇ نموونە زۆربەيا ئاخشتىكەرپىن زمانى ئىنگىلىزى دىشپ ئەفان پاشگران (er, or, ar) د ئەفان پەيقاندا (actor, singer) بزائىن، لى كىمەك ژ ئاخشتىكەرپىن زمانى ئىنگىلىزى بشوھكى لاواز مۇرفىما (or) د پەيقا (professor) دا دزانى، ديسان ئەم دىشپىن بىژىن، پەيقا (sweater) ژ دوو مۇرفىمان پىكدەيت؟ ئەفەژى دەيتە گوھورپىن يان ل دويىف شيانا كەسىن جياواز، جياواز دىت. ديسان ب تى كەسى ئاگەھى ژ زمانى ھەي دىت بزائىت مۇرفىما (nose) د پەيىن (nosey) و (noseful) دا دياربكت. ئەفجال دوماھىكى پىدقىيە

ئەوئ چەندى بېژىن، كو مۆرفىمىن كەسەكى وەكو مۆرفىمىن كەسىن دى نىن.^(۹) ديسان ئىك كەس ژى د نموونەيىن جياوازدا چىدبىت رادى زانىنا ئەوئ بۇ ديار كرنا ھەمان مۆرفىي وەكو ئىك نەبىت. بۇ نموونە د زمانى كوردىژىدا گەلەكجاران د ھندەك پەيقاندا ئەگەر كەسىن شارەزايىن زمانى كوردى نەبن، نەشىن بزانىن، كو(ەر) پاشگرە د پەيقا(ھونەر) دا، ھەروەسا(ار) پاشگرە د پەيقا(بنار) دا ئەفە ژلايەكىفە و ژلايەكى دىفە چىدبىت ئىك كەس بشىت ب سانەھى بزانىت(ەر) پاشگرە د پەيقا(فەرمانبەر) دا، بەلى نزانىت(ەر) پاشگرە د پەيقا(ھونەر) دا.

ج - گرفتا سىيى:

د زمانىدا گرفتىن شروڧەكرنا مۆرفىمى ھەنە، ئەوژى ژبەر ھندىيە كو زمان بەردەوام دەيتە گوھورپىن و ئىك ژگرفتەن ژناڧچوونە. مۆرفىم چىدبىت ب شىوەكى ھىدى لاواز بىن، ھەتاكو بگەھنە ھالەتى پشگوھىيخستى. ھەر وەكو سال و زەمان دچن و نازقرن بۇ نموونە د زمانى ئىنگلىزىدا دشاندا ھەيە، بېژىن، كو پەيىقىن (troublesome) و (Lonesome) ژ دوو مۆرفىمان پىكدەيت، ئەوژى مۆرفىمەكا بنەرەتى + پاشگرى (some) ە، بەلى ئەگەر تەماشەي پەيقا(winsome) بگەين، كو بنەرەتى ئەوئ نەمايە، ژبەر ھندى ب تاكە مۆرفىمەك دەيتە ھژمارتن.^(۱۰) بۇ نموونە د زمانى كوردىدا ئەگەر تەماشەي پەيقا(ھەلات).^(۱۱) بگەين، دى بىنىن بنەرەتى ئەوئ پەيىقى نەمايە، ژبەر ھندى نھۆب تاكە مۆرفىمەك دەيتە ھژمارتن.

د - گرفتا چارى:

ئەف گرفته د ئەوئ چەندىدايە، كو مېتافور، دمرىت ل دوىف گوھورپىنا زمانى و ل دوىف بكارھىنانا پەيىقى د دەوروبەرىن ژىكجودادا پەيدادبىت.^(۱۲)

بۇ نموونە د زمانى كوردیدا پەيۋەكا وەكو (گورك) گيانەوەرە، بەلى ل دەمى د
 ھندەك كارھىنانا بكار دەيت و اتايا ئەوى دەيتە گوھورپىن و دىتە سىمايەك بۇ
 مەۋقەكى دېندە. وەكو بەيتە گوتن: (ئەو مەۋقە گورگە).
 ئانكو پىدقىيە ل قىرى ئەوى چەندى بېژىن، كو و اتايا سەربار ل دەمى ل
 سەر پەيۋەكى يان مۇرفىمەكى دەيتە زىدەكرن، ئەقە ب خۇگرفتەكە د رىكا
 مۇرفىمىدا، كەواتە وەكو تىشتەكى سەرسامە د زمانىدا.

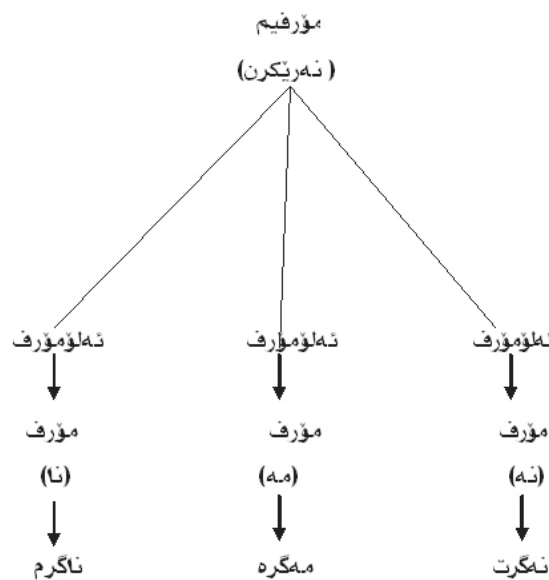
مۇرفىم و مۇرف و ئەلۇمۇرف

زاراقى مۇرف ھندەك جاران ب شىۋەكى تايەتە دەيتە بكارھىنان بۇ
 ئامازەپىكرنا درككنا فۇنۇلۇزى بۇ مۇرفىمى. ئەقجال دەمى مۇرفىمەكى
 شىۋەيەك ھەيت، ئەو شىۋەيە دىت مۇرف. وەكو مۇرفىما (دار)، كود ھەمان
 دەمدا دىتە مۇرفىم، لى ل دەمى مۇرفىمەكى پتر ژ شىۋەيەكى ھەيت، ل
 ئەوى دەمى ھەرىك ژ ئەوان شىۋەيان دىتە مۇرفەك و دىژنە ئەوان شىۋەيان
 ژى ئەلۇمۇرف. ئانكو ھەر مۇرفىمەكى مۇرف ھەيە، لى ھەمى مۇرفىمان
 ئەلۇمۇرف نىن، ل ئەوى دەمى مۇرفىمى دى ئەلۇمۇرف ھەبن، ل دەمى پتر
 ژ شىۋەيەكى ھەيت.

كاتامبا دىاردكەت، كو مۇرفىم بچويكتىن يەكەيا و اتايە، كو ھندەك جاران
 ھەفگۇنجانەك ل گەل و اتايا پەيۋى يان پىكھاتا رېزمانى ھەيە. شەۋقەكرنا
 پەيۋان بۇ مۇرفىمان دقەت ئەم بزانىن كا زاراقى مۇرف چىيە؟ مۇرف
 شىۋەيە فىزىكىيە، كو نواندا ھندەك مۇرفىمان دكەت، كو چىدبىت فۇنىمەك
 بىت يان زنجىرەك ژ فۇنىمان بىت. ھندەك جاران چىدبىت مۇرفىن جىاواز
 نواندا ھەمان مۇرفىمى بكەن. بۇ نموونە د زمانى ئىنگلىزىدا مۇرفىما دەمى
 رابردوو(ed) ل دويىف ژىنگەھا فۇنۇلۇزى ب سى شىۋەيان دەيتە زاركىن،

ئەو ھەر سى شىۋە دىنە سى مۇرف، كو ئەۋزى ئەقەنە: (t) و (d) و (ed). ئەقجا مۇرفىن جىاۋازىن ھەمان مۇرفىمى، كول دەمى ل گەل دەينە كۆمكرن و دىنە ئەلۇمۇرفىن مۇرفىمى، ئەقجا ژبەر ھندى ئەف مۇرفىن ل سەرى دىنە ئەلۇمۇرف ژى، چونكى پتر ژ شىۋە يەككە. (۱۳)

پەيۋەندى د ناقبەرا مۇرفىم و ئەلۇمۇرف و مۇرفاندا دىياندايە د ئەقى نەخشەيى ل خوارىدا نواندا ئەوان بەيتە كرن:

ئەقجا ل قىرى دىياندايە بىژىن:

۱- (نە) و (مە) و (نا) مۇرفىن زمانى كوردىنە.

۲- دىياندايە ئەقان ھەرسى مۇرفان پىكفە كۆمبەكن، ۋەك ئەلۇمۇرف بۇ

مۇرفىما نەرىكرنى.

تەكنىكا سەرەككىا بكارھاتى دەستىشانكرنا مۇرفىماندا ل سەربنەرەتى تىگەھى دابەشكرنى ھاتىيە دانان، ئانكو گرۇپەكا گشتىيا دەۋروبەران، ئەۋى شىۋەيى زمانى تايەت د ئەقان دەۋروبەراندا ب دەستقە دەيت. ئەم گرۇپەكا مۇرفان ۋەك ئەلۇمۇرفىن ھەمان مۇرفىمى دادىن، ئەۋزى ئەگەر ب تى د

دابه‌شکرنا ته‌مامکه‌ردا بیت. مؤرف دی د دابه‌شکرنه‌کا ته‌مامکه‌ردا بن،
ئه‌گه‌ر.^(۱۴)

- ۱- نواندنا هه‌مان واتا یان هه‌مان ئه‌رکی ریزمانی بکه‌ت.
- ۲- د ده‌وروبه‌رین وه‌کله‌قدا نه‌بن، ژبه‌ر هندی شیوه‌یین: (ه‌ک) و (ک) و (که) و (ه‌که)... هتد، کو نواندنا مؤرفیما نیاسینی دکه‌ن، کو ئه‌قه د دابه‌شکرنه‌کا ته‌مامکه‌ردانه، به‌لی د ده‌وروبه‌رین جیاوازدا ب ده‌ستقه هاتینه.
- ئه‌قجال قیری مؤرفین پابه‌ند ب ده‌وروبه‌رانقه دبه‌ ئه‌لومؤرفین هه‌مان مؤرفیمی.

پهراویر

- (۱) صباح رشید قادر، ۲۰۰۹، ۳۹.
- (۲) صباح رشید قادر، ۲۰۰۹، ۴۰.
- (۳) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۴۲.
- (۴) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۴۵.
- (۵) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۴۵-۴۶.
- (6) <http://every thing. Explained. Today/ Morpheme>.
- (7) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۴۶.
- (8) Stageberg.N.C,1981, 87.
- (9) Stageberg.N.C,1981, 88.
- (10) Stageberg.N.C,1981, 88.
- (۱۱) په‌یقا (ه‌ل‌ات) د بنه‌ره‌تدا ژ (ه‌ل+ه‌ات) دروست‌بوویه.
- (12) Stageberg.N.C,1981, 88.
- (13) Katamba,F,1993, 24-26.
- (14) Katamba,F,1993, 27 .

پىتىكا
چارى

ئىشروۋەكەرنە چەند زاراڧىن وئىشەسەسازى

1- مۇرڧۇڧۇنىم:

زاراڧى مۇرڧۇڧۇنىمى - Morphophoneme ب چەند رەنگىن ئىكجودا
ھاتىيە پىناسەكەرنە. ۋەكو:

۱- كرىستال دىنىت، كو مۇرڧۇڧۇنىم يەكەيەكا سەرەككە، كو بۇ شروۋەكەرنە
د ئاستى مۇرڧۇڧۇنىمىكىدا دەيتە نياسىن و باراپتر د ئاڧ كڧاناندا دەيتە دانان
و دياردكەت، كو ئىك ژ نىمۇنەيىن بكارھاتى، ئەۋژى جوداكەرنە د ئاڧەرا /f/
و /v/ دا، كو ب مۇرڧۇڧۇنىم دەيتە نياسىن، ۋەكو د نىمۇنەيىن ل خوارىدا.^(۱):

-Knife —> Knives.

۲- ماسىۋس دەربارەى مۇرڧۇڧۇنىمى دىڧىت: مۇرڧۇڧۇنىم يەكەيەكە، كو
ل سالىن سىھان ھاتىيە دارشتن بۇ رافەكەرنە دوىڧ ئىكھاتنان د وشەسەسازىدا.
ئەڧ دوىڧ ئىكھاتنە دووبارەدەيت، لى نە ب شىۋەكى مىكانزمى. بۇ نىمۇنە

پەيىقا (Knives) دەنگى /v/ ھەيە و پەيىقا (Knife) خودان دەنگى /f/ ە. دويىف ئىكھاتن دووبارە دىت، كو د پتر ژ پەيىقە كىدا ھەيە، لى ئەف دويىف ئىكھاتنە يا مىكانزى نىنە، بۇ را قە كرنا دويىف ئىكھاتنە ھەر وەكو پەيىقن (Knife) و (Loaf)، كو ھەر دوو پەيىقان ھەمان دوماھىك ب مۇرۇفۇننىما /f/ ھەيە، لى د حالەتتى كۆمكرنىدا ب /v/ دەيتە زاركرن. وەكو.^(۳)

-Knife —> Knife.

-Loaf —> Loafs

۳- خولى و مبارەك ب ئەفى رەنگى مۇرۇفۇننىمى پىناسە دكەن و دىيژن: فۇننىمەكە كو دەيتە ئالۇگۇر كرن ل گەل فۇننىمى دى د جەيىن وەكھە قدا و دبنە ئەلۇمۇر فۇننى مۇر فۇننىمى. وەكو /s/ د (books) كو بە رامبەرى /Z/ د (dogs) دا و ھەر دوو ك دبنە ئەلۇمۇر فۇننى مۇر فۇننىما كۆمكرنىنە.^(۳)

۴- د (معجم المصطلحات اللغوية) دا ھاتىيە، كو مۇرۇفۇننىم يەكە يەكا فۇنۇلۇژىيە، كو نواندنا ئەوى ب گەلەك ئەلۇمۇر فۇننى دەيتە كرن. بۇ نمۇونە مۇر فۇننىما مۇكرنى د عەرەبىيىدا، يەكە يەكا فۇنۇلۇژىيە و ئەلۇمۇر فۇننى ئەوى (ت) ە. ھەر وەسا مۇر فۇننىما كۆمكرنى (s) د زمانى ئىنگلىزىدا يەكە يەكا فۇنۇلۇژىيە و ژ ئەلۇمۇر فۇننى ئەوى (s) و (en) ن د نمۇونە يىن (horses) و (oxen) دا.

دىسان ئەف پىناسە ژى بۇ مۇرۇفۇننىمى ھاتىنە گوتن:

۵- مۇرۇفۇننىم: برىتيە ژ ئەوى گوھۇرىنا دەنگى ئەوا ب سەر مۇر فۇننىماندا دەيت، ئەقەژى زىدە تر بۇ سەنە ھىبوونا دركاندىيە.^(۴)

۶- مۇرۇفۇننىم: مۇرۇفۇننىم ھىمايەكە بۇ دويىف ئىكھاتنە دەنگى.

۷- مۇرۇفۇننىم: مۇرۇفۇننىم يەكە كا فۇنۇلۇژىيا رۇوتە، كو نواندنا دەنگىن بە رامبەر ئەلۇمۇر فۇننى جىاوازىن ئىك مۇر فۇننىمى رادو ەستىن دكەت. بۇ نمۇونە ھىمايى F چىدبىت بەيتە بكار ھىنان بۇ نواندنا ب دەستقە ھىنانا مۇرۇفۇننىمى

د دوو ئه لومفورفین په یوه ندى پیکه دا هه ین. وه کو F د (Leaf) دا، به لى د کومکر نى دا دبته V وه کو: (Leaves).

۸- موفوفونیم: موفوفونیم خودان هه بوونه کا فونولورثیه، کو هژماره ک ژ سیمایین بهرچاف هه نه، کو د نواندا موفیمیدا دهینه بکارهینان.^(۵)

۹- موفوفونیم بریتیه ژ((ئو موفیمه لى له شیوه لى فونیمیدا خوى نیشان ده دات، ((^(۶) نانکول قیرى موفوفونیم بریتیه ژئوى موفیم ب تنى ژ فونیمه کى پیکه هیت، ب واتایه کا دى ئو که رسته یین ب موفوفونیم دهینه نیاسین، دقیت د موفولورثیه موفیم ب و د فورمولورثیه موفیم ب. وه کو ئه فان چهند نمونه یین ل خوارى:

– (ت) دبته موفوفونیم، چونكى د فونولورثیه موفیمه کا نه بزوینه و د موفولورثیه دبته موفیم ریکه کفتنى بۆکه سى سیى تاك ل ده ما کارى رسته یى نه بوریت و دوماهیا بنیا تا کارى بزوین بیت. وه کو: (دخوت، دکه ت، ... و هتد).

– (ی) دبته موفوفونیم، چونكى د فونولورثیه موفیمه کا بزوینه و د موفولورثیه دبته موفیم ریکه کفتنى بۆکه سى دووى تاك، هه روه سا دبته موفیمه کا ره گه زى ژى. وه کو د ئه فى خشته یى ل خواریدا دیاردیت:

وه کو موفیم ریکه کفتنى	وه کو موفیم ره گه زى
– تو هاتى.	– ماموستای وانه شروقه کربوو.
– تو گه هشتى.	– کریکارى کارى خو ته مامکر
– تو بابه تى دخوینى.	– نازادى چیروک نفیسی.

(ا) دبته موفوفونیم، ژبه رکو د فونولورثیه موفیمه کا بزوینه و د موفولورثیه دبته پاشگره کى دارشتنى (م. ب. دارشتنى).

هه‌روه‌سا دبته مۆرفیمه‌کا ریزمانیا دانه‌پالی بۆره‌گه‌زی می (م. ره‌گه‌زی).

مۆرفیمه‌کا ریزمانیا دانه‌پالی بۆ ره‌گه‌زی می	وه‌کو مۆرفیمه‌کا به‌ندا پاشگر بۆ دارشتنی
– مامۆستایا من هات.	بنیات + پاشگری (۱)
– کچاکورد یا خه‌مخۆره.	– زان + ۱ = زانا
– ئەفینا مه‌ بۆ وه‌لاتی زۆره.	– دان + ۱ = دانا
– زۆردارییا دۆژمنان ل سهر مه‌ نه‌ما.	– توان + ۱ = توانا

2- مۆرفۆسینتاکس:

زانایین زمانی ب چهند شیوه‌یه‌کان پیناسه‌یا مۆرفۆسینتاکسی کریه، ل خواری دی هه‌ولده‌ین چهند پیناسه‌یه‌کا بۆ ئەفی دیاردیه‌ی به‌یین:

۱- کریستال ل دۆر پیناسه‌یا مۆرفۆسینتاکسی – Morphosyntax دبیزیت: مۆرفۆسینتاکس قه‌کۆلینی ل کاتیگۆرین ریزمانی یان ئەوان تایبه‌تمه‌ندیان دکه‌ت ئەوین پیقه‌ری ئەوان مفا وه‌رگرتن بیت ژ هه‌ر دوو ئاستین مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی. بۆ نمونه‌ کارتیگۆرا ژماری د ناهاندا دشیاندایه ب شیوه‌ی مۆرفۆلۆژی ده‌ربڕینی ژێ بکه‌ین. دیسان دشیاندایه ب شیوه‌ی سینتاکسی ده‌ربڕینی ژێ بکه‌ین (ب ریکا گونجانا ئەوی ل گهل کاری). ده‌م و که‌س و روین کاری نمونه‌ نه‌ بۆ کاتیگۆرین مۆرفۆسینتاکسی. (۷) د جهه‌کی دیدا کریستال دبیزیت: مۆرفۆسینتاکس زاراقه‌که د زمانفانییدا ئاماژه‌ی دده‌ته کاتیگۆرین ریزمانی یان تایبه‌تیین ریزمانی، کو پیقه‌رین گه‌ردانکرنا وشه‌سازی و پرسته‌سازی ل سهر هه‌قدوو پراکتیک دبن، هه‌روه‌کو د سالۆخکرنا سیمایین په‌یقاندا دیاردیت. بۆ نمونه ژماره د ناهاندا کاتیگۆره‌کا مۆرفۆسینتاکسیه،

كو ژئالىيى جىاوازى يان ھەقدىزىيا ژمارىقە كارىگەرىيى ل سەر پستەسازىيى دكەت (بىكەرى تاك پىدقى ب كارەكى تاك ھەيە) و ژئالىيەكى دىقە پىدقى ب گەردانكرنا وشەسازى ھەيە (بۇ نموونە زىدەكرنا مۇرفىما كۆمكرنى ل سەر ناقى).^(۸)

۲- ماسىۋس ل دۆر پىناسەيا مۇرفۇسىنتاكسى دىيژىت: ئەف ناكرنە بۇ ئەوان كاتىگۇران.^(۹)

دەيتە بكارەينان ئەوین رۆلى د مۇرفۇلۇژى و سىنتاكسىدا دگىرن.^(۱۰)

۳- فرانك نوفو ئەقى زاراقى د دوو خالاندا ددەتە دياركرن.^(۱۱)

۱- ياساين خرقەكرنا مۇرفىمان ئەوین سىنتاكس كونترول ل سەر دكەت ب خوقە دگىت.

ب - قەكۆلينا ياساين گرىداى ب پىكھاتا ناخخويا پەيقانقە ب خوقە دگىت. بۇ نموونە دقيرىدا پىكھاتەيەك چىدبىت ژلايى فۇرمىقە پەيقەك بىت، بەلى ژلايى واتايىقە رستەك بىت.

۴- بەعلەيەكى ل دۆر دياردەيا مۇرفۇسىنتاكسى دىيژىت: بابەتەكە ژ بابەتىن سىنتاكسى رادبىت ب كۆمكرنا سىماين مۇرفىمى و سىنتاكسى. بۇ نموونە ژمارە (تاكى، دووانى، كۆمكرن) ژ سىماين ئەوئى يىن مۇرفىمى يان مۇرفۇلۇژى ھەبوونا مۇرفىمىن تايىبەتن ب دووانى و كۆمىقە و سىماين ئەوئى يىن سىنتاكسى كارىگاريا ئەويە ل سەر شىوہيىن دى د پىكھاتى يان د سىنتاكسىدا.^(۱۲) (وہكو زىدەكرنا (ان) ل سەر ناقى د زمانى كوردىدا و كارىگەرىيا ئەوئى ل سەر شىوہيىن دى د پىكھاتا سىنتاكسىدا).

۵- تراسك ب ئەقى رەنگى مۇرفۇسىنتاكسى ددەتە پىناسەكرن: كو رىكخستن و ھاوتابوونا گونجاندا مۇرفىمىن فەرھەنگى و رىكخستنا كاتىگۇرىن ئەركى، كول دويىف ئەرك و حالەتىن ئەوان دىتە مۇرفۇسىنتاكس.^(۱۳)

۶- مبارەك مبارەك ب ئەقى رەنگى مۇرۇسۇنىتاكس دايە پىناسەكرن:
 مۇرۇسۇنىتاكس برىتىيە ژ وەسفىكرنا ياساين رىككەقتا مۇرفىمان بۇ
 دروستكرنا پەيقان، ھەروەسا رادىت ب وەسفىكرنا مۇرفىمىن رىزمانى.^(۱۴)
 ۷- مۇرۇسۇنىتاكس قەكۆلىنى ل كاتىگۆرىن رىزمانى يان يەكەين زمانى
 دكەت، ئەوین ھاوبەش د نافت ھەردو ئاستىن وشەسازى ورستەسازىدا.^(۱۵)
 ۸- د پىناسەيەكا دىدا ھاتىيە، كو مۇرۇسۇنىتاكس پىكھاتەكا ئالۇزا
 تىكچرژايە، كوب بەشدارىكرنا مۇرفىمىن وشەسازى و مۇرفىمىن رستەسازىي
 د پىكھاتەيەكا رستەسازىيىدا ب رىكا پەيوەندىين سىنتاكسى پىكقەگرىداينە،
 ئەف رستەيە ب رستەيەكا كورتكرى دھىتە نياسىن. بۇ نموونە پىكھاتەيەكا
 مۇرۇسۇنىتاكسى. وەكو (بردىمان) دشاندايە بۇ ئەقان مۇرفىمىن ل خوارى
 شروقتەبكەين:

برد: مۇرفىما وشەسازىيە.

م: مۇرفىما رستەسازىيە.

يان: مۇرفىما رستەسازىيە.^(۱۶)

ئەف زاراقتە ھەروەكو ژ نافتى ئەوى ديار، برىتىيە ژ ئەوان كەرەستەين
 ھەقىشك د نافتەرا مۇرۇلۇژىي (وشەسازى) و سىنتاكسى (رستەسازىي) دا ئە
 ف دياردەيە ب چەند شىوئەيەكان د زمانى كوردىدا ديار دىت ب تايەت ل
 دەما مۇرفىمى، ئەركەكى رىزمانى ھەبىت:

مۇرفىمىن رىزمانى باشتىن نموونەنە بۇ ئەقى خالى، كەواتە مۇرفىمىن
 رىزمانى دچنە دبن بابەتى مۇرۇسۇنىتاكسىيىدا، وەكو مۇرفىمىن رەگەزى و
 نياسىنى و نەنياسىنى و دانەپالىي و كۆمكرنى و دەمىن كارى و ... ھتد).
 ديسان ل دەما رستەك د قالبى پەيقيدا دھىتە دياركرن، ئەوژى دچىتە د نافت
 بابەتى مۇرۇسۇنىتاكسىدا، كوب نافتى (رستەين مۇرۇسۇنىتاكسى يان رستەين
 كورتكرى) دھىتە نافتكرن. وەكو:

- بىئىرى: تۆبىئىرە ئەۋى / ئەۋى.
- بەخدى: تۆبەرى خۇبدە ئەۋى / ئەۋى.
- سەحكى: تۆسەحكە ئەۋى / ئەۋى.
- دەبىردىم: ئەۋمى دەبىردى، (ى) بىكەر، (م) بەركار.
- دەيخۇم: مەن (ئەۋ) دەخۇم. مەن سىۋ دەخۇم، (ى) بەركار، (م) بىكەر.
- دىسان ھەقالناف و ھەقالكار و ناف و كار دىنە بابەتتە مۇرۇسسىناكىسى،
چونكى ئەف كاتىگۇرە ژلايى وشەسەسازى و رىستەسازىيە ژى فەكۇلەن ل سەر
دەيتە كرن.

3- ئەلۇمۇرف:

ھاسىپىلماس و سىمس سەبارەت پىناسەيا ئەلۇمۇرفى دىيىت: ل دەمى
دوۋ مۇرفىمان يان پىر ھەمان و اتا ھەبىت و ل دويىف ژىنگە ھىن تايەت بەيئە
بىكار ھىنان ئەۋ دى ب ناقى ئەلۇمۇرف ھىنە ناكىرن.^(۱۷)

ساتگىيىرگ د ديار كىرنا تىگە ھى ئەلۇمۇرفىدا دىيىت: ئەلۇمۇرف ئەۋە كو
دوۋ شىۋەيان يان پىر ھەمان و اتا ھەبىن و بۇئىك مۇرفىمى بىزىرن.^(۱۸)

لايىر د پىناسەكرنا ئەلۇمۇرفىدا دىيىت: ئەلۇمۇرف بىرىتتە ژ فەگۇرپىن
فۇنۇلۇژىيىن بەرچاى بۇ ھەمان مۇرفىمى. ئانكو دقۇرىدا تارادەيەك وەكەفەفى
د دەنگاندا ھەيە، بەلى ھەفچەشەن نىن، لى ئەۋ شىۋەيىن جىاواز د ھەمان و اتا
يان ئەركىدا بەشدارن.^(۱۹) وەكو ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما كۆمكىرنى. وەكو (نە، نا، مە).
مبارەك مبارەك دىيىت: ئەلۇمۇرف ناكىرنە دەيتە دانان ل سەر شىۋەيىن
جىاوازيىن مۇرفىمى، ل دەمى د دەۋرۋەيىن جىاوازا د ب دەستقە دەيت.^(۲۰)
ھەر وەكو مە ديار كىرى، ئەلۇمۇرف شىۋەيىن جىاوازا بۇ مۇرفىمى و ئەفە د
ھەمى جۇرپىن مۇرفىماندا دەردكە قىت. وەكو:

- د مۆرفىما فەرھەنگىدا. ۋەكو: (فەرمانگەھ) ژ (فرمان) ى ھاتىيە.

- د مۆرفىما بىياتىدا. ۋەكو: (گوتن) ژ (بىژ) ھاتىيە.

- د مۆرفىما دارشتىدا. ۋەكو: ((دابەشبوونى (-كار)، (-كەر)، (-زان) ... لە دروستکردنى ناوى بکەردا لە ژيړکارى ئەو وشانەدان کە لە گەلیدا کو دەبنە ۋە و (لېكسىمەکان)، واتە، وشەکان خۆيان بپار دەدەن کام لەم ئەلومۆرفانە ھەلبژيړن ۋەك لەم نمونانەى خوارە ۋەدا دەردەكەوى)).^(۲۱)

- د مۆرفىمىن رېزمانىدا. ۋەكو: مۆرفىمىن نەريکرنى: (نە، نا، مە).

گەلەك جوړيږن ئەلومۆرفان ھەنە، كو ئەلومۆرفيږن سەربارن (اضافىە)، چونكى ۋەكو پېشگر و پاشگران ل سەرپەيڤا سەرەكى دەينە زيډەكرن. ۋەكو (ئەلومۆرفيږن فونولوزى، شيوەزارى... ھتد)، لى جوړەكى دىيى ئەلومۆرفى ھەيە، كو ب ناڤى ئەلومۆرفيږن گوھورى دەيتە نافكرن، كو دڤيړيدا ئەلومۆرف دەينە ئالوگوركرن ل جھى بهيتە زيډەكرن.^(۲۲) كول جھى ئەوى دى ب دريژى بەحس كەين.

ئەلومۆرف ژ ئەنجامى چەند ھۆكاران دروستدبن، ئەفجا چ ژبەر ھۆكارى فونولوزى بيت يان مۆرفولوجى بيت يان رېزمانى بيت و ھندەك جارن ژ ئەنجامى ھۆكارى ميژووييە، كو ب سەرڤەچوونا دەمى شيوەكى دى بۆ مۆرفىمى پەيدادبيت و د پتريا حالەتاندا ئەلومۆرف ژ پيخەمەت ئاسانبوونا زاركرنى دروستدبن.

ھاسپىلماس و سىمس ديژن ل دەمى شيوەيږن ئەلومۆرفيږن زمانى دەينە ۋەسفكرن، تشەكى دى ھەيە، كو گرنگيا خو ھەيە، ئەوژى مەرجى ئەلومۆرفيږن يان گونجانەنە، ئانكو ئەو مەرجى كو ب رېكا ئەوى ئەلومۆرفيږن جياواز دەينە ھەلبژارتن. ئەلومۆرفيږن فونولوزى ب شيوەكى گشتى مەرجى فونولوزى ھەيە و ئەفەژى ئەوى چەندى دگەھينيت، كو ژينگەھا فونولوزى ھەلبژارتنا ئەلومۆرفى دياردكەت.^(۲۳)

د مەرجى فەرھەنگىدا (لېكسىكىدا) ئەوۋە كو بۇ ھەلېزارىتا ھەقشۈۋەيى
 ئەلۇمۇرفى پىشتەستىن ب تايىبەتمەندىيىن دىيىن بىنەرەتى دەيتە كرن. (۲۴) ئانكو
 ل قىرى پەيف بىرىرى ددەت كاكيژ ئەلۇمۇرفى ۋەربىگىرىت. ۋەكو ئەلۇمۇرفىن
 مۇرفىما كۆمكىرىنى (ات، يىن، ھە، گەل):

{ات}	←	ئاغەۋات	* ئاغەھا.
{يىن}	←	كوران	* كورپات.
{گەل}	←	مى گەل	* مىيات.
{ھە/ھا}	←	ھزارەھا/ھزارھا	* ھزارگەل (۲۵).

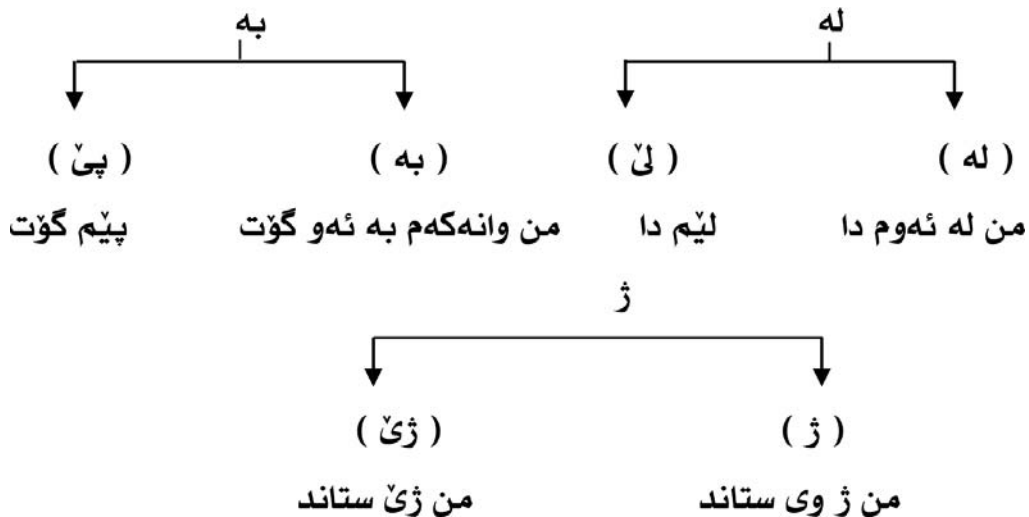
د مەرجى فەرھەنگىدا ھەلېزارىتا ئەلۇمۇرفى ژ چ ياسايىن گىشتى ناھىيە
 دارىشتىن ۋ ئەفە ب شىۋەكى تەكەكەسى دەيتە فىربوون، كا ھەر پەيشەك چ
 ۋەردىگىرىت. ھەر ۋەكو د نىمۇنەيىن ل سەرىدا دىاردىيىت. ئانكو دقۇرىدا
 ھەلېزارىتا ئەلۇمۇرفى پىشت بەستىن ب يەكەيا فەرھەنگىيا تاك دەيتە كرن، نەكو
 ياسايىيەكى گىشتى. (۲۶)

د مەرجى مۇرفۇلۇزىدا پىشتەستىن ب ژىنگەھا مۇرفۇلۇزى دەيتە كرن،
 ل دەمى ئەلۇمۇرف دەيتە ھەلېزارىتن. (۲۷) بۇ نىمۇنە د كارى دەمى نەۋىيى
 رەگەھاندندا رېك دەيتە دان، مۇرفىما (د) بەيتە ۋەرگىرتن ۋ رېك ناھىيە دان
 (دى) يا دەمى داھاتى بەيت، چۈنكى ئەفە ل گەل كارى دەمى دەيت
 بىكار دەيت. ب ئەفە چەندى ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما دەمى كارى ل دويىف
 ژىنگەھا مۇرفۇلۇزى دەيتە ھەلېزارىتن.

مۆرفىما (ەكە) پىكى بۆمۆرفىما كۆمكرنى (ان) خۆشەكەت و پىكى ل ەمى
 ئەلۆمۆرفىن دىيىن مۆرفىما كۆمكرنى دگرىت. ب ئەفى رەنگى ل خوارى^(۳۱):
 - باخ باخەكە باخەكان * باخەكات.
 - ميوە ميوەكە ميوەكان * ميوەكەهات.

ج - ئەلۆمۆرفىن پىزمانى:
 ئەو ئەلۆمۆرفىن، كۆكەقنە ل ژىركارىگە رىيا ھۆكارى پىزمانى، ەروەكود
 ەندەك ئامرازىن پەيوەندىدا ديار دىن. ەكو^(۳۲):
 (لە = لى)، (بە = پى)، (ژ = ژى)
 - ئەو وانەى بە من گوت = ئەو وانەى پىم گوت
 - من ژ ئەوى ەرگرت = من ژى ەرگرت.

ئەلۆمۆرفىن ئامرازى پەيوەندىيى:

د - ئەلۇمۇرفىن شىۋەزارى:

ئەو ئەلۇمۇرفن ئەوین ژ ئەنجامى شىۋەزارەكى يان دىالېكتەكى يان
گۆقەرەكى (دەقۇك) پەيدا دىن.
ب واتايەكا دى ئەو ئەلۇمۇرفن ئەوین شىۋەيى ئەوان ژ دىالېتەكى بۇ
دىالېكتەكا دى يان دەقۇكەكى بۇ دەقۇكەكا دى ژىكجودا دىن، ۋەكو:

دى يان دەقۇكەكى بۇ دەقۇكەكا دى ژىكجودا دىن، ۋەكو:

ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما بورييى دوور: -
بوو = ھاتبوو
بى = ھاتبى

يان ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما دووبارەكرى: -
دوۋ = ھاتەۋە
دەفە = ھاتەفە

ھ - ئەلۇمۇرفىن جەگرتى - Replative:

د ئەقى جۆرى ئەلۇمۇرفىدا مۇرفىم جەي مۇرفىمى دگريت و ئەو مۇرفىم
دبە ئەلۇمۇرف. بۇ نموونە (i) د پەيىقا (sing) دەيتە گوھۆرىن بۇ (æ) د پەيىقا (sang)
دا، كو ئەفە ئەلۇمۇرفن بۇ (D pt-)، كو ئەفەژى فەگەرەنە بۇ دەمى بوارى. (۳۳)
بۇ نموونە د زمانى كوردیدا (يىت) و (ات) دوو ئەلۇمۇرفىن مۇرفىما
رېككەقتى بۇكەسى سى تاك، كول دويىف بىياتى كارى جەي ئىكو دوو
دگرن.

و- ئەلۇمۇرڧىن پېشېنىكىرى-Predictable allomorph:

د ئەف جۆرى ئەلۇمۇرڧىدا دىياندايە ب تەمامى ئەم پېشېنىيا ئەوى جھى بىكەين، ئەوین ھەمى گوھۆرپن تىدا پەيداىەن و ئەقەزى زىدەتر پىشتەستى ب ژىنگەھا فۆنۆلۆزى دكەت.^(۳۴) وەكو ئەلۇمۇرڧىن مۇرڧىما نەنىاسىنى، كو مۇرڧىما نەنىاسىنى دىتە (ەك) ئەگەر ناڧ ب فۆنىمەكا نەزىوین دوماھىك ھاتىت. وەكو: زەلامەك، كورەك، ئافرەتەك... ھتد، لى مۇرڧىما نەنىاسىنى دىتە (يەك) ئەگەر ناڧ ب زىوینى دوماھىك ھاتىت. وەكو: مامۇستايەك، ئاغايەك، رويقىيەك، چەقۇيەك... ھتد.

س- ئەلۇمۇرڧىن نەپشېنىكىرى يان پېشېنىكىرنا بەشى:

ھەمى ئەلۇمۇرڧ پىقەرى (قىاسى) نىن. بۇ نمونە د زمانى ئىنگلىزىدا ھەمى كار ب رېكا (ed) نابنە رابردوو. وەكو.^(۳۵):

- burn ———> burnt.
- keep ———> kept.
- hit ———> hit.
- feel ———> felt.

د زمانى كوردىژىدا ھەمى ناڧ ب رېكا مۇرڧىمىن دياركىرى يىن بچويىككىرنى نابنە ناڧىن بچويىكىرى. وەكو:

- ئىسماعىل ———< سىمى.
- مەھمەد ———< ھەمە.
- ئىبراھىم ———< ئىيو، ئىبى، بلە.

ئانكول قىرى بۇ مە ديارىت، كو شىوہى پىقەرى و شىوہى نەپقەرى ھەيە و دىياندايە ھەر دووكان ب ئەلۇمۇرڧىن مۇرڧىما بچويىككىرنى بەھمىر،

كو شيوهي پيڭھەرى، كوب رېكا چەند مۆرفىمەكان دياردېت. وەكو: ۆك، ك، چە، يە... ھتد ويى دى يا پيڭھەرى نىنە، ئانكول دويڧ چ ياسايان ناچىت، وەكو د نمونەين ل سەريدا دياردېت.

ح- ئەلۇمۇرفىن ھەقىيەتەيى - supplative:

د قىرىدا مۆرفىمى ئەو ئەلۇمۇرف ھەنە، كو وەكھەقى د شيوهي ئەواندا نىنە و دبنە دوو جۆر:

۱- ئەلۇمۇرفىن خودان ھەقىيەتەيى كىم: دقىرىدا وەكھەقىيە كىم ھەيە، بەلى ناپىت ئەقان ياسايان ل دويڧ قۇتۇلۇڭىيى سالۇخبكەين. وەكو: (ھات، دەيت).

۲- ئەلۇمۇرفىن خودان ھەقىيەتەيى كەلەك: د ئەقى جۆريدا چ وەكھەقى د شيوهي ئەلۇمۇرفاندا نىنە. (۳۶)

بۇ نمونە د زمانى كوردىدا (ھەر) و (چ) دوو ئەلۇمۇرفىن مۆرفىما (چوون) ن، كو (ھەر) بىنا تە دكارى (ھەرە) دا و (چ) بىنا تە دكارىن (دچىت) و (چو) دا.

4- مۆرفۇقۇتۇلۇڭى (قۇتۇمۇر قۇلۇڭى، مۆرفۇقۇتۇمىك - مۆرفۇقۇتۇمىكس):

تىگەھى ئەقى دياردى ئەو تە ماشەي پىكھاتا دەنگىيا مۆرفىمان دكەت، رادىت ب شۇقەكرن و پوھنكرنا شيوهي دەنگى ئەوين د مۆرفىماندا پەيدا دبن، ل دويڧ ئەوى جەي تىدا بكار دەيت. (۳۷) (گوھورىنا دەنگان دچىتە دبن ئەقى دياردىدا).

د (معجم اللسانيات الحديثة) دا ھاتىيە، كو زارافى مۆرفۇقۇتۇلۇڭى قەكۈلىنى ل پىكھاتا قۇنىمىيا يەكەين وشەسازى يان مۆرفىمى دكەت و ئەو

زىدەھى يان گوھۆرپىن دەنگىيىن جياواز د شىوھىي مۆرفىمىدا ب خۇقە دگرىت و ئەف زاراقە ھەولا قەكۆلىنا شىرۇقەكرن و سالۇخكرنا ب سەر مۆرفىماندا دەيت دكەت ژئالىي گوھۆرىنا دەنگىقە، ئەوژى ل دويىف ئەوى ژىنگەھا تىدا بكار دەيت. (۳۸)

كرىستال سەبارەت ديار دەيا مۆرفۇفۇتۇلۇژىي دىژىت: مۆرفۇفۇتۇلۇژى لقەكە ژ زمانقانىيى كو قەكۆلىنى ل شىرۇقەكرنا ھۆكارىن فۇتۇلۇژى يان رىژمانى دكەت، ئەوین ب دياركرنا شىوھىي فۇنىمان رادىن و ديار دكەت، كو مۆرفۇفۇتۇلۇژى ب مۆرفۇفۇنىمك و مۆرفۇفۇنىمكس ژى دەيتە نياسىن و يەكا بنەرەتى ئەوا ب ئەقان شىرۇقەكرنا رادىت ئەوژى مۆرفۇفۇنىمە. (۳۹) ديسان كرىستال د جەھكى دىدا دىژىت: مۆرفۇفۇنىمك لقەكە ژ زمانقانىيى ئامازەيى ددەتە شىرۇقەكرن و پۆلىنكرنا ھۆكارىن فۇتۇلۇژى ئەوین كارىگەرىيى ل سەر پەيداكرنا مۆرفىمان دكەت يان ھۆكارىن رىژمانى ئەوین كارىگەرىيى ل سەر پەيداكرنا فۇنىمان دكەت. د تەقلىدا ئەورۇپىدا زىدەتر زاراقى مۆرفۇتۇلۇژى دەيتە بكار ھىنان و د تەقلىدا ئەمرىكىدا زىدەتر زاراقى مۆرفۇفۇنىمك دەيتە بكار ھىنان. (۴۰)

فرانك نوفو دىژىت: زمانقانىي رۇسى نىكولای تروپاتسكوى ب رىكا زاراقى مۆرفۇفۇتۇلۇژى لايەنەك ژ سالۇخكرنى دياركر، كو گرنگىيى ب قەكۆلىنا فۇنىمان ددەت، ژ رەخى پەيوەندىيا ئەوى ب مۆرفىمىن سىنتاكسىقە يان قەكۆلىنا دويىف ئىك ھاتنا فۇنىمىن خودان مەبەستىن مۆرفىمى ھەين. ژ ئەقى رۋانگەھىقە قەكۆلىنا مۆرفۇفۇتۇلۇژى ھەولا شىرۇقەكرنا پىكھاتا دەنگىيا پەيشان و ئالوگۇرپىن خىرۇقەبووین فۇنىمان ددەت، ئەوژى د ناف پەيشاندا و رەنگقەداناگەشەكرنا ئەوى د ناف وشەسەسازىيا زمانەكىدا ديار دكەت. (۴۱)

بەعلەبەكى ل دۇر ديار دەيا مۆرفۇفۇتۇلۇژى دىژىت: ئەقە قەكۆلىنى ل پەيوەندىيا د ناقبەرا مۆرفۇلۇژى و فۇتۇلۇژىيىدا دكەت. وەكو ئەوان گوھۆرپىن

فۇنۇلۇزى (دەنگى) ئەوين ژئەنجامى گۇھۇرپىنا پەيى ژ حالە تەكى بۇ حالە تەكى دى رويددەت. وەكوژ تاكىيى بۇكۇمى يان ژ نىر بۇمى... ھتد. (۴۲)

مبارەك مبارەك ب ئەقى رەنگى بەحسى مۇرۇفۇنۇلۇزىيى دكەت و دىژىت: مۇرۇفۇنۇلۇزى ئەو زانستەيە ئەوى فەكۇلىنى ل پىكھاتا دەنگىيا مۇرۇفۇمىمان دەوروبەرىن زامانىيىن جىاوازدا دكەت. (۴۳)

ھاسپىلماس و سىمس ب درىژى بەحسى دىاردەيا مۇرۇفۇنۇلۇزى دكەن و دىژن: مۇرۇفۇمىمان شىوہيىن فۇنۇلۇزىيىن جىاواز ھەنە، كۇپشتەستى ل سەر ئەوى ژىنگەھى دكەن، ئەوا مۇرۇفۇمىمان تىدا. بۇ نمۇونە د زامانى ئىنگىلىزىدا قەدى پەيىقا (Leaf) د تاكىدا ب ئەقى شىوہى دەيىتە زاركرن (Lif) و دكۇمىدا دىيەتە (Li:v). ئەقجا شىوہيىن (Lif) و (Li:v) دىنە شىوہيىن ئەلۇمۇرۇفۇنۇلۇزى، ئانكۇ ئەو ھەمان واتايى ھلدگرن، بەلى شىوہيى ئەوان جىاوازە، كۇ ئەقەژى بەرۇقارژى ئەلۇمۇرۇفۇنۇلۇزىيى ھەقشىوہنە، كۇ ژلايى فۇنۇلۇزىيىقە جىاوازان. (۴۴)

ئەو دىژن: ئەلۇمۇرۇفۇنۇلۇزى گەلەك گرنگن، ژبەركۇ ئەو خالا ناڧىرە د ناڧىرە پىكھاتا مۇرۇفۇلۇزى و فۇنۇلۇزىدا. دىسان ئەو بەحسى جۇرىن (ل دويىف ئىك ھاتى - Alternations) دكەن و دىژن پەيۈەندى د ناڧىرە جۇرىن ئەلۇمۇرۇفۇنۇلۇزىدا دىيەتە ل دويىف ئىك ھاتن و ئەقە دىنە دوو جۇر. (۴۵):

أ- ل دويىف ئىك ھاتنا ئوتۇماتىكى: دڧىرىدا ب شىوہيى ئوتۇماتىكى دپەيىدا زاركرنەك پەيدادىت، ئەوژى زىدەتر ژ ئەنجامى كارىگەرىيا دەنگايە ل سەر ئىك و زىدەتر بۇ ئاسانكرنا زاركرنىيە. بۇ نمۇونە: د شىوہىزارى كەركۇوكىدا، /ل/ دەيىتە گۇھۇرپىن بۇ /ر/ ئەوژى ل دەمى پىشتى بزويىنى دەيىت. وەكو:

- مال — مار.

- خال — خار.

ھەروەسال دەمى فۇنىما /ب/اگر دكەقەيتە پىش يان پاش فۇنىما /چ/اكر،

ب فۇنىما /پ/ اکپ دەيتە درکاندن، وەکول خواری دیاردیت:

- بچیک ————— بچیک.

- چبک ————— چبک.

دیسان (ت) و (س) و (پ) و (ز) و (ل) و (د) دەمی دکەفنه بەری یان پشتی
و ب تایبەتی بەری ئەفان بزوینان/بزۆکە- /i/ ، /ۆ/ ، /ە/ ، /ا/ ھندەك جاراند
ھندەك پەیفاندا و نە وەکوئیک دگوفەرین دیالیکتا سەریدا قەلە و دبن. وەکو:

۱- دەنگی [د~]: د~اس، د~هۆل، د~ۆل... ھتە. (۴۶)

۲- دەنگی [ت~]: ت~پت، ت~ۆپ، ت~ۆفک، ت~ەفر، ت~ا، مت..

۳- دەنگی [س~]: س~ەد، س~ۆف، س~ۆر، س~اھی، س~ۆت...

ھتە.

۴- دەنگی [پ~]: پ~ت، پ~ۆر، پ~ەنیر، پ~اس... ھتە.

۵- دەنگی [ز~]: ز~ۆردار، ز~ەلال، ز~ەلام... ھتە.

۶- دەنگی [ل~]: ل~ال، مال~، خال~، ... ھتە.

ب- ل دویف ئیک ھاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژی: دقیریدا گوھۆرین د دەنگیدا
پەیدا دیت، ل دەمی مۆرفیمەك ل سەر مۆرفیمەكا دی دەيتە زیدەکر. وەکو:

- ھەشت+دە ————— ھەژدە ((ش) بوویە (ژ)).

- ھەفت+دە ————— ھەقدە ((ف) بوویە (ڤ)).

ل خواری دی ھەولەین جوداھیی د ناڤەرا ل دویف ئیک ھاتنا
ئوتوماتیکی ول دویف ئیک ھاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژیدا بکەین:

۱- د دویف ھاتنا ئوتوماتیکیدا، ئەو مەرجی دبیتە ئەگەری پەیدا بوونا ئەفی

دیاردەیی پابەندە ب مەرجی فۆتۆلۆژی، لی د دویف ھاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژیدا،

ب شیوەکی بەشی مەرجدارە ب ئالیی مۆرفۆلۆژی ھە یان مەرجدارە ب پەخی

فەرھەنگی.

۲- د دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکیدا ژ ئالیی ده‌نگیغه هه‌فگرتنه‌ک د گوهورپنا ده‌نگیدا هه‌یه و ده‌نگ کاریکه‌ریی دکهن و گوهورپن تشته‌کی سروشتیه، لی د دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژیدا چیدبیت هه‌فگرتن ژ لایی ده‌نگیغه هه‌بیت و ژ نه‌جامی زیده‌هیان چیدبیت به‌رزه‌بوون یان ژناقچوون په‌یدابیت.

۳- د دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکیدا گوهورپن د ده‌نگیدا ب تنی د ئیک سیمایدا، لی د دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژیدا چیدبیت گوهورپن یا گشتی بیت.

۴- دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکی ده‌یته به‌ره‌مه‌هینان ژ نه‌جامی کۆت و به‌ندین ل سهر پرۆسه‌یا زارکرنی هه‌ین، کو نه‌فه‌ژی بۆ هه‌می ژینگه‌هان یا دروسته، به‌لی دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژی یا به‌نده ب ژینگه‌ها دارشتیغه، نه‌وژی ل ده‌می دوو مۆرفیم یان دوو برگه‌ دگه‌هنه‌ ئیک.

۵- پرۆسه‌یا ئوتوماتیکی ب شیوه‌کی گشتی ل سهر په‌یقین خواستی و ناقین بیگانه ده‌یته په‌یره‌وه‌کرن، هه‌روه‌سا د په‌یقین ره‌سه‌نین زمانیریدا هه‌یه، لی پرۆسه‌یان دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژی د په‌یقین خواستیدا نینه یان پیدقی نینه تیدا هه‌بیت.

۶- دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکی د شیوازی ئاخفتنیدا یا هه‌ستیار و هه‌ساسه، لی دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژی گه‌له‌ک گرنگیا خو د شیوازی ئاخفتنیدا نینه.

۷- دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکی یا مه‌رج نینه کو ب ئاستی په‌یقیه یا پا به‌ند بیت، ئانکو چیدبیت سهر سنووری په‌یقاندا ده‌ربازبیت و دروستبیت، (ئه‌ز ژ میژا هاتم ————— > ئه‌س شمیژا هاتم)، لی دویف ئیک هاتنا مۆرفوفۆتۆلۆژی ب شیوه‌کی گشتی یا پا به‌نده ب ئاستی په‌یقیه.

۸- د دویف ئیک هاتنا ئوتوماتیکیدا، چیدبیت گوهورپن د ده‌نگیدا ل

جەھەكى رويىدەت و د ھندەك بارودۇخىن دىدا نەھىتە دىتن، لى گۇھۇپىن د دويىف ئىك ھاتتا مۇرۇفۇفۇنۇلۇزىدا زىدەتر و ل پترىا جھان رويىدەت.

5- مۇرۇف:

– يېناسەيا مۇرۇف:

– مۇرۇف: مۇرۇف Morph- برىتتىە ژ شىوہ يان ويئەيى مۇرۇفمى چ ب دەنگى يان ب نقيسىن بىت؛ ئانكو يەكەيا بچويكا نواندنا مۇرۇفمى دكەت. چىدبىت ئىك مۇرۇفمى ئىك مۇرۇف ھەبىت و چىدبىت چەند مۇرۇفەك ھەبن، وەكود ئەلۇمۇرۇفاندا ديارىدبىت. (۴۷)

۲- مۇرۇف: مۇرۇف شىوہكى فیزیكىيە بۇ مۇرۇفمى، كو چىدبىت دەنگەك بىت يان ژنجىرىەك بىت ژ دەنگان. (۴۸)

۳- مۇرۇف: ئەفە برىتتىە ژ شىوہيى يان جىبەجىكرنا مۇرۇفيمان د تىكستىن ئاخىتتىدا. (۴۹)

۴- مۇرۇف: مۇرۇف بچويكتىن يەكەيا زمانىيا راستەقىنەيا خودان واتايە و دشىاندا نىنە بۇ يەكەيىن واتادارىن بچويكتىر بھىتە دابەشكرن. ئەف يەكە يان ژ فۇنىمەكى يان پترىيىكەھىت يان ژ برگەيەكى يان پتر. (۵۰)

۵- مۇرۇف: مۇرۇف فۇرمى مۇرۇفمىيە ئانكو فۇرمەكى فیزیكىيە نواندنا مۇرۇفمى دكەت.

۶- مۇرۇف: مۇرۇف نواندنا مۇرۇفمى دكەت، ب رىكا دەنگان.

– مۇرۇفا سفر (Ø) و مۇرۇفا بۇتس:

۱- مۇرۇفا سفر – Zerow morph :

ئەف مۇرۇفە د زمانى ئىنگلىزىدا ژبلى زاراقى (Zerow) بۇ ئەفى جورى مۇرۇفى، ھەروەسا زاراقى (Null) ژى بۇ دەھىتە بكارھىنان. ئەف جورى مۇرۇفان

هندەك واتا يان نافەرۆكه‌كا واتايى هه‌يه، به‌لى چ شيوه‌يى فۆتۆلۆجى نينه،
ئەف جۆرى مۆرفى د شياندا نينه ژلايى ئاخشتنكه‌رى زمانىقه به‌يته زاركرن. د
زمانقانىدا نيشانا(Ø) بۆ مۆرفا سفر ده‌يته بكاره‌يان.^(۵۱)
ئەف مۆرفه ژلايى فۆتۆلۆجىقه چ فۆنيم بۆ نين، به‌لى ئەركى مۆرفى
جيه‌جيدكه‌ت.

ئەو مۆرفه، كو ئەرك هه‌بيت، به‌لى شيوه نه‌بيت. كريستال ل دۆر پيناسه‌يا
مۆرفا سفر دبىژيت: مۆرفا سفر، ئەو مۆرفه ئەوا شيوه نه‌بيت، به‌لى ئەرك
هه‌بيت. بۆ نموونه ئەف مۆرفه هندەك جارن بۆ چاره‌سەريا ئالوگۆركرنا
تاك و كۆمى د نافاندا ده‌يته بكاره‌يان. وه‌كو په‌يقا (sheep).^(۵۲) كو دقيردا چ
گوهورپن د شيوه‌يدا روينه‌داينه به‌يته گوتن^(۵۳). ماسيۆس هه‌ر د ئەفى بواري‌دا
دبىژيت: مۆرفا سفر ئەوه‌كو چ شيوه نه‌بيت. ئەفه هندەك جارن دبىته ئەلۆمۆرفا
مۆرفيمي، ل دەمى ئەلۆمۆرفه‌كا فعلييا تايه‌ت نه‌بيت. بۆ نموونه (three sheep)
ناف ل قيرى يى كۆمه، به‌رۆقارى ناڤين (cats) و (horses)، كو نيشانا كۆمى
هه‌نه، لى ئەگه‌ر ته‌ماشى ناڤى (sheep) بكه‌ين، كول دوماهيكه‌ ئەوى چ شيوه
بۆكۆمكرنى نين، كو ئەفه دبىته ئەلۆمۆرفا مۆرفيما كۆمكرنى.^(۵۴) فرانك پالمه‌ر
دەرباره‌ى مۆرفا سفر ب ئەلۆمۆرفا سفر نافدكه‌ت و دبىژيت: ئەفه ئەوه‌ل
دەمى د هندەك نموونه‌ياندا شيوه‌يه‌كى (مۆرفه‌كا) ئەوى دەرنه‌كه‌ڤيت. وه‌كو
نه‌بوونا نيشانه‌يا رابردوو دكارى (hit) دا. هه‌روه‌سا په‌يقا (cat) ئەلۆمۆرفا سفر
د تاكبيدا هه‌يه. هه‌روه‌سا په‌يقا (sheep) ئەلۆمۆرفا سفر د كۆمكرنىدا هه‌يه.^(۵۵)
شه‌حاته‌ دەرباره‌ى مۆرفا سفر دبىژيت: هندەك زمانقان ب ناڤى مۆرفيما سفر
نافدكه‌ن يان ب ئەلۆمۆرفا سفر و ئەو دبىژيت ئەفه ئەلۆمۆرفين سفر ب خوڤه
دگريت، كو تيدا د شياندا نينه جوداهى د نافه‌را تاكى و كۆميدا يان شيوه‌كى و
شيوه‌كى ديدا به‌يته كرن. وه‌كو (sheep) د هه‌مان دەمدا بۆ تاك و كۆمى ده‌يت.
هه‌روه‌سا: hit, cut, cast د دەمى بوريدا و هوكت دبىژيته ئەلۆمۆرفا سفر يان

مۆرفا سفر، مۆرفا ئەرکی و مەبەستا ئەوی پى ئەو، کو ئەقە ب دوو ئەرکان رادبیت، ژبەرکو ئەو مۆرف دوو واتاين جودا دگەهینیت، بییکوگوهورپن ب سەرشیوه‌یی دەنگی و نقيسینیدا بهیت.^(۵۶)

مۆرفا سفر چەند تايه‌تمەندیه‌ك هەنە. وه‌كو:

۱- مۆرفا سفر شیوه‌ نینه، به‌لی ئەرك و واتا هەیه.

۲- مۆرفا سفر د نafh میشکیدا مۆرفیمه‌ك به‌رامبه‌ری ئەوی هەیه یان مۆرفیمه‌ك نواندنا ئەوی دكه‌ت.

۳- مۆرفا سفر ئاریشه وگرفتار بۆ مۆرفی پەیدا دكه‌ت.

۴- مۆرفا سفر ئەلۆمۆرفه‌كه بۆ مۆرفیمه‌كی، ئانكو دهنده‌ك حاله‌تاندا دبیته سفر. وه‌كو كاری (بوو) دهنده‌ك حاله‌ت یان پیکهاتین خودا دبیته سفر. وه‌كو: - ئەزكورد (Ø) م.

۵- ل دەمی ئەف مۆرفه د نafh قالبی پەیقیدا دهیت، دبیته ئەگەر ژماره‌یا مۆرفان ژ مۆرفیمین د نafh پەیقیدا دهین کیترین. وه‌كو:

- هات: ها+ت+Ø. (جهناقی لكاو ل گهل دەمی بوری بۆكه‌سی سیی تاك سفره، ئانكول قیری هژمارا مۆرفیمان (۳) نه، به‌لی هژمارا مۆرفان (۲) نه، چونکی مۆرفه‌ك بوویه سفر).

۶- باراپتر مۆرفیمین به‌ند دبنه مۆرفین سفر.

۷- مۆرفین سفر وه‌كو مۆرفین بۆش هژمارا ئەوان کیمن ب به‌راورد ل گهل مۆرفین دی د نafh سنووری مۆرفۆلۆژییدا.

۸- ئەف مۆرفه ژ لایی ئاخشتنکه‌رین زمانیشه ناهیته زارکرن، چونکی چ هه‌بوون بۆ نینه.

۹- مۆرفا سفر به‌روفاژی مۆرفا بۆش چیدبیت دوو ئەرکان د ئیک دەمدا بینیت. ل دەمی دشیاندا نه‌بیت جوداهی د ناچه‌را دوو شیوه‌یاندا بهیته‌کرن. وه‌كو د په‌یقا (sheep) دا دیاردبیت، کو تیدا دشیاندا نینه جوداهی د ناچه‌را

تاکی وکۆمیدا بهیته کرن.

د زمانی کوردیدا چەند نموونه‌یه‌ك بۆ ئەقی مۆرفی هه‌نه:

أ- کاری (بوو)، کو د هندهك پیکهاتین خودا دبیتە مۆرفا سفر، ئەوژی د دەماکاری نه‌بوریی نهۆدا، وه‌کو:

- نان بۆ نانه‌وا (Ø)، گوشت بۆ قه‌صاب (Ø).

- ئەز ئەندازیار (Ø) م.

ب- ئامرازی لیکدەر (گه‌هاندی) (کو، که): ئامرازی لیکدەر د لارسته‌یا دیارکه‌ریدا د شیاندایه د هندهك دۆخاندا ببیتە مۆرفا سفر. وه‌کو د ئەفان نموونه‌یاندا دیار دبیت:

- ئەو کتیبە ی، تۆ کریت، به‌سووده. (که = Ø). (٥٧)

- ئەو کتیب، ته‌کری، یا ب مفايه. (کو = Ø).

پیدفیه ئاماژه‌یی ب ئەوی چەندی بده‌ین، کو ئامرازین (کو، که)، ب دوو ئەرکان رادبیت:

١- ل جهی مۆرفیمه‌ك و په‌یفه‌كا دی د رسته‌یا لارسته‌دا ده‌یت د به‌شی پارسه‌ییدا و دبیتە جهناقی لیکدەر. وه‌کو:

- مامۆستا خه‌مخۆره.

- مامۆستا ئەرکی خو جیبه‌جیدکه‌ت.

لارسته: مامۆستا، کو ئەرکی خو جیبه‌جیدکه‌ت، خه‌مخۆره.

کو: ل جهی په‌یقا مامۆستا هات

- مامۆستا خه‌مخۆره.

- مامۆستا ئەرکی خو جیبه‌جیدکه‌ت.

لارسته: مامۆستا، که ئەرکی خو جیبه‌جیدکه‌ت، خه‌مخۆره.

(که: ل جهی په‌یقا مامۆستا هات)

٢- دبیتە ئامرازی لیکدەر، کو دوو رسته‌یان لیکدەت و جهی چ مۆرفیمین

دى ناگرىت. وەكو:

– سەردەكەوين، كە يەكبگرين.

– من زانى، كو ئەقرو ئەزموونا بىركارىيىيە.

ج- جەنقى رېككەقتى بۆكەسى سىيى تاك لگەل كارى بورى:

– ئەزھاتم. – ئەوھات Ø.

– تۆھاتى. – ئازادھات Ø.

– ئەوى ئەزخەلاتكرم. – من ئەوخەلاتكرم.

د- مۆرفىما كۆمكرن د ھندەك باراندا ئەلۆمۆرفە كا ئەوى دىيىتە مۆرفا

سفر. وەكو:

– ئاغا + ان.

– سەد ئاغا Ø.

پىدقىيە ل قىرى ئاماژەيى ب ئەوى چەندى بدەين، مۆرفا سفرىان بەتال
بەرۇقارنى پىناسەيا تەقلىدىيە بۆ مۆرفىمى، كو دىيىت: دقىت دەرپىن ژ
مۆرفىمى ب شىوہيى فۆنۆلۇجى بەيىتە كرن.

۲- مۆرفا بۆش – Empety morph:

مۆرفا بۆش (بەتال)، ئەو مۆرفە ئەوا شىوہ ھەي، بەلى ئەرك و واتا نىنە،
ھەبوونا شىوہيىن فىزىكى دگەلەك زماين جىھانىدا ھەيە، بەلى ئەرك و واتا
نىنە، بۆ نموونە:

د زمانى ئنگلىزىدا child+ (r) en روەك مۆرفە كا بۆش ھاتىيە بۆخۆشكرنى.
ب واتايە كا دى مۆرفا بۆش شىوہيى فۆنۆلۇجى يان پىكھاتا فىزىكى ھەيە،
بەلى چ ناقرۆكە كا واتايى نىنە، ئەقان مۆرفان شىوہ ھەيە، بەلى چ ئەرك نىن.

وهكو د ئه‌قان نمونونه‌ياندا ديارديت: (o) د په‌يڅا (speedometer) و (u) د په‌يڅا (factul) و (u) د په‌يڅا (sensual) دا ب مۆرفين بۆش ده‌ينه هژمارتن. (۵۸)

فرانك پالمهر سه‌باره‌ت مۆرfa بۆش دييژيت: هندەك جاران د زمانيدا هندەك كه‌ره‌ستين ده‌نگسازي ده‌ينه ديتن، كوب ههر حاله‌كي، ئه‌وب سه‌ر چ مۆرفيمه‌كيڅه نينن و چه‌مكي مۆرفيمي ب ته‌مامي سه‌ر پراكتيك نابيت، كو ئه‌فه ب مۆرfa بۆش يان به‌تال ده‌يته ناڅكرن. (۵۹)

كاتامبا دياردكه‌ت و دييژيت: هندەك جاران د زماناندا ره‌گه‌زين ئاڅاكرنا په‌يڅي هه‌نه، كوژ لايي ناڅه‌روكيڅه د بۆشن يان څالانه. ئه‌ف پيڅه‌ينين بۆش د زمانيدا ب مۆرفين بۆش يان به‌تال ده‌يته نياسين. (۶۰)

ب ديتنا كريستالي مۆرfa بۆش ئه‌و مۆرfe ئه‌وا شيوه هه‌بيت، به‌لي نواندنا چ مۆرفيمان ناكه‌ت. (۶۱)

مۆرfa بۆش (به‌تال) چه‌ند تايه‌تمه‌نديه‌ك هه‌نه. وه‌كو:

۱- مۆرfa بۆش شيوه هه‌يه، به‌لي ئه‌رك و واتا نينه.

۲- مۆرfa بۆش د ناڅ ميڅكيدا چ مۆرفيمه‌ك به‌رامبه‌ر نينه يان چ مۆرفيمه‌ك نواندنا ئه‌وي ناكه‌ت.

۳- مۆرfa بۆش ئاريشه وگرفتاتن بۆ مۆرفيمي پيدا دكه‌ت.

۴- مۆرfa بۆش زيده‌تر ئه‌ركه‌كي ده‌نگسازي دبينيت و باراپتر بۆ سڅكيا دركاندن يان بۆ پاراستنا ياساين بره‌گه‌يي ده‌ينه بكاره‌ينان و ههر ژبه‌ر ئه‌في چه‌ندي پيدا بوويه.

۵- ل ده‌مي ئه‌ف مۆرfe د ناڅ قالب ي پهيڅيدا ده‌يت، دبيتته ئه‌گه‌ر ژماره‌يا مۆرفان ژ مۆرفيمين د ناڅ پهيڅيدا ده‌ين زيده‌ترين. وه‌كو د ئه‌في نمونونه‌ييدا ديارديت:

مۆرفيم: بنياتي كاري + — + بوري + پيڅكه‌څتن.
مۆرف: ده‌رئوخ + س + ت + م.

۶- تیگه‌هی مۆرفیمی ل سهر پیره و نابیت و دشیاندا نین، بکهینه د بن کیش
جۆری مۆرفیماندا.

۷- هژمارا مۆرفین بۆش کیمن، ئەگەر ب هژمارا مۆرفین دی د ناف
مۆرفۆلۆژییدا بهینه بهراوردکرن.

۸- مۆرفا بۆش زیده‌تر ژ فۆنیمه‌کی یان دوو فۆنیمان پیکده‌یت، ل ده‌می د
ناف قالبی په‌ییدا ده‌ردکه‌فن.

د زمانی کوردیدا مۆرفا بۆش دگه‌له‌ک نمونه‌یاندا به‌رچاقدبیت. وه‌کو:

- ژپیرقه = ژ + پی + قه / (ر) = م. بۆش

- به‌ره‌وه = ب + به + ه + وه (به‌وه / به + وه) / (ر) = م. بۆش

- هاتوه‌ته‌وه = هات + وه + (ت) + وه / (ت) = م. بۆش

- سی‌زده = سی + (ز) + ده / (ز) = م. بۆش

- دوو + (از) + ده = دوا‌زده / (از) = م. بۆش

ب دیتنا هنده‌ک زمانفانان د ئاستی په‌یقی ژیدا په‌یقا به‌تال (بۆش) هه‌یه،

کو هنده‌ک په‌یف هه‌نه، ب سهر به‌خویی چ واتایه‌کا فهره‌نگی نین. ئەقه‌ژی

به‌رامبه‌ر مۆرفا به‌تال یان په‌یقا به‌تال را‌دوه‌ستن. (۶۲) وه‌کو:

- گیا و میا.

- تشت و مشت.

- خر و مپ.

د ئەقان نمونه‌یی ل سهریدا، ئەگەر په‌یقین (میا، مشت، مپ) ژ چارچۆفی

په‌یقا هه‌قال یان هاوریین ئەوان دویریخین، ل ئەوی ده‌می ئەقان په‌یقان چ

– پەيوەندى د ناقبەرا مۆرفىم و مۆرفىدا:

واتايەكا ديار نابيت.

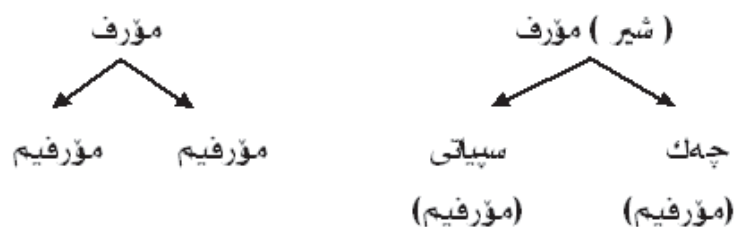
مۆرفىم و لىكسىم خودان ھەبوونىن پرووتن د ناف فەرھەنگىدانە، لى مۆرف و شىۋەي پەيقان خودان ھەبوونىن فېزىكىنە كو د ئاخقتىدا يان نقيسىنىدانە.^(۶۳) ل قىرى دى ھەولەين پەيوەندىين د ناقبەرا مۆرف و مۆرفىمىدا د ئەقان خالىن ل خوارىدا ديار بىكەين:

دشياندايە پەيوەندىي د ناقبەرا مۆرفىم و مۆرفىدا ب ئەقى رەنگى ل خوارى كورتبىكەين:

۱– چىدىت پەيوەندى ئىك ب ئىك بىت د ناقبەرا مۆرفىم و مۆرفاندا (ئەوين ژ ئىك فونىمى يان ژ نجىرەكا فونىمان پىكھاتىت).^(۶۴) بۆ نمونە د زمانى كوردىدا، (ا) مۆرفىمەكە بۆ نقى مى د ھەمان دەمدا ئىك مۆرفە، كو ژ فونىمەكى پىكھاتىيە و ئەقە پەيوەندىيە يا ب سەنەھىيە.

۲– پەيوەندى د ناقبەرا (دەنگ – مۆرف) و (واتا – مۆرفىم) يىدا د زمانىدا پەيوەندىيەكا خۇبخويىيە، ئانكو چ ئەگەر نىن، كو بۆچى دەنگەكى يان چەند دەنگان واتايەكا دياركرى ھەيە، كو دشياندايە ھندەك پەيوەندىيان د ناقبەرا ئەواندا دياربىكەين.^(۶۵)

أ– ئىك مۆرف نواندا چەند مۆرفىمان دكەت. وەكو د پەيىن ھاويىژدا ديار

ب- ھندەك جاران ئىك مۇرفىم نواندنا چەند مۇرفان دكەت:

ج- ھەمان زنجىرە ژ دەنگان (مۇرف) د ئىك دەمدا چىدبىت نواندنا چەند مۇرفىمان بکەت. بۇ نموونە د زمانى ئىنگلىزىدا (s) ال دوماهىكا كارى (walks) سى مۇرفىمان پىشكىشكەت، ئەوژى (كەسى سىيى) و (دەمى رانە بردوو) و (ژمارە يا تاكى) يە. ئەو ديار دەيا كوئىك مۇرف كوب شىوەكى مىكانزىمى نواندنا كۆمەكا رەگەزىن رېزمانىيىن جياواز بکەت، ب زاراقى (چانتكى مۇرفى) - (portmanteau morph) دەيتە نافكرن. (۶۶)

د زمانى كوردىدا (ەك) وەكو مۇرفەك نواندنا دوو مۇرفىمىن خودان ئەركىن رېزمانىيىن جياواز ھەين د ئىك دەمىدا دكەت، ئەوژى (نەنىاسىن) و (تاك) يە. وەكو د نموونەيىن (كۆرەك، كچەك، ئافرەتەك، خانىيەك... ھتە) دا ديار دبىت. ب ئەفى رەنگى ل خوارى:

د بارەكى وەسادا، ژبەركو سنوورى مۇرفى ديارنا بىت، دشاندايە مۇرفى ب ھەلىيى يان تواوە ناقبەين، ب ئەوى واتايى، كو چەندىن واتا يان ئەرك د نافدا يىن ھەلىيىن و ژئىك ناھىنە جوداكرن، ھەر چەندە زمانەكى وەكو كوردى كوب زمانەكى (لكا-پىكفە نىيى) دەيتە نىاسىن، مۇرفا ھەلىيى

تیداگه‌له‌ك كیمه، به‌لی ب‌رېكه‌قتی تیدا په‌یدادبیت، ئه‌وژی ل ده‌می مۆرفه‌ك دوو واتا‌یان ئه‌ركان ب‌خوڤه بگړیت.^(٦٧)

۳- یا دوماهیکی ئه‌و رېكا گریما نا رېكه‌قتنا ئیك به‌رامبه‌ر ئیك د ناڅبه‌را مۆرفیم و مۆرفاندا دكه‌ت، هنده‌ك جار ان گرت و زه‌حمه‌تی دكه‌فته د رېكا ئه‌واندا، ئه‌وژی د دوو حاله‌تاندا:

أ- چیدبیت هژمارا مۆرفیمین ئاماده پتر بن ژ هژمارا مۆرفان، ئه‌فه‌ژی ل ئه‌وی ده‌می په‌یدادبیت، ل ده‌می مۆرفیمی د هنده‌ك په‌یقاندا شیوه نه‌بیت، ئه‌فه‌ژی ب مۆرفا سفر-Zero morph ده‌یته ناڅكرن. ئه‌فه‌ژی ئه‌وی چه‌ندی دكه‌هینیت، كو مۆرفیم خودان هه‌بووین پووتن و ب رېكا مۆرفان نواندا ئه‌وان ده‌یته كرن، ئه‌وژی ب رېكا فونیمان.^(٦٨)

ئانكو مۆرفا وه‌سا هه‌یه (نه‌كو مۆرفیم)، كو د هنده‌ك جهاندا هه‌بوونا فیزیکی و فونه‌یكیا خو ژده‌ستده‌ت (نه‌كو ده‌می جهاندا)، كو د جهه‌كی دیدا هه‌بوونا خو هه‌یه. ب ئه‌فی جوړی مۆرفی (نه‌كو مۆرفیمی) ده‌یته گوتن (مۆرفا سفر).^(٦٩) وه‌كو د نموونه‌یا ل خواریدا دیاردبیت:

- بچم: ب + چ + م

- نه‌چم: نه + Ø + چ + م (ئانكو ل څیری مۆرفا (ب) بوویه سفر)

- هات: ها + ت + Ø. (جهناڅی لكاو ل گهل ده‌می بوری بۆكه‌سی سیی تاك سفره).

- ده‌یت: د + هی + ت. (جهناڅی لكاو ل گهل ده‌می نه‌بوری بۆكه‌سی سیی تاك (ت) ه).

ب- چیدبیت د هنده‌ك حاله‌تاندا هژمارا مۆرفان پتر بن ژ هژمارا مۆرفیمین ئاماده. ب واته‌یه كا دی چیدبیت هنده‌ك په‌گه‌زین زیده د ئاڅكرنا په‌یقیدا هه‌بن و هزر و تیگه‌هی مۆرفیمی ل سه‌ر په‌یره و نه‌بیت، كو ئه‌فه ب مۆرفا به‌تال یان بۆش -empty morph ده‌یته ناڅكرن.^(٧٠) ژبه‌ركو ئه‌ف مۆرفه دزیده‌نه و چ ئه‌رك

وواتا دوشەسەسازىدا نىن، كۈب چەند ناڧىن دىژى دەينە ناڧىرن. وەكو: مۇرڧا بىكار، مۇرڧا بىكە رىكخە رىان مۇرڧا فروانكار... ەتد. (۷۱) وەكو:

مۇرڧىم: بىياتى كارى + — + بورى + رىككە ڧتن.
مۇرڧ: گە + ەش + ت + م.

مۇرڧىم: بىياتى كارى + — + بورى + رىككە ڧتن.
مۇرڧ: دەرئىخ + س + ت + م.

مۇرڧىم: سەربەخۇ + — + سەربەخۇ.
مۇرڧ: دوو + از + دە.

— دواز دە: (مۇرڧىما سەربەخۇ: دوو) + (مۇرڧىما بۇش: از) + (مۇرڧىما سەربەخۇ: دە).

6- جووت پەيف:

جووت پەيف—Binomial ب ئەوى جوړە لىكدانى دەيتە گوتن، يا ژ ئەنجامى لىكدانا دوو مۇرڧىمىن لىكسىكى يان رىشەيى (فەرەهەنگى) ب ھارىكارىيا مۇرڧىمەكا ھارىكار (ناڧەند) يان بى ھارىكارى پىكدەيت، كۈب شىوہىيەكى سادە پىگفە دەينە بەستن بىي ژدەستدانا رامانا واتايا بىرەتى يا كەرتان، ب ساناهى كەرتىن جووت پەيفى پاش و پىشكرنى ناكەن، ھەرۈەسا دڧىت ئەو پەيف ب سەر ھەمان بەشىن ئاخڧتىڧە بن. (۷۲) وەك خویشك و برا، دايك و باب، دارو بار، جلو بەرگ... ەتد.

گوستاڧسۇن سەبارەت پىناسەيا جووت پەيفى دىژىت: جووت پەيف برىتيە ژ دوو ئەندامان، كۈئەو د پەيوەندىيەكا ھەڧتەرىبدانە بۇ ھەڧدوو. ديسان

ئەو د پیناسەکا دیدا دبیزیت: جووت پەیف بریتیە ژ دویف ئیکهاتنا دوو پەیفان، کو دەمان پەیوەندیی واتی و سینتاکسیدال گەل هەقدوو هەفیشک و بەشدارن و ئەو پەیفین جووت پەیفی دروستدەن، ژلایی سینتاکسیه هەماهەنگن و سەرب هەمان پۆلیقه‌نە. ئانکوناف و ناڤن یان کار و کارن یان هەقالناف و هەقالناف. (٧٣) ئەلیخەندەر و پەلەین ب ئەفی رەنگی جووت پەیفی پیناسە دکن: جووت پەیف بریتیە ژ دوو پەیفین ل دویف ئیکهاتی، کو سەرب هەمان پۆلیقه‌نە و ب ریکا ئامرازێ لیکدانێ یان ناڤەندی پیکهە دەینه گریدان و هەر دوو پەیفان هەمان ئاستی هەچەشن بۆ هەرەمی سینتاکسی هەنە. (٧٤) بەعلەبەکی دبیزیت: جووت پەیف ئەو پیکهاتەیه، کو ئامرازێ لیکدانێ د ناڤەراکەرتین ئەویدا دهیت. وەکو: (Law & order) و (by hook or by crook)... هتد. (٧٥)

ژ ئەنجامی ئەفان هەمی پیناسەیین ل سەری دگەهینە هندی، کو جووت پەیف ئەو پیکهاتەیه، ئەوا باراپتر ژ دوو پەیفان پیکدهیت وزیدەتر ناڤەندەک د ناڤەرا ئەوان هەر دوو پەیفاندا هەیه وزیدەتر دکوردیییدا (و) دهیت و ئەو هەر دوو پەیف سەرب هەمان بەشی ئاخفتینە، یان هەر دوو ناڤن. وەکو: (نیر و می) یان هەرکارن. وەکو: (هاتوچوو)، یان هەر دوو هەقالناف. وەکو: (رەش و سپی) یان هەر دوو هەقالکارن. وەکو: (سەرو بن).

– تایبەتمەندییێن جووت پەیفی:

– جووت پەیفان دووانی: Two paired - words: ئەف جوۆرە ب تنی ژ دوو پەیفان پیکدهیت، بەلی هەندەک فەکۆلین هەنە، ئامازەیی ب ئەوی چەندی دکن، کو جوۆران ژ ئەفی دەستەیی دیاردەکن و دبیزن، کو چیدبیت پتر ژ دوو پەیفان ل گەل ئیک بهین. د ئەفی بواریدا ئەبراهام دبیزیت: د زمانی ئینگلیزیدا نمونە د ناڤ دەربڕینی جووت پەیفیدا هەنە، کو پتر ژ دوو پەیفان تیدا هەنە.

وه‌کو^(۷۶):

- نمونه بۆ هاتنا دوو په‌یقان: man & woman.

- نمونه بۆ هاتنا سیّ په‌یقان: deaf, dumb & blind.

- نمونه بۆ هاتنا چا په‌یقان: earth, fire, water & air.

۲- پۆلا په‌یقین وه‌که‌ه‌ف - Similar word - : د قیریدا د قیت هه‌ر دوو په‌یف ژ لای سینتاکسیفه هه‌ماه‌نگ بن، ئانکو د قیت هه‌ر دوو په‌یف سه‌ر ب هه‌مان پۆلا ریزمانیقه بن.^(۷۷) وه‌کو: (بیك و زاقا) هه‌ر دوو ك ناخن و (گفتوگو) هه‌ر دوو ك کارن.

۳- پیکه‌گریدا نا فه‌ره‌نگی: د قیریدا ئامرازه‌کی لیکدانی یی فه‌ره‌نگی د ناقبه‌را په‌یقین جووتدا ده‌یت و ئه‌وان پیکه‌گریده‌ت، کو د زمانی ئینگلیزیدا ئه‌ف ئامرازه (and, by, or) د ناقبه‌را ئه‌واندا ده‌ین.^(۷۸) و د کوردیییدا بارایتر (و) ده‌یت و هنده‌ك جارن (ه) و (ب/به) د ناقبه‌را هه‌ر دوو په‌یقین جووت په‌یقیدا ده‌ین. وه‌کو: (قیزه‌ قیژ) و (جیبه‌جی).

- جوړین جووت په‌یق:

جووت په‌یف دابه‌شی دوو جوړان دبیت، ئه‌وژی:

۱- جووت په‌یقا دوو باره‌بووی:

ئه‌وه ده‌می په‌یقه‌ك دوو جارن بکار ده‌یت، زمانقانی ئه‌مریکی ساپیر ل سالا ۱۹۲۱ ئامازه‌ی ب ئه‌وی چه‌ندی دده‌ت، کو دوو باره‌بوون د زمانین جیهانیدا یا به‌ربه‌لاقه و ژبو قه‌شارتنا هیما یا واتایا ئاشکرا ل ده‌می دهربرینی ژهنده‌ك چه‌مکان دکه‌ت بکار ده‌یت، وه‌کو: کو مکرنا ناقان، دوو باره‌کر نه‌ه، مه‌زنکرنا قه‌باره‌ی، به‌رده‌وامی، دابه‌شبوون، هتد.^(۷۹)

دوو باره‌بوونا دوو مۆرفیمان هیچ ئه‌رکه‌کی ریزمانی ب جووت په‌یقی نابه‌خشیت، به‌لکوب هه‌قرا په‌یقه‌کا تازه دادرین، ئه‌قجا ناف یان هه‌قالناف

يان هه‌فالكاران دروستدكه‌ن وه‌كو: ته‌ق ته‌ق، هي‌دی هي‌دی، ده‌ست ده‌ست، جووت جووت، قرق، سیرسیر، ...

۲- جووت په‌یقا لی‌کدای:

د قیریدا نا‌قبه‌ند بکار ده‌یت و ب تایبه‌تی نا‌قبه‌ندی (و)، کو د نا‌قبه‌را که‌رتی جووت په‌یقیدا دیاردیت، جووت په‌یقا لی‌کدای کومه‌له‌کا به‌رفره‌هه، کو چه‌ند کومه‌له‌یه‌کین بچو‌یکتر ب خو‌فه‌ دگرن:

أ- جووت په‌یقا نه‌گور: نه‌وان جووت په‌یقان ب خو‌فه‌ دگرت یین هه‌ر دوو که‌رتین نه‌وی شیانین خو‌گوهورینی نه‌بیت، واته‌ ب گوهورینا جهی هه‌ر دوو که‌رتان واتایا په‌یقی تی‌کد‌چیت، وه‌کو: نه‌رم و نول، پرت و مرت، به‌ر و مه‌ر ... هتد. (۸۰)

ب- جووت په‌یقا ب گور: به‌روفاژی جووت په‌یقا نه‌گوره، کو ره‌نگه هه‌ر دوو که‌رتین په‌یقی هاتو‌چوویی بکه‌ن، وه‌کو: چه‌پ و راست = راست و چه‌پ، ده‌ست و پی = پی و ده‌ست، سور و سپی = سپی و سور، ... هتد.

ج- جووت په‌یقا لی‌کدای ب ئامرازی به‌ند: ئه‌ف جووت په‌یقه‌ ب هاریکاریا ئامرازی به‌ند هاتییه‌ لی‌کدان. وه‌کو: ده‌نگه‌ ده‌نگ، سه‌رانسه‌ر، جیه‌جی... هتد.

- جوداه‌ی د نا‌قبه‌را په‌یقا لی‌کدای و جووت په‌یقیدا:

په‌یقا لی‌کدای نه‌و په‌یقه، نه‌واکو هه‌نده‌ک جاران ژمارا که‌رتین نه‌وی ژ دووان زی‌ده‌تره، ل ده‌مه‌کی باراپترا جووت په‌یقان ژ دوو که‌رتان ده‌رباز نابیت، بو‌نمونه:

- په‌یقا لی‌کدای: ده‌ست‌نیشان کرن، چافه‌ری کرن..

- جووت په‌یف: قاچ و قور، گیا و میا، شول و مول.

هندەك جارەن پەقیڤ لێكدای كەرتێن ئەوێ سەر ب هەمان بەشی
ئاخفتنیڤه نین، بەلێ جووت پەیف دقێت كەرتێن ئەوێ ب سەر هەمان بەشی
ئاخفتنیڤه بن.

- نقیژكەر (نقیز + كەر) = ناف + بنیاتا كاری (كه) + پاشگری (ەر).

- شولكەر.

- كاركەر.

- لایەنێ ھاوبەش د ناڤه‌را پەیف لێكدای و جووت پەیفیدا:

۱- هەر جۆره‌ك ژ ئەوان پتر ژ كەرتەکی پیکهاتییه.

۲- هەر جۆره‌ك ژ ئەوان ژ كەرتێن ئەوێ جە گوهورپینی ناگرن.

۳- هەر جۆره‌ك ژ ئەوان ژ كەرتێن ئەوان ژێك دوور ناکه‌فن و ناھێنه

مەزنکرن.

پیدڤیه ئەوێ چەندی بیژین جووت پەیف ب هەمی جوړین خۆڤه دبیته

پەیف لێكدای.

- جوداهشی د ناڤه‌را پەیف لێكدای و گریڤیدا:

۱- ژمارا كەرتێن پەیف لێكدای سنووردان، ئانكو ژ دووان یان زیده‌تر

پیکهاتی، بەلێ سنوور بۆ ژمارا كەرتێن گری ناھیه دانان، وەكو د ئەڤان

نموونه‌یین ل خواریدا دیار دبیت:

پەیف لێكدای	گری (فریز)
بەژن بلند	سەرۆکی پشکی
دەستیشانکرن	ناقی سەرۆکی پشکی
پیرەمێرد	ناقی سەرۆکی پشکا زمانی
سۆروسی	ناقی سەرۆکی پشکا زمانی کوردی

۲- د پۀقا لیکدایدا هه رکه رته کی جهی خوئی تایبه ت هه یه، جهگوهوړینا
 نه وان که رتان دبته نه گه ری تیکدانا واتیایا پۀقی و پۀقی دکه ته د قالبه کی
 نه پړیمانیدا، به لی دگرییدا که رتین نه وی ب هاریکاریا (ئامرازی لیکدانی)
 پیکفه دهینه گریدان و ب ساناهی دشین پاش و پیش بکهین، بیکو بیته
 نه گه ری نه پړیمانیبوونا نه وی گریی، دیسان واتیایه کی زی دده ت.^(۸۱) کو ره‌نگه
 گه له ک واتیایه کا جیاواز نه بیت. وه‌کو:

پۀقا لیکدای	به‌روفازی بکهین دی واتا تیکچیت
- نه‌نی گری	- *گری نه‌نی
- چاف پۀش	- *پۀش چاف
- زه‌مبیل فروش	- *فروش زه‌مبیل

گری (فریز)	به‌روفازی بکهین واتا تیکناچیت
- نه‌ز و تو و نه‌و	- نه‌و و تو و نه‌ز
- نازاد و نه‌وزاد	- نه‌وزاد و نازاد

۳- که رتین پۀقا لیکدای پکی ناده نه که رسته یین دی (پۀقین دی) بچنه
 د ناقه‌را نه‌واندا، به لی دگرییدا پک دهیته دان.^(۸۲) وه‌کو:

پۀقا لیکدای	گری (فریز)
سالنامه	نارین و شیرین
پوژنامه	نارین و نازدار و شیرین
سه‌رسال	نارین و نازدار و نازاد و شیرین

۴- د پەيقا ليکدايدا هيز و ستريسا سهره‌کی دکه‌فیتە ل سەر برکە یا دووماهییی ژ پەیقی، بەلی دگرییدا هەمی کەرتین ئەوی هیز دکه‌فیتە ل سەر. (۸۳) وه‌کو:

پەيقا ليکدایي	گری (فرین)
پاشەرۆژ	قوتابییه‌کا زیره‌ک و جوان
دلخۆش	

7- مۆرفیما (مۆرفا) دوولایه‌ن:

ه‌ندەك زمانخان جوداهییی د ناقه‌را مۆرفیما دوولایه‌ن و مۆرفیما فره‌ ئەرکدا نابین، ئاکو هەر دووكان ب ئیك دیارده‌ دزان، چونکی ئەو دیژنه‌ هەر دووكان، portmanteau morphem ئانکو مه‌به‌ست پی ئەوه‌ مۆرفیم (مۆرف) پتر ژ ئەرکه‌کی هەبیت. ئەقجا دوو بن یان پتر.

مۆرفیما دوولایه‌ن ئەوه‌، مۆرفیمه‌ك (مۆرفه‌ك) نواندنا دوو مۆرفیمان بکەت یان مۆرفیمه‌کی دوو واتا هەبن. (۸۴)

مۆرفیما دوولایه‌ن چەند تایه‌تمه‌ندییه‌ك هەنە. وه‌کو:

۱- مۆرفیمین دوولایه‌ن پتر ژ ئەرکه‌کی وه‌ردگرن، چ ئەرکه‌کی ریزمانی بیت یان دارشتنی... هتد.

۲- مۆرفیمین دوولایه‌ن سنووردان و هژمارا ئەوان یاکیمه‌، ئه‌گەر ل‌گەل مۆرفیمین دی به‌یته‌ به‌راوردگرن.

۳- ره‌نگه‌ مۆرفیمه‌ك د دیالیکته‌کا زمانی کوردیدا دوولایه‌ن بیت، لی ددیالیکته‌کا دی یا زمانی کوردیدا نه‌بیته‌ دوولایه‌ن، وه‌ك مۆرفیما نه‌ریکرنی (نا)، د دیالیکتا ناه‌راستدا دبیته‌ مۆرفیمه‌کا دوولایه‌ن، چونکی ئەرکی پیشگری ریزمانی و پیشگری دارشتنی وه‌ردگريت، بەلی چونکی ئەف

مۆرفیمه د دیالیکتا سهریدا ب تنی بو نه‌ریکنا کاری - وه‌کو کاری ده‌می نوکه - بکارده‌یت، ول‌گه‌ل نا‌فی یان هه‌فالنا‌فی بو‌نموونه دبیته (نه)، ئانکو ب تنی ئه‌رکی پیشگری ریزمانی وه‌ردگری، له‌ورا د دیالیکتا سهریدا نابیته دوولایه‌ن، وه‌ک:

- نه‌خۆش (ل.س) = ناخۆش (ل.ن)

۴- ریزه‌یا مۆرفیمین دوولایه‌ن وه‌کو پاشگری ریزمانی و دارشتنی پتره‌ژ ریزا مۆرفیمین دوولایه‌ن وه‌کو پیشگری ریزمانی و دارشتنی.

۵- دوولایه‌نی د ئه‌فان مۆرفیماندا دیاردبیت: (پیشگرین ریزمانی، پاشگرین ریزمانی، پیشگرین دارشتنی، پاشگرین دارشتنی، ئامرازین په‌یوه‌ندی، ئامرازین لیکدانی، نافه‌ند).

۶- هۆیی سه‌ره‌کیی دروستبوونا دوولایه‌نیی ریکه‌فتنه (صدفه) یه، وه‌سا چیبویه، کو نوکه دوو ئه‌رکان بینن. یان پیدقیبوونا زمانیه داکو بوشاهیه‌کی پر بکه‌ت. (۸۵)

د زمانێ کوردیدا، هنده‌ک مۆرفیمین به‌ند هه‌نه، کو دشین دوو ئه‌رکان بینن، واته‌ جاره‌کی وه‌کو مۆرفیما ریزمانی و جاره‌کی وه‌کو مۆرفیما دارشتنی، هه‌ر وه‌کو د ئه‌فان نموونه‌یاندا دیاردبیت:

1- مۆرفیما (و):

ئه‌ف مۆرفیمه‌ دشیت ببیته مۆرفیمه‌کا دوولایه‌ن، که‌واته جاره‌کی ببیته مۆرفیمه‌کا ریزمانی و جاره‌کا دی ببیته مۆرفیمه‌کا دارشتنی، ب ئه‌فی ره‌نگی ل خواری دیاردبیت:

أ- د ئاستی سینتاکسیدا، وه‌کو مۆرفیمه‌کا ریزمانی گه‌له‌ک ئه‌رک هه‌نه. (۸۶)
وه‌کو:

- مۆرفیما رېككه‌فتنى بۆكه‌سى دووى تاك :
- بخوينه، بنقيسه، بكره، دابهيله، سهربكه‌فه، بكيله، بخه‌وه، بنقه،.....
- مۆرفیما رېككه‌فتنى بۆكه‌سى سيى تاك :
- گه‌لى كورد سهرده‌كه‌فه، پيشمه‌رگه‌ پيشقه‌ دچه، ئه‌و چيروكى دنقيسه،...
- وه‌كو مۆرفيمه‌كا دانه‌پالىي د شيوه‌زارى سورانيدا :
- كچه‌ جوانه‌كه‌م ديت، كريكاره‌ زيره‌كه‌كه‌ هات،.....
- وه‌كو نيشانه‌يا نياسيني د شيوه‌زارى سورانيدا :
- كوره‌ نه‌خوشكه‌وت، منداله‌ گه‌مه‌ى ده‌كرد.
- وه‌كو پارچه‌يا دووى ژ په‌يڤا نيشاندانى: ئه‌ف كوره‌ خه‌باتكه‌ره. (۸۷)

- ب - وه‌كو مۆرفيمه‌كا به‌ندا دارشتنى ژى رولى خو دينيت :
- ژبو دارشتنا نافه‌كى واتايى، ده‌مال گه‌ل (ب. د. ن) دهيت : ته‌فه، ناله، كو‌خه، كو‌خك، پرسه،...
 - ژبو دروستكرنا نافه‌كى گشتى: بازنه، دهسته، پرسه،...
 - ل گه‌ل هه‌قالناڤى دهيت ژبو دروستكرنا ناڤى واتايى: چاكه، پاكه، گه‌رمه،...

2- مۆرفیما (ى):

ئه‌ف مۆرفيمه‌ ژى مۆرفيمه‌كا دوولايه‌نه، ئانكو دشت جارەكى بيته مۆرفيمه‌كا رېزمانى و جارەكا دى بيته مۆرفيمه‌كا دارشتنى، ب ئه‌فى رهنكى ل خواری دياردبيت:

- أ- د بواری سینتاکسیدا رولى خو وه‌كو مۆرفيمه‌كا رېزمانى هه‌يه:
- وه‌ك مۆرفیما دۆخى رەگەزى (تيان) بۆنير: نه‌وزادى گول ئاڤدا.

• وهکو مۆرفیما ده‌ما بوریی ته‌واو: ئه‌و مامۆستا یی هاتی، برای من بوو.

ب - وهکو مۆرفیما ده‌ما دارشتی. ^(۸۸)

نموونه‌گه‌له‌کن، ئه‌م دی هنده‌کان به‌رچاڤ که‌ین:

باشی = دروستکرنا ناڤی واتایی. ^(۸۹)

شکه‌ستی = دروستکرنا ناڤی بکه‌ر.

شکاندی = دروستکرنا ناڤی به‌رکاری.

گه‌له‌ک مۆرفیمین دی ژی یین دوولایه‌ن هه‌نه، به‌لی مه‌ نه‌ڤیت گه‌له‌ک د
ناڤدا بچین.

هه‌روه‌سا پیشگر، وهکو مۆرفیمین دوولایه‌ن خویا و دیاردین. ^(۹۰) وهکو:

3 - مۆرفیما (ب):

ئه‌ف مۆرفیما ده‌ما دوولایه‌نه، ئانکو دشی‌ت جاره‌کی بیته مۆرفیما ده‌ما
رێزمانی و جاره‌کا دی بیته مۆرفیما ده‌ما دارشتی، هه‌روه‌کو ب ئه‌ڤی ره‌نگی ل
خواری دیاردیت:

أ - وهکو مۆرفیما ده‌ما رێزمانی رۆلی خو دینیت:

• وهکو مۆرفیما رێژه‌یا فه‌رمانی:

بخوینه، بنقیسه، بفروشه، ..

• وهکو مۆرفیما ده‌ما داها‌تی دکرمانجیا ژوو‌روودا:

ئه‌م دی بچن، ئه‌و دی به‌یت.

• وهکو مۆرفیما ده‌ما داها‌تی دپاره‌یا (رێژه) دڤیتی، (داخواری):

ڤیا‌بوو به‌ها‌تا.

- ب - وه‌کو مۆرفیمه‌کا دارشتنی ژێ رولی خو دبینیت :
- ژبو دروستکرنا ناڤی بکه‌ر ده‌مال پیشیا (ب. د. ن) ده‌ما نه‌و ده‌یت :
 - ب + کر (کرین) = بکر.
 - ب + کوژ (کوشتن) = بکوژ.
 - ب + مر (مرن) = بمر.
 - ژبو دروستکرنا هه‌فالکاری :
 - ب + له‌ز = به‌ز.
 - ب + جوان + ی = بجوانی.
 - ب + شه‌ف = بشه‌ف.
 - ب + جه‌رگ = بجهرگ. (۹۱)

4- مۆرفیما (نه):

ئه‌ف مۆرفیمه‌ مۆرفیمه‌کا دوولایه‌نه‌، ئانکو دشی‌ت جار ه‌کی بیته‌ مۆرفیمه‌کا ریزمانی و جار ه‌کا دی بیته‌ مۆرفیمه‌کا دارشتنی، هه‌ر وه‌کو ل خواری دیاردیت:

- أ - وه‌کو مۆرفیمه‌کا ریزمانی رولی خو دگیریت، وه‌کو:
- وه‌کو مۆرفیما نه‌ری بو ده‌ما بوری و ده‌ما داها‌تی دکورمانجیا ژووروودا و ریزه‌یا فه‌رمانی:

بوری: نه‌به‌زیوو، نه‌دچاند، نه‌ده‌ات ... هتد.

داها‌تی: ئه‌زدی نه‌چم، ئه‌وی نه‌نقیسه‌... (ل باکوری بکار ده‌یت)

فه‌رمانی: نه‌که‌ن، نه‌له‌یزه‌، نه‌گره‌، ... هتد.

- ب - وه‌کو مۆرفیمه‌کا دارشتنی بکار دهیت، بۆ نمونه :
- ده‌مال‌گه‌ل (ب. د. ن) دهیت ژبو دروستکرنا په‌یقه‌کا دارشتی. وه‌کو:
- نه + مر = نه‌مر.
- نه + زان = نه‌زان.

- ده‌مال‌گه‌ل هه‌قالنافه‌کی ساده دهیت ژبو دروستکرنا هه‌قالنافه‌کی دارشتی، وه‌کو:
- نه + خو‌ش = نه‌خو‌ش.
- نه + باش = نه‌باش.
- نه + می‌ر = نه‌می‌ر.

8- مۆرفیما فره‌ئەرك:

هه‌نده‌ك جارێ زاراڤی مۆرفا فره‌ئەرك بۆ دهیتە بکارهینان. مه‌به‌ست پی ئه‌وه، کو مۆرفیمه‌ك (مۆرفه‌ك) پتر ژ ئه‌ركه‌کی ببینیت یان مۆرفه‌ك بیته‌ قالبی فیزیکیی زیده‌تر ژ مۆرفیمه‌کی^(۹۲).

د زمانی کوردیدا ژماره‌کا زۆر ژ ئه‌قان مۆرفیما هه‌نه، کو چه‌ند ئه‌رکان ببینن، د ئه‌قی دۆخیدا زاراڤی (مۆرفیمین فره‌ئەرك) بۆ دهیتە بکارهینان، وه‌کو:

– مۆرفیما فره‌ئەرك (ی):

- ۱- مۆرفیما ریزمانی:
- أ - وه‌کو مۆرفیما ریکه‌فتنی بۆکه‌سی دوی تاک، ل‌گه‌ل کارین بوریی تینه‌په‌رو نه‌بوری دهیت. وه‌کو (تۆگه‌هشتی).
- ب - دیسان وه‌کو مۆرفیما ره‌گه‌زی نیر دهیت. وه‌کو (ئه‌ندازیاری، زه‌لامی

، ماموستای ..).

۲- مۆرفیما دارشتنی: وه‌کو (جوانی، ئاسنگه‌ری، ئازادی، ...).

۳- مۆرفیما بۆش: وه‌کو (برا + هتی = برا + ی + هتی).

– مۆرفیما فره‌ئەرك (ا):

۱- وه‌کو مۆرفیما ریزمانی: ل ده‌ما دبیتە نیشانا ره‌گه‌زی (می) ل دۆخی خستنه‌پالییدا. وه‌کو (کچا زیره‌ک).

۲- وه‌کو مۆرفیما ده‌شتنی: ل ده‌ما، په‌یقا دارشتی دروستدکه‌ت. وه‌کو:

– توان + ا = توانا.

زان + ا = زانا.

دان + ا = دانا.

۳- وه‌کو نیفگر ده‌یت و کاری دکه‌ته‌تیپه‌ر. وه‌کو:

– ئاخفت = ئاخافت.

– هه‌رفت = هه‌رافت.

9- فونوسیمس-phonesthemes:

ساتگبیرگ ل دۆر ئه‌فی دیارده‌یی دبیزیت: فونوسیمس ئه‌و ده‌نگین ئاخفتینه‌ ئه‌وین ده‌ربهرینی ژ خو دکه‌ن یان واتایی هلدبژیرن، کو دقیریدا ئه‌و ده‌نگین د په‌یقیدا هه‌ین، وه‌ل په‌یقی دکه‌ت، کو ژ لایی واتاییقه په‌یوه‌ندی ب په‌یقه‌کا دیقه هه‌بیت. (۹۳) به‌عله‌به‌کی ل دۆر ئه‌فی دیارده‌یی دبیزیت: فونوسیمس بریتیه ژ دوو ده‌نگین ئاخفتنی یان پتر، کو گریدای واتایه‌کا دیارکرینه. ب واتایه‌کا دی په‌یف د واتاییدا هاوبه‌شده‌بن ژ ئه‌نجامی هاوبه‌شبوونا ئه‌وان د دوو ده‌نگان یان پتردا. (۹۴) وه‌کو هه‌ر دوو په‌یقین (خه‌م و خه‌فه‌ت)، کو د واتاییدا هاوبه‌شن، ژ به‌ر هاوبه‌شبوونا ئه‌وان د ده‌نگین (خ، ه) دا. هه‌روه‌سا هه‌ر دوو

په‌یقین (له‌ز و به‌ز) هاو به‌شن د واتیایا له‌زاتییدا، ژ به‌ر هاو به‌شبوونا هه‌ر دوو په‌یقان د هه‌ر دوو ده‌نگین (ه، ز) دا.

10- ئالوگۆر کرنا ئه‌رکی یان قه‌گوه‌استن - conversion:

ئه‌فه بریتییه ژ دروست کرنا په‌یقان بیکو راستفه‌کرن د شیوه‌یی په‌یقیدا بهیته کرن. وه‌کو په‌یقه‌ک کار بیت و بیته ناف ژی... هتد و ئه‌فه ب پرۆسه یا قه‌گوه‌استن ئه‌رکی دهیته نیاسین و ئه‌ف پرۆسه یه ب شیوه‌کی به‌شی پیکهاته‌کا وشه‌سازیه و هنده‌ک ده‌مان ب شیوه‌کی به‌شی جهه‌کی سینتاکسی ژی هه‌یه، کو په‌یف پی رادبیت⁽⁹⁵⁾. بۆ نموونه ژ لایئ سینتاکسیفه په‌یقا (سه‌رکه‌فت) د ئه‌فی رسته‌ییدا کاره: (ئه‌و د ئه‌زموونیدا سه‌رکه‌فت)، لی ژ لایئ وشه‌سازییفه ئه‌م نه‌شیین بیژین (نافه) یان (کاره)، چونکی دبیته هه‌ر دوو.

(معجم المصطلحات اللغوية) ل دۆر ئه‌فی دیارده‌یی دبیزیت: مه‌به‌ست ژ ئالوگۆر کرنا ئه‌رکی ئه‌وه، گوهورین د ئه‌رکی په‌یقیدا په‌یدابیت، بیکو شیوه‌یی ئه‌وی بهیته گوهورین، کو دقیریدا ناف بۆکاری و کار بۆ نافی و هه‌فالکار بۆ هه‌فالنافی... هتد، دهیته قه‌گوه‌استن، کو نموونه‌یین ئه‌فی جووری دچنه د ناف ئالوگۆر کرنا ئه‌رکیا گشتیدا - full conversion - هه‌روه‌کو د نموونه‌یا (سه‌رکه‌فت) دا دیاردبیت - به‌لی ئالوگۆر کرنا ئه‌رکیا به‌شی - partial conversion - ئه‌وه، کو په‌یف د ئه‌رکی خۆدا بمینیت، به‌لی هنده‌ک راستفه‌کرن تیدا پرویدده‌ت، وه‌کو ئه‌وی گوهورینا د په‌یقا (poor) دا پرویدده‌ت، کو واتیایا کۆمی وهردگریت، ل ده‌می د پیکهاتا (the poor) دا بکاردهییت.⁽⁹⁶⁾ هه‌روه‌سا د زمانی کوردیدا، پشتی نافی کور د پیکهاتین (ئه‌ف کوره) و (ئه‌و کور)... هتد دا بکاردهییت، ناسراو دبیت.

11- گرافیم-Grapheme:

گرافیم بچوئیکترین یه‌که‌یا بکارهاتییه د وه‌سفرنا سیسته‌می نقیسنی یی هه‌ر زمانه‌کید، کو ب شیوه‌کی ژ ئالیی وه‌که‌ه‌فیا به‌شی ل‌گه‌ل فونیمین زمانان هاتییه دارشتن. گرافیم چیدبیت ئه‌و ب خو واتیی هلبگريت یان نه و چیدبیت ل‌گه‌ل مؤرفیما تاك هه‌فچه‌شن بیت یان نه و گرافیم پیتین ئه‌بجه‌دی و پیتین جووتین چاپی و په‌مزین چینی و ژماره‌یین په‌قه‌می و نشانین خالبه‌ندی و هیمایین دیین تاك بو هه‌ر سیسته‌مه‌کی نقیسیی جیهانی ب خو‌فه دگريت. (۹۷)

په‌یفا گرافیم ژ په‌یفا‌گریکی grapho هاتییه دارشتن، کو واتایا نقیسن و یه‌که‌یا جودا‌که‌ر ژ ئالیی وه‌که‌ه‌فکرنا ئه‌وی ل‌گه‌ل فونیمی و ناقین یه‌که‌یین emic دهیت و فه‌کولینا گرافیمان ب گرافیمیکس دهیت نافکرنا. (۹۸)

گرافیمیکس-Graphemics فه‌کولینا گرافیمایه، زانستی فه‌کولینا نقیسنیه، فه‌کولینا گرافیمایه د سیسته‌مه‌کی نقیسنیدا. (۹۹)

گرافیم تیگه‌ه‌ه‌کی پرووته وه‌که‌ه‌فه بو په‌مه‌زی د کارهینانا حاسیاندا، لی ئاگلیف-Aglyph ئه‌فه شیوه‌یه‌کی تایبه‌ته نواندنا ئه‌وی گرافیمی دکه‌ت د شیوه‌یی چاپی تایبه‌تدا. (۱۰۰)

باراپتر ئاماره ب گرافیمی دهیته کرن ب ریکا ئه‌فان جوړی کفانان: > ب < و < و ئه‌فه یا وه‌که‌ه‌فه بو فونیمی/ج.

ل‌فیری پیدفیه ئاماره‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی، کو د بابته‌ی (گرافیم) یدا ئه‌ف زارافه‌ژی دهینه بکارهینان. وه‌کو(گلیفس-Glyphs: شیوه‌یی زده‌رفه) و (ئه‌لوگراف-Allograph: چه‌ند شیوه) و گرافیم... هتد.

أ- گلیفس: شیوهی ژدەر قەیه بۆ گرافیمی و ھندەك جار ان ب گرافس-
graphs دەیتە ناڤکرن و ئەقە نواندنن کونکریتیین نڤیسییه بۆ رەمزان.

ب- ئەلۆگراف ئەو ەل دەمی چەند شیو ەك نواندنا ەمان گرافیمی بکەن،
کو ئەقە ب ئەلۆگراف دەیتە نیاسین. ل ڤیری گرافیم دشیاندا یە نواندنا کۆمەك
ژ شیو ەیان بکەت، کو ژ لایی واتایقە وەكەقن. بۆ نموونە د زمانی ئینگلیزیدا
گەلەك نواندن بۆ پیتان ەەیه، وەکو پیتا a، لی بکار ەینانا ەەر نواندەکی ل
جەیی یا دی واتایا پەیقی ناگو ەوړیت. ئانکو گو ەوړینا ئەلۆگرافی بۆ ەمان
گرافیمی، وەکو شیو ەیی: <a>، ل دەمی ب پیتن خواریان ب توخی یان ب
مەزنی بەیتە نڤیسی ەەر ئەوژی ئەلۆگرافیکە. (۱۰۱) ئانکو ئەلۆگراف جیگرەكە بۆ
شیو ەیی پیتا نڤیسی، کو نەشیت ئەرکی گرافیمی بگو ەوړیت، ەەر وەسا نەشیت
واتایا پەیقی بگو ەوړیت، ئەوا دگەلدا بکار دەیت. وەکو (man, man, mAn) و
جیگری ئیکی ئەو پتر دەیتە بکار ەینان. (۱۰۲) ەەر وەسا د زمانی کوردیدا، <ی>
ئەق ئەلۆگراف ەەنە: ی، ی، ی.

ج- گرافیم: گرافیم وینەیی زەینییه بۆ پیتن نڤیسی. (۱۰۳)

د- لوگوگرامس: ئەقە نواندنا پەیقی یان مۆرفیمی دكەت.
وەکو: <۲> = دوو. (۱۰۴) <%> = ژسەدی، <÷> = دابەشکرن. بەعلەبەکی ئەقی
دیاردەیی ب رەمزی نڤیسینی یان پەیقی ناڤدكەت، کو نواندنا پەیقی دكەت.
ئانکو بکار ەینانا رەمزی پەیقییه د نڤیسییدا. (۱۰۵)

– هه‌قچه‌تشی د ناڅبه‌را گرافیم و فونیمیدا:

د ئه‌وان زماناندا ئه‌وین سیستمی نفیسینا ئه‌بجه‌دی بکار دهین، گرافیم ب شیوه‌کی سهره‌کی به‌رامبه‌ری فونیمین زمانی رادوه‌ستیت. ب هه‌ر حال بیت ژنالیی زانستیفه د ئه‌فان زماناندا گرافیم هه‌قچه‌شنه (مطابق) ل‌گه‌ل فونیمی. د شیاندايه نواندا فونیمی ب ریکا ژماره‌یه‌ک مولتیگرافان (زنجیره‌یه‌کی پتر ژگرافیمه‌کی) بهیته‌کرن. وه‌کو دیگرافی-digraph: ئه‌فه بریتییه ژگروپه‌کا پیتین ل‌دویف ئیک. وه‌کو sh، کونواندا ئیک ده‌نگی (فونیمی) د زمانی ئینگلیزیدا دکه‌ت. هنده‌ک ژپیتین زمانی (گرافیم) چیدبیت نواندا پتر ژفونیمه‌کی بکه‌ن، هه‌ر وه‌کو پیتین پوسی. هنده‌ک جاراند هنده‌ک زماناندا گرافیم نواندا چ فونیمی ناکه‌ت، هه‌ر وه‌کو گرافیم <ئ> د زمانی کوردیدا. ئه‌فجا ژبه‌ر هندی یاساین هه‌قچه‌شنیی د ناڅبه‌را گرافیم و فونیماندا د ئالوزن یا سیستمی نین، ئه‌فه‌ژی ژئه‌نجامی گوهورینا میژوویه بو فونیمی، کویا فهورویدقی نینه د نفیسینیدا ره‌نگفه‌بده‌ت. (۱۰۶)

12- سیگمیت:

سیگمیت - Segment د ناڅ زمانیدا ب ئه‌فی ره‌نگی دهیته‌پیناسه‌کرن: ۱- فرانک نوفو ب ئه‌فی ره‌نگی سیگمیت دده‌ته‌پیناسه‌کرن: باراپتر ب پارچه‌دهیته‌ناڅکرن، ئه‌وژی ژئه‌نجامی پروسه‌یا پارچه‌کرنی، ئانکو پارچه‌کرنا زنجیره‌یی بو یه‌که‌یین ئه‌رکی. ئه‌فجا ژئه‌فی روانگه‌ها به‌رفره‌ه بو تیگه‌هی سیگمیت، کول سهر یه‌که‌یین ئاستی ده‌نگسازی و پیزمانی و هه‌تا ده‌قی پراکتیک دبیت. هنده‌ک شروقه‌کرنی دی سیگمیت ل‌سهر بنه‌ره‌تی یه‌که‌یین بچویکین ل‌دویف ئیک هاتی د زنجیره‌یا ناخفتنیدا تایه‌ت دکه‌ت وهنده‌ک ژی ب تنی ب فونیمیه‌ تایه‌ت دکه‌ن. (۱۰۷)

۲- کریستال ل دور پیناسه‌یا سیگمیتتی دبیزیت: سیگمیت زاراقه‌که ده‌نگسازی و زمانقانییدا دهیته بکارهینان بۆ هه‌ر یه‌که‌یه‌کا جودا، کو دشیاندایه ب شیوه‌کی فیزیکی یان ب شیوه‌کی بهیستی د ناف زنجیره‌کا دویف ئیکا ئاخفتیدا بهیته ده‌ستیشانکرن. هه‌روه‌سا دیاردکته، کو سیگمیت ب شیوه‌کی تایه‌تی د فونه‌تیکیدا دهیته بکارهینان و بچوکیترین یه‌که‌یا جوداکه‌ره، کو ئامازه پی بهیته‌کرن، کو دبیه فون.^(۱۰۸)

۳- به‌عله‌به‌کی ب ئه‌فی ره‌نگی سیگمیتتی دده‌ته نیاسین: سیگمیت یه‌که‌یه‌کا زمانیه دشیاندایه د ناف تومارا ئاخفتنا زاره‌کی یان نفیسیدا بهیته ده‌رئێخستن و سیگمیت بچوکیترین یه‌که‌یه‌کو دشیاندایه د ئاسته‌کی زمانیدا فه‌کۆلین لی بهیته‌کرن. وه‌کو ده‌نگ و مۆرف و پیتی و چیدبیت یه‌که‌یه‌کا نه‌که‌رتی بیت، ئه‌وژی ئه‌که‌ر که‌ته سه‌ر پتر ژ پارچه‌یه‌کی و دیاردکته کو د شروقه‌کرنا سیگمیتیدا، سیگمیت دبیه بنه‌ره‌ت بۆ شروقه‌کرنا زمانی ب تایه‌تی سیگمیتتا فونولۆجی (ده‌نگ) و سیگمیتتی دی، وه‌کو سیگمیتتا فونیمی (مۆرف) و سیگمیتتا سینتاکسی (په‌یف یان رسته).^(۱۰۹)

۴- خولی ب ئه‌فی ره‌نگی سیگمیتتی پیناسه‌دکته: سیگمیت بچوکیترین یه‌که‌یه ژ ده‌نگی یان ژ ریزمانی.^(۱۱۰)

۵- د (معجم اللسانیات الحدیثة) دا هاتییه: کو مه‌به‌ست ژ سیگمیتتی هه‌ر یه‌که‌یه‌کا زمانیه، کو دشیادایه د ریزکرنیدا ژ یه‌که‌یین دبیین د ناف ئاخفتنی یان نفیسینیدا هه‌ی بهیته جودان، وه‌کو جودا کرنا ده‌نگه‌کی د درکاندنه‌کا دیاردا یان پیه‌کی ژ پیتان د ده‌قه‌کیدا و شروقه‌کرنا سیگمیتتی نواندنا ریکا شروقه‌کرنا ئاخفتنی بۆ پارچه‌یان دکته، کو د دروستکرنا یه‌که‌یین مه‌زنتردا ده‌ینه بکارهینان. وه‌کو شروقه‌کرنا زنجیره‌یا ئاخفتنی بۆ فونیمان پاشی بۆ په‌یفان و رسته‌یان.^(۱۱۱)

ژ نه‌نجامی ئه‌فان پیناسه‌یان دشیاندایه بیژین: سیگمیت یه‌که‌یا زمانیه و د

هەر ئاسته‌کی زمانیدا بچو یکتیرین یه‌که‌یا ئه‌وییه.

د ئاستی فۆنۆلۆژیدا سیگمێنت فۆنیمه، ل فیری مه‌به‌ست ژ فۆنیمی فۆنیمین که‌رتینه، کو ئه‌ف فۆنیمه د ناف زمانیدا ب ریکا (جوتۆکه) ان ده‌ینه ده‌ستیشانکرن، هه‌ر وه‌کو ده‌ستیشانکرن فۆنیمین: /ه/ و/د/ و/ب/... د په‌یقین (هار- دار- بار) دا دیاردیت.^(۱۱۲)

به‌لی د ناف ریزمانیدا سیگمێنت دبته‌ مۆرفیم، کو ئه‌وژی بچوکتیرین یه‌کا واتادارا زمانیه و (سوسیر) ئه‌فان سیگمێنتان د په‌یوه‌ندی ئاسویدا ریزدکه‌ت.^(۱۱۳) و ژ مه‌رجین سیگمیتتی ژ ییدقیه:

۱- هه‌لگرا واتایی بیت.

۲- واتا ئه‌وی به‌شه‌ک بیت ژ واتایا گشتی.

۳- ب هه‌مان واتا د ده‌رپرینیدا دوویات بیته‌فه.^(۱۱۴)

13- مۆرفۆتاکتیکس:

مه‌به‌ست ژ مۆرفۆتاکتیکسی- Morphotactics سیسته‌می ریکخستنا مۆرفیمانه ب ریکخستنه‌کا ئیک ل دویف ئیک د زمانه‌کی دیارکریدا یان فه‌کۆلینا ئه‌فی سیسته‌می ب مه‌به‌ستا ده‌رئیکخستنا یاسایانه ئه‌وین تایبه‌ت ب ریکخستنا مۆرفیم و په‌یوه‌ندیین ئه‌وان.^(۱۱۵) هه‌ر د ئه‌فی بواریدا مباره‌ک مباره‌ک دبیزیت: مۆرفۆتاکتیکس بریتییه ژ فه‌کۆلینا ئه‌وان په‌یوه‌ندیین د نافه‌را مۆرفیمین زمانیدا هه‌ی و زانینا یاسایی ته‌حکومی د دویفئیکه‌اتنا ئه‌واندا دکه‌ت.^(۱۱۶) ئانکو مه‌به‌ست ژ مۆرفۆتاکتیکسی چه‌وانیا ریزبوون و پیکه‌هاتنا مۆرفیمانه د ناف پیکه‌اتنا ژ خو مه‌زتردا، کو باراپتر په‌یقه.

بۆ نموونه د زمانی کوردیدا ریزبوونا مۆرفیمان د دروستکرنا کاریدا ب ئه‌فی په‌نگی ل خواریه:

- کاری بوریی نیزیکی راگه‌هاندن: بنیاتی کاری + م.د.بوری. وه‌کو: گرت.
- کاری بوریی به‌رده‌وامی راگه‌هاندن: م.به‌رده‌وامیی+ بنیاتی کاری+ م.د.بوری. وه‌کو: دگرت.
- کاری نهویی راگه‌هاندن: م.د.نهو+ بنیات + م.پیککه‌قتنی. وه‌کو: دگرم.

14- مۆرفۆسیمانتیک:

مۆرفۆسیمانتیک بابتهی ناخۆیا په‌یقان وه‌ردگرت. د ئه‌فی بیاقیدا مۆرفۆسیمانتیک دیارده‌یین بۆ شیکرنی (اعراب) دزقریت چاره‌دکه‌ت. هه‌روه‌سا مۆرفۆسیمانتیک رادیت ب چاره‌کرنا پیکین دروستکرنا په‌یقان ب تایه‌تی دارشتن و لیکدانی، ژ ئه‌فی روانگه‌هیقه‌ وشه‌سازی وه‌سا ده‌یه‌ تیکه‌هشتن، وه‌کو کاره‌ک کو هه‌ولده‌ت ب سالۆخکرنا زمانی رابیت ب شیوه‌یه‌کی جودا ژ رسته‌سازی (سینتاکسی). هه‌روه‌سا د شیاندایه‌ وشه‌سازی به‌یه‌ پیناسه‌کرنا، کو فه‌کۆلینه‌که‌ گریدای یاساین پیکه‌اتا ناخۆیا په‌یقان و یاساین دروستکرنا مۆرفیمانه‌، ئه‌وین ل دویف شیوه‌یی پیکه‌اتا په‌یقی دیاردن. د ئه‌فی بواریدا وشه‌سازی بوارین شیکرن و دارشتن و لیکدانی ب خۆفه‌ دگرت. د ئه‌فی حاله‌تیدا هنده‌ک جارن ئه‌م دچینه‌ د ناف مه‌ودایی مۆرفۆسینتاکسیدا^(۱۱۷)

15- په‌یقین نوی به‌لاف (نویباو):

نیومارک په‌یقین نوی به‌لاف - Neologism^(۱۱۸) ب ئه‌فی ره‌نگی پیناسه‌دکه‌ت: په‌یقین نوی به‌لاف بریتییه‌ ژ یه‌که‌یین فه‌ره‌ه‌نگیین نوی دارشتی یان ئه‌و یه‌که‌یین فه‌ره‌ه‌نگینه‌ خودان هه‌بوون، لی پیدفی ب تیکه‌هه‌کی نوینه‌^(۱۱۹) به‌عله‌به‌کی د پیناسه‌کرنا په‌یقین نوی به‌لافدا دبیریت:

په‌یقین نوى به‌لاف ئه‌و په‌یقن، كو نوى د زمانيدا هاتينه دانان و باراپتر پیدى
بكارهينانې هه‌نه، بۆ هندی داکو تاکه‌که‌سین زمانى بشین په‌سەندیا ئه‌وان
په‌يقان بکه‌ن.^(۱۲۰) کاربر دبیژیت: ل ئه‌وى ده‌مى یه‌که‌ دى بیه په‌یقا نوى به‌لاف،
ئه‌گه‌ر ئه‌ف مه‌رجه تیدا هه‌بن:

۱- دقیت دره‌نگ بهیته ئازراندن.

۲- دقیت د فهره‌ه‌نگیدا نه‌بیت.

۳- گوهدار وه‌ک یه‌که‌یه‌کا نوى وه‌ربگریت.

۴- په‌یقین نوى به‌لاف، هیمايین نه‌جیگیرین فهرمى پیشکیشدکه‌ن. ژ ئالیی
(ده‌نگسازى، وشه‌سازى، گرافیم) یقه‌.^(۱۲۱)

۵- په‌یقین نوى به‌لاف هیمايین نه‌جیگیرین فهرمیین واتایی پیشکیشدکه‌ن.
کابر ئاماژه‌ی ب هندی ژى دده‌ت، کو دوو جوړ ژگروپین په‌یقین نوى
به‌لاف هه‌نه، ئه‌وژى ئه‌فه‌نه:

أ- ئه‌و جوړین دگشت زماناندا دیاردبیت(د راستیدا ده‌رپرپین نوینه).

ب- ئه‌و جوړین د زمانین تایه‌تدا په‌یدادبن، کو ب ناقى نیونیمس-
Neonyms دهیته نافکرن.^(۱۲۲) وه‌کو په‌یدا بوونا په‌یقین مژار، کوړوژ، سازان،
گشتپرسى... هتد. د زمانى کوردیدا.

نیومارک چه‌ن جوړان ژ په‌یقین نوى به‌لاف ده‌ستینشانده‌ت، کو ئه‌وژى
ئه‌فه‌نه:

A- یه‌که‌یین فهره‌ه‌نگیین ل‌گه‌ل تیگه‌ه‌ی نوى هه‌بوون هه‌ین:

۱- په‌یف. وه‌کو: کوړوژ، پیگه‌ه، گه‌ریلا، رو‌شه‌ف. هتد.

۲- په‌یقین هاوړیتی(هه‌قال). وه‌کو: کوټ و به‌ند، زه‌ند و باسلک... هتد.

B- شیوه‌ی نوى:

۱- دارشتن نوى. وه‌کو: چه‌په‌رو، گشتپرسى، گولپارین، دژه‌پیروژ،

پېشهاټ... هټد.

- ۲- په يقين دارشتى. وهكو: هيرشبر، هه فسه روک، شهرفان... هټد.
- ۳- کورتکړن. وهكو: کلغم، ملغم.
- ۴- ئيديه م: چاف هافير، زکدر... هټد.
- ۵- په يقين خودان مه دلوولين نوى وکه فن له حيم، شويشتى... هټد.
- ۶- زاراښ نيف دهوله تي - internationalism. وهكو: فيدباک، نه نرنيت... هټد.

- ۷- نه کروني مې (۱۲۳) چه هه په، ناکه په، هه ده په... هټد.
- ۸- په يقين نويين نه راست. وهكو ميتافوران
- ۱۰- نايونميس: مه به ست پي کو ناکړنه ک ل سهر تشته کي بهيته دانان. به عله به کي ديترت: نايونميس ناکليکړنه، کو ب نافي تاييه تي دهيته ناکړن، کوچيديت نه ف ناکليکړنه جهه کي جوگرافي بيت. وهکو: واشتون و نه سکه نده ريه) يان ده زگه ه بيت (ford foundation) يان په رتووک بيت. وهکو (ماکيس و له يلا و مه جنون). (۱۲۴)
- ديسان کابري ثمازه ب هندي ژي دايه، کو په يقين نوى به لاف، کو د هنده ک تاييه تمه ندياندا ژي کو دوو جودادبن:

- ۱- د نه فراندنا نه ويدا.
- ۲- د نه رکي نه وي يي به راهييدا.
- ۳- د په يوه نديا نه ويدا ل گه ل هه قوا تايين ل گه ل په يدا دبن.
- ۴- د به رده وامبونا نه وي د زمانيدا.
- ۵- ب ريکا کو ژ نه نجامي نه وي هه بوون د سيته ميدا هه ين.
- ۶- ب ريکا کو ژ نه نجامي نه وي ل گه ل سيسته مين دي دهيته گريدان. (۱۲۵)
- کابري نه و چه نده ژي ديارکريه، کو ده ستنيشانکړنا بابه ته کي ديارکري وهکو په يقين نوى به لاف، کو دي ب ريکا نه فان پيقه رين ل خوارى بيت:

- ۱- فره‌ه‌نگ: یه‌که‌یا زمانی دِی بیه‌ پیه‌که‌کا نوی به‌لاف، ب تنی ئە‌گەر دره‌نگ هاته ئە‌فراندن.
- ۲- لیکسوگرافی: یه‌که‌یا زمانی دِی بیه‌ پیه‌که‌کا نوی به‌لاف، ئە‌گەر د فره‌ه‌نگیدا هه‌بوونا خو ئە‌بیت.
- ۳- نه‌بوونا جی‌گیریه‌کا ریک‌خستی: یه‌که‌یا زمانی دِی بیه‌ پیه‌که‌کا نوی به‌لاف ئە‌گەر ئە‌قی یه‌که‌یا زمانی جی‌گیربوونا واتایی نه‌بیت.
- ۴- ده‌روونی: یه‌که‌یا زمانی دِی بیه‌ پیه‌که‌کا نوی به‌لاف ب تنی ئە‌گەر ئاخفتن‌که‌ری هه‌ست ب هندی‌کر، کو ئە‌ف پیه‌که‌یه‌کا نویه. (۱۲۶)

16- په‌یقین سست و چالاک:

ا- په‌یقین چالاک:

مه‌به‌ست ژ په‌یقین چالاک، هه‌ر ژ نا‌قی ئە‌وان دیاره، کو ئە‌و په‌یقن کو د ئاخفتن و نقی‌سینیدا ب مشه‌یی و گه‌له‌ک ده‌ینه بکاره‌ینان، ئانکو ژ لایی بکاره‌ینانی‌قه سست نه‌بووینه. نموونه بو په‌یقین چالاک د زمانی‌کور‌دیدا. وه‌کو: ئاف، خانی، دیوار، نان، مرن، زیان... هتد.

ب- په‌یقین سست:

مه‌به‌ست ژ په‌یقین سست ئە‌و په‌یقن، کو کیم بکار ده‌ین، ئە‌وژی چیدبیت ژ به‌ر هندی‌بیت، کو زمانی هیشتا پید‌قیاتی پی‌نینه، یان پید‌قیاتی پی‌نه‌مايه. ب ئە‌قی چه‌ندی په‌یقین سست بریتیه ژ:

- ۱- ئە‌و په‌یقین ژ کار ده‌قن و که‌قن دبن و به‌رف نه‌مانی دچن و دبیرنی په‌یقین مری. وه‌کو: گومله‌ک ئانکو (قه‌میس)، جه‌نجه‌ر، مله‌یب، خر‌خال (تایره)، هه‌ق‌جار... هتد.

۲- ئەو پەيغۇن ھىشتا ب تەمامى د ئاف زاماندا بەلاقنە بووينە، ئانكو نوى ھاتىنە د ئاف زاماندا، كو ب پەيغۇن نوى بەلاق دەينە ھژمارتن. (۱۲۷) ۋەكو: سازان، گشتىرسى، كۆرۈژ، پۆشەف... ھتە.

ل فېرى پېدقېيە ئامازەيى ب ئەوى چەندى ژى بدەين، كو مۆرفىمىن سست و چالاك ژى ھەنە. مەبەست ژ مۆرفىمىن سست ئەو مۆرفىمىن بەندن، كول گەل گەلەك پەيقان ناھىنە بكارھىنان، بەلكول گەل ژمارەيەكا دياركرىيا پەيقان دەيتە بكارھىنان. ۋەكو پاشگرى (ار): كنار، بنار، گرفتار... ھتە. و پېشگرى (چى): چىبون، چىكرن. بەلى مەبەست ژ مۆرفىمىن چالاك ئەو مۆرفىمىن بەندن ئەوين ل گەل ژمارەيەكا زورا پەيقان دەينە بكارھىنان. ۋەكو پېشگرى (ھەل): ھەلگرت، ھەلدا، ھەلبوو، ھەلچوو، ھەلھات، ھەلكەفت... ھتە و پاشگرى (گەھ): خوارنگەھ، نقيسینگەھ، فەرمانگەھ، خواندنگەھ، مەلەقانگەھ... ھتە.

17- مۆنۆمۆرفىمىك - Monomorphemic:

مۆنۆمۆرفىمىك زاراڧەكى زامانىيە برىتييە ژ تاكە مۆرفىمەكى. (۱۲۸) مبارەك مبارەك د پېناسەكرنا ئەقى زاراڧىدا دېژىت: مۆنۆمۆرفىمىك يان تاكە مۆرفىم برىتييە ژ سىفەتا پەيغۇ ئەوا ژ مۆرفىمەكى پېكدەيت. ئەقجا ئەگەر پستەيەك ب شىۋەيى مۆرفىمەكى دەرگەفت، ل ئەوى دەمى دى ب ئاقى پېكھاتا ئىك مۆرفىمى - structure Monomorphemic ھىتە ئاڧكرن. (۱۲۹) ۋەكو د ئەقان نمونەياندا دياردېيت:

- ئازاد ھات؟

- بەلى.

د نمونەيال سەرىدا (بەلى) مۆرفىمەكە ول جەي پستەيەكى ھاتىيە ۋ ئەقە ب پېكھاتا ئىك مۆرفىمى دەيتە ئاڧكرن.

18- ھاپلۆلۇجى:

ستەمبۇرگەر ديار دەيا ھاپلۆلۇجى گوتويىژ دكەت. زاراڧى Haplology ئاماژەيى ب ژيېرنا ئىك ژ جووتىن ھەڧچەشن(وەكھەڧ) يىن پارچەيان ددەت.^(۱۳۰) ھەر د ئەڧى بواري دا تراسك دييژيت: مەبەست ژ ھاپلۆلۇجى- Haplology ئەو، كوژ ئەنجامى دووبارە بوونا دوو فۇرمىن وەكھەڧ، فۇرمەك ژناقېچيت يان بەرزە بيت.^(۱۳۱) وەكو:

- كورت تر: كورتتر.

- دروست تر: دروستتر

- رىك كەڧتن: رىكەڧتن.

- فرى يىن: فرين.

پهراویر

(1) Crystal, 1988, 200.

(2) Mathews.P.H, 2007, 253.

(۳) محمد علی الخولی، ۱۹۸، ۱۷۶ و مبارک مبارک، ۱۹۹۵، ۱۸۸.

(۴) خالد محمود جمعه، ۲۰۰۸، ۱۲۹.

(5) www.dictionary.com/browse/morphophoneme.

(۶) تالب حوسین عه‌لی، ۲۰۰۵، ۱۲۳.

(7) Crystal, 1992, 258.

(8) Crystal, 1988, 201.

(۹) کاتیگورین سه‌ره‌کی و لاوه‌کی هه‌نه کاتیگورین سه‌ره‌کی بریتینه ژ (ناف، هه‌فالناف، هه‌فالکار، کار)، لی کاتیگورین لاوه‌کی بریتینه ژ (ئامرازی پیه‌ه‌ندی، ئامرازی گه‌ه‌اندنی، نیاسین و نه‌نیاسین، ئامرازی سه‌رسورمان و گازیکرنی... هتند) (ئه‌رده‌وان توفیق فه‌تاح شیروانی، ۲۰۱۵، ۸). کاتیگورین لاوه‌کی د‌گه‌له‌ک ژیده‌راند‌ا ب کاتیگورین ریزمانی یان ئه‌ره‌کی ژی هاتییه‌ نا‌فکرن.

(10) Mathews.P.H, 2007, 254 .

(۱۱) فرانک نوفو، ۲۰۱۲، ۲۸۸.

(۱۲) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۱۸.

(۱۳) ئه‌بو بکر عومهر قادر، ۲۰۰۳، ۲۸.

(۱۴) مبارک مبارک، ۱۹۹۵، ۱۸۸.

(15) www.thefreedictionary.com/morphosyntax.

(۱۶) یارا قادر حه‌مه‌د مه‌لازاده‌یی، ۲۰۱۳، ۷۱.

(17) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea, 2010, 27.

(18) Stageberg.N.C, 1981, 106.

(19) Lieber , Rochelle , 2009, 158.

(۲۰) مبارک مبارک، ۱۹۹۵، ۱۹-۲۰.

(۲۱) محه‌مه‌د مه‌عروف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۱۹.

(22) Stageberg.N.C, 1981, 110-109 .

(23) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea, 2010, 25.

(24) Mahootian, Shahrzad, 1997, 190.

(۲۵) زیزین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۹۵-۹۶.

(26) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea, 2010, 27.

(27) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea, 2010, 27.

(28) Stageberg.N.C, 1981, 108.

(29) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea, 2010, 24.

(30) Stageberg.N.C, 1981, 109.

(۳۱) محه‌مه‌د مه‌عروف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۲۰.

(۳۲) زیزین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۸۷-۸۹.

(33) Stageberg.N.C, 1981, 110-109.

(34) Lieber , Rochelle , 2009, 159.

(35) Lieber , Rochelle ,2009,163.

(36) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 25-24.

(۳۷) أحمد مختار عمر، ۱۹۹۷، ۷۰.

(۳۸) سامی عیاد حنا و أخرون، ۱۹۹۷، ۹۱.

(39) Crystal,1992, 258.

(40) Crystal,1988, 200.

(۴۱) فرانک نوفو، ۲۰۱۲، ۲۸۹.

(۴۲) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۱۸.

(۴۳) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۸.

(44) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 211.

(45) Haspelmath ,M and Sims D. Andrea,2010, 217-211

(۴۶) بائیز عمر أحمد، ۱۹۹۰، ۱۱.

(۴۷) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۱۶.

(48) Katamba,F,1993, 24.

(۴۹) خالد محمود جمعه، ۲۰۰۸، ۱۴۱.

(۵۰) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۶.

(51) <http://Language Linguistics.Word press.com/2014/06/18/empty-morpheme/>.

(۵۲) پهیشتین وه‌کو (sheep) و (deer)، کو دشیاندا نینه د زمانی ئینگلیزیدا مؤرفیما کۆمکرنی ل سهر ئەفان پهیشتان زیدەبکەین. د ئەفان نمونەیاندا د شیاندا یە ئەم تیگەهی کۆمکرنی د ئەفان پهیشتاندا دەرپیخین، ب تنی ب ریکا ژینگەها سینتاکسی و دەورووبەری.

(53) Crystal,2009, 425.

(54) Mathews.P.H, 2007,242 .

(55) palmer.f, 1975 , 115.

(۵۶) محمد عبدالوهاب شحاته، مفهوم المورفيم...، ۱۹۹۸، ۱۶۲.

(۵۷) سه‌لام ناوخۆش، ۲۰۱۴، ۱۹۹.

(58) <http://Language Linguistics.Word.com/2014t6/19/empty-morpheme-in-Linguistics>.

(59) palmer.f, 1975 , 115-116.

(60) Katamba,F,1993, 47.

(61) Crystal,1985, 199 .

(۶۲) صباح رشید قادر، ۲۰۰۹، ۴۰.

(63) Katamba,F,1993, 37.

(64) Katamba,F,1993, 36.

(65) Katamba,F,1993, 36.

(66) Katamba,F,1993, 37-36.

(۶۷) محەمەد مەعروف فەتاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۲۵.

(68) Katamba,F,1993, 38-37.

(۶۹) محەمەد مەعروف فەتاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۲۶.

(70) Katamba,F,1993, 38.

(۷۱) محەمەد مەعروف فەتاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ۲۰۰۶، ۲۷.

(۷۲) که‌وسەر گە‌لالی، ۲۰۰۶، ۳۶.

(73) Gustafsson.M, 1975,9.

(74) Alexandar.R & Plein.U,1991.475.

(۷۵) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۱۲۶.

(76) Abraham.R.D, 1950, 276.

(77) Malkiel.Y, 1959,113.

(78) Malkiel.Y, 1959,130.

(۷۹) که‌وسه‌رگه‌لالی، ۲۰۰۶، ۵۵.

(۸۰) که‌وسه‌رگه‌لالی، ۲۰۰۶، ۵۵.

(۸۱) نازهنین جه‌لال نه‌حمه‌د، ۲۰۰۴، ۹۱.

(۸۲) نازهنین جه‌لال نه‌حمه‌د، ۲۰۰۴، ۹۰.

(۸۳) نازهنین جه‌لال نه‌حمه‌د، ۲۰۰۴، ۸۸-۸۹.

(۸۴) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۸۶.

(۸۵) زیرین خورشید سه‌لیم و نه‌سیرین عه‌بدوللا محمه‌د تاهر، ۲۰۱۵، ۲۶-۲۷.

(۸۶) پوژان نوری عبدالله، ۲۰۰۷، ۱۰۲.

(۸۷) زمان و نه‌ده‌بی کوردی، ۲۰۱۴، ۹۳.

(۸۸) به‌کر عومه‌ر عه‌لی، ۲۰۱۴، ۱۰۵.

(۸۹) فاضل عمر، ۲۰۰۵، ۱۱۴.

(۹۰) بو‌پتر پوهنکرنی بنیره: (پوژان نوری عبدالله، ۲۰۰۷، ۹۹-۱۱۵).

(۹۱) زمان و نه‌ده‌بی کوردی، ۲۰۱۱، ۶۹.

(۹۲) حه‌یدهر حاجی خدر، ۲۰۱۰، ۱۱۰.

(93) Stageberg.N.C,1981, 112-111.

(۹۴) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۷۱.

(95) Katamba,F,1993, 56-55.

(۹۶) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۱۲۵.

(97) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(98) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(۹۹) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۱۹.

(100) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(101) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(۱۰۲) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۸.

(۱۰۳) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۱۹.

(104) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(۱۰۵) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۲۹۳-۲۹۴.

(106) <http://en.wikipedia.org.Grapheme>.

(۱۰۷) فرانک نوفو، ۲۰۱۲، ۲۱۳.

(108) Crystal,1988, 272.

(۱۰۹) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۴۴۱.

(۱۱۰) محمد علی الخولی، ۱۹۸۲، ۴۹.

(۱۱۱) سامی عیاد حنا و آخرون، ۱۹۹۷، ۱۲۴.

(۱۱۲) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۶۲.

(۱۱۳) زیرین خورشید سه‌لیم، ۲۰۱۲، ۶۲.

(۱۱۴) نه‌بویه‌کر عومه‌ر قادر، ۲۰۰۳، ۱۶.

(۱۱۵) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۱۸-۳۱۹.

(۱۱۶) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۹.

(۱۱۷) فرانك نوفو، ۲۰۱۲، ۲۸۸.

(۱۱۸) دفتت ناماژه‌یی ب ئەوی چەندی ژێ بدەین، کو زارافه‌کی دیژی هه‌یه، کو نیزیکی ئەفی زارافه‌یه، کو ب ناڤی نیولۆجیا - neology ده‌یته‌ ناڤکرن، مه‌به‌ست ژ ئەفی زارافی ئەوه، کو په‌یف یان دەرپرین، کو ب واتایه‌کا نوی به‌یته‌ بکاره‌ینان، کو به‌ری هینگی ب ئەوی واتایی نه‌هاتبته‌ کاره‌ینان دیسان چ‌ئیدبیت په‌یف یان دەرپرین ژنوی هاتبته‌ ئەفراندن بنێه: (رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۲۸).

(119) Newmark.p,1988,122.

(۱۲۰) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۳۲۷.

(121) Cabre.T,1999, 205.

(122) Cabre.T,1999, 205.

(۱۲۳) مه‌به‌ست ژ دیارده‌یا ئەکرونیمی ئەوه، کو هیمایه‌ک یان په‌یفه‌ک پاراپتر ژگروپه‌کا بیتین ئیکی یان پرگه‌یین ئیکی یا هژماره‌کا په‌یفان پیکه‌هاتبیت (فرانك نوفو، ۲۰۱۲، ۷۹). وه‌کو(پدک: پارتی دیموکراتی کوردستان داعش: الدوله‌ الاسلامیه فی العراق و الشام).

(۱۲۴) رمزی منیر بعلبکی، ۱۹۹۰، ۱۷۵.

(125) Cabre.T,1999, 205.

(126) Cabre.T,1999, 205.

(۱۲۷) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۷۵، ۴۹.

(128) www.my English page.com. site-phd-files/grammer-lesson-masculine-feminine.phd.

(۱۲۹) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۵.

(130) Katamba,F,1993, 57.

(۱۳۱) صباح رشید قادر، ۲۰۰۹، ۳۶.

په‌یڤ و جورین ئه‌وی د زمانه کوردیدا

- چه‌مکته په‌یڤی:

کاتامبا ئاماژه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی ددهت، کو بنه‌مایه سهره‌کیی بۆ شروقه‌کرنا په‌یشان ده‌یته بکاره‌یان، ئه‌وژی بنه‌مایه هه‌قدژییه و ئاماژه‌یی ب هندی ددهت، کو هه‌قدژییا شیوه‌یان د ئه‌قان جیاوازیی ل خواریدا دیاردین:

- ۱- جیاوازی د شیوه‌یی فونولۆژیدا، ئه‌وژی ژبه‌ر ده‌نگین بکاره‌اتی.
 - ۲- جیاوازی د واتایدا، د هه‌ر ئیک ژواتایا فهره‌ه‌نگی و ئه‌رکی پ‌ر‌مانیدا.
- ئه‌ف‌جا جیاوازییا فونولۆژی د ناقبه‌را په‌یڤین (boy) و (girl) دا هه‌ف‌چه‌شنه ل گه‌ل جیاوازییا واتایی. هه‌ر وه‌کو د ئه‌قان نموونه‌یی ل خواریدا دیاردیت:

- The boy blays.

- The girl blays.

واتایا ئه‌قان هه‌ر دوو پرسته‌یی ل سهری ژیکجیاوازن، ئه‌وژی دزقریته‌فه ژبه‌ر ئه‌وی جیاوازییا د ناقبه‌را واتایا فهره‌ه‌نگیا هه‌ر دوو په‌یڤین (boy) و (girl) دا.^(۱) ب هه‌مان پ‌ک جیاوازی د ناقبه‌را هه‌ر دوو (هات) ا رابردوو

و (دهیت) اړانه بر دوو دا بهر پر سه ژ جياوازييا واتايي د ناڅه را هر دوو
رسته يي ل - خواريدا:

- نه و هات.

- نه و دهيت.

په يښه وه کو په که په کا زمانيا ره سښ، ده گم نه دانوستاندن ل سهر بهيته
کرن، ژبه رکو هر ئيک ژ مه گرنگيا په يښي دزانيت. هه روه سا فرهه ننگنيښ
فرهه ننگان دروستدکښ، کو ده روازه يا نه وان په يښ. ديسان ل ده مي خواندنې
رپکا نه وي بوشاهيا د ناڅه را په يښاندا هه ي، خوانده فان دښت په يښان
ژيک جو دا بکه ت.^(۲)

فرانک پالمهر د بيژيت: هر چه نده په رتووکي ريزماني هه ولنادن،
پينا سه په کي بو په يښي ديار بکه ن، هر چه نده نه ف په رتووکه ره گه زين ديين
ريزماني د بياڅي په يښدا پينا سه دکښ. رسته بريتيه ژ پيکفه گریدانا په يښان و
به ښي ناخښتي پو لن ژ ناخښتي. گومان نينه، کو په يښي گرنگيه کا بهر چاف
د زماني نقيسيدا هه يه. په يښ ب ښوه کي ناڅکه را دهيه زانين، ب رپکا
بوشاهيان د ناڅه را نه واندا. نه فجا د په ره کي نقيسيدا دښاندا هه يه، ژماره يا
په يښي بکارهاتي بهينه ديارکرن، نه وژي ب رپکا هژمارتنا ناڅپرېن د ناف
نه واندا هه ي.^(۳)

فرانک پالمهر ديسان ديار دکښت و د بيژيت: په يښ به ښه که ژ نه ريتي مه يي
ره وښه نيري و نه م دزانين په يښ چنه، بيکو نه م نه م نقيسينا نه وان بزاني و
دانانا بوشاهيان د ناڅه را په يښاندا نه ف نه ئيکه ژ پارچين ره وښه نيري و فيربوونا
مه و نه ف وه سا نينه، کو په يښ و رينقيس هوسا بن.^(۴)

فرانک پالمهر نه فان زانياريان ل دور په يښي دده ته ديارکرن:^(۵)

۱- دښت نه م ب سانه هه هزر د نه وي چه نديدا نه که ين، کو په يښا نقيسي د
سهر په يښا زاره کيدا يه.

۲- دقیت ئه‌وی راسیتی بزاین، کو چ بوشاهی د ناقبه‌را په‌یقان د ناخفتنیدا نین.

۳- دقیت په‌یف یا گونجای بیت وه‌کو جوړه‌ك ژیه‌که‌یین زمانی. پالمه‌ر دبیزیت: دقیت ئه‌م پرسیار ژ خو‌بکه‌ین، په‌یف چییه وچه‌وا ئه‌م دی شیین پیناسه‌بکه‌ین و ئایا په‌یف د زمانی زاره‌کیدا هه‌نه؟ بو به‌رسق‌دانا ئه‌فی پرسیار د ئه‌قان هه‌رسی خالاندا دیاردیت:

۱- ته‌ماشه‌کرنا په‌یقی وه‌کو یه‌که‌یه‌کا واتی.

۲- ته‌ماشه‌کرنا په‌یقی وه‌کو یه‌که‌یه‌کا ده‌نگی.

۳- دروستکرنا په‌یقی ب ریکا جوړان ژ پیرابوونین زمانیین گری‌دای ل گه‌ل ئه‌وی هزری، کو په‌یف یه‌که‌یه‌کا گو‌شه‌گیره و دشیاندا نینه به‌یته پارچه‌کرن.^(۶)

به‌ری ئه‌م به‌یین چه‌ند پیناسه‌یه‌کان بو په‌یقی به‌یین، پیدفیه چه‌ند تی‌یینیه‌کان ل سهر په‌یقان و پیکه‌اتا په‌یقان دیاربکه‌ین، ئه‌وژی ئه‌قین ل خوارینه:

۱- هنده‌ك په‌یف هه‌نه، کو دشیاندا هه‌یه به‌ینه دابه‌شکران بو پارچه‌یان و دی مینن خودان واتا پستی دابه‌شکرانی ژی.^(۷) وه‌کو په‌یقین دارشتی و په‌یقین لیکدای (ئاسنگه‌ر = (ئاسن) + (گه‌ر))، (قورعان خوین = (قورعان) + (خوین)). د ئه‌قان نموونه‌یان (ئاسن) د په‌یقا دارشتی و ساده‌دا هه‌مان واتا هه‌یه، هه‌روه‌سا په‌یقا (قورعان) ژی د په‌یقا لیکدای و په‌یقا ساده‌دا، ئانکو پستی هاتییه دابه‌شکران ژی هه‌ر هه‌مان واتا هه‌یه.

۲- پتريا په‌یقان ب خو واتا هه‌یه، به‌لی هنده‌ك په‌یقان ل ئه‌وی ده‌می ب تنی دی واتا هه‌بن، ل ده‌می ل گه‌ل هنده‌ك په‌یقین دی بکارده‌یین.^(۸) وه‌کو په‌یقا (فیر)، کول گه‌ل په‌یقین (بوون وکرن) و اتادار دیت، ل ده‌می دبه‌ په‌یقین لیکدای: (فیربوون) و (فیرکرن). دیسان (مشت) و (میا) ل ئه‌وی ده‌می و اتادار دبن، ل ده‌می ل گه‌ل په‌یقین (تشت) و (گیا) بکارده‌یین، ئانکو ل ده‌می دبه‌

(تشت و مشت) و (گیا و میا).

۳- هندهك ژ پارچه‌یین په‌یقین دهینه دابه‌شكرن دمینن خودان واتا و هندهك پارچین دی نامینن خودان واتا.^(۹) وه‌كو د نمونه‌یین خالا (۲) دا دیاردیت. هه‌روه‌سا پیش‌گر و پاش‌گر د په‌یقین دارشتیدا ب تنی واتی ناده‌ن، نه‌گه‌ر ل‌گه‌ل په‌یقا ساده نه‌هین. وه‌كو د په‌یقین (ئاسنگه‌ر) و (دادقان) و (قه‌كرن) دا دیاردیت، كو پاش‌گرین (- گه‌ر) و (- فان) و پیش‌گری (قه -) واتیان نه‌وان به‌نده ب نه‌وان په‌یقین ل‌گه‌ل هاتین.

۴- پارچه‌یین په‌یقین دابه‌شكری، ل ده‌می دهینه پیکه‌گریدان بو دروست‌كرنا په‌یقین لیكدای، دقیت ب شیوه‌کی دروست پیکه بهینه‌گریدان.^(۱۰) ئانكو دقیت واتا و ریزمانی تیكنه‌ده‌ت. وه‌كو: (به‌ژن بلند، ده‌ستكه‌فت... هتد).

۵- زمانین جیهانی سه‌باره‌ت دروست‌كرنا په‌یقین نوی د ژیکجودانه.^(۱۱) سه‌باره‌ت پیناسه‌یا په‌یقی زانایان ب چه‌ند شیوه‌یه‌كان پیناسه‌کریه، نه‌قین ل خواری هندهك ژ نه‌وان پیناسه‌یانه:

۱- ماسیوس سه‌باره‌ت پیناسه‌یا په‌یقی دبیزیت: په‌یف بچووکترین یه‌که‌نه، كو رسته‌یی دروستدکه‌ن و د نفیسینیدا ژیکدهینه جوداكرن، كو ب گه‌لهك پیقه‌ران دهینه دروستكرن.^(۱۲)

۲- بلومفیلد دبیزیت: په‌یف شیوه‌یین بچووکین سه‌ربه‌خو و ئازادن.

۳- رادفورد ئیتال ده‌رباره‌ی پیناسه‌یا په‌یقی دبیزیت: په‌یف نه‌و یه‌که‌یین زمانینه نه‌وین پتر به‌ربه‌لاف ل ده‌ف كه‌سی ئاسایی.^(۱۳)

۴- فینج سه‌باره‌ت پیناسه‌یا په‌یقی دبیزیت: په‌یف یه‌که‌یه‌كا ده‌رپرینییه، كو ئاخشتنه‌کری زمانی ره‌سه‌ن دشی‌ت ب شیوه‌کی به‌دییه د زمانی نفیسی و زاره‌کیدای په‌یقی بزانی‌ت و دیاربکه‌ت.^(۱۴)

۵- کریستال سه‌باره‌ت پیناسه‌یا په‌یقی دبیزیت: په‌یف یه‌که‌یه‌كا ده‌رپرینییه،

کو درک‌کرنه‌کا هه‌ستی هه‌بوونی ل ده‌ف ئاخفتنکه‌رین ره‌سه‌نین زمانی هه‌یه،
ئه‌فجا چ د زمانی زاره‌کی یان یی نقیسیندا بیت. (۱۵)

۶- فالك د پیناسه‌کرنا په‌یقیدا دبیزیت: په‌یف هه‌ر یه‌که‌یه‌کا زمانییه، کو د
نقیسیندا د نافه‌را سبه‌یس و بوشاهیاندا یه. (۱۶)

۷- جاکسون ژ ی وه‌کو فالکی د پیناسه‌یا په‌یقیدا دبیزیت: په‌یف بریتیه ژ
یه‌که‌یین زمانیین دیارگری ب ریکا سه‌بیس و مه‌سافاتان. (۱۷)

۸- رادفور د پیناسه‌یا په‌یقیدا دبیزیت: په‌یف بریتیه ژ یه‌که‌یین زمانیین
گه‌له‌ک بکارهاتی ژ لایی که‌سی ئاسایشه. (۱۸)

۹- ستاگیرک د پیناسه‌یه‌کا په‌یقیدا دبیزیت: په‌یف پارچه‌که ژ رسته‌یی و
راوستان ل ده‌ف په‌یدادبیت. ئه‌ف راوستانه ژ ی چیدبیت یا ب ده‌نگ بیت
یان یا بی ده‌نگ بیت. (۱۹)

۱۰- هوکیٔ د پیناسه‌کرنا په‌یقیدا دبیزیت: په‌یف ئه‌و پارچه‌یه ژ رسته‌یی،
ئه‌وا دشیاندا بیت ب گۆشه‌گیری و ب جودا ژ پارچه‌یین دی بهیته زارکران یان
راوستان ل سه‌ر دهیته ئه‌نجامدان. (۲۰)

ژ ئه‌نجامی ئه‌فان هه‌می پیناسه‌یان د شیاندایه بیژین: په‌یف یه‌که‌یه‌کا
زمانیه، کو فۆرمه‌ک هه‌یه و ئه‌و فۆرم واتایی دگه‌هینیت و ئه‌ف یه‌که‌یه‌ دشیٔ
ب تنی بکاربهیٔ.

- پۆلینکرنا په‌یقان:

زانایین زمانی، په‌یقان دابه‌شی چهند پۆلینکران دکهن و ژ ئه‌فان
پۆلینکران:

۱- چیدبیت په‌یف ب دوو رۆلین جیاواز رابیت و دوو واتایین جیاواز
وه‌رگریٔ، واتایه‌ک یا سینتاکسی بیت و واتایا دی یا فۆنۆلۆژی بیت. جون
لاینز ب ئه‌فی ره‌نگی جوداهیی د ناف په‌یقا سینتاکسی و په‌یقا فۆنۆلۆژیدا

دکته. کو په‌یفا (son) د هر دوو حاله‌تین (son strident)، (son pied) بریتیه ژ دوو په‌یقین سینتاکسی، کو د هر پیکهاته‌کیدا ئه‌رکه‌ک هه‌یه، کو د حاله‌تی ئیکیدا جهناق‌ی خاوه‌نداریتیه و د حاله‌تی دوویدا نافه و د هر دوو نموونه‌یانا ئه‌و په‌یف دبیته ئیک په‌یفا فونولوژی، چونکی ژ لای دهنگیشه یا هه‌چه‌شنه، لی د نموونه‌یا (dream) دا، کو ئه‌فه د ده‌می بوریدا ئه‌فه دبیته په‌یقه‌کا سینتاکسی، لی دبیته دوو په‌یقین فونولوژی، چونکی ب دوو شیوه‌یین جیاواز ب ده‌ستقه ده‌یت، ئه‌وژی ئه‌فه‌نه: dreamed, dreamt.^(۲۱)

۲- په‌یقی پۆلینکرنا دی هه‌یه، یا هاتییه دانان ل سهر جودا کرنا د ناقه‌را په‌یقین پرووت و په‌یقین گیره‌کداردا و باراپتر دبیزنه په‌یقین پرووت په‌یقین فره‌ه‌نگی. وه‌کو(دار، دیوار، میز... هتد) و دبیزنه په‌یقین گیره‌کدار، په‌یقین دارشتی، ئه‌ف په‌یقه‌گیره‌کان وه‌ردگریته. وه‌کو: نه‌خوش، ده‌رگه‌ه... هتد.^(۲۲)

۳- پۆلینکرنا دی بو په‌یقان هه‌یه، ئه‌وژی په‌یقین گهردانکرني و نه‌گهردانکرینه، جوداهی د ناقه‌را ئه‌واندا ئه‌وه، کو په‌یقین نه‌گهردانکرني ئه‌و په‌یقن ئه‌وین باراپتر نه‌شین واتایین فه‌گه‌ران و ئاماژه‌کرنا وه‌ربگرن. وه‌کو: ئامرازین په‌یوه‌ندی و ئامرازین به‌ستنی و ئامرازین سهرسورمانی، لی په‌یقین گهردانکرني بریتینه ژ ئه‌وان په‌یقان، کو ب گه‌له‌ک شیوه‌یان ده‌ردکه‌فن، هه‌روه‌سا دشیاندا هه‌یه، گیره‌کان ل گهل بکاربه‌یین، دیسان د ناف فره‌ه‌نگیدا ده‌ینه تۆمارکرن، کو د پتریا زماناندا په‌یقین گهرداکری دابه‌شی دوو به‌شین ئاخفتنی یین مه‌زن دبن، ئه‌وژی ناف و کارن، کو ئه‌ف هه‌ر دوو به‌شین مه‌زن یان سهره‌کی، به‌شین لقی ب خو‌فه‌دگرن، کو(ناف) هه‌قالناف و جهناق و هه‌قالکاران... هتد، ب خو‌فه‌دگریته، لی د به‌شی کاریدا شیوه‌یین گهرداکری و نه‌گهردانکرني ده‌ینه دیتن، هه‌روه‌سا شیوه‌یی بکه‌ر دیار و نه‌دیاری ژي ده‌ینه دیتن.^(۲۳)

۴- هنده‌ک جارن پۆلینکرنه‌کا دی بو په‌یقان ده‌يته دانان، ئه‌وژی په‌یقین

سهره‌کی و په‌یقین لاوه‌کی. مه‌به‌ستا ژ په‌یقا سهره‌کی - Head word. ئەو په‌یقه ئەوا ب شیوه‌یی ئاسایی گه‌له‌ك ده‌قیدا یا ده‌قاند ده‌یته‌ بکاره‌ینان، به‌لی په‌یقا لاوه‌کی - Secondary word. ئەو په‌یقن ئەوین ب په‌یقین به‌ستنی د ناڅه‌را په‌یقاند ده‌یته‌ نیاسین. وه‌کو ئامرازی لیکدانی^(۲۴) هنده‌ك زمانان په‌یقین سهره‌کی (بنه‌رتی) و لاوه‌کی ب ئەفی رهنگی دده‌نه نیاسین: په‌یقین بنه‌رتی یا سهره‌کی ئەو په‌یقن ئەوین ژ په‌یقه‌کا ساده‌ پیکده‌یت. وه‌کو (زه‌لام، زاروډ، سوړ..)، لی په‌یقین لاوه‌کی بریتینه ژ په‌یقین نه‌ساده^(۲۵).

۵- ئیک ژ پۆلینکرنین به‌ربه‌لاف ل سهر ئاستی سینتاکسی د ناڅه‌را په‌یقاند، ئەوژری په‌یقین کو شیوه‌دارن (انماط) و په‌یقین کو حالاتن، جون لایتر سه‌باره‌ت په‌یقین شیوه‌دار دبیزیت: ئەو په‌یقن ئەوین ئیک جاری د پیکه‌اتیدا ده‌ین و دبیزیت: په‌یقین کو حالاتن ئەو په‌یقن ئەوین دوو باره‌دبن. ئەفجا ئەگه‌ر دوو په‌یقین هه‌فچه‌شن هه‌بن، ل ئەوی ده‌می ئەو دی بنه‌ دوو حالت بو شیوه‌یه‌کی^(۲۶). وه‌کو: (ئەوی هاتی هاتی) ئەف نموونه‌یه (۳) په‌یق تیدا هه‌نه، لی ئەگه‌ر تیدا جوداهی د ناڅه‌را په‌یقین شیوه‌دار و په‌یقین حاله‌تاندا بکه‌ین، ل ئەوی ده‌می دی بیزین، کو ب تنی^(۲) په‌یقان ب خوڤه‌ دگرت، ژبه‌رکو په‌یقه‌ك دوو باره‌بوویه.

۶- په‌یقین سینسیمانتیک و ئوتوسیمانتیک ژ هه‌نه، په‌یقین سینسیمانتیک بریتیه ژ پۆلین‌گرتی. وه‌کو: (ئامراز، جه‌ناف) ئانکو واتایا ئەقان یا دروست ب تنی د ناف رسته‌ییدا ب ده‌ستقه‌ ده‌یت، لی په‌یقین ئوتوسیمانتیک، بریتینه ژ ئەوان په‌یقان کو واتایا خو ژده‌رقه‌ی رسته‌یی ب دروستی دده‌ن، کو ئەفه بریتیه ژ پۆلین‌فه‌کری. وه‌کو (ناف، کار، هه‌فالناف، هه‌فالکار، ژماره).^(۲۷)

۷- ئیک ژ پۆلینکرنین دیین په‌یقان، جوداهی‌کرنه‌ د ناڅه‌را په‌یقین ره‌سه‌ن و په‌یقین خواستی (نه‌ره‌سه‌ن) دا. مه‌به‌ست ژ په‌یقا ره‌سه‌ن - Native word. ئەو په‌یقن، ئەوین خو‌مالی بن و ژ چ زمانان نه‌هاتینه‌ وه‌رگرتن یا خواستن. وه‌کو

پەيىن: ھاتن و چوون و دىوار و كەفر.... ھتد، د نارف زمانى كوردىدا، بەلى پەيىشا
خواسىتى Naturalized word- ئەو پەيىن ئەوین ژ زمانەكى دى ھاتىتە وەرگرتن
و فونەتىكا زمانى بۇ ھاتىتە خواستىن ل سەر دەيتە سەپاندن وەكو: وەرگرتنا
پەيىن تەلەفزیون و كودەتا و ئوپراسیون بۇ نارف زمانى كوردى.

- پۆلىنكرنا پەيىش ل دویف جورئ مۆرفىمان:

كاتامبا د پۆلىنكرنا پەيىش بۇ مۆرفىماندا ئەقان جوران دىاردكەت:

1- Root-چو:

رەگ بەشەكە ژ پەيىش، كو ھەبوونا خو ھەيە، بەرى ھەر پرۆسەيەكا
گەردانكرى يان دارشتى. (۲۸) وەكو: پشيك + ان، زەلام + ەك، باغ + چە، دەر
+ گەھ... ھتد.

(معجم المصطلحات اللسانية) ب ئەقى رەنگى پىناسەيا رەگى كرىيە، كو
رەگ يەكەيا پىكھاتەيا رەسەنە بۇ پەيىش. ئانكو پەيىشە بىي ھىچ زىادەيەك. (۲۹)
رەگ كاكلكا پەيىشە، كو دشاندا نىنە بەيتە كىمكرن. رەگ ئەو بەشە ئەوى
كو دقئت بەردەوام بىي ئامادە بىت، بۇ نموونە (Walk) رەگە، كو دگروپەك ژ
شيوەيىن پەيىشەدا دىاردبىت، ئەوین نواندا لىكسىما (walk) دكەن. وەكو:
(walk, walks, walked, walking) ئەقجا پترىا ئەوان پەيىش رەگ تىدا ھەين،
ئەو پەيىش كو دشىن ب تنى بكاربەيىن. ئەو رەگ ئەوین ب تنى شيانين
بكارهينانى ھەين، ب مۆرفىما سەربەخو دەيتە نىاسىن. وەكو: زەلام،
بانك، ئىش... ھتد. (۳۰) شحاتە ب ئەقى رەنگى جوداھىيى د ناقبەرا مۆرفىما
سەربەخو و مۆرفىما رەگىدا دكەت، كو مۆرفىما سەربەخو دشىت ب تنى
بكاربەيت، لى مۆرفىما رەگى نەشىت ب تنى بكاربەيت، بەلكو گىرەكەك ل

گەل دەيت، ئەقچا چ پېشگرىت يان پاشگرىت^(۳۱) بۇ نموونە (دار) مۇرفىمەكا سەربەخۇيە، لى د پەيقا (دارقان) دا، (دار) مۇرفىما رەگە.

2- بىچ Base:

برىتيە ژ ھەرىكەيەكى، كوشياندايە مۇرفىمەكا رېزمانى، ژبەر ئەگەرېن رېزمانى يان مۇرفىمەكا دارشتى، كوشەقە واتايى دگۇھۇرپىت يان پۇلا رېزمانىيا بىچى دگۇھۇرپىت ل سەرزىدەبەكەين^(۳۲) وەكو: قوتابى + ان، ئاسن + گەر... ھتد. ساتگىرگ د پىناسەكرنا بىچىدا دىژىت: مۇرفىما بىچ بەشەكە ژ پەيقى، كوشاتايەكا سەركە ھەيە و دياردكەت، كوشپترىا بىچان مۇرفىمىن سەربەخۇنە و ھندەك ژى چىدبىت، مۇرفىما بەندىت و پەيقەك چىدبىت برىتى بىت ژ بىچەكى و چەند مۇرفىمىن بەند، ھەروەسا دياردكەت، كوشبىچ پەيقە و دقۇت ئەف مەرجە ھەبن: (۳۳)

أ- بىچ پىكەينەكى راستەوخۇيە د پەيقىدا و پىكەينى راستەوخۇيى دى يان پېشگرە يان پاشگرە. وەكو: دەر + گەھ

ب- بىچ ئەلۇمۇرفە بۇ مۇرفىمەكى، كوشەلۇمۇرفەكا دى ھەيە، ئەوژى شىوھىي ئازاد يان سەربەخۇيە. وەكو:

- پارىزەر (پاراس)

- بكوژ (كوش)

- خۇراك (خوار) ... ھتد.

ج- چىدبىت بىچ ژ زمانەكى دى ھاتبىتە خواستن، كوشەو دىتە شىوھىي سەربەخۇيان بىچ. وەكو:

- كودەتا + كەر (كودەتا ژ زمانى ئىنگىلىزى ھاتبىە وەرگرتن)

- سكرتار + ى (سكرتار ژ سكرىتەرى ئىنگىلىزى ھاتبىە وەرگرتن)

- كارىكاتۇر + فان (كارىكاتۇر ژ پەيقا ئىتالى كارىكىر يان كرۇكى ھاتبىە

وه‌رگرتن.)

د- چیدبیت ل گهل بنجی پتر ژ گیره‌کی بهیت. وه‌کو (ئاسنگه‌ری) کو
پیکهاتییه ژ بنجی (ئاسن) و هه‌ر دوو پاشگرین (گه‌ر + ی).
کاتامبا ئاماژه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی دده‌ت و دبیزیت: هه‌می ره‌گ دبنه
بنج. (۳۴)

بنج ل ده‌می ل گهل په‌یقی دهیت ب کاکلا واتایا ئه‌وی دهیت هژمارتن. بۆ
نموونه (هین) بنجه بۆ په‌یقا (بی‌هین)، که‌واته بنج دبته مۆرفیما سهر‌به‌خۆ.
زانایین وشه‌سازیی رابوون ب جودا‌کرنا‌گیره‌کی (پیشگر و پاشگر) ی ژ
بنجین به‌ند. بنجین به‌ند بریتییه ژ ئه‌وان مۆرفیمان، کو نه‌شین ب تنی په‌یف بن.
هه‌روه‌سا نابنه پیشگر یان پاشگر. بنجین به‌ند چیدبیت ل ده‌ستیما مۆرفیما
سهر‌به‌خۆ (بنجی سهر‌به‌خۆ) یان ل پشتی ئه‌وی بهین. ژ ئالیی واتایقه بنجی
به‌ند چیدبیت په‌یقه‌کی دروستبکه‌ت، هه‌ر وه‌کو مۆرفیما سهر‌به‌خۆ. (۳۵)
هۆکاره‌کی دی هه‌یه، کو بنجین به‌ند ژ پیشگر و پاشگران جودابکه‌ت،
ئه‌وه‌ کو پیشگر و پاشگران پتر ئازادیا بکارهینانی هه‌یه ل ده‌می ل گهل
په‌یقی (مۆرفیما سهر‌به‌خۆ) دهین، لی بنجین به‌ند ئازادیا بکارهینانا ئه‌وان
کی‌متره ژ پیشگر و پاشگران. (۳۶) بۆ نموونه پیشگری (بی) ل گهل گه‌له‌ک په‌یقان
دهیت. وه‌کو: (بیگومان، بی‌هین، بی‌جه‌رگ، بیتل، بیتا‌قه‌ت، بی‌مال، بی‌کار،
بیداری ... هتد). هه‌روه‌سا پاشگری (گه‌ه) دشی‌ت ل گهل گه‌له‌ک په‌یقان
بهیت. وه‌کو: (نقی‌سینگه‌ه، خوارنگه‌ه، دادگه‌ه، فه‌رمانگه‌ه، چادرگه‌ه،
فرۆشگه‌ه... هتد)، لی بنجی به‌ند: (هان) ب تنی ل گهل (دان) دهیت و بنجی
به‌ند (فیر) ب تنی ل گهل (بوون) و (کرن) دهیت و دیسان بنجی به‌ند (په‌یدا)، کو
ل گهل (بوون) و (کرن) ی دهیت.

لی ئه‌ف چه‌نده ژی تشته‌کی فه‌بر نینه، چونکی هنده‌ک پیشگر یان پاشگر
هه‌نه، کو گه‌له‌ک جالاک نین، ئانکو نه‌شین ل گهل گه‌له‌ک په‌یقان بهین. (۳۷) وه‌کو

پیشگری (چی)، کو ب تنی ل گهل (بوون) و (کرن) دهیت.

ئانکو ژئه فا سهری بۆ مه دیاردیت، کو دوو جورین بنجی هه نه، ئه وژی
ئه فه نه:

أ- بنجی سهر به خو:

ئو و بنجه ئه وئ ل ده می ب تنی ژی بکار دهیت واتایه کا سهر به خو و ئازاد
هه یه، کو به رانه ر مؤرفیما سهر به خو رادوه ستیت. وه کو: دارستان، باغچه،
ئاسنگه ر... هتد، کو د ئه فان نموونه یاندا (دار، باغ، ئاسن) بنجین سهر به خو نه.
ب- بنجی به ند:

ئو و بنجن ئه وین ب تنی نه شین واتایه کا بدهن، ههروه سا ب تنی نه شین
بهینه بکارهینان، دیسان بکارهینانا ئه وان یا سنوورداره ل گهل هنده ک په یقین
دیارکری و واتایا ئه وان ژی به ند ب پارچه یه کا دیقه. وه کو: (ترخینه، نایاب،
پهنجه ر، گیا و میا، ده رگه ه، بیزار، تووشوون، هاندان، فیروبوون، نقووم بوون،
خوپاراستن... هتد). (۳۸)

ساتگبیرگ دیاردکته و دیژیت: ریکا سهره کی بۆگه هشتا واتایا بنجی
به ند لیگه رپانه ل واتایه کا هاوبه ش د هه می په یقاند ئه وئ بنجی به ند تیدا
بکار دهیت. ئانکو بنجی به ند هه مان واتا د هه می په یقاند هه یه ئه وین
تیدا بکارهاتی. دیسان دیاردکته و دیژیت ئه ف ریکه تا راده یه کی یا ب
زه حمه ت و ئالۆزه، چونکی چیدیت ئه و بنجه ب تنی ل گهل په یقه کی بهیت و
دیژیت ریکه کا دی هه یه ئه وژی لیگه رپانه ل په یقی د فهره نگیدا و لیگه رپان
ل نه ژادی بنجی. (۳۹)

3- Stem-دەد:

بنج ب تنی ل ئه وئ ده می دبته قه د، ئه وژی ل ده می د ده وروبهری
مۆرفۆلۆژیی گه رانکریدا بیت. (۴۰) وه کو: ئاقه ک، زه لامه ک، زه لامان... هتد.

ئارنوف و فەدیمان ھەمان بۆچوون سەبارەت پێناسە یا قەدەدی ھەنە و دبێژن: قەد مۆرفیمەکا بنجە، کول گەل پارچین دییین مۆرفۆلۆژی دەیتە گریدان، کۆد زمانى ئینگلیزیدا ئەقى نموونەیی دەین: (consider + er + ation) و دبێژن، ئەف پەیفە ژسى مۆرفیمان پیکدەیت و تیدا (consider) دبیتە قەد.

ھەر وەسا ئارنوف و فەدیمان دبێژن: قەد چیدبیت یی سادە بیت، ئانکۆب تنی ژ پارچە یەکی پیکھاتبیت یان چیدبیت یی ئالۆز بیت، کۆ پتر ژ پارچە یەکی پیکھاتبیت. ھەر وەسا ئارنوف و فەدیمان دیاردکەن و دبێژن: ئەم دشیین بێژنە قەدی (consider) رەگ، ئانکۆرەگ وەکو قەدی، کۆ کاکلا پەیفیە و پارچین دی پیقە دەینە گریدان، لی زارقی رەگ ب تنی ئامازەیی ددەتە یەکەیین (پارچەیین) سادەیین وشەسازی. بۆ نموونە (disagree) قەدە بۆ پەیفە (disagreement)، لی ئەو بنجی ھەر ئیک ژ (dis....ment) پیقە دەینە گریدان، ئەو رەگە. ئەفجا وەرگرتنا پارچە یا (agree) ژ پەیفە (disagree)، ئەو ھەردی بیت قەد، ئەوی ھەر ئیک ژ (dis....ment) پیقە دەینە گریدان. ھەر وەسا دبیتە رەگ ژى بۆ پەیفی ھەمیى. (۴۱)

بەعلە بەکی ب ئەقى رەنگی بەحسی قەدی دکەت و دبێژیت: قەد ئەو پەیفە ئەوا دشیاندا بیت، گیرەك ل گەل بەینە بکارهینان، ئانکۆ ئەو شیوەیە ئەوی باراپتر دەروازە یەکا فەرھەنگی دروستدکەن و قەد چیدبیت یی سادە بیت یان لیکدای بیت یان دارشتی بیت و جوداھیی د ناقبەرا قەد و رەگیدا د ئەقى پەیفیدا دیاردکەت: (harmful)، ئەف پەیفە قەدە، چونکی دەیلت گیرەکی وەربگریت. وەکو (unharmful)، لی ئەفە نە رەگە، چونکی رەگی ئەوی (harm) م. (۴۲) ھەر وەسا پەیفە (زەلامەك) قەدە، چونکی دەیلت گیرەکی وەربگریت. وەکو (زەلامەکی)، لی ئەفە نە رەگە، چونکی رەگی ئەوی (زەلام) م.

- پروسه‌یین دروستکرنا په‌یقن:

د زمانیدا رپکین دروستکرنا په‌یقن یان رپکین گه‌شکرنا په‌یقن گه‌له‌کن،
ئه‌قین ل خواری هنده‌ک ژئه‌وان رپکانه:

1- دارشتن - Draivation:

مه‌به‌ست ژ دیارده‌یا دارشتنی ئه‌وه، په‌یقه‌ک بهیته دارشتن ب رپکا پیشگر
یان پاشگری، ئانکو پیشگریان پاشگر ل سهر په‌یقا ساده بهیته زیده‌کرن و د
ئه‌نجامدا په‌یقه‌کا دارشتی دروستبیت. وه‌کو:

أ- پیشگر:

- بی: بیهیز، بیته‌ل، بیخال، بیهر، بیکار... هتد.

- دا: داگرت، دائیخست، داهینا، داقوتا... هتد.

ب- پاشگر:

- مه‌ند: هوشمه‌ند، بیرمه‌ند، هزرمه‌ند... هتد.

- قان: دارقان، مه‌له‌قان، دادقان... هتد.

2- داهینان - Coinage:

مه‌به‌ست ژ دیارده‌یا داهینانی ئه‌وه، ئه‌ف رپکه ژئه‌وان رپکین کیم به‌لاقه
سه‌باره‌ت دروستکرنا په‌یقن، ئه‌فه‌ژی ب ناقی داهینانا په‌یقین نوی یان ب
ناقی داهینانا زاراقین نوی دهیته نیاسین.^(۴۳) وه‌کو په‌یقین: سازان، مژار،
دابیشه... هتد.

3- خواستن - Borrowing:

ئه‌ف دیارده‌یه بریتیه ژ وه‌رگرتن یان خواستنا په‌یقن ژ زمانین دی و
بکارهینانا ئه‌وان د ناف زمانی دایکید. وه‌کو وه‌رگرتنا په‌یقین: کوده‌تا،

ئوپراسیون، تۆئیل، حەج، زەکات، عومرە... ھتد.

د قیریدا پیدقیه ئاماژەیی ب ئەوی چەندی بدەین، ل دەمی وەرگرتن یان خواستنا پەشقان یان زاراڤان، ئەگەر پەیف وەکی خوژ زمانەکی دی بهیته وەرگرتن و هیچ گوھۆرینەك ب سەردا نەهیته‌کرن، دبیژنی (هاوردە). وەکو زاراڤ و پەیقین: (کومیۆتەر، ئوکسجین، تەلەفون، تەلەفزیون... ھتد)، بەلی ئەگەر ئەگەر پەیف یان زاراڤ ل دویف سازگەیا زمانی دووی بهیته‌گوھۆرین و بکەقیته ژیر دەستووری ریزمان و فۆنەتیکا ئەوی زمانی، دبیژنی (گونجاندن) یان (سازدانکرن). وەکو: پەیقین: ئەرد، قوتابی، مزگەفت... ھتد). (٤٤) مژویل، شۆل، ئافەت، حەودکۆپ، چیمەنتۆ. (٤٥)

4- لیکدان-Compounding:

مەبەست ژ دیاردەیا لیکدانی، پیکفەگریدانا دوو پەشقانە بۆ بەرھەمھینانا پەیفەکا نوی (٤٦) گریفیل، داردەست، چەمزراڤ، خرابدیم، میرگەسۆر، ئافەماست... ھتد.

5- تیكەلکرن-Blending:

مەبەست ژ ئەفی دیاردەیی ئەو، کو دوو پەیف ل گەل ئیک بهین و د ئەنجامدا زاراڤەك نوی ژی دروستدبیت. د ئەفی پرۆسەییڤا ب تنی دەستپیکا پەیقی دەیتە وەرگرتن و دەیتە گریدان ل گەل دوماھیکا پەیقە دی. (٤٧) وەکو: (رۆژنامە + گوڤار = رۆڤار)، (سۆرانی + کورمانجی = سۆرمانجی)، (خونجە + ئاف = خوناف)... ھتد.

ئەف دیاردەیه ب ناڤی پرۆسەیا (داتاشین) ژی دەیتە ناڤکرن. دیسان دقیریدا چیدبیت دەنگەك یان پتر ژ پەیفەکی یان ژ ھەردوو پەشقان بهیته ژیرن یان ھەرگوھۆرینەك ب سەردا بهیت. وەکو:

- سۆر + ئاف = سۆراف.
- ههل + هات = هه‌لات.
- خوه‌شك + وک = خوشکۆك.
- ... هتد.

6- كورتكرن-Clipinc:

- مه‌به‌ست ژ ئه‌فی دیاردیه‌ی ئه‌وه، کو په‌یف بۆ پارچه‌کا بچووکتتر به‌یته کورتكرن و د ئه‌نجامدا په‌یقه‌کا نوی دروستدبیت. (٤٨) وه‌کو:
- (ترافیک) کورتكرنا په‌یقا (ترافیک لایت) ه. (٤٩)
 - (کۆر) کورتكرنا په‌یقا (کۆر به‌ند) ه.
 - (به‌ر) کورتكرنا په‌یقا (به‌ره‌م) ه.

7- شه‌گوه‌استن-Conversion:

- ئه‌ف پرۆسه‌یه بریتیه ژ شه‌گوه‌استنا ئه‌رکی په‌یقی. وه‌کو بکاره‌ینانا ئافی داگو بیته کار بی‌کوچ گوهورین ل سهر به‌یته بکرن. وه‌کو:
- (سه‌رکه‌فت) (ناف) ه و دشیت بیته (کار).
 - (هه‌لکه‌فت) (ناف) ه و دشیت بیته (کار).

8- ئه‌کروڤۆم- Acronyms:

- ئه‌کروڤۆمی بریتیه ژ ئه‌وان په‌یقین نوی ئه‌وین ژ پیتین ئیکی یان برگه‌یین ئیکی یا کۆمه‌کا په‌یقان دروستبووی. (٥٠) وه‌کو:
- (په‌ژاک) ژ (پارتا ژيانا ئازادا کوردستانی) دروستبوویه.
 - (ف. ل. ک) ژ (فه‌رمانده‌یا له‌شکه‌ری کوردستانی) دروستبوویه. (٥١)
 - (CD) ژ (Copact Disc) دروستبوویه.

- (یه‌په‌که) ژ (یه‌که‌تیا پاراستناگه‌ل) دروستبوویه.
- (په‌په‌ژه) ژ (یه‌که‌تیا پاراستنا ژنان) دروستبوویه.

9- وەرگیران-Translation:

- د رښا‌زا وەرگیراندا واتیایا فەرهنګیا په‌یقین زمانه‌کی بیانی دهینه وەرگیران. (۵۲) وه‌کو:
- رسمی: فەرمی.
 - فزاعه: هه‌لامه‌ت.
 - اجتماع: جفین.

10- میتافۆر:

میتافۆر وه‌کو به‌ری نوکه مه‌ دیارکری. مه‌به‌ست ژ میتافۆری ئه‌وه په‌یقه‌ك بو نواندنا واتیایه‌كا دی دهیته‌ بکارهینان، ژبلی ئه‌وی واتیایا ره‌سه‌ن یا هه‌ی. وه‌کو: (ئاگرهلگرن) د ئه‌فی نمونه‌ییدا واتیایا میتافۆری بریتیه‌ ژ (فته‌ په‌یدا کرن). دیسان واتیایا میتافۆریا په‌یقا (کیفریشك) د جفاکی مه‌دا بریتیه‌ ژ (بی ئیقله‌حی).

- داییتشه‌یا جوړین په‌یقته‌:

په‌یفت یه‌که‌یین ئیکې و سهره‌کینه، کو وشه‌سازی سهره‌ده‌ریی د گهلدا دکه‌ت ول دویف گهلک بنه‌مان دابه‌شی جوړان دکه‌ت. ژ ئه‌وان ژی:

۱- پۆلینکرنا په‌یقی ژ ئالیی وشه‌سازیه‌. وه‌کو بیژین: ئه‌ف په‌یقه‌ کاره‌یان نافه‌... هتد.

۲- پۆلینکرنا په‌یقی ژ ئالیی دابه‌شکاریفه‌ (توزیعیه‌)، ئانکو ل دویف بنه‌مایین دابه‌شبوونیقه‌. هه‌رو وه‌کو به‌یته‌گوتن، ئه‌و په‌یقین ل جهی نافی دهین، دبنه‌جه‌ناف.

۳- پۆلینکرنا په‌یقی ژ ئالیی رسته‌سازیقه، ئه‌وژی دمینیته ل دویف ئه‌رکی ئه‌وی د رسته‌ییدا یان ل دویف پیکهاتین په‌یقی. وه‌کو ئه‌و په‌یقین ئاماژه‌یی ب ده‌می یان جهی رویدانی د رسته‌ییدا دده‌ن، دبنه‌هه‌قالکار.

۴- پۆلینکرنا په‌یقی ژ ئالیی ئاماژه‌پیدانی یان فه‌گه‌رانیه‌ ئه‌وژی ل دویف نا‌فکرنا ئه‌وان د جیهانا ژده‌رفه‌دا یان ل دویف ئه‌وی ئاماژه‌کرنا به‌رده‌وام پی رادبن دمینیته ده‌ینه‌گوتن ئه‌و په‌یقین ئاماژه‌یی ب تشتین دیارکری و بی یین دی دکه‌ت و پیقه ده‌ینه‌گریدان، ئه‌و دبنه‌ناخن. (۵۳)

ئیرین تامبا-میس جوداهییی د نا‌قه‌را سی جورین په‌یقان دکه‌ت، کول گه‌ل سی ئاستان ژ ئه‌رکین ده‌لالی پیککه‌که‌فن و ئه‌وژی ئه‌فه‌نه:

۱- په‌یقین نا‌قلینانی: ئه‌ف په‌یقه بو نیشانکرن و نا‌فکرلیکرنی ده‌ینه‌ بکاره‌ینان و ده‌مان ده‌مدا وه‌کو نا‌فکرن و پیکهاته بو سیسته‌می په‌یوه‌ندیین فه‌ره‌ه‌نگی و مؤرفۆسینتاکسی بکارده‌ین.

۲- په‌یقین ئاماژه‌کاری: ئه‌فه بو نیشانکرنی ده‌ینه‌ بکاره‌ینان. وه‌کو: (ئز، ل قیری، ئه‌فه... هتد) به‌لی شیان نین بو نا‌قلیکرنی به‌ینه‌ بکاره‌ینان.

۳- په‌یقین سینتاکسی: کو ئه‌فه به‌رؤفاژی هه‌ر دوو جورین دیه‌، کو ئه‌قان په‌یقان ب تنی گرنکیا خو د نا‌ف سینتاکسیدا وه‌کو ئه‌رک هه‌یه. (۵۴)

- په‌یف ژ لایئ فۆرم و واتاییقه:

د زمانی کوردیدا ژ لایئ (فۆرم و واتایی). (۵۵) فه‌ دوو جورین په‌یقان ژئیک ده‌ینه‌ جوداکرن، ئه‌وژی ئه‌قین ل خوارینه:

1- په‌یقا فه‌ره‌ه‌نگی Lexical word:

ئه‌وان په‌یقان ب خو‌فه‌ دگرین، یین د فه‌ره‌ه‌نگیدا فۆرم و واتایه‌کا سه‌ره‌خو هه‌بیت. وه‌کو: (دار، ئیقار، دیوار، هات، جوان... هتد).

بەلەبەكى دېئاسەكرنا پەيىقا فەرەهەنگىدا دېئىت: پەيىقا فەرەهەنگى ئەو پەيىقە ئەو واتايەكا تايەت ب خۇقە ھەلەگىت، بەرۇقارزى پەيىقا ئەركى. وەكو پەيىقە دىوار، زەلام... ھەتە.^(۵۶) مېارەك مېارەك ھەرل سەر پەيىقا فەرەهەنگى دېئىت: پەيىقا فەرەهەنگى ئەو پەيىقە ئەو ب شىوەكى سەرەكى بەشدارىيى د دارشتا ناۋەروكا ئاخىتىدا دكەت.^(۵۷)

ئەف جۇرى پەيىقى ب پەيىقە كۆمەلا فەكرى دەيتە نياسىن و ئەفەزى ناف و كار و ھەقالناف و ھەقالكاران ب خۇقە دگىت. دىسان دىياندايە ب شىوەكى پېكوپېك پەيىقە نوى دابىنەل گەل ئەف كۆمەلى.^(۵۸) ئەف پەيىقەل سەرى مۇرفىمىن سەربەخۇيىن بچووكن - ژبلى (ھات) نەبىت، كوز دوو مۇرفىمان پېكدەيت - و دىشېن ب تى بكاربەيىن و ئەف پەيىقە نەمۇنەنە بۇ مۇرفىما فەرەهەنگى، كوز ئەوزى برىتىيە ژناف و ھەقالكار و ھەقالنافان... ھەتە.

ئەف مۇرفىمە كوپىريا ناۋەروكا واتايى يىن گوتى ھەلەگىن و ب شىوەكى بەرفەرە تېگەھىن ئامازەيى ب تاكەكەسان (ناف: جۇن) و تايەتمەندىيىن پەيىقەند بۇ ناۋەقە. وەكو(ھەقالنافان: زىرەك) ھەروەسا سالۇخكرنا ھەقالكاران. وەكو(بن، رەخ)... ب خۇقە دگىت.^(۵۹)

2- پەيىقا ئەركى (رېزىمانى) : Function and Gramatical word

ئەوان جۇرە پەيىقان ب خۇقە دگىت، كود فەرەهەنگىدا واتايەكا سەربەخۇ نەبىت، بەلكو واتايا ئەوان ژلايى ئەركىقە دەردكەفەت، ئانكود ناف رستەيىدا و ب پېكا ئاخىتىن واتايا ئەوان رۋەن دىت، وەكو ئامرازىن پەيىقەندى و بەستىن جەنەقەن لكاو... ھەتە.

بەلەبەكى ب ئەف رەنگى پەيىقا ئەركى دېئاسەدكەت، كوز برىتىيە ژئەوى پەيىقى ئەو واتايەكا تايەت ب خۇقە ھەلەگىت - بەرۇقارزى پەيىقا فەرەهەنگى

– به‌لکویا تایه‌ته ب هندی، کو ده‌برینی ژ په‌یوه‌ندیین سینتکسیین په‌یقین دی بکه‌ت. وه‌کو ئامرازان^(٦١) مباره‌ک مباره‌ک د پیناسه‌کرنا په‌یقا ئه‌رکیدا دبیزیت: په‌یقا ئه‌رکی بریتیه ژ ئه‌وی په‌یقین ئه‌وا روله‌کی سینتاکسیی به‌رچاف د رسته‌ییدا هه‌یت. وه‌کو ئامراز وکاری هاریکار^(٦١)

کاتامبا ئامازه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی دده‌ت و دبیزیت: په‌یقین (مورفیمین) ئه‌رکی جیاوازن ژ په‌یقین (مورفیمین) فره‌ه‌نگی، کو ئه‌ف په‌یقه ب شیوه‌کی سهره‌کی ئامازه‌یی ب زانیاریین ریزمانی یان نیشانه‌یین لوجیکی د ناف رسته‌ییدا دده‌ت و په‌یقین ئه‌رکیین نمونه‌یی بریتیه ژ:

۱- نیشانه‌یین نیاسین و نه‌نیاسینی – Articles. وه‌کو: هکه ... هتد.

۲- ئامرازین نیشانه‌یی (ئامازه‌یی) – Demonstrative وه‌کو: ئه‌فه، ئه‌فی ... هتد.

۳- جه‌ناف. وه‌کو: م، ت، ی، ین ... هتد.

۴- ئامرازین لیکدانی. وه‌کو: و، به‌لی، به‌س، چونکی ... هتد.^(٦٢)

۵- ئامرازی په‌یوه‌ندی. وه‌کو: بو، له، ژ، ب، ژبو ... هتد.

۶- ئامرازی سه‌رسۆرمان وه‌کو: په‌ح، وا، په‌حا، ئوی، وای ... هتد.

۷- ئامرازین گازیگرنی. وه‌کو: هو، هی، یا، ئه‌ی، هو هو ... هتد.

۸- ئامرازی پرس، وه‌کو: ئایا، بوچی، ئه‌ری، کوا، چ ... هتد.^(٦٣)

پیدفیه ئه‌وی چه‌ندی بیزین، کو په‌یقین ئه‌رکی ب کومه‌لاگرتی ژ ده‌یه‌ نیاسین و ئه‌فه‌ژی بریتیه ژ ئامرازین په‌یوه‌ندی و ئامرازین لیکدانی و نیشانین نیاسین و نه‌نیاسینی و جه‌نافان ... هتد، هه‌روه‌سا د شیاندا نینه په‌یقین نوی د ناف ئه‌فی کومه‌لیدا زیده‌بکه‌ین.^(٦٤)

کاتامبا ئامازه‌یی ب ئه‌وی چه‌ندی دده‌ت، کو جوداهی د نافه‌را مورفیمین ریزمانی (ئه‌رکی) و مورفیمین فره‌ه‌نگیدا یا ب سانه‌هی و ب زه‌حمه‌ته، هه‌ر چه‌وان بیت هنده‌ک حالت هه‌نه، کو ژیکجوداکرنا ئه‌وان یا ته‌مومژ و مژداره، ئه‌فه‌ژی دزقریته هندی، کو هنده‌ک مورفیمین فره‌ه‌نگی

(ئانكو پەيشن سادە) ھەنە، بەلى ل گەل پولا خو ناگونجیت. ۋەكو ئامرازی
 لیكدانی: (ھەرچەندە - though). ئەقە نیشانە یەکا لوجیکییە د ھەمان دەمدا
 نافەرۆکەکا واتاییا ۋەسفیا پتر ژ ئامرازی (the) ھە یە. (۶۵)

ل دوماھیکى پیدقیە ئامازەیی ب ئەوی چەندی بدەین: پەیشن
 ئەرکی (مۆرفیمی ئەرکی) تاكو نەچنە د ناف پیکھاتا سیتاکسیدا ناھینە
 بکارھینان و د فەرھەنگیدا ناھینە تۆمارکرن، بەلکو ب تنی ئەرکی ئەوان
 راپەراندن و پیشاندانا چەمکەکی ریزمانییە و ژ لایى ھژماریقە ژ پەیشن
 فەرھەنگی (مۆرفیمی فەرھەنگی) کیمترن، بەلى دکارھینان و دووبارەبوونیدا
 د ناف رستەیدا گەلەك چالاکترن و کاریگەریا خو ل سەر پەیشن دیین د
 ناف رستەیدا ھەنە، نەکو ب تنی ئەو پەیشن کو دچنە سەر، ھەرۋەسا د ناف
 زمانانزیدا کیمتر ئالوگوریی ژى دکەن، ل دویت ئەوی چەمکی ریزمانییى کو
 دیاردکەن، دگروپین جودا جودادا دەینە پۆلینکرن. بۆ نمونە نەریکرن ژ: (نە،
 مە، نا، ن) پیکدھیت یان پیشاندانا کۆمى ب ریکا (ان، - هات، - جات،
 - وات، - ین) قە ب دەستقە دەیت. ئەندامین ھەرگروپەکی ژمارەیا ئەوان
 کیمترە ب بەراود ل گەل یین فەرھەنگی. ھەرۋەسا سەر ب پۆلەکا گرتیقەنە. (۶۶)

- پەیف ژ لایى پیکھاتیقە:

پەیف ژ لایى پیکھاتیقە دابەشى دوو جورین سەرەکی دبیت، ئەو ژى:

1- پەیف سادە:

ل سەر بنەرەتی مؤرفیمی ستاگیرگ ب ئەقى رەنگی پەیف سادە پیناسە
 دکەت، کو بریتیە ژ ئەوان پەیفان ئەوین ژ ئیک مؤرفیمی پیکدھیت. (۶۷)
 ئانكو ئەو جورە پەیفە ئەوا پیشگریان پاشگر ل گەل نەھین. ۋەك:
 دار، گول، دەست، پی، کورد، شەف، سست، پار، دەف، خانى... (۶۸)

2- په‌یقا نه‌ساده:

دابه‌شی سی جوران دبیت:

أ- په‌یقا دارشتی (دارپړاو):

ئو په‌یقه‌یه ئه‌وا ژ په‌یقه‌کا ساده ل گهل پېشگره‌کی یان پاشگره‌کی یان هه‌ردووکان پیکده‌یت. وه‌کو:

- نمونه‌ بۆ پېشگری: بی سۆز، ب هیژ، نه‌خۆش، ناشرین، هه‌فسۆز... هتد.

- نمونه‌ بۆ پاشگری: کارگه‌ه، ئاسنگه‌ر، سته‌مکار، تاوانبار، کوردینی، دووراتی... هتد).

- نمونه‌ بۆ پېشگر و پاشگری: بخۆشی، به‌شیرانه، بکه‌ر، هه‌فکاری ... هتد).

ستاگبیرگ ل دۆر پیناسه‌یا په‌یقا دارشتی دبیزیت: په‌یقا دارشتی چیدبیت ژ دوو مۆرفیمین به‌ند پیکبه‌یت، یان ژ مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خۆ و مۆرفیمه‌کا به‌ند.^(٦٩) د زمانی کوردیژیدا ئه‌ف چه‌ندا ده‌یته‌ دیتن. ب ئه‌فی ره‌نگی ل خواری: - په‌یقا دارشتی یا ژ دوو مۆرفیمین به‌ند دروستبووی. وه‌کو: (نه‌مر، بکوژ، بکر... هتد)

- په‌یقا دارشتی یا ژ مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خۆ و مۆرفیمه‌کا دارشتی دروستبووی. وه‌کو (ئاسنگه‌ر، ده‌رگه‌ه... هتد).

ب- په‌یقا لیکدای (لیکدراو):

په‌یقا لیکدای دیارده‌که ده‌می زماناندا هه‌یه، کوژ ئه‌نجامی پیدقیاتیی په‌یدابوو. هنده‌ک په‌یف زیده‌تر ژ هنده‌ک په‌یقین دی ل گهل ئیک ده‌ینه لیکدان، ئه‌فجا ئه‌وژی ژبه‌ر هندییه، کو ل گهل ئیک هاتنا ئه‌وان تشته‌کی سه‌رنجراکیش هه‌یه، یان ژبه‌ر هندییه، کو ده‌ربړینی ژ هزره‌کی دکهن، کو

کاریگه‌رییی ل مروّقی دکه‌ت. (۷۰)

دشیاندايه بیژین، کو پیکه‌ه هاتنا په‌یقان ل گهل ئیک، دوو دیمه‌نین ژیکجودا
هه‌نه، ئه‌وژی ئه‌فه‌نه:

۱- پیکه‌هاته پستی لیکدانی دشیته بهیته شروّقه‌کرن و ئه‌و یه‌که‌یین پیکه‌هاته
دروستکرین دزقرنه‌فه داکو بچن به‌شدارییی د پیکه‌هاتین دیدا بکه‌ت. وه‌کو:
(ده‌ستمال، ده‌ستدریژ، ده‌ستکورت... هتد)

۲- په‌یف ژ ئه‌نجامی بکاره‌ینانا ئه‌وان ل گهل ئیک داکو ده‌ربرینی ژ ئیک
هزری بکه‌ن، هه‌می سه‌ربه‌خویا خو ژده‌ستدده‌ن و دشیاندا نینه ره‌گه‌زین
ئه‌وی ژ ئیک به‌ینه جوداکرن و واتایا پیکه‌هاته‌یی (په‌یقا لیکدای) دروست
نابیت، ب تنی ب ریکا ئیکگرتنا ئه‌وان نه‌بیت. (۷۱)
وه‌کو: به‌هیچن، مراوی، خوناڤ... هتد. (۷۲)

په‌یقا لیکدای به‌هایه‌کی زمانی هه‌یه، کو دبیته ریکه‌ک ژ ریکین ئافراندنا
فه‌ره‌ه‌نگی، ئه‌فجا ژ به‌ر هندی دشیاندا نینه ب ریکا رینقیسا ئه‌وی و نه‌ب
ریکا په‌یوه‌ندیین ناڤخویی یین د ناڤ پیکه‌یین ئه‌ویدا. (۷۳)

ب دیتنا کاتامبای په‌یقا لیکدای ئه‌و په‌یقه ئه‌وا ب کیمیفه ژ دوو بنجان
پیکده‌یت، کو ئه‌وژی دوو په‌یشن یان په‌گن.

ب دیتنا ستاگیرگی په‌یقا لیکدای ئه‌و په‌یقه ئه‌وا ب کیمیفه ژ دوو پارچه‌یین
سه‌ربه‌خو و واتادار پیکده‌یت. دیسان دیاردکه‌ت، کو په‌یقا لیکدای باراپتر
ژ دوو پارچه‌یین سه‌ربه‌خو پیکده‌یت و ژماره‌یه‌کا کیم ژ په‌یقین لیکدای
پیکه‌هاتینه ژ زیده‌تر ژ دوو پارچه‌یین سه‌ربه‌خو. هه‌روه‌سا ئاماژه‌یی ب ئه‌وی
چه‌ندی دده‌ت، کو په‌یقا لیکدای بریتییه ژ په‌یوه‌ندییه‌کا ریزمانی، کو ئه‌ف
پیکه‌ات و په‌یوه‌نیا ریزمانی ناڤخویییه. (۷۴) وه‌کو:

- ناڤ + کار = قورعان خوین

- ناڤ + هه‌فالناڤ = چاقره‌ش.

- هه‌قالکار + ناف = پيشهات.

- هه‌قالناف + ناف = دروستکر... هتد.

مارتنی په‌یقا لیکدای ب ئەفی رهنگی پیناسه‌دکه‌ت، کو بریتییه ژ دوو په‌یقان یان ئەوان په‌یقین، کو نافه‌نده‌ک د نافه‌را ئەواندا دهیت و ئەوان په‌یقان پیکه‌گریده‌ت. هه‌ر د ئەفی بواریدا نیناکاتش دبیریت: په‌یقا لیکدای په‌یقه‌که، کو پیکهاتییه ژ ره‌گه‌زین وشه‌سازی و سینتاکسیین تیکه‌لبووی هه‌تا ئەوی راده‌ی کو دشیندا نینه هه‌ست ب ره‌گه‌زین ئەو پیکه‌ته ژی دروستبووی بکه‌ین.^(۷۵)

ژ ئەنجامی ئەوان پیناسه‌یان دشیندایه بیژین: په‌یقا لیکدای ئەو په‌یقه‌یه ئەوا ژ دوو په‌یقین ساده یان پتر پیکدهیت. هنده‌ک جارن نافه‌ندن، وه‌کو (ان، او، به، ب، و، ه) دروستدیت) به‌شدارییی د پیکه‌هاتا ئەویدا دکه‌ت، وه‌کو بیژین:

(به‌ژن بلند، ره‌نگا و ره‌نگ، میر‌گه‌سۆر، چاقره‌ش، چاوشین، گه‌رده‌ن بلوور، مه‌رده‌میر، ده‌ست به‌سه‌ر، خولی ب سه‌ر... هتد).

چیدبیت په‌یقا لیکدای ژ دوو په‌یقین ساده پتریت. وه‌کو (ده‌ستنیشان‌کر، پيشکيش‌کر... هتد).

پیدقییه ئاماژه‌یی ب ئەوی چه‌ندی بدین، کو په‌یقا لیکدای چه‌ند جوهر‌کن، وه‌کو په‌یقا لیکدایا بی نافه‌ند وه‌کو: دار‌گوز، به‌ژن‌بلند، سپیریز... هتد، یان چیدبیت په‌یقا لیکدای ب نافه‌ند بیت. وه‌کو: ئافه‌ماست، شو‌خوشه‌نگ، سه‌رانسه‌ر... هتد.

هنده‌ک جارن کورت‌کر د په‌یقا لیکدایا دروستدیت و دبیته دوو جوهر:

۱- په‌یقا لیکدایا کورت‌کری یا ئاسایی: دقیریدا ده‌نگه‌ک یان چه‌ند ده‌نگه‌ک

ژ پارچه‌یه‌کی بۆ سانه‌هی و سق‌کرنی ژ ئیک په‌یقا لیکدای ده‌یته لابر. وه‌کو:

- شاهه‌نگ: شاه + هه‌نگ.

- داپیر: دایک + پیر.

- دلبر: دل + به (برن) + هر.

۲- په‌یقا لی‌کدایا کورت‌کری یا ئالوز یان تی‌کچرژای: د‌فیریدا ده‌نگ ژهر
دوو پارچین په‌یقا لی‌کدای ده‌یته لابر. وه‌کو:

- مریشک: مرغ + هیشک.

- ده‌ستار: ده‌ست + هار.

- کیر‌فیشک: که‌ر + کوی‌چک. (۷۶)

دشیاندا یه پی‌کها تین ریزمانی ژ په‌یقا لی‌کدای ب ئه‌قان ری‌کین ل خواری
ژیک‌جودا بکه‌ین:

۱- دشیاندا نینه په‌یقه‌ک یان که‌رت‌ه‌کی دی بی‌خینه د نافه‌را پارچه‌ین په‌یقا
لی‌کدایدا، لی ئه‌ف چه‌نده بو پی‌کها تین ریزمانی یادروسته. (۷۷) وه‌کو:

- ده‌ست‌ریژ هات. (ده‌ست‌ریژ: په‌یقا لی‌کدای)

- ده‌ست پاک و دریزه. (ده‌ست دریزه: پی‌کها ته‌کا ریزمانیه.)

۲- ژماره‌یه‌ک ژ په‌یقین لی‌کدای، ل ده‌می به‌شداریی د پی‌کها تین ریزمانیدا
دکه‌ت، ته‌مو مژییی بکار ده‌ین. (۷۸) وه‌کو:

- ئه‌و گرشین. (گرشین: په‌یقا لی‌کدای ته‌مو مژی په‌یدا کریه، چونکی ب

دوو شیوه‌یان ده‌یته شرو‌فه‌کرن، جاره‌کی وه‌کو گری شین و جارا دی وه‌کو:

نافی گوندی گرشین، کو دکه‌فیه ده‌شتا سلی‌قانه‌یان)

- گر شینوو (گر شینوو: پی‌کها ته‌کا ریزمانیه.)

ج- په‌یقا ئالوز:

ئه‌و په‌یقه‌یه ئه‌وا ب کی‌میقه ژ دوو په‌یقین ساده یان پتر پی‌کده‌یت، به‌لی ب

مه‌رجه‌کی پیش‌گره‌ک یان پاش‌گره‌کی دارشتنی زی ل گه‌ل به‌یت. (۷۹) وه‌کو:

- پیش‌گر: ده‌ست پی‌کر.

- پاشگر: بلندکره‌فه.

- پِشگر و پاشگر: سه‌رژیکره‌فه.

لیّ ئەوی باوهری ب په‌یقا ئالۆز ده‌ین، دبێژن: په‌یقا لیکدای ئەو په‌یقه
یا دوو په‌یقین ساده‌یان پتر پیکده‌یت، ب مه‌رجه‌کی پِشگر و پاشگر ل‌گه‌ل
نه‌ین.

ه‌نده‌ک ریزماننقیسان باوهری ب په‌یقا ئالۆز نینه، به‌لکو ه‌هر ب په‌یقه‌کا
لیکدای ده‌ژمیرن، ئانکو ب دیتنا ئەوان په‌یف ژلای پیکهاتیه‌ ب تنی
پیکهاتیه‌ ژ:

۱- په‌یقا ساده.

۲- په‌یقا نه‌ساده:

أ- په‌یقا دارشتی.

ب- په‌یقا لیکدای.

- ناف:

به‌شه‌کی گرنکه ژ به‌شین ئاخفتنی، تا نه‌و چه‌ندین پیناسه بو هاتینه دانان،
وه‌کو:

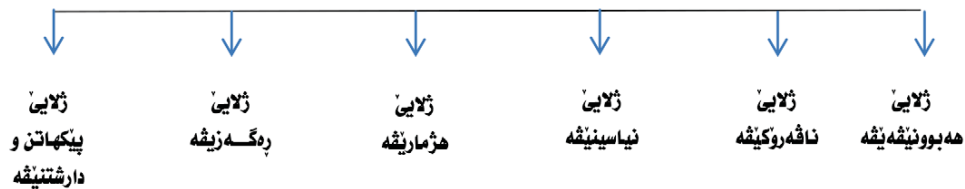
- ناف ئەو په‌یقا سه‌ربه‌خویه یا واتایی دگه‌هینیت.

- ناف ئەو په‌یقه ژبو نافلینا گیانلبه‌ره‌کی یا بیگیانه‌کی یا تشته‌کی
بکارده‌یت.

- ناف ئەو په‌یقه یا مۆرفیمین ریزمانین ناسیاری و نه‌ناسیاری و کوویی و
دو‌خان و ه‌ردگریته. (۸۰)

پارۆت سه‌باره‌ت پیناسه‌یا ناف دبیژیت: ناف ئەو په‌یقه ئەوا بو نافکرنا
که‌سی یا نه‌ی یا تشته‌ی ده‌یه‌ بکاره‌ینان. دیسان ناف ده‌رپینی ژ مودایی
واتاین سه‌ر بار دکه‌ت، وه‌کو: چه‌مکان و بره‌یان و هه‌ستان و رویدانان... هتد.

هه‌روه‌سا ناف به‌شین گرنګ ژ زانیاریان د پړانیا ده‌قانداه دگوه‌یزیت.^(۸۱)
 فه‌کولین ل سهر نافی ژ چه‌ند لایه‌کانفه ده‌یته‌کرن:

1 – ناف ژلای هه‌بوونیقه:

ناف ژلای هه‌بوونیقه دوو جوړه:

أ – نافی به‌رجه‌سته (ب‌جه‌سته، مادی، فیزیکی): نه‌و جوړه نافه یی بشیت
 بو‌شاییه‌کی پرېکه‌ت، که‌واته مادده‌بیت وکه‌له‌خه‌ک وقه‌باره‌کی فیزیکی هه‌بیت
 و مرو‌فی د می‌شکی خودا وینه‌یه‌کی تایه‌ت بو‌ه‌بیت، نه‌فجا نافی گیانلبه‌ران
 یان تستان‌بیت. وه‌کو بیژین: مرو‌ف، ئاسمان، گیانه‌وهر، بالنده، ده‌ست، چاف،
 کور، خی‌زان... هتد.^(۸۲)

ب – نافی واتایی (مه‌عنه‌وی): نه‌و جوړه نافن یین نه‌شین بو‌شاییه‌کی
 پرېکه‌ن، که‌واته د مادی نین وقه‌باره‌کی فیزیکی نینه، هه‌روه‌سا هه‌بوونا خو
 نه‌بیت، به‌لکو مرو‌فی د می‌شکی خودا یان د خه‌یالا خودا وینه‌یه‌ک بو‌فه‌ه‌اندیه،
 ل ده‌ما رویدانه‌ک ده‌یته‌ته‌نجامدان په‌یدا دبن، یان هه‌بوونا نه‌وان گری‌دایه‌ب
 نه‌نجامدا رویدانه‌کی و دبنه‌ دوو جوړه:

• بنجی: کو د فهره‌ه‌نگیدا هه‌بوونا خو هه‌یه و نه‌هاتییه دروستکرن وه‌کو:
 شهر، سوز، هه‌ست، باوهر، به‌خت، خه‌م، نه‌ندی‌شه، هو‌ش، وژدان، خه‌بات،
 نه‌فین، تاوان، سته‌م...

• دروستکری: نه‌و جوړه نافین واتایینه یین ب رپکا لی‌کدانا چه‌ند
 که‌ره‌سته‌یه‌کیڼ زمانی دروستدبن، وه‌کو:

- ناڤی ماددی + پاشگر = کوردایه‌تی، برایینی، کوردینی...
 - هه‌فالناڤ + پاشگر = جوانی، گهرماتی، گهرما، دلسۆزی، ئازادی،
 به‌خته‌وه‌ری...

- بنیاتا کارین ده‌نگی + پاشگر = ته‌قه، کوڤخ (کوڤخه - کوڤه)، پژه،
 ناله..

- بنیاتا هنده‌ك کاران = خه‌و (خه‌وت)، ترس (ترسی - ترسا)..
 - ژماریه‌ك ژ ناڤین کاری = فیان، ژیان، راپهرین، پهرین...

2- ناڤ ژ لایڤ ناڤه‌روکیڤه:

ناڤ ژ لایڤ ناڤه‌روکیڤه دبنه‌سی جوړ (گشتی، تاییه‌تی، کو‌مه‌ل).
 أ- ناڤی گشتی: ئه‌و جوړه‌ ناڤه، یی بو کو‌مه‌کا گیانلبه‌ران یان تشتان
 بکاربه‌یت، کو‌هه‌می ده‌مان سیما و تاییه‌تمه‌ندیین خودا یین ده‌ره‌کی و
 ناوه‌کی دهاوبه‌شن. وه‌کو:

• ناڤین په‌یوه‌ندی ب مرو‌فانڤه‌ه‌ی: مرو‌ف، کو‌ر، کچ، ژن، زه‌لام، مام
 ، خال، برا، زارو‌ك، قو‌تابی، مامو‌ستا، ئه‌ندازیار، کری‌کار، نوژدار، کارمه‌ند،
 پو‌لیس، دو‌تمام، خه‌سی، خه‌زویر...

• ناڤین گیانه‌وه‌ران: سه، گورگ، هه‌سپ، گا، به‌راز، بز، میه، به‌رخ،
 هی‌ستر، ماهین...

• ناڤین بالنده‌یان: که‌و، کو‌تر، مریشك، علعه‌لو‌ك، وه‌رده‌ك، قاز، پو‌ر،
 سیسك...

• ناڤین پوه‌كان و چاندنی: نیرگز، شالین، شلی‌ر، به‌یین، بیتانو‌ك، کاری،
 باجان، تولك، که‌ره‌فس، به‌ری، مازی، چلی، میو، تری، خو‌خ، سیف،
 گو‌ندو‌ور (كالك)، شتی (شوتی، شفتی)....

• ناڤین تشتان (بیگیان): به‌ر، چیا، ده‌شت، دوول، نهال، گر، دار، ئاسن،

ترۆمبېل، ديوار، پەنجەر...

ب - ناڧى تايەت: ئەو جۆرە ناڧە يى بۆ ئىك جۆرە گيانلەبەر يان تىشت بىكاربەيت، داکول گەل ھەمان تۆخم و نفش و پرەگەزى خۆبەيتە جوداكرن. بۆنمونه:

• ناڧىن مروڧان: خەملىن، نەوزاد، بەختيار، رزگار، پەروين، دلىن، كاوه، سەگقان...

• ناڧىن وەلاتان: كوردستان، ئوردن، ئىران، توركيا، مسر...
• ناڧىن باژىران: دھۆك، زاخو، ھەولير، كەلار، چوارقورنە، سلىمانى..
• گوندان: بامەرنى، بىسفىكى، باجلوور، كەمەكا، مەمانى، مايى، چەمزراف..

• قوتابخانەيان: برايتى، سەفىن، ھەلگورد، سىگركا، سەرۆك، يازدى ئادارى..

• بازاران: پانوراما، كەلات، بەياز، رەبيع، عەسرى، فاملى فان، مازى..
• دەستگەھ و رېكخراو و ئىكەتى و يانە و كۆربەند: خانى، سپىرئز، نڧىسەرئىن كورد، سەرەرم، بەدرخانىيان...

• وەزارەت: ئەنڧال، ناڧخو، پەرورەدە، كشتوكال، تەندروستى..
• چيا: گارە، مەتىن، سەفىن، بىستوون، زاگروس، زاو، ئارارات.
• جادە و كولان و تاخ و گۆرەپان و چواريان و دووريان: ميديا، بارزان، شەھيدان، اشواتى...

• گۆرستان: شاخكى، سەيوان، مالتا..
• باخچە و جەھىن گوزارى: درىم ستى، ئازادى، بارزانى، شانەدەر..
• دەريا و زەريا و گۆم و روبيار: خابىر، گۆمل، نىل، قەزوين، رويى شىن..
• ئايىن و مەزھەب و تەرىقەت: يارسان، ئىزدى، موسلمان، كرىستيان،

شافىغى، حەنبەلى، نەقشەبەندى، عەلەۋى...

• مللەت: كورد، عەرب، عەجەم، تۈرك، ھىندوس، بەشتوون، جەھى...

ج - ئاقى كۆمەل: ئەو جۆرە ئاقە، كۈل دەما ھاتىيە دروستكرن ل سەر
بەنەمايى خەرقە بوونا كۆمەكا كەسان يان تىستان ژبۆ ئىك ئارمانج و مەرم و
ھەلگىرىن ھەمان تايىبە تەمەندى و خەسلەتان، كەواتە د ئاقا خۇدايى كۆمە.

• يىن پەيۋەندى ب مەروققانقە ھەي. ۋەكو: لەشكەر، گەل، مللەت،
پىشمەرگە، جىق، خىزان، كۆمبۈون...

• يىن پەيۋەندى ب بالندە و گىيانە ۋە رانقە ھەي. ۋەكو: رەقەدە، بىر، گاران،
جەلەب... ھتە.

• پەيۋەندى ب رۈك و تىستانقە ھەي. ۋەكو: قەفت، دەست، مست،
دەرزىن...

3- ئاق ژلايى نىاسىنىقە.

ئاق ژلايى نىاسىنىقە دىنە دوو جۆر:

أ- نەناسيار: ھەمى ئاقىن گشتى و كۆمەل نە دناسيارن، چونكى ھندەك
ئاقن بۆكۆمەكا كەسان و تىستان ب كاردەيىن، لەوا د شياندا نىنە بەيىتە نىاسىن
كىزكەسە يان كىز تىستە. بۆ نموونە ئاقى (قوتابى) نە يى ناسيارە، چونكى ب
ھزارەھان كەس ھەنە، كو خودانىن ئەقى كارىنە.

د زمانى كوردىدا نىشانە ھەيە ئامازەي ددەتە ئاقى (تاكى نەناسيار). ۋەكو:

- ەك: كۆرەك، كچەك، زارۈكەك، قوتابىيەك، مللەتەك، لەشكەرەك...

- يەك (سۆرانى): كۆرەك، كچەك، مىندالىك، قوتابىيەك، مىللەتەك،

له‌شکه‌ریک...

– ی (سۆرانی): به‌ردی، گردی، شاری، تاخی...

ب – ناسیار: ئەو جوۆره‌ ناڤه‌ یی ل ده‌ف گوه‌داری یی دیار و ئاشکرا و به‌رنیاسبیت و بشیت بزانیته‌ کێژ که‌سه‌ یان کێژ تشته‌ و جودابکه‌ت ل گهل که‌سه‌ک و تشته‌کی دی، ناڤی ناسیار دوو جوۆرن:

- هه‌می ناڤین تایبه‌ت د ناسیارن و بیی هیچ نیشانه‌یه‌ک ل گهل به‌یت، چونکی تایبه‌ت‌بوونا ئەوی ناڤی هیمایه‌ بو ناساندنا ئەوی.
- ناڤین گشتی و کۆمه‌ل ده‌ما ناسیار دبن:

– ب ریکا نیشانه‌یا ناسیاری، کو د سۆرانیدا وه‌کو زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی نیشانه‌یه‌ک هه‌یه‌ بو ناساندنا ناڤی، ئەوژی (هکه‌) یه‌، کول هنده‌ک جهان و باراندا بو سڤککرنی دبته‌ (ه)، کول به‌رامبه‌ری ئەوی د زمانی عه‌ره‌بیدا (ال) ول زمانی ئینگلیزی (The) بکار ده‌یت. وه‌کو: کوره‌که‌، شاره‌که‌، باخچه‌که‌، منداله‌که‌...

د ده‌ڤوکا ده‌وکیدا، وه‌کو زمانی ترکی نیشانه‌یا نیاسینی نینه‌، به‌لی هه‌قالناڤی نیاسینی (ئه‌و) دشیته‌ ئەفی پۆلی بگێریت و ناڤی ناسیار بکه‌ت، وه‌کو یێژین:

قوتابی ده‌رنه‌چوو. (قوتابی = نه‌ناسیار)
ئه‌و قوتابی ده‌رنه‌چوو. (قوتابی = هاته‌ نیاسین)

– ب ریکا دیارکه‌ره‌کی. وه‌کو:

کور نه‌هات: کور = نه‌ناسیاره‌.

کور ی نه‌ساخ نه‌هات: کور = ناسیاره‌ ب هاریکاریا دیارکه‌ری (نه‌ساخ)

ئه‌و کور یه‌ نه‌هات: کور = ناسیاره‌ ب هاریکاریا دیارکه‌ری (ئه‌و... یه‌ه).

4- ناف ژلایئ هژماريځه:

ناف ژلایئ هژماريځه دښه دوو جوړ:

أ- تاك: هه لږه ت نه و نافه يئ ئا ماژه ي دده ته تشته كي يان كه سه كي كت و
تاك ژلایئ هژماريځه، كو هه مي ناف ژلایئ هژماريځه تاكن.

ب- كوښ: ناف ب چه ند رپكان دښته كوښ:

• د ئاستي مورفولوژييدا:

ب رپكا مورفيما تيان (ان) دښته كوښ وهكو: كوران، كچان، ماموستايان،
گوندان، باخچه يان، قوتابييان، باژيران..

د ده فوكا دهوكيدا، هندهك جاران د ئاخفتنيدا (ن) دهيتي لادان بو
سفككرني (قوتابييا، گوندا، خانييا...)

• د ئاستي سيتاكسيديدا:

- ب رپكا دياركه ره كي، نيشانه يا دانه پال (ين، يت، يد) دښته به لگه، كو
دياركر يي كوښه.

وهكو: ماموستاي قوتابيي زيرهك خه لاتكرن: قوتابي = كوښ.

- ب رپكا مورفيما رپككه فتنی (ن). وهكو:

- ماموستا هاتن: ماموستا = كوښ.

- كريكارگه هشتن: كريكار = كوښ.

- ب رپكا مورفيما گازيكرني، كود ديالكتا نافه راستدا (ينه) يه و

د ديالكتا ژووروودا (ينو) يه. وهكو:

كورپنه وهرن

كچينه وهرن

كورپنو وهرن

كچينو وهرن

5- ناف ژلايى ږهگه زيقه (نفشيقه):

ناف ژلايى ږهگه زيقه (نفشيقه) دښه چهنډ جوړه ك. وهكو:

أ- نير: كور، باب، خال، مام، زهلام، ديكل، بهرخ، بهران...

ب- مې: كچ، داىك، خالهت، مهت، مريشك، بهله ندير، بز، هيستر...

ج- دوولايه ن: ماموستا، كريكار، قوتابى، كهو، هرچ...

تيښنى: ب ږيكا پهيقا (مې - ما، نير) ږهگه زى نافين گيانه وهران ديارديت.

وهكو: مې كهو، ماكه، نيرهكه، هرچا نير...

د- بى لايه ن: بهر، دار، ناسن، خانى، ديوار، دهشت، نهال، ئاف، پويار...

6- ناف ژلايى دارستن و پيکها تنيقه:

ناف ژلايى دارستن و پيکها تنيقه، دښه دوو جوړ:

أ- نافى ساده: ئيك پهيقا ب واتايه بى مورفيمين دارشتنى (پيشگر و

پاشگر) وهكو: مار، دار، كاوه، كورد، گول، وهلات، مال، كولان، خانى، شهف،

رؤژ، ئيقار، دهم، دار، گول، خانى، دهست، كچ، كور، مام... هتد.

ب- نافى نه ساده: دښه دوو جوړ:

• نافى دارشتى: ئافه كى ساده ه ل گهل مورفيما دارشتنى (پيشگر و

پاشگر). وهكو: كوردستان، باخچه، چايچى، جوانى، هه فكار، هاورى،

هاوسه، ئاسنگه، جوتيار، پرسيار، كارگه، برگه... هتد.

• نافى ليكدای: ژ دوو پهيقين واتادار و جارار پتر پيكدهيټ. وهكو:

ئافه ماست، كوره مار، نهوزاد، نيژهن، گولبهار، رهشمال، ماموستا، رهشمال،

سهره ننگ، گولدان، گولاف، شاهه ننگ... هتد.

- جهناقین جودا (سهر به‌خو):

هه‌لبه‌ت جهناقین سهر به‌خو (جودا) ب مۆرفیمین سهر به‌خو دهینه
هژمارتن و د ئاستی سینتاکسیدا دشیین ل جهی کسه‌کی یان ناڤه‌کی بهین و
هه‌می ئه‌رکین ئه‌وی وهر بگرن.
حه‌فت جورژ جهناقین سهر به‌خو هه‌نه:

1- جهناقین کسه‌ییین سهر به‌خو:

دوو کومه‌له جهناقین سهر به‌خو د دیالیکتا ژووروودا هه‌نه و ئیک کومه‌له
د دیالیکتا ناڤه‌راستدا (سۆرانی) هه‌یه. ^(۸۳) وه‌کو د ئه‌قی خشته‌یی ل خواری
دیاردیت:

کومه لا جهناقین سه ره خو			کهس
دیالیکتا ژووروو (گۆقه را به هدینی)	دیالیکتا ناڤه راست (سۆرانی)		
کۆمه لا ۱	کۆمه لا ۲	ئیک کۆمه له ههیه	
من	ئه ز	من	ئیک/ تاک وکۆم
مه	ئه م	ئیمه	
ته	تۆ	تۆ	دوو/ تاک وکۆم
هه وه	هوین	ئیه وه	
ئه وی-ئه وی	ئه و	ئه و	سی/ تاک وکۆم
ئه وان	ئه و	ئه وان	

بو نمونه:

دیالیکتا ژووروو	دیالیکتا نافه‌راست
پیشمه‌رگه‌یی مه ب سه‌رکه‌فت.	پیشمه‌رگه‌یی ئیمه به‌سه‌رکه‌وت.
ئه‌ندازیاری پروژیه‌یین هه‌وه ئیمزاکرن.	ئه‌ندازیاره‌که پروژه‌کانی ئیوه‌ی واژوکرد

د دیالیکتا ژووروو داکۆمه‌له‌یا (من) ل گه‌ل کاری تپه‌ر بکار ده‌یت و ئه‌فان ئه‌رکان د پرسته‌ییدا ئه‌نجام ده‌ت:

- أ - بکه‌ر: دقیت کار بوریی تپه‌ر بیت. وه‌کو: من خانی کری.
- ب - به‌رکار: دقیت کار نه‌بوری و فه‌رمانیی تپه‌ر بیت. وه‌کو: ئه‌و من خه‌لاتدکه‌ت، تو من بیاریزه.
- ج - به‌رکاری نه‌راسته‌وخۆ: ل گه‌ل هه‌می دۆخ و ده‌مین کاری. وه‌کو: کاوه‌ل گه‌ل من هات.
- د - دیارکه‌ری ناخی: وه‌کو: کوری من بووی ئیکی.

به‌لی کۆمه‌له‌یا (ئه‌ز) یا به‌نده‌ل گه‌ل کارین تینه‌په‌ر و د پرسته‌ییدا ئه‌فان ئه‌رکان ئه‌نجام ده‌ت:

- أ - بکه‌ر: پیدقیه‌ کار بوریی تینه‌په‌ر و نه‌بوری و فه‌رمانیی تپه‌ر و تینه‌په‌ر و هه‌روه‌سا کارین بیه‌یز بن. وه‌کو:
- ئه‌ز گه‌ه‌شتم
- ئه‌ز وانه‌یی دخوینم.
- تو وه‌ره.
- تو وانه‌یی بخوینه.

– ئه ز کورد په روهرم.

– ئه ز ما مۆستا بووم.

ب – بهرکار: ل گهل کارى نه بورىي تپهر. وه کو: ئه وى ئه ز خه لاتکرم.

ج – ته مامکه رى کارى بپهيز: ئه قى د وینهيدا ئه ز بووم.

د – بکه رى ريزمانى (جیگرى بکه رى): ئه ز هاتمه خه لاتکرن.

2- جهناقىي خوڤى:

شيوه يي ئه قى جهناقى د دىاليکتا ژووروودا سى شيوه نه: (خو، خو، خود).^(۸۴) کو د ههرسى شيوه ياندا (رهگه ز و هژمارا کهسى ناهيته ديارکرن) د شيوه زارى به هديندا ئه گهر ئه ف جهناقه دووپاتىي بگه هين، دقيت مۆرفيما (ب)، ل پيشيا جهناقى بهيت، کو دهيته هژمارتن مۆرفيمه کا بوش، بهلى ده ما ئه رکه کى ئه نجامدهت، ئه و مۆرفيم ل گهل بکار ناهيت.^(۸۵) وه کو:

بو ئه نجامدانا ئه ركى	بو دووپاتىي
– ئه قينى مالا خو شووشت (شيشت).	– مامۆستاي ئه ز ب خو خه لاتکرم.
– شقانى په زى خو هه راند.	– ئه قينى ب خو مال شووشت (شيشت).
– په رتووکا خو د بخوينه.	– شقان ب خو هات.
– ئه وى خو ژکوليرايى پاراست.	– سنوور ب خو هاته فه کرن.
– خو نادمه ب کهسى.	

بهلى د دىاليکتا ناهه راستدا ئه قى جهناقى يه ک شيوه هه يه، ئه وژى (خو)، بهلى دهيته گهردانکرن ل دويف کوومه لا رپکه قتنى (م مان، ت تان، ي يان).^(۸۶) و دشيته ئامازه ي بده ته کهس و هژمارا کهس، بهلى ديسان نه شيته رهگه زى دهستنيشان بکهت، هه ر وه کو دىاليکتا ژووروو. وه کو:

- خۆم هاتم.

- خۆت هاتیت.

- خۆی هات.

- خۆمان هاتین.

- خۆتان هاتن.

- خۆیان هاتن.

زۆر جاران ژى هه‌یه د دیا لیکتا ناڤه‌راستدا جه‌نافی خۆیی هه‌ر ب فۆرما
(خۆ) ب کار به‌ییت. (٨٧) وه‌کو:

- خۆ له خۆ ئه‌کوئى، بېگانه له کولۆرى دارا (گوتنا مه‌زنان)

- هه‌روا ده‌روا خۆ ده‌شلىنى (فولکلۆر)

په‌نجه و پانیان لۆیه‌ك دینى

قه‌سدی ده‌كا بمسووتینى.

تییىنى :

أ- ره‌نگه‌ جه‌نافی خۆیی د دیا لیکتا ناڤه‌راستدا مۆرفیما وه‌كه‌ه‌قیی (ش/
یش). (٨٨) وه‌ربگريت، ب ئه‌قى ره‌نگی ل خوارى:

• مۆرفیما (ش) ل پېشیا مۆرفیما رېككه‌فتنى ده‌یت، ئانكو د ناڤه‌را
مۆرفیما (خۆ) و رېككه‌فتنىدا. وه‌كو:

- خۆشم هاتم.

- ما مۆستا خۆشت خه‌لاتده‌كات.

• مۆرفیما (یش) دكه‌ڤته ل پشتى مۆرفیما رېككه‌فتنى. وه‌كو:

- خۆمیش هاتم.

- ما مۆستا خۆتیش خه‌لاتده‌كات.

ب - جهناقئ خویی (خو) زورجاران ل گهل مورفیمه کا دی، په‌یقه‌کا لیکدای دادرژن. وه‌کو: (خو‌فروش، خو‌به‌خش، خو‌کر...).^(۸۹)

3- جهناقئین پرس:

ئه‌و په‌یقا پرسه، ئه‌وا جهی نافه‌کی یان جهناقه‌کی دگریت، ب شیوه‌یی پرسیار و ل گهل هه‌می جوړ و ده‌مین کاران ده‌یت^(۹۰) و دشیت هه‌می ئه‌رکین ئه‌وی د ئاستی سینتاکسیدا وه‌ر بگریت. وه‌کو (کی - کی، کیژ - کیژک - کیژان - کیهه - کیها - کیهان کام - کامه).^(۹۱)

وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی د خواریدا دیاردیت:

ژووړوو	نافه‌راست
- تو‌گو‌هداریا کی دکه‌ی؟ دیارکه‌ر	- تو‌گو‌یی کی ده‌گریت (ده‌گری)؟ دیارکه‌ر
- چه‌ند هاتن؟ بکه‌ر	- کام براکه‌ته؟ بکه‌ر
- ته‌کیژک خه‌لاتکر؟ به‌رکار	- تو‌کامه‌ت خه‌لاتکر د؟ به‌رکار

4- جهناقئین نه‌دیار:

ئه‌و جوړه په‌یقه یا ل جهی نافه‌کی یان جهناقه‌کی د رسته‌ییدا ده‌یت و ب شیوه‌یه‌کی نه‌دیار و نه‌ئاشکرا جهی ئه‌وی نافی دگریت و هه‌ر ب سه‌ره‌خویی به‌رچاف دبیت.^(۹۲) وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی د خواریدا دیاردیت:

ژووروو	ناقه‌راست
کابرا، فلان، بیٚقان، که‌س، هنده‌ک، کیٚم، گه‌له‌ک، پیچه‌ک، چه‌ند، ئیٚک، گشت، خر، ئیٚک، هه‌می، ...	کابرا، فلان، فیسار، که‌س، هه‌ندیٚک، که‌م، گه‌لیٚک (گه‌لی)، یه‌ک، چه‌ند، هه‌موو، ...
– پهرتووکا ئیٚکی د پوليٚقه مایه. – کابرا گه‌هشت.	– پهرتووکی یه‌کیٚک له پوله‌وه ماوه. کابرا گه‌هشت.

5- جه‌ناقین ئاماژه‌ییٚ (نیستانه):

ژووروو		کۆم		می		نیٚر		ناقه‌راست
نیٚزیک	دوور	نیٚزیک	دوور	نیٚزیک	دوور	نیٚزیک	دوور	نیٚزیک
ئه‌فه	ئه‌ویٚهه	ئه‌فه	ئه‌واهه	ئه‌فه	ئه‌فان	ئه‌فه	ئه‌مه	ئه‌وه
ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌فی	ئه‌مانه	ئه‌وانه

– مارکیٚتا ئه‌فی مه‌زنه. – مارکیٚتی ئه‌مه‌گه‌وره‌یه.

6- جه‌ناقین هه‌یی:

ئه‌و جووره جه‌ناقیه، کو ژبو ته‌مه‌لک و خو‌یه‌تی بکارده‌یٚت. (٩٣) کو ئه‌و که‌ره‌سته و په‌یقا د رسته‌یی‌دا دووباره‌دیت، ل‌گه‌را دووی جه‌ناق‌ی هه‌یی ل جه‌ی ئه‌وی په‌یقی ده‌یٚت و دبته ته‌مه‌لووک بو که‌ره‌سته‌یی ئیٚکی، که‌واته په‌یقا ئیٚکی دبته خودانا ئه‌وی جه‌ناق‌ی، ئه‌گه‌ر که‌ره‌سته‌یی ئیٚکی د رسته‌یی‌دا نه‌ه‌یٚت، جه‌ناق‌ی هه‌یی واتایه‌کا ته‌مام ناده‌ت. (٩٤) وه‌کو:

۱- خانی من ژ خانی ته خوشتره = خانی من ژ یی ته خوشتره.

۲- ژ یی ته خوشتره.

د رسته‌یا ئیکیدا که رسته‌یی (خانی) دوو جار ان هاتییه، ژ بهر هندی ل
جارا دووی، جهناق‌یی هه‌یی وه‌کو ته مه‌لووک بو په‌یقا خانی هاتییه.
به‌لی د رسته‌یا دوویدا، چونکی که رسته‌یی ئیک‌ی نه‌هاتییه، ب تنی
جهناق‌یی هه‌یی هاتییه، واتایا رسته‌یی یا ته‌مام نینه.
شیوه‌یی دروست‌بوون و هاتنا جهناق‌یی هه‌یی د ئه‌قی خسته‌یی ل خواریدا
دیاردیت:

ژووورو	ناقه‌راست
۱- جهناق‌یی هه‌یی مۆرفیما (ی)یه، کو د دویقدا مۆرفیما دانه‌پالییی (ی)، ا، ئین ده‌یت و د دویقدا دیارکه‌ره‌ک ده‌یت، کو وه‌کوگری ده‌يته پیش و ئه‌رکی خو‌دگیریت. ۲- زۆربه‌یا زانایین زمانی مۆرفیما دانه‌پالییی کرییه به‌شه‌ک ژ جهناق‌یی هه‌یی، که‌واته بوویه (یی، یا، یین).	۱- جهناق‌یی هه‌یی مۆرفیما (ه)یه، کو د دویقدا مۆرفیما دانه‌پالییی (ی) ده‌یت و د دویقدا دیارکه‌ره‌ک ده‌یت، کو وه‌کوگری ده‌يته پیش و ئه‌رکی خو‌دگیریت. ۲- ل‌گه‌ل مۆرفیما دانه‌پالییی دبیته (هی)، ل هنده‌ک باران جهناق دبیته (هین) ژ. (۹۵)
- په‌رتوکا من ژ <u>یا</u> ته باشره.	- شیکردنه‌وه‌ی <u>هی</u> ئیمه‌ باشه. - دوینی <u>هینم</u> دی.

7- جهناقین لیكدەر (كو، كه). (٩٦)

هیچ نفیسه‌رو زمانزانه‌کی سوڤیت به‌حسا ئه‌فی جهناق‌ی نه‌کریه، زمانزانی کوردستانا باشوور وه‌کو (نووری عه‌لی ئه‌مین) ب (پاناوی گه‌یه‌نهر) و (ته‌وفیق وه‌هبی) ب (ناوی لیكدەر) ناف کریه، دیسان (نه‌سرین فه‌خری و سادق به‌هائه‌ددین) ژ ی ب (پاناوی لیكدەر) ناف کریه. (٩٧) ئه‌و جوړه جهناق‌یه، جهناق‌ی لیكدەر ل جهی نافه‌کی د لارستی‌دا دگرت د به‌شی پارسه‌دا، گه‌له‌ك جارن جهناق‌ی هه‌بی ژ ی دگه‌لدا بکار ده‌یت، کو دبیته (یی‌کو، یاکو)، وه‌کو:

- ما مۆستا خه‌مخۆره.

- ما مۆستا ئه‌رکی خو جیه‌جیده‌کات.

لارسته: ما مۆستا، کو ئه‌رکی خو جیه‌جیده‌کات، خه‌مخۆره.

- ما مۆستا خه‌مخۆره.

- ما مۆستا ئه‌رکی خو جیه‌جیده‌کات.

لارسته: ما مۆستا، که ئه‌رکی خو جیه‌جیده‌کات، خه‌مخۆره.

ئه‌گه‌ر (که، کو) دوو پرسته‌یان لیكده‌ن، دبه‌ن مۆرفیمین نیمچه سه‌ربه‌خو، ئانکو ئامرازین لیكدەر. (٩٨) وه‌کو:

- من دیت، کو ته‌دکره‌که‌نی.

- نه‌مزانی، که شوفیره‌که ناهیت.

8- جهناقن نه‌فی:

دوو جوړ جهناقن (هیچ، چ)، کو زوړ جارن ب لیكدای ده‌ردکه‌فیت ب هاریکاریا مۆرفیمین (که‌س، شت، تشت، یه‌ك). (٩٩) وه‌کو:

- هیچ نه‌هاتن. - چ نه‌هاتیه.

- هیچ که‌س نه‌هاتیه. - چ تشت ل‌گه‌ل من نین.

- هه‌قالناڤ:

ئەو بەشی ئاخفتنییه شیوه و جوړی تستان نیشاندهت و ب چ ده‌مانڤه یی گریډای نینه، مروڤ زوربه‌یا هه‌ستین خو و گرنګین خو ب هه‌قالناڤی نیشاندهت، کووه‌سفا بارودوخه‌کی یان تشته‌کی دکه‌ت.^(۱۰۰) هه‌قالناڤ په‌یقه‌که یان ل بهری ناڤی یان ل پشتی ناڤی ده‌یت دگریا ناڤیدا و جارن پیدڤی ب نیشانه‌یا دانه‌پالیی هه‌یه، هه‌روه‌سا په‌یقا دبیته هه‌قالناڤ ناڤه‌کی دیاردکه‌ت و مۆرفیمین تیان وهرناگریت.^(۱۰۱)

پارووت سه‌باره‌ت پیناسه‌یا هه‌قالناڤی دبیزیت: هه‌قالناڤ پاراپتر ب په‌یقین سالو‌خکری ده‌یه‌ت ناڤکرن، ژبه‌رکو ئەو زانیاریان ل دۆر جوړاتییا تشتی مه‌وسوڤ د ناڤیدا یان دگریا ناڤیدا یان دلارسته‌ییدا دده‌ت.^(۱۰۲)

- جوړین هه‌قالناڤان:

1- هه‌قالناڤ چه‌وایی:

کوژلایی شیوه ورواله‌تیقه‌ دبنه‌ چهند جوړ:

أ- هه‌قالناڤین که‌سی: ئەو جوړه هه‌قالناڤن یین تایه‌تییا که‌سان نیشاندهن. وه‌کوړو‌خسار و په‌فتار و باری ده‌روونی و فسیولوژیی ناڤی وه‌سفکری. وه‌کو: (زیخ، چه‌له‌نگ، چالاک، ته‌مبه‌ل، دره‌وین، خه‌رفی، راستگو، حینج، شاره‌زا، کیفی، که‌هی، دین، گه‌رم، سار...)، هنده‌ک ژ ئەڤان هه‌قالناڤان تایه‌تن ب ئەندامه‌کی له‌شی مروڤیقه. وه‌کو (چاڤی کوره، حه‌ویل، زل، زیق...)، هه‌روه‌سا وه‌ک (سه‌ری که‌چه‌ل، ریت، حوچ...)، هه‌روه‌سا (ده‌ستی سه‌قه‌ت و دفنا به‌ل).

ب - هه‌قالناڤی ره‌نگی: هه‌می ره‌نگان ب خوڤه‌ دگریت، وه‌کو: (شین، زه‌ر، سپی، سوور...)، هه‌رچه‌نده ئەڤ په‌یقه ناڤن بو هنده‌ک ره‌نگان.^(۱۰۳) به‌لی

ژبۇ دياركرنا رەنگى تشەكى بكاردهيىن و ل دويىف تايەتەيىن مۇرفۇلۇزى و
سېنتاكى ب ھەقالناف دەيىنە ھژمارتن.

زۇر جاران ب پىكا مۇرفىما دارشتى (ى) ھندەك رەنگىن لاوھى دەيىنە
پىكھىنان، وەكو: (پرتەقالى، زەيتىنى، عنابى، ھنارى، وەردى...)^(۱۰۴)

ژ تايەتمەندىيىن ئەقان ھەقالنافان، نابنە دژواتا، بەلى ھندەك رەنگ ھەنە
د ھندەك دۇخاندا (دەوروپەر) دژواتايى رادگەھىن. وەكو:

– شتەيى سۇر خوشترە ژ شتەيى سى.

ھەلبەت رەنگى (سۇر) و (سپى) نابنە دژى يەك، بەلى د جفاكاندا و يى
كوردى ب تايەت بۇ خوارنا (شتى، شوفتى، شمتى) رەنگى (سۇر) و (سپى)
دېنە دژواتا.

د ھندەك دۇخاندا رەنگە رەنگى رادەيا خۇ ھەبىت، وەكو بىژىن:

(كەسكى قەبووى، سۇرى تارى، رەشى تۇخ، شىنى قەبووى...)، ھندەك
جاران بۇ دووپاتىكرنا رەنگى، رەنگ دووبارەدەيت، بەلى ب شىوھىي
دياركىرى و دياركەر، ب ھارىكارىيا نىشانىن دانەپالىيى، ئەف چەندە
دروستدەيت. وەكو: (سۇرى سۇر، زەرى زەر، رەشى رەش...)^(۱۰۵)

ھندەك رەنگ ھەنە بۇ پىستى مۇقان بكاردەيت. وەكو: (ئەسمەر،
سۇروسپى، سىس...)، ديسان ھندەك ھاپيونىمىن رەنگان ھەنە، وەكو: (بەلەك،
قۇرمىزى، قەمەر، كەويسار، رساسى، چال، شىنبوز، رەش بەلەك، سۇرى بەلەك
...)^(۱۰۶)

ج – ھەقالنافى فېزىكى: ئەو ھەقالنافن، يىن سىمايىن فېزىكىيىن نافەكى
دەنە دياركرن، كو دابەشى چەند باران دېن:

• ھەقالنافىن تامى.

• وەكو (تىژ، سوير، ترش، تەعل، مز، مې، شىرىن، بۇسى...)

- هه‌قالن.. اقین تایهت ب سه‌قایفه. وه‌کو (ساهی، فینک، گهرم، سار،
نخته، عه‌ور...)
- هه‌قالناقین په‌یوه‌ندی ب پاقرییقه. وه‌کو (قریژی، پاقر، خاوین، قریژی،
زه‌لال، سازگار، پاك...)
- هه‌قالناقین په‌یوه‌ندی بهیژیقه. وه‌کو (بهیژ، لاواز، موکم، بسه‌نگ، بیه‌یژ،
سست، خاف (ده‌ما به‌حسا هیژی بیت)، توند، پیتی...)
- هه‌قالناقین په‌یوه‌ندی ب پراتییقه. وه‌کو (کیم، پر، تری، گه‌له‌ک، خالی،
بنیقی، قالا، زه‌حف، مشه، بوش...)
- هه‌قالناقین په‌یوه‌ندی ب که‌ره‌سته‌یانقه هه‌ی. وه‌کو (ره‌ق، نه‌رم، حلی،
زقر، حشک...)

د- هه‌قالناقی ته‌مه‌نی: ئه‌و جوړه هه‌قالناقین یین په‌یوه‌ندی ب دیارکرن و
ئاشکراکرنای و ته‌مه‌نی مرو‌فانقه هه‌ین، وه‌کو (مه‌زن، بچووک، جحیل، گه‌نج
، قوز، لاو، تولاز، سنیله، ساقا، پیر، سالفه‌چووی، کال...)

ه- هه‌قالناقی باراستا و قه‌باره‌یی: کو تایه‌تن ب دیارکرن قه‌باره‌یا تشتان،
وه‌کو (خوه‌هر، خر، گروفر، خوه‌هروچیچ، سقک، گران، بسه‌نگ، لاواز...)،
زورجاران د ئه‌قان جوړه هه‌قالناقاندا جووت و دژ و اتا هه‌یه، وه‌کو (کورت -
دریژ، قه‌له‌و - زه‌عیف / لاواز، راست - چه‌پ، گران - سقک...)، وه‌کو د ئه‌قان
نموونه‌یاندا دیاردیت، واتایه‌ک پوزه‌تیقه و واتایه‌ک نیگه‌تیقه. (۱۰۷)

2- هه‌قالناقین چه‌وایی ده‌ما دینه دیارکهری ناشی:

د دیالیکتا ژووړوودا هه‌قالناقی چه‌وایی ب هه‌می جوړین خو‌قه، دبته
دیارکهر بوناقی، ئه‌وناث (تاک، نه‌ناسیار، تاکی نه‌ناسیار، کوّم) بیت، ب رپکا

مۆرفیما دانەپالییی، کو دچنه ل پشتی ناڤی. وه‌کو د ئەڤی خشته‌یی ل خواریدا دیاردییت:

ناڤ	مۆرفیما دانەپالییی	هه‌ڤالناڤی چه‌وایی د ده‌وری دیارکه‌ریدا
تاکی نیڤ	ی	کوری زیره‌ک هاته‌ خه‌لاتکرن.
تاکی می	ا	کچا زیره‌ک هاته‌ خه‌لاتکرن.
تاکی نه‌ناسیاری نیڤ	ی	کوره‌کی زیره‌ک هاته‌ خه‌لاتکرن.
تاکی نه‌ناسیاری می	ا	کچه‌کا زیره‌ک هاته‌ خه‌لاتکرن.
کۆم	ین	کورین (کچین) زیره‌ک هاته‌ خه‌لاتکرن.

د دیالیکتا ناڤه‌راستدا (سۆرانى):

أ- ئەگەر ناڤی دیارکری نه‌ناسیاربوو ل ئەوی ده‌می مۆرفیما دانەپالییی (ی) د

ناڤه‌را دیارکری و دیارکه‌ریدا ده‌یت. که‌واته:

دیارکری + ی + دیارکه‌ر (هه‌ڤالناڤ). وه‌کو:

کوری زیره‌ک، مندالی نووستوو، پیاوی خه‌باتکه‌ر...

ب- ئەگەر ناڤی دیارکری ناسیاربوو (تاکیان کۆم): دڤیت ئەڤان پینگاڤان

ئەنجامده‌ین:

ناڤ و هه‌ڤالناڤ ب شیوه‌یی ناڤی لیکدای دکه‌ڤنه‌ل به‌رئیک، کو مۆرفیما

دانەپالییی (ی) دی بته‌ مۆرفیما دانەپالییی (ه) و مۆرفیما ناسیارییی (هکه)

و مۆرفیما کۆم (ان) دی چنه‌ل سه‌ر هه‌ڤالناڤی و ئەگەر ناڤ هاته‌ دیارکرن

ب چه‌ندین هه‌قالناقان، ل ئه‌وی ده‌می (هکه، ان) دی چنه ل سه‌ر دوماهیک هه‌قالناق. که‌واته:

دیارکری (ناق) + ه + دیارکه‌ری ناقی (هه‌قالناق) + (هکه) و (هکان)، وه‌کو:
پ/ ئه‌قان گریان بکه‌ناسیار:

- کوری زیره‌ک هات. کوره‌زیره‌که‌هات.

- مه‌ریکی لاوازم کری. مه‌ره‌لاوازه‌که‌م کری.

- کچی جوانی چاوشینم دیت. کچه‌جوانه‌چاوشینه‌که‌م دیت.

- پله‌یین هه‌قالناق:

1- پله‌یا چه‌سپای:

ئو هه‌قالناقه‌یی ناقه‌کی یان جه‌ناقه‌کی وه‌سفدکه‌ت و هیچ نیشانه‌یین مۆرفۆلوژی نین و دبیته‌بنه‌ما بۆ دروستکرنا هه‌ر دوو جوړین (به‌راورد و بالا)، وه‌کو: (جوان، زیرک، لاواز، پان، تال، خوش، نه‌رم، ره‌ق...).^(۱۰۸)

2- پله‌یا به‌راورد و هه‌قبه‌ر:

(چه‌سپای + تر): ئو جوړه‌هه‌قالناقه‌یی هه‌قبه‌رکرن و به‌راوردیی ناقبه‌را دوو ناقان و که‌رسته‌یاندا دکه‌ت،

کو ب زیده‌کرنا مۆرفیما (تر) ده‌یته‌پیکه‌ینان، هه‌می ده‌مان ل به‌ری که‌ره‌سته‌یی دووی، مۆرفیما (ژ) ده‌یت، ره‌نگه‌که‌ره‌سته‌یی ئیکی ده‌رنه‌که‌فیت و ل ئه‌وی ده‌ما پیدقی ب مۆرفیما (ژ) نابیت، وه‌کو: (زیره‌کتر، ماقیلتر، دلسۆزتر، گرانتر، خوشترز...)، هه‌قالناقی پله‌یا به‌راورد ل ده‌می دچیته‌پشتی ناقی، مۆرفیما دانه‌پالییی ناقبه‌را ئه‌واندا ده‌یت. وه‌کو:
- کاوه‌ژ نه‌وزادی زیره‌کتره.

– من خانوویی^۷ مه زنتر کری.

– خه مخورترین ما موستا له قوتا بخانه مانه.

ج- هه‌ره + هه‌قالناقی چه‌سپای:

وه‌کو (هه‌ره‌باش، هه‌ره‌زیره‌ك، هه‌ره‌دلسۆز، هه‌ره‌كه‌فن...)، كو‌دكه‌فنه‌ل
پشتی ناقی دهیته‌وه‌سفكرن و ب‌هاریکاریا مۆرفیمین دانه‌پالییی^(۱۱۳) وه‌کو:

- (کاری هه‌ره‌باش) هاته‌ئه‌نجامدان

- مه‌ (ئه‌زمونا هه‌ره‌بزه‌حمه‌ت) كر.

4- هه‌قالناقی ته‌نسیبی (گۆره‌یی، وابه‌سته‌یی):

ئه‌و جوړه هه‌قالناقه یی ئاماژه‌ی ب‌كو‌مه‌له‌ك یان توخمه‌کی دده‌ت^(۱۱۴)
كو ب‌هاریکاریا هنده‌ك مۆرفیمان دهیته‌پیکهینان^(۱۱۵) وه‌کو: (فه‌ره‌نسی،
ئه‌فریقی، به‌هدینی، گۆندی، ده‌شته‌کی، زیرین...).
- مروقی ئه‌فریقی پیستی ئه‌وی یی ره‌شه.

5- هه‌قالناقی پرس:

ئه‌و هه‌قالناقه یی ل‌گه‌ل‌ناقه‌کی یان جه‌ناقه‌کی دهیته‌و پرسیارا سیفه‌ته‌کا
ئه‌وی دكه‌ت. وه‌کو: (چه‌وا، چه‌ند، چه‌ن، چی، کیژ- کیژك- کیژان، چ، چۆن،
كام، كامه‌...).

هه‌قالناقی پرس ب‌ئه‌قی ره‌نگی درسته‌ییدا دهیته‌:

۱- ئه‌گه‌ر ئه‌ف هه‌قالناقانه‌ل پیش‌ناقه‌کی هاتن، ل‌ئه‌وی ده‌می مۆرفیما
دانه‌پالییی ده‌رناكه‌فیت و ناھیته‌:

- کیژ ما‌مۆستا هات؟

- كام قوتابی ده‌رچوو؟

۲- ئەگەر ئەف هە ڤالناڤانه ل پاش ناڤه‌کی هاتن ل ئەوی دەمی مۆرفیما
دانه‌پالیی
دەردکەڤیت:
- گولا چه‌وال دەف ته‌ یا جوانه‌؟
- گولی چۆن لات جوانه‌؟

۳- هە ڤالناڤی پرس (چۆن- چه‌وا)، چونکی پرسیارا چه‌وایا ناڤی دکەت،
ژبه‌ره‌ندی به‌رده‌وام ل پشتی ناڤی ده‌ین ب هاریکاریا مۆرفیما دانه‌پالیی.^(۱۱۶)
- ته‌ په‌رتووکا چه‌وا خواند؟ = (باش)
- په‌رتووکی چۆن خویند؟ = (باش)

۴- هە ڤالناڤی پرس (چه‌ند)، ل پێش ناڤی دکەڤیت بێی مۆرفیما دانه‌پالیی
و پرسیارا هژمارا ناڤی دکەت و دشی‌ت ل پشتی ناڤی به‌یت ب ریکا مۆرفیما
دانه‌پالیی و پرسیارا سیفه‌ته‌کی خه‌به‌ری بکەت، وه‌کو:
- چه‌ند خانووت کریوه‌؟ = یه‌ک خانووم کریوه‌.
- خانووی چه‌ندت کریوه‌؟ = خانووی گه‌وره‌م کریوه‌.

6- هه‌ڤالناڤین نه‌دیار:

ب شیوه‌یه‌کی نه‌دیاری هژماره‌ و سیفه‌تی ناڤی یان جه‌ناڤی دیاردکەت،
(فلان، فیسار، بیڤان، هه‌ر، وه‌سا - وه‌ها - ئەوها - وه‌هه - وا - وه‌سان - ئوسا
- دی - دیتەر - تر - ...).^(۱۱۷) وه‌کو:
- فلان که‌س هات. بیڤان که‌س هات.
- قوتابیی زیره‌ک خه‌لات بکه‌ = قوتابیی هوسا خه‌لات بکه‌.^(۱۱۸)

7- هه‌قالناقی چهندی:

کو هه‌قالناقی (گه‌له‌ک، پیچه‌ک، هنده‌ک، هه‌ندی‌ک، تۆزیک، بریک، نه‌ختیک، فره‌...) د پیکه‌تا خودا ژ دوو مۆرفیمان پیکه‌تیه، مۆرفیما ئیک (گه‌ل، پیچ، هند، تۆز، نه‌خت ...)، کو نافه‌که و د نافه‌روکا خودا ئاماژه‌ی دده‌ته‌کۆمی، پارچه‌یا دووی مۆرفیما رێزمانیا نه‌نیاسینی یه (ه‌ک).^(۱۱۹) وه‌کو:

- من + پیچه‌ک نان + خوار

- من + هنده‌ک نان + نه‌خوار

هنده‌ک هه‌قالناقان مۆرفیما نه‌ناسیارییی ل گه‌ل ناهیت، له‌و دشین ل گه‌ل نافه‌کی نه‌ناسیار بهین.^(۱۲۰) وه‌کو:

- من چهنه‌د بابه‌ته‌ک خواندن

- ئه‌وی هند به‌ره‌مه‌ک به‌لاقرن

هه‌قالناقین (گه‌له‌ک، پیچه‌ک، زۆر...) ده‌مال پيشیا هه‌قالنافه‌کی دهین، راده‌یا ئه‌وی هه‌قالناقی نیشانده‌ن. وه‌کو:

- کوری گه‌له‌ک نه‌ساخ هاته‌فه‌گوه‌استن بۆ نه‌خوشخانه‌یی.

8- هه‌قالناقین ژماره‌یی:

أ- بنجی: (دوو، سی، بیست و سی، چار...)، ئه‌ف هه‌قالناقی ل به‌ری ناخی دهیت.^(۱۲۱) و بی مۆرفیما دانه‌پالییی، ئه‌ف هه‌قالنافه‌ژی دهیت:

- ساده: کو ژ ژماره‌ ۱ تا ۹ ده‌ست پیدکه‌ت.

- تیکه‌ل: ژ ژماره‌ ۱۱ تا ۱۹ ده‌ستپیدکه‌ت.

هه‌قالناقی بنجی ب شیوه‌یی لیکدای ژی هه‌یه:

- ب ریکا نافه‌ندی (و): دقیت هه‌ر ژماره‌یه‌ک ژ خانه‌یه‌کی بیت، وه‌کو:

خانه‌یا سه‌ره‌گری + خانه‌یا ساده = سیه و دوو قوتابی ده‌رچوون

- بی نافه‌ندی (و): ئه‌گه‌ر هه‌ر دوو ژماره‌ د ئیک خانه‌داین، ل ئه‌وی ده‌می

دی‌گومانی دياركه‌ت، وه‌كو: پینج شه‌ش، حه‌فت هه‌شت، سیه‌ چل، ... هتد.
 - ژماره‌یا تیكه‌ل: ساده + سه‌ره‌گريا ده‌ه.
 سی + ده‌ه = سیزده / چوار + ده‌ه = چواردده /...
 - ژماره + په‌یقه‌کا هنده‌کیی (بر): سی‌کیلو، حه‌فت سه‌ر، چوار چاف، دوو ده‌ست، پینج ده‌رزن، شه‌ش پارچه‌..
 نمونه: من چار سه‌رین په‌زی فروتن.

ب - ریکخستن:

۱- د شیوه‌زاری به‌ه‌دیندا: ژماره + ی. (۱۲۲) = (دووی، چواری، شه‌شی (...). (۱۲۳) کو دکه‌فته ل پشتی ناخی وه‌سفکری ب ریکا مۆرفیمین دانه‌پالیی. وه‌کو:

- قوتابیی ئیکی هاته‌خه‌لاتکرن.

۲- د یالیکتا نافه‌راستدا: ژماره + (ه‌مین / ه‌م): (یه‌که‌مین، دووه‌مین، یه‌که‌م، دووه‌م...), ئه‌گه‌ر دووماه‌یا ژماره‌یی بزوین بوو، ناخبری (ی، ه) بکارده‌یت وه‌کو: (نویه‌م - نوه‌م، ده‌یه‌م - ده‌ه‌م، سییه‌م - سییه‌م...), (ژماره + ه‌م) دشی‌ت ل به‌ری ناخی به‌یت و بیی مۆرفیما دانه‌پالیی و دشی‌ت ل پشتی ناخی به‌یت ب ریکا مۆرفیما دانه‌پالیی، به‌لی هه‌قالناخی (ژماره + ه‌مین) دشی‌ت به‌رده‌وام بکه‌فیته‌ل به‌ری ناخی و بیی مۆرفیما دانه‌پالیی. وه‌کو:

- یه‌که‌م مندا‌ل ناوی چییه؟

- مندا‌لی یه‌که‌م ناوی چییه؟

- یه‌که‌مین مندا‌ل ناوی چییه؟

ج- که‌رتی:

ئه‌ف هه‌قالناقه ده‌یته‌ دروستکرن ب ریکا (ژماره ۱ + ژماره ۲ + یه‌ک)،

وه‌کو: (نیف، نیوه، سی چوارئیک، چوارپیچ ئیک، سی ئیک...) (۱۲۴) کول به‌ری ناخی دهیت ب ریئا دانه‌پالییی،

$$\frac{4}{3} = \text{سی چاریه‌ک} = \text{من سی چاریه‌کا په‌زی فروت (سیچاریک)}$$

9- هه‌قالناقی ئاماژه‌کرنی (نیستانه):

ناقه‌کی ب شیوه‌کی دوور یان نیزیك ده‌ستیشاندکه‌ت. د دیالیکتا ژووروودا دشیته ره‌گه‌زی ده‌ستیشانبکه‌ت، به‌لی د دیالیکتا ناهه‌راستدا نه‌شیته ره‌گه‌زی دیاربکه‌ت، وه‌کو: (ئه‌ف ه / ئه‌فی ی / ئه‌فی ی / ئه‌فان ان / ئه‌و یهه / ئه‌و اهه، ئه‌و یهه / ئه‌م ه / ئه‌و ه). وه‌کو:

- ئه‌فی کورپی خو به‌خشک‌ه ناخ پیزین پیشمه‌رگه‌ی.

- ئه‌فان کچ و کوران ئاهه‌نگه‌کا خوش گیرا.

- ئه‌و کچاهه یا نه‌ساخته.

- ئه‌م کوره‌برامه.

- ئه‌م کورانه‌دلسۆزن.

هه‌قالناقی ئاماژه‌یی دوو پارچه‌یه و ناخی دیارکری د ناخه‌را هه‌ردوو

پارچه‌یاندا دهیت و پیدفی ب مۆرفیما دانه‌پالییی ناکه‌ت. وه‌کو:

- ئه‌م خانووَه‌جوانه.

- ئه‌فی قوتابی ب سه‌رکه‌فتنه‌ ئه‌زموون ب دوماهیک هینان.

ئه‌و ناخی ب هه‌قالناقی ئاماژه‌یی دهیته‌ دیارکرن، دبیته‌ ناخه‌کی ناسیار،

که‌واته‌ پیدفی ب نیشانه‌یا (ه‌که) نابیت. وه‌کو: (ئه‌م په‌رتووکه، په‌رتووک = ناسیاره

ب ریکا هه‌قالناقی ئاماژه‌یی).

ئەو ئاقى ب ھەقالئاقى ئامارھىي دەيتە ديارکرن دىيژنى (ئاقى دەستيشانکرى). وەکو: ئەقى کچى باش خواند. (ئەقى کچى = ئاقى دەستيشانکرى).

10- ھەقالئاقى ريزگرتنى و پيشه‌يى و ناسناقى:

أ- ھەقالئاقى ريزگرتنى:

ئەف ھەقالئاقە دەرپرېنى ژ ريزگرتنى د وەسفکرنا ئاقيدا دکەت. وەکو: (ھيژا، بەريز، خاتين، ريزدار... ھتد. ((ھەقالئاقى ريزگرتنى ھەمووگاڤان دکەفيتە بەرى ئاقى سەرە بىي کو تشتەك وان پیکڤە گريدەت، وەکو: ھيژا ئازاد، ريزدار ئۆسمان، خانم ھنار، خاتوون نەسرین...)). (۱۲۵)

ب- ھەقالئاقى پيشه‌يى:

ئەف ھەقالئاقە پيشه‌يەكى ددەتە پال ئاقى وەسفدکەت. ((ھەقالئاقى پيشه‌ي دکەفتە پشتى ئاقى سەرە، لى فەرە نيشانەك د ئاقبەرا وان دا ھەبت کو ھەردەم نيشانا نقشىيە، وەکو فەرھاندی زیرەڤان، فاتا نانپير، ئاقدەلى رەزقان، لەزگينى دکاندار، بەنگينى تەنەگچى...)). (۱۲۶)

ج- ھەقالئاقى ناسناقى (لەقەب):

ئەف ھەقالئاقە لەقەبەكى ددەتە پال ئاقى دەيتە وەسفکرنا، ((ئەف ھەقالئاقە ژى دکەفيتە پشتى سەرە د زمانى کوردی دا، لى جوداھييا وی ل گەل ھەقالئاقى پيشه‌ي ئەو کو ئیکسەر ب ئاقى فە دمیت بىي کو نيشانەك بکەفتە دئاقبەرا وان دا وەکو ھەقالئاقى پيشه‌يى، بۆ نموونە: شقان ئاغا، ئۆسمان بەگ...)) ئازاد پاشا... ھتد (۱۲۷).

- هه‌قالناف ژ لایئ پی‌کهاتنیقه:

هه‌قالناف ژ لایئ پی‌کهاتنیقه دبنه دوو جور: (۱۲۸)

1- هه‌قالناف ساده:

په‌یفه‌کا واتاداره، بی‌پیشگر و پاشگره وه‌کو:

(جوان، نهرم، دوو، چوار، درێژ، خو‌ش، پان، تال، به‌رز، چاک، زور...)

2- هه‌قالناف نه‌ساده:

دبنه دوو جور:

أ- هه‌قالنافی دارشتی:

په‌یفه‌کا ساده‌یا واتاداره ل‌گه‌ل پیشگر یان پاشگری یان هه‌ردووکان
پی‌کفه وه‌کو: (ئیک‌ی، به‌جهرگ، تاریک، ژنانی، نه‌خو‌ش، چالاکانه، خو‌شتفی،
ناچاک، نابینا...)

چه‌ند یاسایه‌ک بۆ دروستکرنا هه‌قالنافی دارشتی: (۱۲۹)

1- نافه‌کی ساده ب هاریکاریا پیشگره‌کی یان پاشگره‌کی:

- ناف + پاشگر: خو‌یناوی، به‌خته‌وهر، شهرمین، زیرین، ژه‌نگی، بریندار...

- پیشگر + ناف: به‌سوود، بی‌هیز، بی‌شهرم، به‌هیز، به‌خه‌م... هتد.

2- هه‌قالنافه‌کی ب هاریکاریا پیشگره‌کی یان پاشگره‌کی:

- هه‌قالناف + پاشگر: ره‌قه‌ن، نه‌رمان، دووی، خو‌شتفی، پرووناک...

- پیشگر + هه‌قالناف: ناپاک، ناخو‌ش، نه‌میر، نارێک...

3- ژ بنیاتی کارئ تی‌پهر چه‌ند یاسا هه‌نه:

- بنیات + پاشگر: نووسهر، خو‌راو، کو‌شنده، زانا، خو‌ره، فرو‌شیار، ترسنو‌ک...

- پیشگر + بنیات + پاشگر: بخور، بکەر، بدهر، ببه‌ر، نابینا... هتد.
 - پیشگر + بنیات: نه‌مر، بکەر، نه‌زان، بنووس، بکوژ... هتد.
 ۴- کاری بوریی نیزیك + پاشگر: سووتاو، خوانده‌قان، خوینده‌وار،
 شکه‌ستی...

ب - هه‌قالنافی لیکدای:
 ژ دوو په‌یقین واتا دار پیکده‌یت و په‌یوه‌ندی ب هه‌قدوو هه‌یه. (چاوپرەش،
 گەشبین، مه‌رده‌میر، خەم هه‌لگر، سه‌رپی، ئەنیگری، به‌ژن بلند، گه‌رده‌ن
 بلوور...)

ده‌ستورین دروستکرنا هه‌قالنافی لیکدای: (۱۳۰)
 أ- ئەگەر هه‌ردوو په‌یف نایبن:
 - ناف + ناف: چاف خه‌زال، به‌ژن هه‌نار، گه‌رده‌ن بلوور، ئەنی‌گری،
 چاوباز...
 - ناف + نایه‌ند + ناف: ده‌ست به‌سه‌ر، خولی ب سه‌ر، پیلان ل پی،
 قوربه‌سه‌ر...
 - دوباره‌کرنا نافه‌کی: له‌ت له‌ت، پارچه، پرت پرت، ته‌خ ته‌خ، چین چین...

ب - ئەگەر هه‌ردوو په‌یف هه‌قالنافین:
 - هه‌قالناف + نایه‌ند + هه‌قالناف: کۆنه‌ده‌وله‌مه‌ند، سۆروسی، که‌رولال...
 - هه‌قالناف + هه‌قالناف: تازه‌پی‌گه‌هشتی، تازه‌هاتوو، خوش میر...

ج - په‌یفه‌ك ناف و ئیك هه‌قالناف:
 - ناف + هه‌قالناف: مرووف شیرین، سه‌ربلند، پی‌دریژ، چاف ره‌ش، دلته‌ر،

دهست پاك - هه‌قالناف + ناف: خوش مرووف، شرین زمان، پاك دل، هه‌شك
(ووشك) باوه‌ر...

- هه‌قالنافی ژماره + ناف: دوو دل، چار چاف، هه‌فت روح...
- هه‌قالناف + نافبه‌ند + ناف: شوپه‌ژن، گیله‌پیاو، کورته‌بالا، مه‌رده‌مرووف...

د- هه‌قالناف + و+ بیژه‌یه‌کابی واتا: نه‌رم و نول، گورج و گول، شل و شور...

ه- په‌یفه‌ك ل‌گه‌ل بنیاتی کاری تیپه‌ر:

- ناف + بنیات: گورانی بیژ، ئاوکیش، زمان زان، قورئان خوین، په‌یام نی‌ر...
- ناف + بنیات + پاشگر: په‌یام به‌ر، مرووف خو، نان ده‌ر، خه‌بات که‌ر...
- هه‌قالناف + بنیات: خوش رو، خوش خوین، پرپیژ، میرخواز، باش
نقیس...

- هه‌قالکار + بنیات + پاشگر: زورخو، که‌م خو، کی‌مکه‌ر، زورده‌ر،
پیشخه‌ر...

- هه‌قالکار + بنیات: دوورین، زورزان، که‌م فروش، کی‌م خه‌و...
- جه‌نافی خوئی + بنیات: خو‌فروش، خو‌راگر، خو‌کوژ، خو‌بین، خو‌سوژ...
- ناف + بنیات + پاشگر: ماف خو‌راو، پی‌شکین‌راو، سه‌رلید‌راو...

و- (ناف+کاری بوریی نی‌زیک‌ی تیپه‌ر+پاشگر): بابرده، گورگان خواردوو،
ماران‌گه‌ستوو...

(ناف+کاری بوریی نی‌زیک‌ی تیپه‌ر+پاشگر): دلشکاو، جه‌رگ سووتاو...
هتد.

ز- هه‌قالکار + ناف‌ی کاری: کی‌م ئاخفتن، کی‌م خواری، کی‌م نفتن...

- کار:

کار په‌یقه‌که ئا‌ماژه‌یی ب چیبوونا رویدانه‌کی دده‌ت. (۱۳۱) ئه‌وپه‌یقه یا ده‌یته هژمارتن دینامو‌یا رسته‌یی، هه‌می قوتابخانه‌یین زمانی (فه‌ره‌نسی و روسی و ئینگلیزی...) هه‌تا بو‌چوونین که‌فن ژی (یونانی و رومانی...)، ل‌گه‌ل هندینه، کو کار به‌شه‌کی سه‌ره‌کی و گرنگی ئاخفتنییه.

کار فاکته‌ری سه‌ره‌کیی پیکه‌ینانا ئاخفتنه‌کا ریکو‌پیک و تیر واتا و رامانه، هه‌روه‌سا ده‌مه‌کی تایه‌ت و که‌سه‌کی ده‌سنیشانکری و رویدانه‌کا به‌رچا‌ف ب خو‌فه‌ دگری‌ت. هه‌روه‌سا د ئاستی سینتاکسیدا گریه‌کا سه‌ره‌کیه د رسته‌ییدا، کو ل‌گه‌ل گریا‌ نا‌فی رسته‌یی پیکده‌ینیت.

کار ژ چ‌ه‌ند لایه‌نانفه‌ فه‌کولین ل سه‌ر ده‌یته‌کرن:

۱- ژلایی ده‌میقه (تینس)، کو دوو جو‌رن:

أ- بوری.

ب- نه‌بوری، ئه‌فه‌ ژی دبنه‌ دوو:

- نه‌و.

- دا‌هاتی، ئاینده.

۲- ژلایی رپژه‌ییقه (مۆد)، سی‌ جو‌رن:

أ- را‌گه‌هاندن.

ب- فه‌رمانی

ج- مه‌رجی.

۳- ژلایی هه‌بوونیقه، دوو جو‌رن:

أ- به‌یز (ته‌مام).

ب - بیهیز (نه ته مام).

۴- ژ لای شیانیه. دوو جورن:

أ - تیپه ر.

ب - تیپه پهر.

۵- ژ لای پیکهاتیقه، دوو جوره:

أ - ساده.

ب - نه ساده، دوو جوره:

- دارشتی.

- لیکدای.

۶- ژ لای پرویانقه (ئه سپیکت) سی روی هه نه:

أ - بهرده وامی.

ب - دووراتی.

ت - ته مامه تی (ته واوه تی).

1- کار ژ لای ده میقه.

(زمان ی و) (دهم - تاف - تیسن) (۱۳۲) په یوه ندیه کا دوستانه ل گهل هه قدوو

هه یه. د زمانی ئینگلیزیدا دوو ده مین سه ره کی هه نه:

۱- بوریی ساده (نیزیک).

۲- نه بوریی ساده (نیزیک).

هه رچه نده (به رده وام و ته واو) ژ ی هه نه، به لی چونکی دهم و روداو د

ئه فان دو خاندا تمام نه بوویه و هیژ د حاله تی به رده وامی دایه، هه روه سا ده می

ده ستيك و دوماهيك هاتنی دیارینه، ژ به ر هندی ناهینه هژمارتن دهم، به لکو

دهینه هژمارتن (ئه‌سپيكت)، د ئه‌سپيكتا به‌رده‌وامدا رویدان ته‌مام نه‌بوویه و
هیشتا د حاله‌تی به‌رده‌وامیدا دژیت، و ماوه د ناڤه‌را ده‌ما ئه‌نجامدان و ده‌ما
دوماهی‌که‌هاتنیدا نینه. (۱۳۳) وه‌کو:

- کاوه‌ی تانه‌و‌وانه دخواند.

(که‌واته: کاوه ل ده‌ما بوری یی به‌رده‌وامه دخواندنا خو‌دا هه‌تا ده‌ما
ئاخفتنی)

- ته خواندییه.

(که‌واته: ل ده‌ما بوری خواندییه، به‌لی ماوه‌یی ده‌سپيكت و دوماهی‌که‌هاتنا
خواندن‌ی دیار نینه). (۱۳۴)

به‌لی گه‌له‌ك زانایین زمانی ل سه‌ر ئه‌فی دیتنی رپ‌کنه‌که‌فتینه و ل ده‌ف
ئه‌وان هیله‌کا سو‌ره جو‌داهی د ناڤه‌را (ده‌م و ئه‌سپيكت) دا به‌یته‌کرن، له‌وا
دیارد‌که‌ن، کو‌هه‌ردوو تمام‌که‌ری هه‌قدوونه و ژيک نا‌هینه جو‌داکرن. (۱۳۵)
(کار) ئي‌کانه په‌یقه دشی‌ت ده‌می ده‌ستیشانب‌که‌ت و ئه‌سپيكتان ب خو‌فه
ب‌گريت، بی‌ژه‌یه‌کا سه‌ربه‌خو و واتا‌داره، رویدانه‌کی یان بزاقه‌کی د ده‌مه‌کی
ده‌ستیشان‌کریدا به‌رچا‌ف‌د‌که‌ت. (۱۳۶) هه‌ر وه‌کو د ئه‌قان نموونه‌یین ل خواری‌دا
دیارد‌بیت:

- خویند‌کار هاتییه قوتا‌بخانه‌یی.

- تو‌چيرو‌کی دخوینی.

- ئه‌ز دی ئه‌فی په‌رتوو‌کی ده‌مه‌هه‌وه.

د ئه‌قان نموونه‌یین ل سه‌ریدا ئه‌وپه‌ی‌شین هیل ل ژیر هاتییه‌کی‌شان، بویه‌ره‌کی
یان رویدانه‌کی د ده‌مه‌کی ده‌ستیشان‌کریدا ب خو‌فه د‌گرن:

ئیکه‌م (هاتییه) بزاقا هاتنی دده‌ما بوریدا.

دوو‌یه‌م (دخوینی) بزاقا خواندن‌یه د ده‌ما نه‌و‌دا.

سییه‌م (دی ده‌م) بزاقا دانییه د ده‌ما دا‌هاتی‌دا.

که‌واته کار ئەو بیژیه، کو تیگه‌ها رویدان و دەمی ب هه‌فرا بدهت.
 ب ئەفی پیناسه‌یی ناڤین کاران (ژێده‌ر- چاوگ)، وه‌ك (نقاندن، چوون،
 کیلان، برن..) ناهینه هژمارتن کار، چونکی دەم نه‌هاتییه ده‌ستیشانکرن،
 هه‌رچه‌نده‌ رویدان و بزاف ژێ هه‌یه، ژبه‌ر ئەفی چه‌ندی ژێ ناڤین کاری ده‌ینه
 هژمارتن ناڤ، به‌لی ل دویف ریزمانا که‌فن، ژێده‌رین دروستکرنا تافین کارانه،
 ئانکو کار ژ ئەوان ده‌یته دروستکرن. (۱۳۷)

وه‌ك: زانین کلیلا ژیا نه‌ك خو‌شه.

← ناڤی کارییه.

د زمانی کوردیدا رسته‌ بی کار نابیت، واتایا رسته‌یی، وه‌کی جه‌مه‌سه‌ره‌کی
 ل دوورکاری دزفریت، کار ژبلی، کو رویدانه‌کی و کرداره‌کی به‌رچا فکته‌ت،
 ژ چه‌ندین پیکهاتیین ژیکه‌فه‌نه‌قه‌تیا ی پیکه‌هیت، کو هه‌می ب هه‌فرا پامان و
 مه‌به‌ستاکاری دده‌نه دیارکرن، ئەوژی (تاف، ئەسپیکت، ریزه، گه‌ردانکردن،
 نه‌رینی، تیپه‌رانندن) ن. (۱۳۸)

چه‌مکی دەم (کات/تاف) ده‌یته دابه‌شکرن بۆ دوو. (۱۳۹) به‌شین سه‌ره‌کی:

۱- ده‌ما بوری.

۲- نه‌بوری، ئەوژی دبنه‌ دوو جوور:

أ - ده‌ما نه‌و (ئێستا).

ب - ده‌ما داهاتی.

ئالوزیا ئەفی چه‌مکی ژ ئەنجامی لیکدان و تیکه‌لبوونا ئەقان هه‌رسی
 به‌شان پرووی دده‌ت، پله‌یا ئالوزیا سیسته‌می کاری، په‌یوه‌ندی ب ده‌ربڕینیقه
 نینه، هه‌رچ دەم، ب هه‌رچ زمانه‌کی سیسته‌م ئالوز هاتیته‌ ده‌ربڕین، زمانه‌کی
 سیسته‌م ساده‌ ژێ دشیته‌ ئەوی ئالوزیی ده‌ربڕیت ب ریکا هه‌فالکاران. (۱۴۰)
 به‌لی هه‌می ده‌مان مرووف هه‌ولده‌ت ب کیمترین که‌ره‌سته‌یین زمانی،
 واتایه‌کا زوور ده‌ربڕیت، که‌واته‌ چه‌مکی (دەم - کات) به‌هرا پتر ب مورفیمین

به‌ندین کورت دهیته دهر برین.

هه‌فالکار ئه‌وی (دهم) ی پتر وردتر و نیژیکتر لی دکه‌ت، هه‌روه‌کو د ئه‌فی
نموونه‌یا ل خواریدا دیار، مه‌سی هه‌فالکار هیناينه و هه‌روه‌فالکاره‌ک ب
شیوه‌یه‌کی کاری پوهن و دیار و نیژیک و ئاشکرا دکه‌ت:

وه‌ک: ئه‌گهر ماموستا (دوهی
ئه‌فرۆ
سپیدی) هاتبا ، دا وانه‌یی خوینین .

زمانقنان هه‌تا ئه‌فی دوماهییی کار ل دویف ده‌مان دابه‌شدکر، به‌لی ل
ئه‌فی دوماهییی مۆرفیمین کاری هاتینه‌فه‌دیتن. (۱۴۱)

۱- ده‌ما بوری:

ده‌ما بوری، ئه‌و کارن یین پیش ئاخفتنی هاتینه‌پرویدان و ده‌م و تاف
دکه‌فیه‌ته‌ ده‌وی ماوی پیش ئاخفتن تیدا هاتییه‌کرن. (۱۴۲)

کار دزمانی کوردیدا ب‌کیمیفه‌ژ دوو تستان پیکده‌یت:

۱- بنیاتا کاری.

۲- مۆرفیما ده‌می. (۱۴۳)

بنیاتا کاری	مۆرفیمین ده‌ما بوری	کار
هیل	(ا)	هیل
فر	(ی)	فری
چ	(وو)	چوو
خوین	(د)	خواند
گر	(ت)	گرت
مر	(Ø)	مر

مۆرفیمین ده‌ما بوری ل دویف پ‌یزمانا تازه و نوی دبنه شه‌ش مۆرفیم،
ئه‌وژی ئه‌فه‌نه:

(ا، ی، وو، د، ت، Ø). (۱۴۴)

که‌واته:

- بنیات + مۆرفیما ده‌ما بوری = کاری بوری + مۆرفیما ناڤی کاری = ناڤی
کاری. (۱۴۵)

د شیوه‌زاری به‌ه‌دینیدا (Ø) ب مۆرفیما ده‌ما بوری ده‌یته هژمارتن. وه‌کود
کارین: (مر، بر، کر، خوار...) دا دیاردیت.
- مۆرفیما (ا):

ئه‌فه مۆرفیمه‌کا په‌سه‌نا ده‌ما بوریه، ئه‌ف (A - ا) یا سروشتیه د
زمانین هندی - ئیرانیدا. (۱۴۶) و ل دووماهییا بنیاتا کاری بوریه ده‌یته دیتن
(Charavteristic) هه‌روه‌سا د زمانی کوردی ژیدا ب هه‌مان شیوه بکارده‌یت
و دچیته ل سه‌ر بنیاتا ده‌ما بوری.

ل سه‌رده‌مین هه‌ره‌که‌فن (ویدی - سانسکریتی، ئاقیستایی، فارسیا که‌فن)
و سه‌رده‌مین ناڤه‌پاست و سه‌رده‌مین تازه یین نه‌و، و ل ده‌ف مه‌د زمانی
کوردیدا هه‌راکارایه. (۱۴۷)

ئه‌ف مۆرفیمه‌ مۆرفیمه‌کا ده‌مییه و دبیته ئه‌گه‌ری گوه‌ورپنا ده‌ما په‌سته‌یی،
ئه‌ف په‌که‌ ده‌ه‌وان زماناندا پترپۆلی خو‌دینیت، یین نویسه‌ک (agglutinate)
واته مۆرفیم ب پ‌یز دچنه ل سه‌رئیک، به‌لی پۆلی خو‌د زمانین ناڤ ئیکدا
چوویدا (Fusional). (۱۴۸) نینه.

ئه‌فی مۆرفیمی پۆله‌کی دیار د نیشاناندا ده‌ما بوریدا ب تایه‌ت دکارین
تینه‌په‌ردا هه‌یه. (۱۴۹)

- ۱- تۆگه‌رای ————— دهما بوریه ب تایه‌تمه‌ندییا هه‌بوونا (ا).
- ۲- تۆدگه‌ری ————— دهما نه‌ویه ب تایه‌تمه‌ندییا هه‌بوونا مۆرفیما دهما نه‌و (د).

هه‌ر دوو پرسته وه‌کهنه‌فن، مۆرفیمین (تۆ، گه‌ر، ی) د هه‌ر دوو پرسته‌یانا هه‌نه، به‌لی د پرسته ئیکیدا مۆرفیما دهما بوری (ا) هه‌یه و د پرسته‌یا دوویدا مۆرفیما دهما نه‌و (د) هه‌یه، که‌واته د ئه‌قی پرسته‌یا ل سه‌ریدا دیاردیت، کو رولی (ا) زۆری‌گرنگه د فه‌دیتن و نیاسینا دهم (تاف)یدا، چونکی (ا) ل دووماهییاکاری هه‌یه، که‌واته کار بوریه ب به‌هانا هه‌بوونا مۆرفیما (ا) ل سه‌ر بنیاتاکاری.

ئه‌قی مۆرفیمی چه‌ند تایه‌تمه‌ندی هه‌نه:

- ۱- ل دهما تینه‌په‌ر بته‌تیپه‌ر ل جه‌ی هنده‌ک فونیمین دی ده‌یت، وه‌کو:

- که‌فتن ————— که‌فاندن.
- زفرین ^{ل شوونا (ی) دگرت} ————— زفراندن.
- نفستن ^{ل شوونا (س) دگرت} ————— نفاندن.

- ۲- هنده‌ک جاران وه‌ک نیفگه‌رک ل جه‌ی مۆرفیمه‌کا دی ده‌یت (وه‌ک د

دیالیکتا نا‌فه‌راستدا) بو نمونه:

- گۆرین = گۆران.

برین = بران.

- ۳- ل باکووری زۆر جاران ئه‌ف مۆرفیمه‌ ل جه‌ی مۆرفیمه‌کا دی یا دهما

بوری ده‌یت: (۱۵۰)

- به‌زی = به‌زا.

- شه‌وتی = شه‌وتا.

- فه‌وتی = فه‌وتا.

- دابری = دابرا. (۱۵۱)

– مۆرفیما (ت) و (د):

ئەقە ژى دوو مۆرفیمین دییین دەما بورینه، کو دبنه بنه‌ما و بنیات بو دەما بورى د زمانى کوردیدا و دکەقنه ل دوماهیا بنیاتا کارى و د ریزمانا دیرپندا د گوتنى (نیشانا چاوگ)ى.

رهنگه جودابوونا ئەقان هەر دوو دەنگان پشتى جودابوون و دەستیشانکرنا سیمایى گرییی (voiced) و سیمایى کییی بیت، چونكى هەر دووک وه‌که‌قن و ئیک شیوه و ئیک تایبه‌تمەندى هه‌یه. تەنها جیاوازی ئەوه، کو دەنگى /د/ دەنگە‌کى گره و دەنگى /ت/ دەنگە‌کى نرم و کپه. (۱۵۲)

دگەله‌ک ناوچه و ده‌قه‌راندە ئەف هەردوو مۆرفیمه دهینه هه‌فگو‌هو‌رین، هه‌روه‌ک چاوان د ئەفى خشته‌یى ل خواریدا دیاردبیت:

دیالیکتا نا‌قه‌راست	دیالیکتا ژووروو
نارد.	هنارت.
ژمارد.	هژمارت.
هه‌لبژاد.	هه‌لبژارت.
شارده‌وه.	قه‌شارت.

ئەگەر ئەم به‌رى خو‌بدەینه ئەقان نمونە‌ییىن د خشته‌یدا، دیاردبیت، کول پیشیا مۆرفیما (د) فۆنیما /ر/ هاتییه، کو ئەف فۆنیمه ل گەل دەنگى [د] ل دیالیکتا ژووروو ناکه‌قنه ل گەل ئیک و ب‌گرانی ل سەر ئەزمانى رادوه‌ستن، له‌وما مۆرفیما (د) بو مۆرفیما (ت) ده‌یته‌گو‌هارتن. جاران هه‌یه مۆرفیما (د) د ئەفى باریدا ده‌رناکه‌فیت، هه‌روه‌کو د ئەقان نمونین ل خواریدا دیاردبیت:

دیالیکتا ناڤه‌راست	دیالیکتا ژووروو
برد.	بر.
کرد.	کر.
مرد.	مر.

– مۆرفیما ده‌ما بوری (ت):

مۆرفیمه‌کا ده‌ما بوریه و ل پستی بنیاتا کاری ده‌یت و ده‌یته هژمارتن ژ
مۆرفیمین کپ (نزم)، هه‌روه‌کو دئه‌فی خشه‌یدا دیاردیت:

بنیاتا کاری	مۆرفیما ده‌ما بوری (د)	کاری بوریی نّیزیک
گر	+ ت	گرت.
که‌ف	+ ت	که‌فت.
پو‌نش	+ ت	پو‌نش.
می‌ش	+ ت	می‌شت.

– مۆرفیما (د):

ئه‌فه‌ژی مۆرفیمه‌کا ده‌ما بوریه و دکه‌فیه‌ل دووماهیا بنیاتا کاری و ئه‌که‌ر
کاربیه‌ته ده‌ما نه‌ویان داها‌تی ئه‌ف (د) ده‌یته‌لادان. (۱۵۳)

• د دیالیکتا ژووروو دا مۆرفیما (د) پستی بنیاتا کاری ده‌رناکه‌فیت،

ئه‌وژی ل ده‌می بنیاتا کاری ب فۆنیم /ر/ دوماهیك هاتیت: (۱۵۴)

کرد. ————— < کر.

مرد. ————— < مر.

برد. ————— < بر.

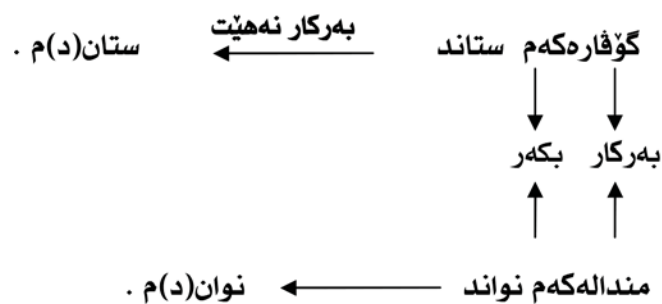
خوارد. ————— < خوار.

ژ ناچوونا مۆرفیما (د) چیدبیت بۆ سقکرنی بیت، چونکی فۆنیما /ر/ و ده‌نگی [د] نیزیکی ئیکن و دئه‌فی دیالیکتیدا پیکه‌ ناهینه‌گوتن. هه‌روه‌سا هنده‌ک ده‌فۆکین دی ژی وه‌کو (شاره‌زوور، سلیمانی...) د ده‌ما بوریدا مۆرفیما (د) ژناف دبه‌ن. (۱۵۵)

وه‌ک: ستاندم = ستانم

نواندم = نوانم

به‌لی د دیالیکتا نافه‌راستدا ئەف جوړه‌کاره د تیپه‌رن و دقیت جه‌نافی بکه‌ری بچیه‌ پستی ئەوی په‌یقا (به‌رکار)، به‌لی ده‌ما کاری ساده‌بیت و ئەری بیت، و (به‌رکار) بهیته‌ لادان (بکه‌ر) دی چیه‌ ل سه‌ر دوماهیا کاری، دئه‌فی ده‌میدا هنده‌ک جارن بۆ سقکرنی مۆرفیما (د) دهیته‌ لادان. وه‌کو:

• به‌هرا پتیا ئەو کارین ده‌ما بووینه‌ تیپه‌ر، مۆرفیما (د) وه‌رگرتین، ب‌پیکا پاشگری (اند) بوویه، کو دچیه‌ ل سه‌ر کارین تیپه‌په‌ر و دکه‌ته‌ تیپه‌ر. بۆ نمونه ئەف خسته‌یی ل خواری ئەوی چه‌ندا مه‌گووتی ئاشکرا دکه‌ت:

کارین تیپه‌په‌ر	نمونه‌ درسته‌ییدا	ب شیوه‌یی تیپه‌ر	نمونه‌ درسته‌ییدا
-رەفی	کچ رەفی	رەفاند	-ئەوی کچ رەفاند
-به‌زی	یاریکه‌ر به‌زی	به‌زاند	-مه‌ یاریکه‌ر به‌زاند
-شه‌وتی	خانی شه‌وتی	شه‌وتاند	-ئەلکتریکی خانی شه‌وتاند
-له‌رزی (۱۵۶)	زارۆک له‌رزی	له‌رزاند	-ترسی زارۆ له‌رزاند

– مۆرفىما دەما بورى (ى) و (وو):

د بىياتدا ئەف ھەر دوو مۆرفىمە ھېمانە بۇ تۆخمەكى دەستىشان نەكرىي
دوورن، دىت ل دەستىكى (ى) بۇ تۆخمەكى مى بيت و (وو) بۇ تۆخمى نىر، و
چىدىت (وو) يەك (و) بيت، بەلى بوويە (وو).^(۱۵۷)

• ل گەلەك دەقەرەن كوردستانى (دھۆك : زاخۇ – دوسكى – كوچر –
سلىقانى) (خوشناوەتى، سۆران، موكرى، لوپستان، دھۆك ...) ل جھى
(وو) (ى) بكار دەيت.^(۱۵۸)

– ئەز ھاتبووم. (دھۆك) = ئەز ھاتىم (زاخۇ)
– سولنى كۆرەك بوو. (دھۆك) = سولنى كۆرەك بى. (زاخۇ)
– كراسەكەم دروو. (نافەراست) = من كراس درى (دروى). (دھۆك)

– مۆرفىما (ى):

مۆرفىما (ى)، ۋەكو مۆرفىمىن (ا، ت، د) مۆرفىما دەما بورىيە، كو دكەفیتە
دوماھىيا بىياتاكارى ۋە ھەر دوو پىكقەكارى بورى سادە (نىزىك) دروستدەن،
ۋەكو:

– بىيات (فر) + م. د. بورى (ى) = كارى بورى (فرى: كە و فرى).

بەلى دەماكارى بۇ دەمى (نھۆ – داھاتى) بگوھۆرپن، مۆرفىما (ى) دەيتە
لادان، چونكى ب تنى ل گەل دەما بورى دەيت ۋە ھېمايە بۇ دەما بورى ول

گەل دەمىن دى نامىنىت.^(۱۵۹) ۋەك:

– ئەز بەزى م (بورى) – ئەز دىبەزم (نھۆ)

ئەگەر تەماشەى ھەردوو پرستەیان بکەین، دى بىنن (ئەز، بەز، م) د ھەردوو پرستەیاندا ھاتىنە، بەلى پرستەيا ئىکىدا مۆرفىما دەما بورى (ى/ بەزى) ھەيە و د پرستەيا دوویدا مۆرفىما دەما بورى نینە، بەلکو مۆرفىما دەما نھۆ ھەيە (د/ د بەزم) و (بەز) بنیاتا کارىيە.

بۆ پتر پوهنکرنى د ئەقى خستەيى ل خواریدا چەند نموونەيەك ھەنە، کول دەما بورى، مۆرفىما (ى) ھەيە، بەلى دەما بکەينە بنیاتا کارى (ى) دەيتە لادان:

دەما بورى	بنیات	دەما نھۆ و دەما داھاتى
فرى	فر	دفرم
زفرى	زفر	دزفرم
بەزى	بەز	دى بەزم
تەقى	تەق	دى تەقیت
لەرزى	لەرز	دى لەرزى

ھەندەك جارەن ئەف مۆرفىمە ل گەل مۆرفىمەكا دى دەيتە ئالوگۆرکرن، وەك چەوا د دىالیکتا باکووردا دبیتە مۆرفىما (ا)، یان بەرۆقاژى (ا) دبیتە (ى). (۱۶۰) ھەروەك د ئەقى خستەيدا دیار و ئاشکرا دبیت:

(ى)	(ا) <
دەقۆکا دەھوک	دىالیکتا باکوور
تەقى	تەقا.
کەنى	کەنیا.
بەزى	بەزا.
فەوتى	فەوتا.

هه‌روه‌سا به‌رؤفاژى ژى هه‌یه، كه‌واته د هندهك دؤخ و بارندا مۆرفیما (ا) دبیته مۆرفیما (ی)، هه‌روه‌كه‌وچه‌وا د دیالیکتا نافه‌راستدا مۆرفیما ده‌ما بورى (ا) بكاردهییت، به‌لى ل باكوورى ئەف مۆرفیمه دبیته مۆرفیما (ی). وه‌كو د ئەفی خشته‌یى ل خواریدا هاتییه دیاركرن:

(ا)	(ی)
نافه‌راست	باكوور
برژا.	برژى.
ترسا.	ترسى.
هینا.	ئانى.
سووتا.	شه‌وتى.
گریا.	گرى.

ئەف دؤخه دبیت د نافه‌را هه‌مان دیالیکتا پرووى بدهت، كو د هندهك كارین تینه‌په‌ردا د دیالیکتا نافه‌راستیدا هه‌یه، كو مۆرفیما (ا) دبیته (ی) و سیسته‌مه‌ك و دؤخه‌ك فۆنه‌تیكى هه‌یه. (۱۶۱) وه‌كو د ئەفی خشته‌یى ل خواریدا دیاردبیت:

(ا) دبیته (ی). (۱۶۲)	
نافه‌راست	نافه‌راست
ته‌زا.	ته‌زى.
تؤقا.	تؤقى.
كه‌وزا.	كه‌وزى.
خزا.	خزى.
چه‌سپا.	چه‌سپى.
له‌را.	له‌رى.

کارین ب مۆرفیما ده‌ما بوری ب دوماهیك دهین، ئەگەر بینه بنیات،
 دپا‌بەندن ب یاسایا دروستبوونا بنیاتا کارى و ناویزه نین، کوب تنی مۆرفیما
 ده‌ما بوری (ی) دهیته لادان، هەر وه‌کو د ئەفی خشته‌یی ل خواریدا دیار و
 ئاشکرا دبیت:

کاری بوری	بنیاتا کارى
تەقى	تەق.
لەرزى	لەرز.
بەزى	بەز.
رزى	رز.

– مۆرفیما (وو): (١٦٣)

ئەو کارین ب مۆرفیما ده‌ما بوری (وو) ب دوماهیك دهین، زۆر دکیمن
 به‌رامبەر مۆرفیمین دیین ده‌ما بوری، ئەف کاره‌ ژى به‌هرا پتر د دیالیکتا
 نافه‌راستدا بکاردهین، چونکی د دیالیکتین دیدا هنده‌ك جاران (وو) دبیته
 (ی) ول باکووری هنده‌ك جاران دبیته (وی). (١٦٤) چیدبیت ئەف چه‌نده‌ ژى
 ژ ئەگەری دیارده‌كا فۆنه‌تیکى بیت. (١٦٥) هەر وه‌کو د ئەفی خشته‌یی ل خواریدا
 دیاردبیت:

نافه‌راست	دهۆك	باكوور
ژنه‌كه‌ مندالى بوو.	نازدارى كوره‌ك بوو (بى).	نازدارى كوره‌ك بوو (بوى).
خانووم هه‌بوو.	من خانى (هه‌بوو) هه‌بى.	من خانى هه‌بوو (هه‌بوى).
جله‌كانى بۆم دروو.	ده‌يكا من كراسى من درى.	دیا من جلی من درى (دروى).
پارووه‌كه‌م جوو.	من پارىيه‌ك جيت.	من پارىه‌ك جيت (جویت).

به‌لی ل باکووری هنده‌ك کاران تایبه‌تمه‌ندییا خو ژ ئالیی هه‌بوونا مۆرفیما (وو) پاراستیه. وه‌ك (چوو - بوو).

د څیریدا کارى بوری ب مۆرفیما (وو) ب دوماهیك دهیت و (وو) دهیته هژمارتن مۆرفیمه‌كا ده‌ما بوری، چونكى د ده‌ما بوریدا بكاردهیت و ئاماژه‌یه بۆ ده‌مه‌كى ب دوماهیك هاتی، به‌لی ده‌ما کارى بوری بکه‌ینه (بنیات) ژبو پیکهینانا ده‌ما (نهۆ) یان (داهاتی)، (وو) دهیته‌لادان.

کارین تیپه‌رین ب مۆرفیما بوری (وو) ب دوماهیك دهین، د باکوور و دیالیکتا نافه‌راستدا. (۱۶۶) (وو) ل دوماهییا کارى بوری و بنیاتا کارى ژى دمینیت. هه‌ر وه‌كو د ئه‌قان نمونه‌یاندا دیاردبیت:

بنیات	ده‌ما بوری	(نافه‌راست) ناڤى کارى
گروو.	گروو.	گروون.
سوو.	سوو.	سوون.
جوو.	جوو.	جوون.

د ئه‌قان رسته‌یین ل خواریدا دیاردبیت، (وو) مۆرفیما ده‌ما بوریه و (د) مۆرفیما ده‌ما نهۆیه، د رسته‌یا ئیکیدا، ژبه‌ركو کار تیپه‌په‌ره، له‌ورا بکه‌رى (ئه‌ز - تۆ - ئه‌و - ...) مۆرفیمین پیکه‌هفتنى د ده‌ما بوریدا وه‌رگرتیه، به‌لی ژبه‌ركو (گروو) کاره‌كى تیپه‌ره، د ده‌ما بوریدا کومه‌لا جه‌ناقین (من - ته - وى ...)، وه‌كو بکه‌ر وه‌رگرتیه، به‌لی ل ده‌ما ئه‌م کارى (چوو)، وه‌كو ل خوارى دیاردبیت بکه‌ینه بنیات (وو) دهیته‌لادان، لی ده‌ما ئه‌م (گروو) دکه‌ینه بنیات، (وو) ناهیه‌لادان، چونكى ل ئه‌فى دوخی ناهیت وه‌كو مۆرفیمه‌كا کارى بوری، به‌لكو دبیت به‌شه‌ك ژ بنیاتا کارى. وه‌كو:

-ئەز (چوو) مە زانکوی/بوری. ← ئەز د(چ) مە زانکوی/نھۆ.
 -ئەوی ئەز (گروو) م/بوری. ← ئەز وی د(گروو) م/نھۆ.
 (وو) مۆرفیما دەما بوری. (د) مۆرفیما دەما نھۆ.

(عەبدوللاھوسەین رەسول).^(۱۶۷) (بازیان یونس محی الدین).^(۱۶۸) ددەنە دیارکرن، کو مۆرفیما (وو) ب تنی ئیک (و) یە. د کارین تیپەرین د دیالیکتا نافەر استدا، کو ئەو هەردوو (وو)، ئیک (و) ژ ئەوان مۆرفیما دەما بوریە و (و) یەك ژ پیکھاتا بنیاتییە، لە ورا د کارین بوریدا دوو (وو) هەنە، بەلی ل دەما دروستکرنا بنیاتی، (و) یەك دەیتەلادان، نەکو (وو)، کەواتە ب دیتنا ئەوان کارین تیپەر ب تنی ئیک (و) هەیە، ئەوژی (و) یا مۆرفیما دەما بوریە و د کارین تیپەردا دوو (وو) هەنە ئیک مۆرفیما دەما بوری و یادی بەشەکە ژ پیکھاتییا بنیاتی. هەر وەکو مە د ئەفی خشتەیی ل خواریدا دایە دیارکرن:

کاری بوری (تیپەر)	بنیات	کاری بوری (تیپەر)	بنیات
چو	چ	گروو	گرو
بو	ب	سوو	سو

وەکو د ئەقان هەر دوو پستەیاندا دیاردبیت:

بوری ← ئەو (چو). / من ئەو بەرخ (گروو).
 نەبوری ← ئەو د(چ) یت. / ئەز ئەوی بەرخ د(گرو) م

کەواتە دیار و ئاشکرا بوو دەما بوری شەش مۆرفیم هەنە، کول دووماهیا بنیاتا کاری دەین، هەر وەکو د ئەفی خشتەیی ل خواریدا دیاردبیت:

مۆرفیمین ده‌ما بوری	نمونه:
مۆرفیما (ا)	کیلا، فه‌وتا، هیلا، راوه‌ستا، لی‌دا، ته‌قیا، هه‌لوه‌شیا، وه‌ستیا...
مۆرفیما (ت)	هات، که‌فت، به‌ست، ری‌ست، گرت، پ‌رت، شووشت، کوشت، سو‌رت...
مۆرفیما (د)	خواند، چاند، کوتاند، شکاند، گه‌هاند، نقاند، دابه‌زاند، راوه‌ستاند
مۆرفیما (ی)	ته‌قی، شه‌وتی، نالی، به‌زی، فری، دزی، پزی، کری، بری، ئانی...
مۆرفیما (وو)	چوو، بوو، هه‌بوو، جوو، گروو، سوو...
مۆرفیما (Ø)	مر، کر، بر، خوار...

۲- ده‌ما نه‌بوری:

ده‌ما نه‌بوری دبیته دوو جوو:

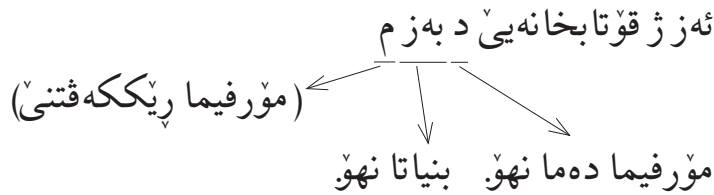
أ- ده‌ما نهو:

ئه‌و ده‌مه‌یی (نهو، نوکه) ده‌یته ئه‌نجامدان و هیژ ده‌م ده‌ربازنه‌بوویه، به‌لکو ئه‌م هه‌تا نوکه د ناقداینه. د دیالیکتا ژوو‌روودا مۆرفیما ده‌ما نهو (د) ه. وه‌کو د ئه‌قی رسته‌ییدا دیار دبیت:

– ئه‌و هو‌زانی دخوینیت.

د ئه‌قی نمونه‌ییدا دیار دبیت، کو (ئه‌و) ی ده‌ست ب خواندن کرێه، به‌لی نزانین پشتی خوله‌که‌کی یان ده‌مژمه‌یه‌کی یان هه‌فتیه‌کی یان چه‌ندین روژین به‌ین (کی‌متر، زی‌ده‌تر) دی ژ خواندنا خو ب دوماهیک هی‌ت.

پیکهاتناکاری دهما نهۆب ئەفی ئاواپی دبیت:
 جهناڤین کوما (ئه‌ز) + د + بنیاتا کاری + مۆرفیمین ریککه‌فتنی
 (جهناڤ). (١٦٩)
 وه‌کو:

تییینی:

- بنه‌مای سهره‌کیی کاری نهۆب بنیاتا کارییه، کو ده‌یته دروستکرن ب ریکا لادانا مۆرفیما ده‌ما بوری.
 - گه‌له‌ك جارن ده‌ما کاری بوری دکه‌ینه بنیات، هنده‌ك فونیم تازه دیاردبن، کول پیشوه‌خت د کاری بوریدا د به‌رزه‌بوون، که‌واته ئه‌و فونیم ژ پیکهاتا کارینه و هاتینه لادان ژ به‌ر ئه‌گه‌ره‌کی فونه‌تیکی و سڤککرنی، ب ئه‌وی چه‌ندی ئه‌م فۆرما دروست و پره‌سه‌ن یا کاری دزانین و دبیین. (١٧٠)
- هه‌ر وه‌کو د ئەفی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت، کو ئه‌و ده‌نگین ل سهر کاری ژ ئه‌گه‌را سڤکبوونی د ده‌ینه هاقیتن و لادان، د بنیاتا کاریدا دزقرن و دیاردبته‌فه:

ده‌ما بوری	بنیات	ده‌ما نهۆب	فونیمین هاتینه هاقیتن	فۆرما پره‌سه‌نا کاری
فرو‌ت	فرو‌ش	د + فرو‌ش + م	ش	فرو‌شت
که‌ت	که‌ف	د + که‌ف + م	ف	که‌فت

که‌واته ل گهل کاری (فرۆت) د بنیاتدا فۆنیم /ش/ هه‌بوویه، به‌لی بۆ
سفککرنی هاتییه لادان و دکاری (که‌ت) دا فۆنیم /ف/ هاتییه لادان، به‌لی
ده‌ما بنیاتا کاری وه‌ردگرین، هه‌ر دوو فۆنیم دووباره دیاردبنه‌قه.

• د دیالیکتا نافه‌راستدا، مۆرفیما ده‌ما نه‌و (ده) یه، کو د نافه‌روکا خودا
دوو ده‌مان (نه‌و و داها‌تی) پیکده‌ینیت. (۱۷۱)

وه‌کو د ئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

• دهنده‌ک شیوه‌زاری د دیالیکتا نافه‌راستدا مۆرفیما ده‌ما نه‌وژ (ده) دبیته
(ئه)، ب تاییه‌ت ل ده‌قه‌راگه‌رمیان و هه‌ورامان و سلیمانیی. (۱۷۲) وه‌کو:

– مناله‌که نانه‌که ئه‌خوات.

– کاره‌که ئه‌نجام ئه‌ده‌م.

– به‌یانی ئه‌چین بۆ هه‌ولیر.

ب – ده‌ما داها‌تی:

ده‌ما داها‌تی ئه‌و ده‌مه‌ یا بوویه‌ر و پرودانین کاران پشتی ده‌ما ئاخفتنی
ده‌ینه‌ ئه‌نجامدان، که‌واته ده‌مه‌کی فه‌کرییه، ده‌ستپیکه‌ت هه‌رژ ده‌ما ئاخفتن
ب دوماهیک ده‌یت و دچیه‌ د ناف پاشه‌پۆژه‌کا دووریان نیزک و هه‌رده‌ما کار
ها‌ته ئه‌نجامدان، ئه‌ف ده‌مه‌ ب دوماهیک ده‌یت. (۱۷۳)

مۆرفیما ده‌ما داها‌تی (دی) یه. (۱۷۴) کو ل پیشیا بنیاتا کاری ده‌یت، کو
ب هاریکاریا مۆرفیما رپیکه‌فتنی (م /ین / ی / ن / یت – ت – ه / ن)، به‌لی
ده‌ما تمامکه‌رین رسته‌یی (به‌رکار و به‌رکارین نه‌ئیکسه‌ر) هه‌بن، دکه‌فه‌ پیشیا
تمامکه‌ران و ژ بنیاتا کاری دوور دکه‌فیت.

کۆمه‌لا (ئه‌ز) + م. د. داها‌تی (دی) + بنیاتا کاری + م (رپیکه‌فتن). (۱۷۵)

– ئه‌ز + دی + بابته‌تی + نفیس + م.

- ئەز + دى + ھى + م
- ئەم + دى + چ + ين + ە + زانکويى.

بۆ پتر پوهنکرنى، دى د ئەقى خستەيى ل خواریدا دەينه ديارکرن:

م. ڤيککه قتنى (جهناڤ)	بنیاتا کارى	م. دەما داهاى (دى)	کۆمه‌لا (ئەز)
م	ھى	دى	ئەز
ى	خۆ	دى	تۆ
ت	خۆ	دى	ئەو
یت	چ	دى	ئەو
یت	نڤ	دى	کاوه
ين	کر	دى	ئەم
ن	فروش	دى	ھوون (ھوين)
ن	به	دى	ئەو
ن	گه‌ه	دى	ما مۆستا

2- کار ژلايىڤ ڤيژەيىڤ (مۆد) يقه.

کارى سى ڤيژە ھەنە:

۱- ڤيژە يا ڤاگه‌ھاندنى:

ئەو کارە يان ئەو ڤيژەيه، ئەوا ڤيژانينەكى يان خەبەرەكى ڤادگه‌ھينيت. وەکو:

- دليڤهات.

- دليڤ دى نانى خۆت.

- دليڤ نانى دخۆت.

۲- ریژه‌یا فەرمانی:

ئەو فەرمانە، یا ژبو جیبه‌جیکرنا کارەکی و کریارەکی ژ لایی کەسەکی یان کۆمەکا کەسانقە دەیتە ئاراستە‌کرن، کول پستی ئاخشتن ب دوماهیک بهیت، ئەو کار دی هیته جیبه‌جیکرنا و ئەنجامدان یان بەروفاژێ (۱۷۶)

ئەف ریژه‌یا کاری ژ بنیاتا کاری ل گەل مۆرفیما فەرمانیی، کو (ب) ه پیکدەیت، چونکی فەرمانە، لەورا مۆرفیما ریککەفتنی بو کەسی دووی دەیتە بکارهینان، (ه) و (ن) ن (۱۷۷) ب ئەفی رەنگی ل خواری:

ب + بنیاتا کاری + م. ریککەفتنی بو کەسی دووی (ه) و (ن).

ب + بنقیس + ه / ن = بنقیسه، بنقیسن (۱۷۸)

۳- ریژه‌یا مەرچی (خواستەکی):

ریژه‌یا مەرچی، ئەو کارن یین دکەقنە د ناقبەرا ئەنجام و ئەنجامنەدانا رویدان و کاریدا، راستی و نەراستیا ئەنجامدانی دیاردکەت، بوویەر و کارین ئەفی ریژه‌یی دمیینه د چارچۆقیی خواستەک و نیازەکیدا (۱۷۹) کاری مەرچی، چیدیت کاری دەما نهۆ یان داهاستی یان بوری بیت، بەلی ریژه‌یا رستەیی مەرچیە (خواستەکیه)، ئەوژی ب هاریکاریا هەندەک فۆرمین ریژمانی. وەکو (خۆزی، رەنگە، یاخودی، ئەگەر، هەکە، هەتا، تا، داکو...)، کو ژبو مەبەستا مەرچ و خواستنی و نیازەکی بکاردهین.

زۆربەیا کارین مەرچی ب شیوایی نیقاشکرن و شروقه‌کرنا بوویەرەکیه، کەواتە هەولە ژبو پیکهینانا کارەکی یان شروقه‌کرنا کارەکی دی، کو ب شیوایی مەرچی و خواستنی هاتییه‌کرن، هەندەک جارن پیکهینانا ئەوی کاری د ئارادایە و هەندەک جارن دەم ب سەرڤه‌چوویە و پیکهینانا ئەوی جوری کاری زۆر ئەستەمە (۱۸۰)

رېژه‌يېن مه‌رجی ل سهر دوو هيمايان دهينه ئاڤاكرن:

۱- نه‌و فورم و شيوه‌يی کار پي دروستديت.

۲- نه‌و مورفيمين دبنه هاريکار ژبو ب ده‌ستقه هينا نا نه‌وی خواسته‌کيی ب

شيوه‌کی پوهن و زه‌لال و ديار. (۱۸۱)

مورفيمين رېژه‌يا مه‌رجی ل سهر دوو ده‌مان دهينه دابه‌شكرن:

۱- مورفيمين مه‌رجی د ده‌ما بوريدا: دبنه دوو جوړه مورفيم:

أ- مورفيما مه‌رجيا بوريا نيزيک، کو مورفيما (با)يه. (۱۸۲) و ل دووماهيا

کاری بوری دهيت و ب نه‌فی ره‌نگی:

- بنياتا کاری + م. د. بوری + م. مه‌رجی (با)

- من زه‌فی کيلا با.

- تو زوی هاتباي

ژه‌ژيه بيژين، مورفيما ريککه‌فتني دچيته دووماهيا مورفيما (با)،

نه‌گه‌ر کار تي نه‌په‌ربيت، ريککه‌فتنا کاری ل گه‌ل بکه‌رييه، نه‌گه‌ر کار تي نه‌په‌ربو،

ريککه‌فتنا کاری ل گه‌ل به‌ر کاريه. وه‌کو:

- تي نه‌په‌ر: نه‌ز گه‌هشتام

- تي نه‌په‌ر: نه‌وی نه‌ز گه‌هاندبام

ب- مورفيما مه‌رجيا بوريا ته‌مام (ته‌واوه‌تي)، کو (ب) ه، ب نه‌فی شيوه‌ی

ل سهر کاری دهيت:

تي نه‌په‌ر:

بنياتا کاری + م. د. بوری + م. مه‌رجی (ب). (۱۸۳) + م. ريککه‌فتني

- هه‌وه چيروک خوانديت.

- هه‌وه خانی فروشتيت.

– هه‌وه‌ئه‌ز دیتیم

تینه‌په‌ر:

بنیاتا‌کاری + م. د. بوری + م. مهرجی (ب) + م. ریککه‌قتنی

وه‌کو:

– ئە‌ز ده‌رچووبم

– هوین هاتبن

۲– مۆرفیما مهرجی ده‌ما نه‌بوریدا:

مۆرفیما مهرجی ده‌ما نه‌بوریدا، مۆرفیما (ب)، کو ده‌که‌فته ل پێشیا
مۆرۆفیما بنیاتی ول دوماهیا بنیاتی، مۆرفیما ریککه‌قتنی ده‌یت، که‌واته ب
ئه‌فی ئاوايي ل خوارى ديارکری:

م. مهرجی (ب) + م. بنیات + م. ریککه‌قتنی

– ئە‌ز وانه‌یی بخوینم

– ئە‌و پێشمه‌رگه‌ی رزگاربه‌که‌ت.

رێژه‌یا مهرجی ب زۆری ده‌سته‌یا ئاوێته (ئالۆز) دا ده‌یت (پارسته و
شارسته)، کو رسته‌یه‌که‌ بیه‌ته (رسته‌یا مهرجی و یه‌که‌ رسته‌یا به‌رسقی)، کو‌کاری
مه‌رج ده‌سته‌یا (پارسته) دایه، کو ئە‌فه ده‌رێژمانا نویدا ده‌یه‌ رسته‌یه‌که‌ لیکدا‌ی،
نه‌کو ئالۆز. وه‌کو:

– ئە‌گه‌ر ته‌بابه‌ت نقیسیبا، دال بیراته‌بیت.

– ئە‌گه‌ر خاندبیت، دی سه‌رکه‌فیت.

– که‌نگی بخوینیت، دی ده‌رچیت.

ده‌ما بێژین (خواسته‌کی)، که‌واته جو‌ره خواسته‌که‌ و هیقییه‌که‌ ده‌سته‌یدا
هه‌یه، ئە‌وژی ب هاریکاریا فۆرمیڤ رێژمانی: (خۆزی، هیقییه، دخوازم،

حه زدکه م...، کو ئه ف شیوه دهیته پیش. وه‌کو:

- خوژی من ئه و دیتبا.
- هه زدکه م ته خو به رهه فکربیت بو ئه زموونی.
- خوژی ته باش خواندیت.

رسته‌یین مه‌رجی:

- ئه‌گه‌رتۆ هاتبا، دا من یینی.
- هه‌که‌ئوی حازریا خو کربیت، دی چمه‌ل دویقرا.
- هه‌تا نه‌خوینم، ده‌رناچم.

رسته‌یین خواسته‌کی: (١٨٤)

- خوژی تو هاتبا.
- هیقییه ئه‌وی حازریا خو کربیت.
- هه‌زدکه م بخوینم.

3- کار ژ لایئ هه‌بوونیقه:

کار ژ لایئ هه‌بوونیقه دبنه دوو جور:

١- کاری ته‌مام (بهیژ):

ئه‌وکاره، ئه‌وی دشیئ ئیک بنیات هه‌ی و ب ئه‌وی بنیاتی دشیئ هه‌می
ده‌م و تافین کاری یان به‌هرا پتریئا ئه‌وان ده‌ربپریت و دابیریژیت. (١٨٥) وه‌کو د
ئه‌فی خسته‌یی ل خواریدا دیاربیت:

نمونه	مؤر فیم	دهم و تاف
زارو که فت Ø .	که فت: م. بنیات. ت: م. د. بوری. Ø: م. ریککه فتنی	بوری
زارو دکه فیت.	د: م. د. نهو که فت: م. بنیات. یت: م. ریککه فتنی	نه بوری/نهو
زارو دی که فیت	دی: م. د. نهو که فت: م. بنیات. یت: م. ریککه فتنی	نه بوری/داهاتی

۲- کاری نه ته مام (بیّه‌ز):

ئه و جوړه کاره یی ب ئیک بنیات نه شیټ دهر برینی ژ هه می یان هنده ک
دهم و تافین کاری بکه ت، کو دبه: (کاری هه بوون، کاری بوونا که ینوونه، بوونا
صه یروره). (۱۸۶)

أ- کاری (هه بوون): د بنیاتدا (بوون) ه، پیشگری (هه) ل سهر زیده
دبیت، کو ژ لایی هیژیفه دبه دوو جوړ (تیپه: دهما و اتایا ته مه لووک و
خودانییپگه هینیت). (۱۸۷) تیپه په: دهما و اتایا هه بوون و وجودی رابگه هینیت).
وه کو د ئه فی خشته یی د خواریدا دیار دبیت:

تیپه	تیپه په	دهم
من نه زموون هه بوو.	ئه ز هه بووم	بوری
من نه زموون هه یه.	ئه ز هه مه.	نهو
من دی نه زموون هه بیت.	ئه ز دی هه بم.	داهاتی

ده‌ما کاری (هه‌بوون) د دوخی نه‌ریدا بکاربهیت ، مۆرفیما (هه) دهیته لادان. وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

ده‌م	تیپه‌په‌ر هه‌بوون	تیپه‌ر ته‌مه‌لووک
بوری نه‌و. داهاتی.	ئه‌ز نه‌بووم. ئه‌ز نیم (نیمه). ئه‌ز نابم.	من ئه‌زموون نه‌بوو. من ئه‌زموون نینه. من ئه‌زموون نابیت.

ب - بوونا که‌ینوونی: کاره‌کی بی‌هیز و نه‌ته‌مامه و ژلایی شیانیه‌کاره‌کی تیپه‌په‌ره، دیسان مۆرفیما بنیات د ده‌ما نه‌ویدا دبیته سفر، ئه‌فی جوهره‌کاری پیدقیاتی ب ته‌مامکه‌ره‌کی هه‌یه، کول به‌ری کاری ده‌یت، ژبو ته‌مامبوونا واتایا ئه‌وی درسته‌ییدا. وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی د خواریدا دیاردبیت:

ده‌م	ته‌واوکه‌ر	رسته
بوری نه‌و. داهاتی.	ئه‌زموون. ئه‌زموون. ئه‌زموون.	ئه‌فرو ئه‌زموون بوو. ئه‌فرو ئه‌زموونه. ئه‌فرو دی ئه‌زموون بیت.

ج- بوونا سه‌یرووری: ئه‌ف کاره‌ ژ پیدقی ب ته‌واوکه‌ری هه‌یه، به‌لی ته‌واوکه‌ری ئه‌وی یان ل به‌ری کاری یان ل پشتی کاری ده‌یت، کاری سه‌یرووره ژلایی هه‌بوونیه‌ نه‌ته‌مامه و بی‌هیزه و ژلایی شیانیه‌کاره‌ (١٨٨) وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

پسته	ته‌واوکه‌ر ل پستی کاری، (ئه‌فه دبیته به‌رکاری نه‌راسته‌وخۆ	دهم
- کاوه بوو نوژدار.	نوژدار.	بوری.
- ئاو بوو به سه‌هول.	سه‌هول.	بوری.
- ئاف دبیته جه‌مه‌د.	جه‌مه‌د.	نه‌و.
- کوردستان دی بیه ده‌وله‌ت.	ده‌وله‌ت.	داهاتی.

ده‌ما ته‌واوکه‌ر ل به‌ری کاری بهی‌ت، وه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا
دیاریت:

پسته	ته‌واوکه‌ری ل به‌ری کاری	دهم
- کاوه زیره‌ک بوو.	زیره‌ک.	بوری.
- ئاو سازگار بوو.	سازگار.	بوری.
- ئاف دی جه‌مه‌د بیت.	جه‌مه‌د.	داهاتی.

ل گه‌ل کاری بوونی، ل ده‌ما نه‌و، کو دبیته مۆرفیما سفر مۆرفیمین
رێککه‌فتنی دکه‌فه دوماهییا نافی یان هه‌فالنافی یان هه‌فالکاری یان
جه‌نافی. (١٨٩) هه‌روه‌کو د ئه‌فان خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

جه‌نافین که‌سیین جودا		مۆرفیمین رێککه‌فتنی	
تاک	کۆم	تاک	کۆم
ئه‌ز	ئه‌م	م	ین
تۆ	هه‌وون - هه‌وین	ی	ن
ئه‌و	ئه‌و	ه، ی، ت، Ø	ن

كارى بوونى بۆ دەما نھۆ (كارى سفر)	
(ئەلھۆ)	(دلسۆز)
– ئەز ئەلھۆ مە.	– ئەز دلسۆز م.
– تۆ ئەلھۆ يى.	– تۆ دلسۆزى.
– ئەو ئەلھۆ يە.	– ئەو دلسۆزە.
– ئەم ئەلھۆ نە.	– ئەم دلسۆزىن.
– ھوين ئەلھۆ نە.	– ھون دلسۆزىن.
– ئەو ئەلھۆ نە.	– ئەو دلسۆزىن.

– ب دیتنا گەلەك زانايىن زمانى ديار دەيا دەرکەقتنا فۆنما / ە / ل
 دوماھىيا مۆرفىما رېككەقتى ديار دەيا فۆنەتيكىيە، چونكى ئەگەر ل پېش
 (م. رېككەقتى) پەيىف ب دەنگەكى نەبزوين ب دوماھىك ھات، ئەو (ە)
 دەرناكەقتى، بەلى ئەگەر ل پېش جھناقى، پەيىف ب دەنگەكى بزوين ب
 دوماھىك ھات، ل ئەوى دەمى ئەو (ە) دەرکەقتى. وەكو:
 – ئەو كورپى كىيە؟ – ئەفە كىيە؟ (۱۹۰)

بۆ پتر پوھنكرنى دى تەماشەى ئەفى خشتەيى ل خواری كەين:

دووماھىيا نافی نەبزوين بیت (ە)	دووماھىيا نافی بزوين بیت، (ە)
دەرناكەقتى	دەرکەقتى
– ئەز كوردم.	– ئەز مامۆستامە.
– ھون شیرن.	– ھوين دوسكىنە.
– ئەم مروفىن.	– ئەم پېشمەرگەينە.

د ده‌قو‌کا ده‌و‌کیدا ول‌گه‌ل‌کاری (بوونی) مورفیمین ری‌ککه‌قتنی ب‌ئه‌فی
شیوه‌ی ده‌ردکه‌فن:

مورفیمین که‌سین جودا		مورفیمین ری‌ککه‌قتنی	
تاک	کوم	تاک	کوم
ئه‌ز	ئه‌م	م	ین
تو	هون	ی	ن
ئه‌و	ئه‌و	ه	ن

4- کار ژ لایه‌ تینانیقه:

۱- تینه‌په‌ر: (۱۹۱) ئه‌و‌کارن، یین‌کارتیکرنا رویدانا ئه‌وان ژ بکه‌ری ده‌ربازی
په‌یقین دین‌رسته‌یی نابیت، که‌واته‌ پیدقی ب‌ به‌رکاری نینه و واتایا رسته‌یی
ب‌ تنی ب‌ بکه‌ری یاته‌مامه، وه‌کو‌بیژین (شیلان‌نقست) د‌ئه‌فی رسته‌ییدا
کارتیکرنا‌کاری (نقست) ب‌ تنی ل‌سه‌ر (شیلانی) راوه‌ستایه، کو‌ بکه‌ره و ژ
ئه‌وی تیناپه‌ریت و ده‌ربازی په‌یقین دی نابیت.

کارین تینه‌په‌ر دوو‌جو‌ره بکه‌ر هه‌نه:

- بکه‌رین‌سه‌ره‌کی (راسته‌وخو، ئیرادی، ئیکسه‌ر، لوجیکی، راسته‌قینه)
ئه‌و‌که‌سن‌یان ئه‌و‌تشتن یین‌ئیکسه‌ر و راسته‌وخو و ب‌ ئیراده و حه‌زا خو‌بوویه‌ر
و‌کاری ئه‌نجام‌بدن، هه‌ر وه‌کو‌بیژین:

- ئه‌ز‌پازام

- تو‌هاتی.

- کاوه‌به‌زی

د‌ئه‌فان‌هه‌رسی رسته‌یاندای بکه‌ر (ئه‌ز، تو، کاوه‌یه، کو‌ بکه‌رین‌راسته‌قینه‌نه
و‌راسته‌راست ب‌ ئه‌نجامدانا‌کاری را‌بووینه.

• بکه‌ری نه‌سه‌ره‌کی (نه‌پراسته‌وخو، نه‌ئیرادی، نه‌ئیکسه‌ر، ریزمانی) نه‌و که‌سه‌یان نه‌وتشته‌یی ب‌نه‌نجامدانا بوویه‌ری رابووی، به‌لی نه‌ب‌حه‌زو‌قیانا خو، به‌لکو دویژ کونترۆل و مه‌ره‌م و مه‌به‌ستا خو، بوویه‌روکار ب‌هوکاره‌کی نه‌پراسته‌پراست و نه‌دیاره‌تیه‌کرن، هه‌روه‌کو بیژین: - گه‌نم سووت. - ده‌رگه‌ه‌شکه‌ست.

د‌ئه‌فان هه‌ر دوو پرسته‌یاندای بکه‌ر د‌سه‌ره‌کی نین، ئانکو د‌ریژمانینه، چونکی پراسته‌پراست ب‌نه‌نجامدانا بوویه‌ری رانه‌بووینه، چونگی (گه‌نم) نه‌شیت خو بسوژینیت، ئه‌گه‌ر که‌سانه‌ک ئه‌فی کاری نه‌نجامنه‌ده‌ت، هه‌روه‌سا (ده‌رگه‌ه‌) نا‌ه‌یتیه‌شکاندن، ئه‌گه‌ر کرداره‌ک و که‌سانه‌ک ل‌پشت نه‌وی شکه‌ستنی نه‌بیت، به‌لی چونکی بکه‌ری پراسته‌قینه‌دیارینه، (گه‌نم، ده‌ر) د‌بنه‌بکه‌ر، به‌لی بکه‌رین ریزمانینه. (۱۹۲)

۲- تیپه‌ر: نه‌وکارن، یین‌پیدقیاتی ب‌به‌رکاری هه‌ی و ئه‌گه‌ر به‌رکار نه‌ه‌یت واتایا پرسته‌یی یاکیمه‌ و یا ته‌مام نینه، که‌واته‌ نه‌وکارن یین‌کارتیکرنا بوویه‌رو رویدانا کاری ژ بکه‌ری ده‌ربازی به‌رکاری بیت، کو (به‌رکاری ئیکسه‌ر) ه. (۱۹۳) هه‌روه‌کو بیژین (شیلانی زارۆ نقاند)، د‌ئه‌فی پرسته‌ییدا (نقاند) کاره‌کی تیپه‌ره، چونکی کارتیکرن ل‌سه‌ر (زارۆ) کریه، ئانکو (زارۆ) واتایا کاری ب‌شیوه‌کی ته‌مام روهن و دیار دکه‌ت، ئه‌گه‌ر بیژین (شیلانی نقاند)، واتایا پرسته‌یی ته‌مام نابیت و تا راده‌یه‌کی دمینیت فه‌شارتی. (۱۹۴)

بکه‌ر ل‌گه‌ل کارین تیپه‌ره‌ و ده‌مه‌ی ده‌ماندا، به‌رده‌وام دکۆمه‌لا (ئه‌ز، تۆ، نه‌و، ئه‌م، هوین، نه‌و) دایه، هه‌روه‌سا کارین تیپه‌ره‌ به‌رده‌وام مۆرفیما ریکه‌ه‌فتنی، کول‌گه‌ل بکه‌رییه، وه‌ردگریته‌. وه‌کو:

- ئه‌زه‌ه‌اتم (بوری)

- ئه‌زه‌ه‌یم (نه‌و)

– ئەز دى ھىم (داھاتى)

بەلى بکەر و بەرکار ل گەل کارى تىپەر دەينە گوھارتن ل دويڤ گوھارتنا
دەما کارى:

• ل دەما بورى کۆمەلا (من، تە، ئەوى – ئەوى، مە، ھەو – وە، وان –
ئەوان) دبنە بکەر و کۆمەلا (ئەز، تۆ، ئەو، ئەم، ھوين، ئەو) دبیتە بەرکار، مۆرفىما
رېککەفتنى ل گەل بەرکارى دەردکەڤىت. وەکو:

– وى ئەز ڤەشارتم

– من ھوين دیتن

• د دەما نەبورىدا (نھۆ و داھاتى)، بکەر دبیتە کۆمەلا (ئەز، تۆ، ئەو، ئەم،
ھوين، ئەو) و بەرکار دى بىتە کۆمەلا (من، تە، ئەوى – ئەوى، مە، ھەو – وە،
وان – ئەوان)، مۆرفىما رېککەفتنى ل گەل بکەرييەز (۱۹۵)
ھەر وەکو د ئەڤى خستەيى ل خوارىدا ديار دبیت:

دەم	تینە پەر	تپەر
بورى	ئەز گەريام	من توگە راندی
نھۆ	ئەز دگەرييم	ئەز تە دگەرييم (دگيرينم).
داھاتى	ئەز دى گەرييم	ئەز دى تە گەرييم (گيرينم).

تپينى: کارى تینە پەر دبیتە تپەر ب ھاريکاريا مۆرفىما تپەراندنى (اند) و
(۱)، وەکو د ئەڤى خستەيى د خوارىدا ديار دبیت: (۱۹۶)

تینە پەر	بیتە تپەر
– کاو ھەشت.	– ئەوى کاو ھەشت.
– پەرۆك دريا.	– من پەرۆك دراند.
– ئاخ ھريا.	– بارانى ئاخ ھراند.

بۆ پتر پوهنکرن ل سهر پاشگری (اند) بنیره لاپهرین پیشترو مورفیمین
تیپهراندنی.

5- کار ژ لایئ پیکهاتنیقه:

دبهنه دوو جوړ (ساده و نه‌ساده).

۱- کاری ساده (بنهرهت): هه‌لبه‌ت نه‌وکاره یی ژ لایئ پیکهاتن و
دروستبوونیقه ژ ئیک په‌یقا واتادار پیکه‌هیت بی مورفیمه‌کا دارشتنی، که‌واته
بی پیشگریان پاشگر، که‌واته ب تنی دوو مورفیمین، یه‌کا ته‌وهر (بنیات) و یه‌کا
به‌ندا ریزمانی (م بنیات) + م د بوری. وه‌کو: (هات، چوو، بر، نقست، خواند،
فروشت، مر، که‌هشت، هینا...). (۱۹۷)

۲- کاری نه‌ساده: دبهنه دوو جوړ:

أ- دارشتنی: نه‌وکاره یی مورفیمه‌کا به‌ندا دارشتنی ل‌گه‌لدا دهیت و دبته
نه‌گه‌راگوهارتن و اتایا سهره‌کیا کاری، نه‌و مورفیمه‌کا به‌ند ژ ی ره‌نگه‌پیشگریت
و ره‌نگه‌پاشگر. وه‌کو:

م به‌ندا دارشتنی (پیشگر) + م بنیات + م د بوری.
هه‌لبژارد، راکر، داگرت، لیدا، پیگه‌یشت، تیکه‌فت، ریکه‌وت، دهره‌ینا،
وه‌رگه‌ریا، فه‌گو‌هاست...

م بنیات + م د بوری + م به‌ندا دارشتنی (پاشگر). (۱۹۸)
کرده‌وه، برده‌وه، هاته‌فه، خوانده‌فه...

ئیک ژ تایه‌تمه‌ندیی کاری دارشتنی نه‌وه، کوکه‌رت و به‌شین وی د خو‌رستن
و پاش و پیشی د په‌یقیدا (کاری) ناکهن و ههر ئیک ل جهی خو‌دمینیت، وه‌کو:
- نه‌فینی فراقین لینا.

کاری (لینا) مورفیمه‌کا دارشتنی (لی) ل‌گه‌ل کاری (نا) هاتییه، نه‌و نه‌شین

(لی) ل جهی (نا) دانین، دی واتیایکاری ژنافچیت. (۱۹۹)
 بو پتر پوهنکرنی وهکو دئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردیت:

پیشگر	کاری ساده	کاری دارشتی
هه‌ل	گرت، بژارد، دا، هات، کهوت...	هه‌لوهراند
پی	گه‌یشت، دا، گه‌هاند، دا...	پی‌گه‌هاند
تی	دا، گرت، چوو، هه‌ژاند، ئالاند...	تیئالاند
دا	بری، شکاند، هیئا، به‌زاند...	دابری
را	دا، کیشا، هیئا، هات، بوری...	رپابوری
ده‌ر	که‌فت، هیئا، کر، بوو...	ده‌رکه‌فت
وهر	گه‌ریا، بادا، گرت، پیچا...	وهریچا
فه	خوار، ژارد، دا، نا، کر...	فه‌هیئا
چی	بوو، کر...	چیوو
ژی	بوو، کر، ستاند، بوری...	ژی‌هات

تیئینی: گه‌له‌ک جاراند کاری دارشتیدا دوو مؤرفیمین پیشگر ل گه‌ل
 کاره‌کی ساده‌دا دهین ژبو دارشتنا کاره‌کی دارشتی. وه‌کو:

- ماری پیقه‌دا. (۲۰۰)
- من په‌نجه‌ر ژیق‌کر.
- من ده‌رگه‌ه پیقه‌دا. (ب واتیاه‌کا دی هات)
- ئه‌و ژقه‌سا خو لیقه‌بوو.
- (پیقه‌بوو، ژیق‌بوو، تیقه‌بوو، پیقه‌کر، لیقه‌کر، تیقه‌کر...)

ب - کارى لیکدای: ئەو جوړه کاره یی ژ بنیاتا کارى، کو دبته مۆرفیما ته‌وه‌ر، کو مۆرفیمین دى ل دۆر دزقرن و مۆرفیما ده‌ما کارى (بورى یان نه‌بورى) ل گهل مۆرفیمه‌کا سه‌ربه‌خو یان په‌یقه‌کى پیکدهیت، زوړ جار ان ژى مۆرفیمه‌کا به‌ندا دارشتنى ژى دگهلدا دهیت، یان ئەو کاره یی ژ کاره‌کى ساده یان دارشتى ل گهل په‌یقه‌کا واتادار پیکدهیت. (۲۰۱)

د ئەفى خشته‌یى ل خواریدا پتر یاساین دروستبوونا کارى لیکدای دیاردیت:

په‌یقا واتادار	کار
ناف +	کارى ساده کارى دارشتى رېزلیگرت، چاڤیکه‌فت، سه‌رلیدا، ده‌ستپیکر، ده‌نگه‌دا، ده‌ستقه‌دا...
هه‌فالناف +	کارى ساده شینوو، پرکر، سه‌وزبوو، گه‌شکر، خشک‌کر...
هه‌فالکار +	کارى ساده ژیړکه‌فت، سه‌رکه‌فت، دووربوو، پیشخست...
هنده‌ک بیژه +	کارى ساده دهربازوو، فیړکر، ونوو، نقوبوو، به‌رزه‌کر...

هنده‌ک جار ان په‌یقه‌کا لیکدای ل گهل کارى دهیت و پیکه‌دنه کاره‌کى لیکدای. وه‌کو: (جیه‌جیکر، ده‌ستیشانکر، دلخوشکر، دلشادوو، ئاگه‌هداروو... هتد)

ده‌ما مؤرفیما (پی، لی - ژئی، تی) ژ پیکهاتین کاری بن، چ (دارشتی یان لیکدای) رهنکه (ی) بهیته گوهارتن ب نافه کی یان جهنافه کی، نه فجاج نه رک هه بیت. وه کو:

- ده‌ستپیکر = من ده‌ست ب خواندنن کر. (خواندن = به‌رکاری نه‌راسته‌وخویه)

- سه‌رلیدا = من سه‌رم له نه‌خوشه‌که دا. (نه‌خوشه‌که = به‌رکاری نه‌راسته‌وخویه)

- ده‌ستیوه‌ردا = نه‌مریکا ده‌ست ل ئاخا ئیراقی وهردا.
(ئاخا ئیراقی = هه‌فالکاری جهیه)

که‌واته:

- (تی) = د(ل) + ی.

- (لی) = له(ل) + ی.

- (پی) = ب(به) + ی.

- (ژی) = ژ + ی.

6- کار ژلایه‌ پویین کاری (ئه‌سیپکت) شه:

ئه‌سیپکت-Aspect ئیک ژ ئه‌وان شیوه و فورمایه، کو ریکوپیکیه کی ب رویدانا کاری دبه‌خشیت و واتایه‌کا راسترو ده‌وله‌مه‌ندتر دیاردکه‌ت. (۲۰۲)
که‌واته ئه‌سیپکت نه‌و فورم و شیوه‌یی کارییه، کو بایه‌خی دده‌ته ماوه‌یی رویدانی. (۲۰۳)

مه‌به‌ست ژ ماوه‌یی بوویه‌ری، کو ئه‌سیپکت گرنگیی دده‌تی: (ده‌ستپیکرن و دوماهیك هاتن، ته‌مام بوون و نه‌تاما‌مبوون، به‌رده‌وامیا بوویه‌ره‌کا کاری نیشاندکه‌ت). (۲۰۴)

پاروت سه بارهت پیناسه یا ئەسپیکتی دبیژیت: ئەسپیکت ئاماژەیی دده‌ته
 ئەوان رویدانان ئەوین ب شیوه‌یین جیاواز دهینه دیتن. (٢٠٥)
 د (معجم المصطلحات اللسانية) دا هاتییه، کو ئەسپیکت: جوهره‌کی تایبه‌ته
 ب کاریقه، کو ئاخفتنکه‌ر ب ریکا‌کاری ده‌برپینی ژێ دکه‌ت ژ ئالییی ماوه،
 هه‌روه‌سا زنجیره و ته‌واو بوونا ئەوی و ئەسپیکت یا جیاوازه ژ جوړین ده‌می و
 رێژه‌یی. (٢٠٦)

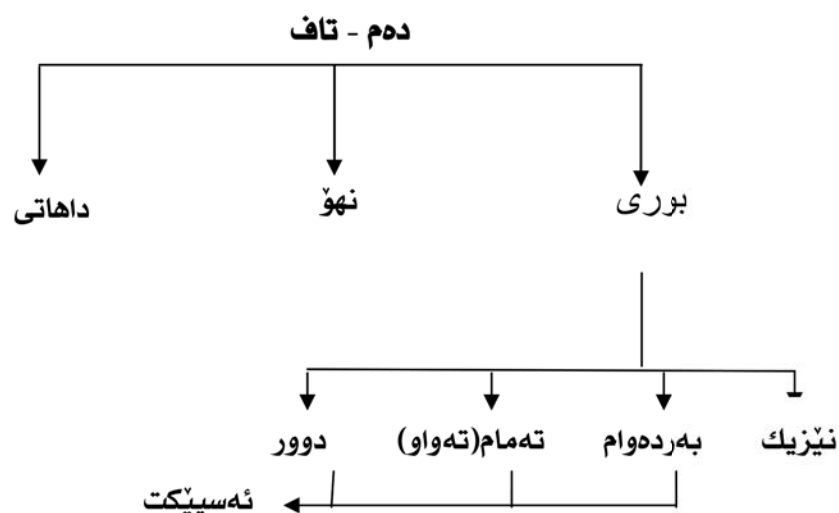
ديسان ئەسپیکت ده‌یه پیناسه‌کرن، کو ئەسپیکت گوهرپینه‌کا ده‌مییه ژبو
 وه‌سفا ریزمانیا کاری بکارده‌یت، ئانکو شیوازی ده‌برپینا رویدانا کاری
 دیاردکه‌ت، هاوبه‌ش و هاوشانی (رێژه و تینس) ه، هیما‌یین ریزمانیین کارییه.
 هه‌روه‌سا په‌سه‌ندترین ریکه ژبو دیارکرن ته‌مامه‌تی و نه‌تنامه‌تیا بوویه‌ری یان
 رویدانا کاری. (٢٠٧)

که‌واته ئەسپیکت، ب ر‌امان و واتایا ته‌واوی یان به‌رده‌وامیا کاری
 ده‌یت. (٢٠٨) ئانکو کاره‌کی ده‌ستیشانکری د ده‌مه‌کی ده‌ستیشانکریدا، ئەگه‌ر
 هه‌ر د چارچۆفی ئەوی ده‌میدا چه‌ند رویه‌کین دی هه‌بوون، ل ئەوی ده‌می ئەو
 روی دبنه ئەسپیکت.

بو نمونه‌ کاری بوری ده‌ما ئەوی یی جودایه ل گه‌ل ده‌ما نه‌و یان ده‌ما
 داها‌تی، که‌واته ئەفه‌ سی‌کارن د جیاوازن ل ده‌ما ئەنجامدان و ب دوما‌هیک
 ها‌تتا رویدانی‌فه، ئەف هه‌رسی ده‌مه ب ئەسپیکت نا‌هینه هژمارتن، به‌لکو سی
 (ده‌م، تاف، تینس) ن.

به‌لی ئەگه‌ر کاره‌ک ها‌ته ئەنجامدان و ده‌ستپیکا ئەنجامدانی و دوما‌هیک
 ها‌تتا ئەنجامدانا رویدان و بوویه‌ری نه‌ها‌ته ده‌ستیشانکرن، وه‌کو (به‌رده‌وامی
 و ته‌مامه‌تییی) خو‌نیشاندا، ئەفه‌ دبنه (ئەسپیکت). (٢٠٩)

که‌واته:

بۆ پتر پوهنکرن دی د ئەقی خشتهیی ل خواریدا دهینه دیارکرن:

دهم (تاف، تیئس) – Tense	
(۱) بوری	
- ده‌ما بوریا نیژیک: ئەو هات. - ده‌ما بوریا به‌رده‌وام: ئەو دهات. - ده‌ما بوریا تەواو: ئەو هاتیه. - ده‌ما بوریا دوور: ئەو هاتبوو.	ئەسپێکت = د، یه‌بوو
(۲) نهۆ	(۳) داهاتی
ئەز دهیی	ئەز دی هی

- که‌واته‌ پوین کار (ئەسپێکت) (۲۱۰) ب تنی د ده‌ما بوریدا هه‌نه‌ و د ده‌ما نهۆ و ده‌ما داهاتی‌دا نین. وه‌کو:

	من خانی فروتیه .	من خانی د فروت .	من خانی فروتیبوو .
مۆرفیمین ئەسپیکتا کاری	یه	د	بوو
	ت	ت	ت
			مۆرفیما دەما بوری

کەواتە وەک مەل سەری ئاماژە پێدای مۆرفیمین ئەسپیکتا کاری د زمانی کوردیدا ب تێ د ئێک دەمدا دەینە دیتن ، ئەوژی دەما بوری، کۆدی ل خواری هەولەین بەحسکەین:

أ - بۆریا نێزیک (simple past tense)

هەروەك دیار ئەقی دەمی گەلەك ناف لی هاتینە كرن:

- قەناتی كوردۆب (بەری بۆری) نافكریه.

- سامی تان و فەقی حوسین ساگنج ب (دەما بۆریا تێدەیی) نافكریه.

- رەشید كورد ب (نێزبو هیڕەك). (٣١) نافكریه.

- سادق بە هادی نی ئامیدی ب (بۆریا دەما راست) نافكەت.

- لیژنا پروگراما ل وەزارەتا پەروەردا هەریما كوردستانی ب (نێزیک)

نافكریه.

- هەندەك زمانقانا ل كوردستانا باشوور ب (ساده، كوژ لایی نەبوونا

مۆرفیمین ئەسپیکتی) نافكەن.

- ل باكوور هەمان زاراقی ساده بكاردەین.

- ل باكوور هەندەك زمانقانی ل سەردەما نھۆب (دەما بۆریا دیار) نافكەن.

کەواتە شروڤە کرنا ئەقی دەمی زوړ کیشه و ئالوزی ب خوڤه دیتی، هەر

زمانقانه کی ل دویڤ هزر و تخمین و بۆچوونین خو شیکار کریه و دایه

نیاسین. یا گرنګ بۆ ڤه کولینا مه ئه وه، کو ئەف دەما بوری ب (بی ئەسپیکت)

دهیته نیاسین. (۲۱۲)

هه‌می جورین دی یین ده‌ما بوری ژئه‌فی کاری دهینه پیکهینان:

- د + گه‌هشت = به‌رده‌وام
- گه‌هشت + بوو = دوور
- گه‌هشت + یه = ته‌مام (ته‌واو).
- گه‌هشت + با = نیزیکی مه‌رجی.
- گه‌هشت + ب + م = ته‌واوی مه‌رجی.

که‌واته کاری نیزیك مۆرفیمین ئه‌سیپکتی نین و ب تنی مۆرفیمین
ریککه‌فتنی (م ی ن / ی ن / — ن) وه‌ردگرت، وه‌کو:

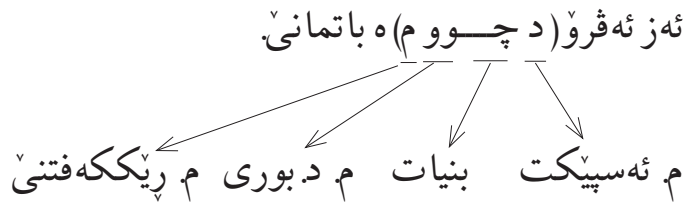
– ئه‌زگه‌هشتم	– ئه‌وی ئه‌زگرتم
– ئه‌م‌گه‌هشتین	– ئه‌وی ئه‌م‌گرتین
– تو‌گه‌هشتی	– ئه‌وی تو‌گرتی
– هوین‌گه‌هشتن	– ئه‌وی هوین‌گرتن
– ئه‌و‌گه‌هشت Ø	– ئه‌وی ئه‌و‌گرت Ø
– ئه‌و‌گه‌هشتن	– ئه‌وی ئه‌و‌گرتن

ب – ئه‌سیپکتا به‌رده‌وامیی:

ئه‌سیپکتا به‌رده‌وامیی مۆرفیما (د): (۲۱۳)

ئه‌سیپکتا (د) + بنیات + م د بوری ± م ریککه‌فتنی. (۲۱۴)

بۆ نمونه:

ئەفى دەمى گەلەك ناف لى ھاتىنە دانان وەكو: (بۆرىا سەرىك، بەردەست، وەختى بەرى درىژ، بوھىركىژ، دومدار... ھتد). (۲۱۵)

بۆرىا بەردەوام ئەو دەمەيە يا ل ماوھىي پىش دەما ئاخفتنى ھاتىيە ئەنجامدان، دەستپىكا رویدانى ل دەما بۆرىيە، بەلى دوماھىكا رویدانى ناھىيە دياركرن، دبىت رویدان يا دەربازى دەما داھاتى ژى بىت، كەواتە بەردەوامى د رویدانیدا ھەيە بو ماوھىيەكى دەستىشاننەكرى.

بەردەوامى واتايا رویدانەكا دەستىشاننەكرى دگەھىنیت، كول دەما بۆرى دەستپىكرىيە، ھەتا دەما ئاخفتن ھاتىيەكرن ب دوماھىك دەيت. (۲۱۶)

ھندەك جاران ل دوىف سىاقى رستەيى ئاخفتنكەر دشىت توخىبەكى بو ئەوى بەردەوامىيى دياربكەت، ھەروەكو بىژىن:

– مە ل رۆژا شەمبى تا ئىكشەمبى ئەزموون دخواند.

– ئەوى ل دەمژمىر (۱) تا دەمژمىر (۲) ل زاخوکاردكر.

– من د ناقبەرا مەھا شوات و مەھا ئاداردا چىروكاخو دنقىسى.

ياديارە د ئەقان رستەيىن ل سەرىداكارىي ل پىشوەخت ھاتىيە ئەنجامدان وىي بەردەوام بوو، بەلى سنوورەك و توخىبەك بو ئەوى بەردەوامىيى ھاتىيە دانان. (۲۱۷)

گەلەك جاران بەردەوامى ل سەرناستى رستەيى ب ھارىكارىيا ھەفالكاران دروستدبىت، بەلى ئەفى جورى بەردەوامىيى پەيوەندى ب

ئەسپيكتانقە نينە، چونكى بەردەوامىيەكا سىنتاكسىيە و ھەقالكار ناھيە
 ھژمارتن بەشەك ژيپكھاتيا كارى. (۲۱۸) وەكو:
 - ئەز ھەردەم دچمە كارى خو.
 - ئەو دى ھەرپوژ چيرۆكان خوينيت.
 - ئەم ھەمىدەما خزمە تاگەلى خو دكەين.
 دەم د ئەقان رستەياندا يى بەردەوامە، بەلى كار دەما نھۆ و دەما داھاتىيە و
 كارى د ئەقان تافاندا چ ئەسپيكت نين.
 ئەگەر كارى دارشتى يان ليكدای بيت، مۆرفيما ئەسپيكتيى (د) دچيتە
 ل سەربنياتي كارى. وەكو:

كارى بورى	ئەسپيكتا (د)	دارشتى	ليكدای
كەفت	د	دەردكەفت.	پاش دكەفت.
ھات	د	دادھات.	پيكدھات.
چوو	د	دەردچوو.	ژناف دچوو.
دا	د	راددا.	ھەفكارى ددا.

ج - ئەسپيكتا دووراتيى:

ئەو كارە يى رویدانا ئەوى ھاتىيە كرن ل پيش رویدانا كارى نيزيك. (۲۱۹)
 كەواتە، بەحس ل رویدانەكیە، كول پيش دەما ئاخفتنى ھاتىيە رویدان ب
 دەمەكى دوور. كارى بوريى دوور ب چەندین زاراقا و ناقان ھاتىيە نافكرن،
 ھەر وەكو (بۆريا چيروكى، چيروكا دەما ديار، بۆريا دوور، بۆريا چيروكيا
 تيدايى، وەختى بەرى زیدە بوهرى، مېژيژ... ھتد)، ئەقان ناقلېكرنان جھى
 خوہ د پەرتووگىن رېزمانا زمانى كوردیدا كرىيە.
 مۆرفيما ئەسپيكتا دووراتيى (بوو). (۲۲۰) يە، كوب ئەفى ئاوايى دەيت: (۲۲۱)

د- ئەسپيكتا تەواوەتيی (تەمامەتيی):

ئەسپيكتا تەواوەتيی د زمانیدا تەمامبوونا کريار و رویدانا کاری ژلایي بەردەوامبوونیڤه دیاردکەت، ئەڤی دەمی ژى چەندین ناف بو هاتینه دانان ، وەکو: (بۆریا دوودار).^(۲۲۲) میژبوهریک، بۆریا بەری نوها، بۆریا تمام، بۆریا سەرگهای، نەدیار).

کەواتە ئەو کارەیه، کو ئاماژەى ددەتە رویدانا کارەکی ل دەمەکی بوریی نەگەلەك دوورو نەگەلەك نیژیک.^(۲۲۳)

تەواوەتی ئەو دەمە، کو ژلایي واتایڤه بەحسا رویدانەکی ل دەما بوری دکەت و ماوەی دەستیکرنا ئەوی رویدانی نەیی دیار بیت.^(۲۲۴) کارتیکرنا رویدانا

ئەوی دەمی دی ل سەر دەما نھۆ ژى هەبیت.^(۲۲۵)

ئانکو، ئەو دەمە یی دیاردکەت، کو رویدان ل پيش دەما ئاخفتنی ب ماوەکی دوور هاتیەکرن و بەردەوامبوویه تا ماوەکی کیم ل پيش ماوی ئاخفتنی و ب دوماهیک هاتیە و تەمام بوویه، لەو دیژنی (بۆریا دوورا نیژیک) ژى

تیگەها دووربوون و نیژیکبوونی ب شیوەکی گشتی ل دویڤ پیڤه‌ری کیشان و نەکیشانی دهیته دەستیشانکرن، یانکو دەما تشەکی ب تشەکی دی بیڤین و بکیشن. وەکو بیژین: ئەڤ تشە ژ ئەڤی تشی باشتەر یان کورترە یان درێژترە یان جوانترە یان مەزوترە، کەواتە پیقان و کیشانەك د ناڤه‌را هەر دوو تشاندا دهیته‌کرن.

بو پتر وەنکرنی:

دەما بیژین: (زارۆ نقستییه) و (زارۆ نقستبوو) و بهین بکیشن و بیڤین دی دیاریت، کو (نقستبوو) دوورترە ژ (نقستییه) و (نقستییه) نیژیکترە بو دەما ئەم

تیدا.

به‌لی ده‌ما بیژین: (زارو نفستییه) و (زارو نفست). و بهیڤ ديسان پيقانه‌کی
بکه‌ین، دی دياربیت ده‌ما (نفست) نیزیکتره بو ده‌ما ئەم تیدا ئاخفتنی دکه‌ین ژ
ده‌ما (نفستییه)، ئانکو ده‌ما (نفستییه) دوورتره ژ (نفست).

که‌واته مۆرفیم و ئەسپیکتا ئەفی ده‌می (یه) یه و ب ئەفی ئاواپی پیکده‌یت:
بکه‌ر + (بنیات + م. د. بوری + یه)
ئەگەر مۆرفیما رپیککه‌فتنی بکارهات، دی چیتە دناقبه‌را مۆرفیما (یه) دا.
وه‌کو:

- ئەز + (چ + وو + م + ه) = چوومه.
- ئەو + (چ + وو + ی + Ø) = ئەو چوویه.

هه‌روه‌سا یاسایه‌کا دی د دیالیکتا ژوو‌روودا هه‌یه ژ بو دارشتنا بوریی
ته‌مام یان ته‌واو: (۲۲۶)

(مۆرفیما ره‌گه‌زی یان کو‌مکرنی: (یا، یی، یین) + بنیات + م. د. بوری +
م. ته‌واویی (ی) = بوریی ته‌مام (ته‌واو)).

- کاوه‌یی گه‌هشتی.
- ئەز یا گه‌هشتیم
- ئەفینی زارو‌یی گه‌هاندی.
- کاوه‌ی ئەفین یا گه‌هاندی.
- کاوه‌ی ئەم یین گه‌هاندین.

- هه‌فالکار

به‌شه‌کی سه‌ربه‌خوئی گرنگی ئاخشتنییه، په‌یوه‌ندییه‌کا ئیکسه‌ر و موکم ب کاریشه‌هه‌یه، ئه‌فجاکاری ته‌مام بیت یان نه‌ته‌مام (بیه‌ن). (۲۲۷)

هه‌فالکار دبته‌هوکاری ته‌مامکرناکاری د رسته‌ییدا، که‌واته د ئاستی سینتاکسیدا رۆلی ته‌مامکرنی دگیریت، کو ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخو په‌یوه‌ندی ب کاریشه‌هه‌یه و هه‌فالینیا ئه‌وکاری دکه‌ت، ژلایی و هه‌سفرناکاری و دیارکرنا (دهم) و (جه) و (چه‌وایی) و (ریک‌خستن) و (چه‌ندی) یا رویدانی. (۲۲۸)

پارۆت سبارت پیناسه‌یا هه‌فالکاری دیژیت: هه‌فالکار په‌یقه‌که، کو ب راسته‌کرناکاری یان هه‌فالنافی یان هه‌فالکاره‌کی دی رادبیت. (۲۲۹) د (معجم المصطلحات اللسنية) دا هاتییه، کو هه‌فالکار ئه‌و په‌یقه‌ئه‌وا ژلایی سینتاکسیقه ب په‌یوه‌ندی ب کاریشه‌هه‌بیت. وه‌کو ئه‌وی هه‌فالکاری ئاماژه‌یی ب چه‌وایی یان ده‌می یان جهی رویداناکاری دده‌ت. (۲۳۰)

هه‌فالکاری ژ لایی پیکهاتنیقه دوو جوړه:

۱- هه‌فالکاری ساده: په‌یقه‌کا ب واتایه بی مورفیمین دارشتنی (پیشگر و پاشگر).

۲- هه‌فالکاری نه‌ساده، کو دبنه دوو جوړ:

أ - هه‌فالکاری دارشتی: پیکهاتییه ژ په‌یقه‌کا ساده ل گهل مورفیمین دارشتنی (پیشگریان پاشگریان هه‌ردوو).

ب - هه‌فالکاری لیکدای: پیکهاتییه ژ دوو په‌یقین ب واتا و هنده‌ك جارن ژی پتر.

هه‌روه‌کو د ئه‌فی خشته‌یی ل خواریدا دیاردبیت:

هه څالكارين ساده	هه څالكارين دارشتى	هه څالكارين ليكداى
پار، پيرار، نهو، شه مې، دوور، نزيك، سهر، بن، ژير، خراپ، باش، جوان، تازه، خوش، كيم، زور، چهنډ، گه له ك...	ئيڅقارى، سپيدى، ژدوور، ل بن، ل سهر، ل بهر، ب جوانى، ب ماقيلانه، ب تازه بې، شيړانه، به هارى، هاښينى، ماقويلانه، مندالانه...	ئه څفرو، نيښ شه څ، پشتي نيڅرو، ژيرده ست، سهربان، بن ميژ، ب دلخوشى، ب چاڅ شورى، ئيك ئيك، سى سى، دوو دوو...

چهنډ ريكهك يو دروستكرنا هه څالكارى دارشتى:

- ناف + پاشگر: شهوى، روژى، ئيڅقارى، خيراىي، پياوانه...
- پيشگر + ناف: بچه رگ، بى گومان، بله ز...
- هه څالناف + پاشگر: دليرانه، چالاكانه، مهردانه...
- پيشگر + هه څالناف + پاشگر: بجوانى، بتازه بې، بگهرمى، بخوشى...
- هه څالكار + پاشگر: پيشه وه، دووره وه، سهرقه...

چهنډ ريكهك ژبو دروستكرنا هه څالكارى ليكداى:

- ناف + ناقبه نډ + ناف: دهست ب سهر، پشتاو پشست، دهست ب دهست...
- دووباره كړنا ناف: چين چين، كوومه ل كوومه ل، دهسته دهسته...
- هه څالنافى ژماره + ناف: نيښ شه څ، نيوه رو...
- دووباره كړنا هه څالناف: سى سى، دوو دوو، جوان جوان، خوش خوش...
- هه څالناف + ناقبه نډ (و) + هه څالناف: پاك و خاوين، كزومات،
تيروته سهل...

- هه‌فالکار + ناف: ژیرخان، سه‌رخان، پی، بن ده‌ست...
- دووباره‌کرنا هه‌فالکار: کیم کیم، زۆر زۆر، هی‌دی هی‌دی، دووردوور...
- هه‌فالناف + ناقبه‌ند + ناف: پربه‌دل، پربه‌دهم، پرب مفا...
- هه‌فالنافی ئاماژه‌یی + ناف: ئه‌مرو (ئه‌فرۆژه)، ئه‌فساله، ئه‌وساته...
- هه‌فالکار + ناقبه‌ند + هه‌فالکار: به‌رانبه‌ر، سه‌رانسه‌ر، ژیروژوور...

جۆرین هه‌فالکاران:

- ۱- هه‌فالکاری ده‌م: پيشمه‌رگی دوهی تولا شه‌هیدان فه‌کر.
- ۲- هه‌فالکاری جهی: پيشمه‌رگی تولا شه‌هیدان ل ناف شه‌ری فه‌کر.
- ۳- هه‌فالکاری چه‌وایی: پيشمه‌رگی تولا شه‌هیدان باش فه‌کر.
- ۴- هه‌فالکاری ریک‌خستن: پيشمه‌رگی ئیک ئیکه تولا شه‌هیدان فه‌کر.
- ۵- هه‌فالکاری چه‌ندی: پيشمه‌رگی تولا شه‌هیدان گه‌له‌ک فه‌کر.
- ۶- هه‌فالکاری نه‌رینی: هیچ، ب هیچ شیوه‌کی، ب هیچ ئاوايه‌کی ... هتد.
- ۷- هه‌فالکاری جه‌ختکرنی: هه‌ر، بیکۆمان، هه‌لبه‌ت، ... هتد.
- ۸- هه‌فالکاری دووباره‌بوونی: هه‌میشه، هه‌رده‌م، هه‌می ده‌ما، به‌رده‌وام، دیسان، سه‌رژنوی، دووباره‌... هتد.
- ۹- هه‌فالکاری هویی و ئه‌گه‌ری: ژبرسا، ژترسا، ژخه‌م و کوڤانان ... هتد.

تییینی:

- ۱- هه‌فالکاری ریک‌خستن هه‌رده‌م یی لیکدایه، ب دووباره‌بوونا (ناف، هه‌فالناف، هه‌فالکار) پیکده‌یت. وه‌کو: (دوودوو، ئیک ئیک، سی سی، باش باش، جوان جوان، لاولاو، هی‌دی هی‌دی، کیم کیم، پارچه‌پارچه...).
- ۲- ئه‌رکی هه‌فالکاری (ته‌مامکه‌ری کاریه - به‌یز و بی‌هیز)، به‌لی ئه‌گه‌ر هه‌فالکاری (چه‌ندی) ل به‌ری هه‌فالکاره‌کی هات، دی بیته (ته‌مامکه‌ری)

هه‌فالکاری) و هه‌ردوو پیکه دبنه‌گریه‌ک. وه‌کو:

- من وانه <گه‌له‌ک باش> خواند.

- ئەز <پیکه‌ک زوی> هاتم.

- ئەو <گه‌له‌ک دوور> روشت.

۳- هنده‌ک ریزمانفیس هه‌نه، کو باوه‌ریی ب تنی ب سی جوړین هه‌فالکاران دهین، کو دیژن: هه‌فالکار ب شیوه‌کی گشتی دبنه‌سی جوړ، ئەوژی: (هه‌فالکاری ده‌می، هه‌فالکاری جهی، هه‌فالکاری چه‌وایی) نه، ئانکو ب دیتنا ئەوان هه‌می جوړین هه‌فالکاری. وه‌کو: (هه‌فالکاری ریک‌خستن، هه‌فالکاری دووباره‌بوونی، هه‌فالکاری هویی و ئەگه‌ری، هه‌فالکاری جه‌ختکرنی، هه‌فالکاری نه‌رینی، هه‌فالکاری چه‌ندی ... هتد) دبنه‌جوړ بو هه‌فالکاری چه‌وایی و هنده‌کین دی هه‌فالکاری چه‌ندی ب جودا‌ددان، ئانکو دکه‌نه چار جوړ، ئەوژی: (هه‌فالکاری ده‌می، هه‌فالکاری جهی، هه‌فالکاری چه‌وایی، هه‌فالکاری چه‌ندی) نه.

- ئامراز (به‌رناف):

ئامراز ئەو به‌شی ئاخفتنییه، ئەوی دیته‌هاریکار ژبو ئەنجام‌دانا ئەرکه‌کی د ئاستی سینتاکسیدا، ئانکو په‌یوه‌ندییه‌کی د ناقبه‌را که‌ره‌سته‌یین زمانیدا گری‌دده‌ت. هنده‌ک فه‌کولینین زمانی به‌شین ئاخفتنی دکه‌نه‌سی: (ناف، کار، ئامراز)، که‌وانه ئامرازان ئەرکه‌کی گرنگ هه‌یه، ژبو دروستکرنا په‌یوه‌ندیی د ناقبه‌را هه‌ردوو به‌شین دیین ئاخفتنیدا.

– ئامراز ژ لایه هه‌بوونیقه:

ئامراز ژ لایه هه‌بوونیقه دوو جوړین سه‌ره‌کینه:

۱- ئامرازین په‌یوه‌ندی:

ئامرازی په‌یوه‌ندی ل پېشیا ناهه‌کی یان جهناقه‌کی دهیت و په‌یوه‌ندیه‌کا نه‌ئیکسه‌رد ناهه‌را ئه‌وی ناهه‌کی یان جهناقی ژ لایه‌کیفه و کاری پرسته‌یی ژ لایه‌کی دېقه دروستدکه‌ت، له‌وړا دېژنی (به‌رناف) ژ، چونکی ل به‌ری ناهه‌کی دهیت، د ئه‌قی بواریدا پاروت، ل دوړ پیناسه‌یا ئامرازی په‌یوه‌ندی دېژیت: ((ئامرازی په‌یوه‌ندی ئه‌و په‌یقن ئه‌وین به‌ری ناهه‌کی یان گریا ناهه‌کی دهین)). (۲۳۱) ئه‌قه‌هنده‌ک ژ ئامرازین په‌یوه‌ندینه د زمانی کوردیدا: (ب، ژ، ل، ه، به، له، ژبو، له‌بو، له‌گه‌ل، ل‌گه‌ل، هه‌تا، تا، هه‌تا‌کو، بی...). (۲۳۲) بو‌نموونه:

دیالیکتا ژووروو	دیالیکتا ناهه‌راست
– ئه‌زب ترۆمبیلی هاتم.	– من به‌ ترۆمبیل هاتم.
– مامۆستا ژ من رازیوو.	– مامۆستا له‌ من رازیوو.
– ئه‌م هه‌تا زاخو‌چووین.	– ئیمه‌ هه‌تا زاخو‌چووین.
– ئه‌و بی من هات.	– ئه‌و به‌بی من هات.

به‌شه‌ک ژ ئه‌قان جوړه ئامرازان دوو پارچه‌یه، وه‌کو (د..... دا، ب..... را،

ب..... فه‌...). (۲۳۳) وه‌کو:

– من خود ئاوینه‌یدا دیت.

– ئه‌م ب هه‌قرا هاتین.

۲- ئامرازین لیکدانی (به‌ستنی):

ئەو ئامرازین دوو گرییان یان رسته‌یان پیکه‌گریددەن، ژبو دروستکرنا رگری یان رسته‌یا لیکدای. وه‌کو (به‌لی، لی، چونکی، چونکی، چنکو، به‌لام، به‌شکو، ئاخو، یاخود، و، تا، هه‌تاکو، هه‌تا، داکو، ژبه‌ر، ژبه‌رکو، به‌لکی، ئەقجا، قیجا، ئینجا، دوای، پاشی...) وه‌کو:

- ئەز و تو هاتین.
- گولا سۆر و گولا سپی ئاقبده.
- من بابەتی خو خواند و نقستم.
- پیشمه‌رگه‌ی خو به‌ره‌ه‌فکر پاشی شنگال پرگارکر.
- ئەرکه‌کانی خۆم جیه‌جیه‌که‌م ئینجا ده‌چم بو مال.
- ئەز ناھیم چونکی ئەو.

- ئامراز ژلای پیکه‌هاتنیقه:

ب شیوه‌کی گشتی ئامراز ژلای پیکه‌هاتنیقه دوو جووره:

- ۱- ئامرازی ساده: وه‌کو (ژ، ب، ل، بو، تا، دا، و...) و چیدبیت ئامرازی دوو پارچه‌یی ژی بیت، کو ب پیشپرتک (پیشبه‌ند) و پاشپرتک (پاشبه‌ند) ده‌یتە ناڤکر. ب ئەفی رهنگی:
- أ- دیالیکتا ژووروو:
- د.....دا. (۲۳۴) وه‌کو: د مالدا.
- را. وه‌کو: د په‌نجه‌ریرا.
- فه. وه‌کو: د ژوورفه.

- ب...دا. وهکو: ب مه‌دا.

را. وهکو: ب مالانرا

فه. وهکو: ب مه‌فه.

- ژ...دا. وهکو: ژ ناڤدا.

را. وهکو: ژ ناڤرا.

فه. وهکو: ژ مه‌فه.

- ف...دا. وهکو: ف مالندا.

را. وهکو: ف مالانرا.

فه. وهکو: ف مالانڤه.

ب - دیا لیکتا ناڤه‌راست:

- له...دا. وهکو: له مالدا.

موه. وهکو: له مالله‌موه.

۲- ئامرازی لیکدای: کوژ دوو ئامرازان پیکدهیت. وهکو: (هه‌تاکو، ژبو،

ژبه‌رکو، داکو، پشتی هینگی، به‌ری هینگی...) وهکو:

- ئەز ژبو ته هاتم.

- بو خو بخوینه، پشتی هینگی بنڤه.

- ئەوی خانی فروت، ژبه‌رکویی که‌فن بوو.

پهراویر

- (1) Katamba,F,1993, 24
- (2) Stageberg.N.C,1981, 114-115.
- (3) palmer. f ,1975,41.
- (4) palmer. f ,1975,42.
- (5) palmer. f ,1975,42-43.
- (6) palmer. f ,1975,44.
- (7) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (8) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (9) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (10) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (11) <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf>.
- (12) Mathews.P.H, 2007,436 .
- (13) Radford etal, 2009, 127.
- (14) Finch.G, 2000, 132.
- (15) Crystal,1988, 333.
- (16) Falk, 2007, 26.
- (17) Jackson, 1988, 1.
- (18) Radford etal,2009,127.
- (19) Stageberg.N.C,1981, 115.
- (20) Hockett, 1958 , 167.
- (۲۱) عبدالحمید عبدالواحد، ۲۰۰۷، ۲۰.
- (۲۲) عبدالحمید عبدالواحد، ۲۰۰۷، ۲۰-۲۱.
- (۲۳) عبدالحمید عبدالواحد، ۲۰۰۷، ۱۱۱-۱۱۲.
- (۲۴) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۹-۱۹۰.
- (۲۵) عبدالحمید عبدالواحد، ۲۰۰۷، ۱۱۲-۱۱۳.
- (۲۶) عبدالحمید عبدالواحد، ۲۰۰۷، ۲۳.
- (۲۷) نه‌رده‌وان توفیق فه‌تاح شیروانی، ۲۰۱۵، ۸.
- (28) Katamba,F,1993, 45.
- (۲۹) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۳۵.
- (30) Katamba,F,1993, 45.
- (۳۱) محمد عبدالوهاب شحاته، أنواع المورفیم...، ۱۹۹۸، ۲۰۶.
- (32) Katamba,F,1993, 206.
- (33) Stageberg.N.C,1981, 85.
- (34) Katamba,F,1993, 46.
- (35) Lieber, Rochelle, 2009, 33-34.
- (36) Lieber, Rochelle, 2009, 34.
- (37) Lieber, Rochelle, 2009, 34.

(۳۸) ئەگەر تەماشەى ئەوان مۇرفىمىن ھىل دىندا ھاتىنە كىشان بگەين، دى بىننىن ھەر ئىك ژ ئەوان فۇرمەكى سەر بەخۇ ھەيە، بەلى بى مۇرفىمىن دى واتايا ئەوان روهن و ئاشكەرا نايىت، ئانكوب تى بكارناھىن، ھەر ژبەر ھندى ب مۇرفىمىن بەند دەھىنە دانان و ژ جورى تاكانە-unique morpheme، ئانكو دكوردىيىدا ب نافي مۇرفىما تاكانە يان تاكانە دەھىتە ئاڭكرن، چونكى ب تى بەشدارىيى د دروستكرنا ئىك پەيڭىدا دكەت. بۇ پتر پىزانىنان بىنپەر: (نازەن جەلال ئەحمەد، ۲۰۰۴، ۸۱-۸۲).

(39) Stageberg.N.C, 1981, 86.

(40) Katamba,F, 1993, 45.

(41) Aronoff, M and Fudeman,K, 2010, 2.

(۴۲) رمزى منىر بىلبكى، ۱۹۹۰، ۴۷۲

(43) Yule.G, 2006, 53.

(۴۴) ساكار ئەنۋەر ھەمىد، ۲۰۰۹، ۴۲.

(۴۵) ئىسماعىل تاھا شاھىن، ۲۰۰۸، ۵۳-۵۴.

(46) Yule.G, 2006, 54.

(47) Yule.G, 2006, 54.

(48) Yule.G, 2006, 55.

(۴۹) سىپان عوسمان عومەر، ۲۰۱۳، ۴۶.

(50) Yule.G, 2006, 57.

(۵۱) سىپان عوسمان عومەر، ۲۰۱۳، ۴۷.

(۵۲) عبدولواھىد موشىر دزەبى، ۲۰۱۴، ۶۹.

(۵۳) خالد محمود جىمە، ۲۰۰۸، ۱۴۳.

(۵۴) فرانك نوفو، ۲۰۱۲، ۳۷۲.

(۵۵) پىدڧىيە ئامازەيى ب ئەۋى چەندى بدەين، كو ھەندەك زامانان ھەر زارافى مۇرفىما فەرھەنگى و مۇرفىما ئەركى بكاردەھىن و ب ئەفى رەنگى ژىكجودادكەن، كو مۇرفىما فەرھەنگى، برىتييە ژ ئەوان مۇرفىمان، كو ب خۇ واتا ھەيە، ب شىۋەكى وردتر ئەۋ ب تى دشىن واتايى ھلبگرن، وەكو: (ناف، ھەئالناف، ھەئالكاران)، بەلى مۇرفىما ئەركى، ئەۋ مۇرفىم ئەۋى پەيۋەندىيى د ئاقبەرا مۇرفىمىن دىدا دياربەكتە، وەكو ئامرازىن پەيۋەندى، ئامرازىن لىكدانى و جەنئاف... ھتە بۇ پتر پىزانىنان بىنپەر:

(http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy 598/ Ling- Morphology.pdf.)

(۵۶) رمزى منىر بىلبكى، ۱۹۹۰، ۲۸۲.

(۵۷) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۹-۱۹۰.

(58) http://ielanguages.com/Linguist.htm/.

(59) Katamba,F,1993, 42.

(۶۰) رمزى منىر بىلبكى، ۱۹۹۰، ۲۰۳.

(۶۱) مبارك مبارك، ۱۹۹۵، ۱۸۹.

(62) Katamba,F,1993, 42.

(۶۳) ھەيدەر حاجى خدر، ۲۰۱۰، ۱۰۱-۱۰۱.

(64) http://ielanguages.com/Linguist.htm/.

(65) Katamba,F,1993, 42.

(۶۶) شىروان حوسىن خۇشناۋ، ۲۰۱۶، ۳۲.

(67) Stageberg.N.C,1981, 118 .

(۶۸) ھندەك زامانان دىيژن كارى سادە دكوردىيىدا نىنە، چونكى ب دىتا ئەوان كار پەيۋەكا فرە مۇرفىمە، كو دوو مورفىمىن (بىيات + مۇرفىما دەمى). وەكو: گرت = گر (م بىيات) + ت (م د ب) بەلى ھندەكىن دى دىيژن كارى سادە

د زمانی کوردیدا هیه، چونکی ئیک مۆرفیم ب تنی نه‌شیت بهیته بکارهینان یان کاری دروستبکته. د ئەفی بواریدا بانیزی عمه‌ری دیژیت: ((کاری ساده د زمانی کوردیدا هیه، چونکی کاری نه‌ساده ژکاری ساده په‌یادبیت، دیسان ئەم نه‌شین بیژینه ئیک پیکهینی کاری، کار، ئەفجا چ ئەو پیکهینه بنیاتی کاری-Base بیت یان تاف-Tense بیت)) (بانیز عومه‌ر ئەحمەد، ۲۰۰۸، ۹۰).

(69) Stageberg, N.C, 1981, 118 .

(۷۰) محمد الهادی عیاد، ۲۰۱۰، ۸۴.

(۷۱) محمد الهادی عیاد، ۲۰۱۰، ۸۴.

(۷۲) به‌هیچن (به‌هی+چوون)، مراوی (مرخ+ئاوی)، خوناڤ (خه‌نچه+ئاف)...هتد.

(۷۳) محمد الهادی عیاد، ۲۰۱۰، ۸۵.

(74) Stageberg, N.C, 1981, 118.

(۷۵) محمد الهادی عیاد، ۲۰۱۰، ۸۴.

(۷۶) نازەنین جەلال ئەحمەد، ۲۰۰۴، ۱۱۱-۱۱۲.

(77) Stageberg, N.C, 1981, 118.

(78) Stageberg, N.C, 1981, 118.

(۷۹) لیژنه‌ی ده‌ستووری زمانی کوردی، ۱۹۸۵، ۲۲.

(۸۰) نەریمان خۆشناو، ۲۰۱۲، ۶۵-۶۶.

(81) Parrot, Martin, 2001, 7.

(۸۲) هندەك زاناین زمانی (نافی ماددی) پیناسه‌دکەن، کو ئەو نافه‌ یی دکه‌فیتە ل بەر هەر پینج هه‌ستین مرو‌فی، و به‌لگه‌یین ئەوان، نافین (دەنگ، با، بیهن، تام...)، بنیره (نەریمان خۆشناو، ۲۰۱۴، ۱۰۹).

(۸۳) ئەمیر مستۆ محەمەد، ۲۰۰۹، ۱۲.

(۸۴) د فارسیا نافه‌راستدا ب (خوه‌ت) ده‌اته‌ دیتن، به‌لی د فارسیا نویدا ب (خۆد) ده‌یته‌ دیتن بنیره: ئەوره‌حمانی

حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۴۵.

(۸۵) ئەمیر مستۆ محەمەد، ۲۰۰۹، ۱۴.

(۸۶) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۴۶.

(۸۷) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۴۷.

(۸۸) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۵۲.

(۸۹) ریزمان و ئەده‌بی کوردی، ۲۰۱۵، ۳۲.

(۹۰) ئەمیر مستۆ محەمەد، ۲۰۰۹، ۱۸.

(۹۱) کوردۆیف، ۱۹۸۴، ۱۵۴.

(۹۲) تاریق سالح، ۲۰۰۸، ۱۷۳.

(۹۳) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۹۱.

(۹۴) ئەمیر مستۆ محەمەد، ۲۰۰۹، ۱۶.

(۹۵) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۹۳.

(۹۶) تاریق سالح، ۲۰۰۸، ۷۷.

(۹۷) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۳۰۱.

(۹۸) زمان و ئەده‌بی کوردی، ۲۰۱۵، ۶.

(۹۹) ئەوره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۲۹۴.

(۱۰۰) نەریمان خۆشناو، ۲۰۱۲، ۷۳.

(۱۰۱) فیان ئیبراهیم عەلی ئیبو، ۲۰۰۸، ۲۸.

(102) Parrot, Martin, 2001, 18.

(۱۰۳) مصطفی محمد کریم زه‌نگنه، ۲۰۰۱، ۵۵.

(۱۰۴) مصطفی محمد کریم زه‌نگنه، ۲۰۰۱، ۴۷.

(105) Bakir, S.N,1995,85.

(۱۰۶) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۳۰.

(۱۰۷) هیدایه‌ت عه‌بدوللا موحه‌مه‌د، ۲۰۰۲، ۱۱۱.

(۱۰۸) ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۹۲، ۹۸.

(۱۰۹) ئیبراهیم ره‌مه‌زان زاخویی، ۲۰۰۸، ۵۸.

(۱۱۰) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۱۰۰.

(۱۱۱) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۱۰۸.

(۱۱۲) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۱۰۷.

(۱۱۳) کوردستان موکریان، ۱۹۸۳، ۴۲.

(۱۱۴) غازی عه‌لی خورشید، ۲۰۱۳، ۵۸.

(۱۱۵) ئیبراهیم ره‌مه‌زان زاخویی، ۲۰۰۸، ۶۰.

(۱۱۶) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۴۵.

(۱۱۷) غازی عه‌لی خورشید، ۲۰۱۳، ۵۹.

(۱۱۸) ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف دده‌ته دیارکرن کو، هه‌فالنافی (دی، تر، دن، دیترا) ده‌ینه هژمارتن هه‌فالنافین جوداکه‌ر، هه‌فالنافین (وه‌ها، هو‌سا...) ده‌ینه هژمارتن هه‌فالنافین نه‌دیاری چه‌وایی، (ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۹۲، ۶۹).

(۱۱۹) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۴۲.

(۱۲۰) یوسف شریف سعید، ۱۹۹۹، ۱۲۱.

(۱۲۱) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۳۹.

(۱۲۲) سه‌گفان جه‌میل محه‌مه‌د، ۲۰۰۸، ۱۰۴.

(123) Mackenzie, D.N/1961, 170.

(۱۲۴) ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف دده‌ته دیارکرن، کوژماره‌ ئیک، د بنیاتدا ژ (یه‌ک) هاتییه وه‌رگرتن، (ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۹۸، ۱۰۲).

(۱۲۵) بانیز عومه‌ر، ۲۰۰۸، ۴۲.

(۱۲۶) بانیز عومه‌ر، ۲۰۰۸، ۴۳.

(۱۲۷) بانیز عومه‌ر، ۲۰۰۸، ۴۴.

(۱۲۸) غازی عه‌لی خورشید، ۲۰۱۳، ۵۹-۶۱.

(۱۲۹) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۴۸-۶۰.

(۱۳۰) فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، ۲۰۰۸، ۶۱-۶۸.

(131) Parrot,Martin,2001, 93.

(۱۳۲) بایز عمر احمد، ۲۰۰۲، ۵.

(۱۳۳) سه‌لام ناوخوش، ۲۰۱۴، ۲۹.

(۱۳۴) سه‌لام ناوخوش، ۲۰۱۴، ۲۹.

(۱۳۵) سه‌لام ناوخوش، ۲۰۱۴، ۳۰.

(۱۳۶) ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح، ۲۰۱۲، ۱۹.

(137) Sami Tan.2011.206.

(۱۳۸) سانیا جبار عه‌بو‌زید، ۲۰۱۲، ۱۹.

(۱۳۹) هنده‌ک زمانقان ده‌می دکه‌نه (سی) و هنده‌ک دکه‌نه (دو)، ئه‌فجا ئه‌وین دبیزن سینه، ب ئه‌فی ره‌نگی دابه‌ش

دکه‌ن:

۱- ده‌ما بوری

۲- ده‌ما نهۆ.

۳- ده‌ما داها‌تی.

(۱۴۰) وریا عمر آمین، ۱۹۹۱، ۸۸.

(۱۴۱) بنیره مۆرفیمین ده‌ماکاری ل به‌ریه‌رین بوری هه‌روه‌سا بنیره: (عه‌بدولا حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۹۷).

(۱۴۲) ئه‌وره‌حماني حاجی مارف، ۲۰۰۰، ۲۰۰.

(۱۴۳) د‌ر‌پ‌ر‌مانا‌که‌ف‌ندا مۆرفیمین کاری بوری ب (نیشانه‌یین چاوگ) ی ده‌ینه‌ نا‌ف‌ک‌رن.

(۱۴۴) شیرکۆ بابان، ۲۰۰۸، ۱۲۳.

(۱۴۵) بازیان یونس محی‌الدین، ۲۰۰۸، ۱۲۰.

(۱۴۶) محسن ابو‌القاسمی، ریشه‌شناسی، ۲۹.

(۱۴۷) توفیق وهبی، ۱۹۷۳، ۲۸.

(۱۴۸) احمد أبو‌محبوب، ساخت زبان فارسی، ۴۸.

(۱۴۹) بۆ‌تینه‌په‌ری ئه‌لفی د‌زمانی‌ کوردیدا، گه‌له‌ک‌ نموونه‌ هه‌ نه‌، وه‌کو: (شکا، لکا، خنکا، برژا، گریا، سووتا، برژا...

ه‌ت‌د‌)

(۱۵۰) ل‌گه‌ل‌ کاری ب‌که‌ر نه‌دی‌ار، د‌دی‌الی‌کت‌ا‌ نا‌فه‌را‌ست‌دا، دی‌سان ئه‌ف مۆرفیمه‌، ژبۆ‌ دی‌ار‌ک‌ر‌نا ده‌ما بوریی ب‌که‌ر نه‌دی‌ار

ب‌کار‌ده‌یت. وه‌کو: خانووه‌که‌ رووخینرا. زه‌ویه‌که‌ کیلرا. من‌دا‌ل نووینرا...

(۱۵۱) ده‌هام عه‌بدول‌فه‌تاح، ۲۰۱۲، ۳۷.

(۱۵۲) ئه‌وره‌حمان حاجی مارف، ۱۹۷۶، ۴.

(۱۵۳) وریا عمر ئه‌مین، ۱۲۶.

(۱۵۴) سلیمان ئیسماعیل ره‌جه‌ب، ۲۰۰۱، ۷۲.

(۱۵۵) عه‌بدول‌لا حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۱۰۸.

(۱۵۶) سلیمان ئیسماعیل ره‌جه‌ب، ۲۰۰۶، ۷۸.

(۱۵۷) هوفیق وهبی، ۱۹۷۳، ۲۸.

(۱۵۸) مه‌سعود محه‌مه‌د، ۱۹۷۷، ۱۲۲ - ۱۴۶.

(۱۵۹) عه‌بدول‌له‌ حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۱۱۱.

(۱۶۰) ل‌ک‌ کوردوئیف، ۱۹۸۴، ۱۶۸.

(۱۶۱) یووسف شه‌ریف سه‌عید، ۲۰۱۳، ۶۲.

(۱۶۲) ه‌نده‌ک‌ کارین تینه‌په‌ر ده‌ما بینه‌ تینه‌ر مۆرفیما (ی) دبیته‌ (ا)، وه‌کو: گۆرین = گۆران، برین = بران، درین = دران...

بنیره: (عه‌بدول‌له‌ حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۱۱۲).

(۱۶۳) ده‌می په‌رتو‌ک‌ین پروگرامی وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردا هه‌ری‌ما کوردستانیدا هه‌ر ژ قوناغا (۶ ب‌نه‌ره‌ت) تا (۱۲ ئاماده‌یی)

ئه‌ف مۆرفیمه‌ (وو)یه‌، بنیره (کوری زانیاری کورد، ۲۰۱۱، ۱۰۴) و (یوسف شه‌ریف سه‌عید، ۲۰۱۳، ۶۱ - ۶۴) و (سلیمان

ئیسماعیل ره‌جه‌ب، ۲۰۰۶، ۷۶).

(۱۶۴) سلیمان ئیسماعیل ره‌جه‌ب، ۲۰۰۶، ۷۶.

(۱۶۵) عبدالستار کاظم، ۱۹۸۳، ۱۴.

(۱۶۶) ریزمان وئه‌ده‌با‌کوردی، قوناغا ۹ ب‌نه‌ره‌ت، ۲۰۱۲، ۴۲.

(۱۶۷) عه‌بدول‌لا حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵، ۱۱۳.

(۱۶۸) بازیان یونس محی‌الدین، ۲۰۰۸، ۱۲۰.

(169) Aziz Samur. 2011, 37

(۱۷۰) ده‌هام عه‌بدول‌فه‌تاح، ۲۰۱۲، ۱۸۴.

(۱۷۱) نه‌ریمان خو‌شناو، ۲۰۱۲، ۸۵.

(۱۷۲) نووری عه‌لی ئه‌مین، ۲۰۱۴، ۱۷۹.

(۱۷۳) ده‌هام عه‌بدول‌فه‌تاح، ۲۰۱۲، ۱۸۷.

(۱۷۴) ئەف مۆرفیمە ل باکووری ب ھاریکاریا مۆرفیما (ب) دبنە مۆرفیما دەما داھاتی، وەکو: ئەز دى بخۆم / ئەز دى بنۆم، بنۆم: (دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۱۸۸).

(175) Aziz Samur. 2012.38.

(۱۷۶) حسین علی یوسف، دەستور زبان فارسی، ۷۷.

(۱۷۷) سلیمان ئیسماعیل پەجەب، ۲۰۰۶، ۹۲.

(۱۷۸) نووری عەلی ئەمین، ۲۰۱۴، ۱۸۳.

(۱۷۹) دەھام عەبدولفەتاح، ۲۰۱۲، ۲۱۶.

(180) Sami Tan. 2011. 274.

(181) Sami Tan. 2011. 274.

(۱۸۲) دکرمانجیا باکووردا و د دیالیکتا نافەراستدا، ئەف مۆرفیمە دبیتە (ب+کار+ایە) وەکو (بھاتیە، بگرتایە، بمانھێنایە...)، ھەر وەسا د ھندەك دەفۆکێن گۆفەرە بەھدیناندا دبیتە (کار+بایە). وەکو (مە خواندبایە، تۆ چووبایە، ئەز ھاتبامە...) بنۆم (سامی تان، ۲۰۱۱، ۲۶۲)

(۱۸۳) د دیالیکتا نافەراستدا مۆرفیما مەرجیا ل گەل کارى بوریی تەواو (بیت)ە، وەکو: (ھاتبیت، چووبیت... ھتد) و ب دیتنا ھندەك زمانقانا د دیالیکتا ژووورودا ئەف مۆرفیمە دبیتە (بیت). وەکو (ھاتبیت، چووبیت... ھتد)، لى د راستیدا د دیالیکتا ژووورودا مۆرفیما مەرجیە بۆ بوریی تەواو (ب) ە و (یت) جھناقی لکا وە بۆکەسى سییى تاک، کول گەل کارى مەرجیى تەواو بۆکەسى سییى دەر دکهفیت.

(۱۸۴) سادق بەھائەددین ئامیدی، ۱۹۸۷، ۳۲۵.

(۱۸۵) دلبرین عەبدوللا عەلى، ۲۰۱۲، ۲۳.

(۱۸۶) بانیز عومەر ئەحمەد، وانەیین ماستەرى، ۲۰۰۸.

(۱۸۷) ر. ف. جاردین، ۲۰۱۲، ۱۷۶.

(۱۸۸) بانیز عمر احمد، ۲۰۰۲، ۳۹.

(۱۸۹) (Aziz Samur..2012.12) ھەر وەسا بنۆم: (Amêdî Bahadîne Sadiq . 131 . 2012)، و بنۆم: Bahoz :

(Baran.2012.87). ھەر وەسا بنۆم: (کەمال میراودەلى، ۲۰۰۷، ۹۳)

(190) Celadet Ali Bedir-xan.2002.55.

(۱۹۱) تالیپ حوسین عەلى، ۲۰۱۴، ۱۱۶.

(۱۹۲) یوسف شەریف سەعید، ۲۰۱۳، ۶۲.

(193) Geoffrey.L.J.Haig. 2008. 117.

(۱۹۴) کوپی زانیاری کورد، ۲۰۱۱، ۸۵.

(195) Qenat. kurdo ê 2012.178.

(۱۹۶) طالب حسین علی، ۱۲.

(۱۹۷) دلبرین عەبدوللا عەلى، ۲۰۱۲، ۳۹.

(۱۹۸) ل دویف شروڤەکرنا (دلبرین عەبدوللا عەلى، ۴۰) د دیالیکتا ژووورودا مۆرفیما پاشگر نینە، کو شیت و اتایا کارى بگوھۆریت، ب تنى د دیالیکتا نافەراستدا ھەيە، کو مۆرفیما دووبارە بوونی (هوه)، (وەکو مۆرفیمەکا دوولایەنجار دووبارە بوون و جار بەندا دارشتنى) ئەفئەکی ئەنجامدەت.

(۱۹۹) یوسف شەریف سەعید، ۱۹۹۸، ۱۸.

(۲۰۰) کارى (پێڤەدا) ب دوو واتایان بکار دەیت، ب ەرهەبى جارەکى ب واتایا (لدغە) و جارەکى ب واتایا (أغلاق).

(۲۰۱) نازەنین جەلال ئەحمەد، ۲۰۰۴، ۱۳۲.

(۲۰۲) خسرو فرشیدورد، ۱۹۹۹، ۹۸.

(۲۰۳) کورش صفوی، ۲۰۰۴، ۳۵۰.

(۲۰۴) غلامرضا ارژنگ، ۲۰۰۲، ۱۴۲.

(205) Parrot,Martin, 2001, 84.

- (۲۰۶) مبارک مبارک، ۱۹۹۵، ۳۰.
- (۲۰۷) ئه‌بویه‌کر عومه‌ر قادر، ۲۰۰۳، ۶۳.
- (۲۰۸) نه‌سرين عه‌بدوللا محهمه‌د تاهر، ۲۰۰۹، ۶۱.
- (۲۰۹) سانیا جه‌بار عه‌بوزه‌يد، ۲۰۱۲، ۲۷.
- (۲۱۰) بو‌پتر پوهنكرنا چه‌مكى ئه‌سپيكتى، بنپره: (سانيا جه‌بار عه‌بوزه‌يد، ۲۰۱۲، ۳۳-۴۶).
- (۲۱۱) نيزبۆهرىك، ب راما نا (نيزك) و (بورى) ده‌يت، ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح دده‌ته دياركرن، كو ئه‌ف كاره ده‌مه‌كى فه‌كرى تيدايه، نه‌ نيزيك و نه‌ دووره، گوهدارل دويڤ تىگه‌هشتنا خو ده‌مى ته‌خمين دكه‌ت، نه‌وب دوماهيك هاتيه‌يان ل ده‌مه‌كى دوور، كه‌واته ب تى مروڤ د رستيدا دشيت سنوره‌كى بو ئه‌فى ده‌مى ده‌ستيشانېكه‌ت.
- (۲۱۲) سانيا جه‌بار عه‌بوزه‌يد، ۲۰۱۲، ۷۱.
- (۲۱۳) د شيوه‌زارى سۆرانيدا مۆرفيما به‌رده‌واميى (ده) يه. (ده‌چووم، ده‌گرت، ده‌خويند، ده‌رؤيشت...).
- (۲۱۴) ئيبراهيم ره‌مه‌زان زاخويى، ۲۰۰۸، ۱۰۷.
- (۲۱۵) ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح، ۲۰۱۲، ۱۷۶.
- (۲۱۶) مسته‌فا محهمه‌د زه‌نگه‌نه، ۱۹۸۹، ۷۱.
- (۲۱۷) ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح، ۲۰۱۲، ۱۷۶.
- (۲۱۸) سانيا جه‌بار عه‌بوزه‌يد، ۲۰۱۲، ۸۷.
- (۲۱۹) سليمان ئيسماعيل ره‌جه‌ب، ۲۰۰۶، ۸۷.
- (۲۲۰) ل هنده‌ك ده‌فهران ديبته‌ (بى) و ل هنده‌ك ده‌فهرين دى ديبته‌ (بوى). وه‌كو: (هاتبى، هاتبوى...).

(221) Qanatê . Kurdi1990.253.

(222) Sami Tan.2011. 271.

- (۲۲۳) نورى عه‌لى ئه‌مين، ۱۹۵۶، ۱۷.
- (۲۲۴) ژ به‌ر ئه‌وى چه‌ندى ل باكوورى ب (ده‌ما بوريا نه‌ديار) ده‌يته‌ نافكرن.
- (۲۲۵) سامى تان ب (بوريا دوور) ناف دكه‌ت.
- (۲۲۶) زمان و نه‌ده‌باكووردى، ۲۰۱۴، ۳۹.
- (۲۲۷) نه‌ريمان عه‌بدوللا خو‌شناو، ۲۰۰۷، ۶۴.
- (۲۲۸) عه‌بدولواحيد موشير دزه‌بى، ۲۰۱۲، ۷۷.

(229) Parrot,Martin,2001, 28.

(۲۳۰) مبارک مبارک، ۱۹۹۵، ۱۵.

(231) Parrot,Martin,2001, 84.

- (۲۳۲) ئيبراهيم ره‌مه‌زان زاخويى، ۲۰۰۸، ۱۷۷.
- (۲۳۳) ئيبراهيم ره‌مه‌زان زاخويى، ۲۰۰۸، ۱۸۰.
- (۲۳۴) ب شيوه‌كى گشتى ل باكوورى ل جه‌ي پاشپرتكى (دا) ديبته‌ (ده) وه‌كو: (د مالده، ب مه‌ده، ژ نافده).

لیسته‌یا ژیدهران

1- په‌رتووک:

- ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف (۱۹۷۵)، وشه‌ی زمانی کوردی، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد.
- _____ (۱۹۷۷)، وشه‌ پۆنان له‌ زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد.
- _____ (۱۹۷۸)، کۆی له‌ ناو زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد.
- _____ (۱۹۷۹)، رێزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (مۆرفۆلۆژی)، به‌شی یه‌که‌م - ناو - چاپخانه‌ی کوری زانیاری عێراق، به‌غداد.
- _____ (۲۰۰۰)، رێزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (مۆرفۆلۆژی)، به‌شی پینجه‌م - کردار - ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلێمانی.

- _____ (٢٠٠٤)، فەرھەنگی زاراوہی زمانناسی، کوردی-عەرەبی-ئینگلیزی، لەگەڵ دوو پاشکۆ، سلیمانی.
- _____ (٢٠١٤)، وشەسازی- بەشی جیناو، چاپخانە ی پۆژھەلات، ھەولێر.
- _____ (٢٠١٤)، وشەسازی- بەشی ژمارە و ئاوەلکردار، چاپخانە ی پۆژھەلات، ھەولێر.
- ئومید بەرزان برزۆ (٢٠٠٩)، پێژمانی جیناو لە شیوەزاری خانەقیندا، دەزگای چوارچرا، سلیمانی.
- ئیبراھیم ڕەمەزان زاخویی (٢٠٠٨)، پێژمانا کوردی، دەزگەھێ سپیریز ی چاپ و وەشانندی، دھۆک.
- ئیسماعیل تاھا شاھین (٢٠٠٨)، ژبو رینقیسەکا چیتەر، چاپا ئیکێ، چاپخانا ھاوار، دھۆک، ژوہ شانی ئیکەتیا نفیسەرین کورد- دھۆک.
- بانیز عمر احمد (٢٠٠٢)، تینس لە دیالیکتی ژوروی زمانی کوردیدا، چاپخانە یا موکریان، دھۆک.
- بەکر عومەر عەلی (٢٠١٤)، چەند لایەنەکی زمانەوانی، چاپخانە ی ھیقی. ھەولێر.
- تاریق سالح (٢٠٠٨)، چەند سەرەنجیکێ زمانەوانی، چاپخانە ی موکریان، ھەولێر.
- تالیب حوسین عەلی (٢٠٠٥)، فەرھەنگی زاراوہکانی دەنگسازی (ئینگلیزی-عەرەبی-کوردی)، چاپی یەکەم، ھەولێر.
- تالیب حوسین عەلی (٢٠١٤)، زانستی زمان و زمانی کوردی، چاپخانە ی پۆژھەلات، ھەولێر.
- توفیق وھبی (١٩٧٣)، ئەسلی پیتی قالبی (ئە ی شیوە ی سلیمانی، چاپخانە ی کووری زانیاری کورد، بەغدا.

- جه مال عه‌بدول (۲۰۰۸)، به‌رکولیکى زاراوه‌سازی کوردی، چاپخانه‌یا خانى، چاپا دووی، دهوڤ.
- ده‌هام عه‌بدولفه‌تاح (۲۰۱۲)، وه‌رگیران ئه‌فراز حسین، کار (لیکەر) د زمانى کوردی ده، ده‌زگه‌هێ سپیریزی چاپ و وه‌شاندن، دهوڤ.
- دلبرین عه‌بدوللا عه‌لی، جودا کرنا کارى لیکدای ژکارى خودان ته‌واوکه‌رو به‌رکار، ۲۰۱۲، چاپخانه‌یا هاوار، دهوڤ.
- ره‌فیک شوانى (۲۰۱۱)، وشه‌سازی زمانى کوردی، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر.
- رۆژان نوری عبدالله (۲۰۰۷)، فه‌ره‌ه‌نگى زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ده‌زگای چوارچرا، سلیمانى.
- زیرپین خورشید سه‌لیم، ئه‌لۆمۆرف د زمانى کوردیدا، چاپا ئیکى، چاپخانه‌یا خانى، دهوڤ، ژوه‌شانین سپیریز، ۲۰۱۲.
- سادق به‌هادینى ئامیدى (۱۹۸۷)، ریزمانا کوردی، به‌غدا.
- سانیا جه‌بار عه‌بوزه‌ید (۲۰۱۲)، ئه‌سپیکتین کارى د کوردیا سه‌ریدا، ده‌زگه‌هێ سپیریزی چاپ و وه‌شاندن، دهوڤ.
- سه‌لام ناوخۆش (۲۰۱۴)، فه‌ره‌ه‌نگى زمانه‌وانى ناوخۆش، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی هیقى.
- شیلان عومه‌ر حه‌سین (۲۰۰۹)، ئیدیۆم، چه‌شن و پیکه‌هاتنى له‌ زمانى کوردیدا، چاپخانه‌ی ره‌نج، سلیمانى، مه‌لبه‌ندى کوردلۆجی.
- شیرکۆبابان (۲۰۰۸)، به‌ره‌و وشه‌پۆنان، ده‌زگای چاپ و بلاوکرده‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولیر.
- عه‌بدوللا حوسین ره‌سول (۲۰۱۴)، ناکردن له‌ کوردیدا، چاپخانه‌ی هیقى، هه‌ولیر.
- _____ (۲۰۱۴)، پۆخته‌یه‌کی وردی رسته‌سازی

- کوردی، چاپی سییه‌م، چاپخانه‌ی هیقی، هه‌ولێر.
- _____ (٢٠١٥)، چه‌ند باسیکی وردی زمانه‌وانی- کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی هیقی، هه‌ولێر.
- عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی (٢٠١٢)، وشه‌سازی زمانی کوردی، هه‌ولێر.
- _____ (٢٠١٤)، لیکسیکۆلۆجی، چاپی دووه‌م، ناوه‌ندی ئاوێر بۆ چاپ و بلاوکردنه‌وه، هه‌ولێر.
- غازی عه‌لی خورشید (٢٠١٣)، رێزمانی فه‌رمی، سه‌رده‌م، سلێمانی.
- _____ (٢٠١٣)، رێزمان، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- فاجل عمر (٢٠٠٥)، گیره‌کێن زمانی کوردی، چاپخانه‌یا وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی، هه‌ولێر.
- فه‌قی حوسین ساگنج (١٩٩١)، هیمانا رێزمانی کوردی، ستانبول.
- که‌مال میراوده‌لی (٢٠٠٧)، فه‌ره‌ه‌نگی رێزمانی کوردی، له‌ بلاوکه‌راوه‌کانی مه‌له‌بندی کوردۆلۆجی، سلێمانی.
- که‌وسه‌رگه‌لالی (٢٠٠٦)، جووته‌ وشه‌ی لیکدراو له‌ زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر.
- ل.ک. کوردۆییف (١٩٨٤)، رێزمانی کوردی به‌ که‌رسته‌ی دیالیکتی کورمانجی و سۆرانی، کوردستان مۆکریان، ئەمینداریتی گشتی روشنبیری ولایان، هه‌ولێر.
- کوردستان مۆکریان (١٩٨٦)، سینتاکسی رسته‌ی ساده له‌ زمانی کوردی دا، ده‌زگای روشنبیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، به‌غدا.
- کوری زانیاری کورد (٢٠١١)، رێزمانی ئاخاوتنی کوردی، ده‌زگه‌هی ئاراس یی چاپ و وه‌شاندنی، هه‌ولێر.

- لیژنه‌یهك دهستووری زمانی کوردی (۱۹۸۵)، هه‌ندی له بابته کیشه‌داره‌کان له ریژمانی کوردیدا، به‌غدا.
- لیژنه‌یهك ژ وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی (۲۰۱۱)، زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، قوناغا دوازدی دوازدی، چاپخانه‌ی دارلوبنان، لوبنان.
- _____ (۲۰۱۴)، زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، قوناغا نه‌هی بنه‌ره‌ت، چاپخانه‌ی دارلوبنان، لوبنان.
- _____ (۲۰۱۴)، زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، قوناغا دوازدی ئاماده‌یی.
- _____ (۲۰۱۵)، زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، قوناغا یازدی ئاماده‌یی.
- محمد طاهر گوهرزی (۱۹۹۹)، ریژمانا کوردی زاری کورمانجی، چاپخانه‌ی خه‌بات. ده‌وک.
- محمد معروف فتاح (۱۹۹۰)، زمانه‌وانی، دارالحکمه، اربیل.
- _____ و سه‌باح ره‌شید قادر (۲۰۰۶)، چهند لایه‌نیکی مۆرفۆلۆجی کوردی، ده‌زگای بلاوکردنه‌وه‌ی: به‌شی رووناکییری، چاپخانه‌ی روون، سلیمانی.
- _____ (۲۰۱۰)، لیكۆلینه‌وه زمانه‌وانیه‌کان، چاپخانه‌ی رۆژه‌لات، هه‌ولێر.
- مصطفى کریم زه‌نک‌نه (۲۰۰۱)، رهنگ له زمانی کوردیدا - لیكۆلینه‌وه‌یه‌کی لیكسیکی سیمانتیکیه، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولێر.
- نه‌ریمان خو‌شناو (۲۰۰۷)، چهند بابته‌تیکی زمانه‌وانی، چاپخانه‌ی شه‌هید ئازادی هه‌ورامی، که‌رکوک.
- _____ (۲۰۱۲)، رسته‌سازی، چاپخانه‌ی رۆژه‌لات،

هه‌ولێر.

— (٢٠١٢)، رێزمانی کوردی، چاپخانه‌ی رۆژه‌لات،

هه‌ولێر.

— نوری عه‌لی ئەمین (١٩٥٦)، قه‌واعدی زمانی کوردی له (حرف و نه‌حو) دا، به‌رگی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی عارف، به‌غدا.

— (١٩٦٠)، رێزمانی کوردی، چاپخانه‌ی کانه‌ران،

سلێمانی.

— (٢٠١٤)، رێزمانی کورد، چاپی چواره‌م، چاپخانه‌ی

رۆژه‌لات، هه‌ولێر.

— وریا عومه‌ر ئەمین (٢٠٠٤)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ده‌زگای چاپ

و بلا‌وکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر.

— یارا قادر حه‌مه‌د مه‌لازاده‌یی، مۆرفۆسینتاکس له‌ شیوه‌زاری کۆیه‌دا،

چاپخانه‌ی که‌مال، سلێمانی، له‌ بلا‌وکراوه‌کانی به‌رپوه‌به‌ریتی چاپ و بلا‌وکردنه‌وه‌ی سلێمانی، ٢٠١٣.

— یووسف شریف سه‌عید (٢٠١٣)، وشه‌سازی، چاپخانه‌ی حاجی

هاشم، هه‌ولێر.

2- په‌رتووکیڤ ب پیتین لاتینی:

-(2011). Rêzmana Kurdî. ANBULIS.NÛBIHAR

-(BAHOZ BARAN2012). KURDÎ RÊZIMANA ..DIYARBERIR.

BELKÎ

- Celadet Ali Bedir-xan(2002). Elfabêya kurdî.Stockholm.

-(KWRDO ÊQANAT2013). RÊZIMANAKURDI KURMANCÎ/

SORANÎ. ..STENBOL.NÛBIHAR

Qanatê - .Kurdi (1990). .Kurdî Zmanê Gramera Stockholm.

- SADIQ - (AMÊDÎ ÎNÊBAHADD2012). .KURDÎ RÊZIMANA

..STENBOL.ÎWAND

-(SAMÎ TAN2011). KURDÎ RÊZIMANA. ÇAPA DUYAMÎN

ÇAPXANA GUN MATBAACILIK. STENBOL.

-W.M.Thackston (2005). . Kurmancî Rêzmana

3- نامه‌یێن زانکویێ:

- ئەبو بەکر عومەر قادر (٢٠٠٣)، بەراوردیکی مورفوسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسی دا، نامه‌ی دکتورا، کولیجی زمان، زانکۆی سلێمانی.
- ئەردەوان توفیق فه‌تاح شیروانی (٢٠١٥)، پۆلگۆرینی وشە لە رسته‌سازیی زمانی کوردیدا (لیکۆلینوهیه‌کی مۆرفۆلۆژی و رسته‌سازییه‌)، نامه‌ی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌دین.
- ئەمیر مستۆ محه‌مه‌د (٢٠٠١)، جی‌ناو له‌ کرمانجی ژوو‌روودا، نامه‌ی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌دین.
- ئاراز مونیب ئەحمه‌د (٢٠١٤)، بەراوردیه‌ک دناقبه‌را مۆرفیمین ریزمانیێن کاری د دیالیکتا باکوورا ستانده‌ر و ده‌فۆکا ده‌وکی‌دا، نامه‌یا ماستەر، زانکۆیا ماردین ئارتوکلوو، تورکیا.
- ئاشتی هه‌جی هه‌سه‌ن (٢٠١٦)، (دا) دکرمانجیا (سه‌ری و خواری) دا، نامه‌یا ماسته‌ری، کولیژا په‌روه‌دا بنیات، زانکۆیا ده‌ووک.
- بازیا نونس محی‌الدین (٢٠٠٨)، په‌یوه‌ندی ئاستی مۆرفۆلۆجی به‌ ئاستی فۆنۆلۆجی و سینتاکسی، نامه‌ی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌دین.

- حەيدەر حاجى خدر (۲۰۱۰)، تايبەتمەندىيە مۇرۇلۇڭزىيەكانى زمانى كوردى، لە پرواگەي پۇلىنى مۇرۇلۇڭزىيەكانى زمانەكانەو، نامەي ماستەر، كۆلىڭزى زمان، زانكۆي سەلاخەدين.
- حاتم وليا محەمەد (۲۰۰۰)، فرىزى ناوى و فرىزى كارى لە كورمانجى ژووروودا، نامەي ماستەر، كۆلىڭزى زمان، زانكۆي سلىمانى.
- رۇكان عەبدولامحەمەد (۲۰۰۸)، مۇرفىمەكانى كۆ لە زمانى كوردىدا، نامەي ماستەر، كۆلىڭزى پەروەردە، بەغدا.
- سەگقان جەمىل محەمەد (۲۰۰۸)، مۇرفىما (۱-) و تايبەتمەندىيە وى د كورمانجى ژۇرىدا، نامەي ماستەرى، كولىڭزا ئادابى، زانكوي دھوك.
- ساكار ئەنوەر حەمىد (۲۰۰۹)، وشە خواستەن لە زمانى كوردىدا، نامەي ماستەر، كۆلىڭزى زمان، زانكۆي سەلاخەدين.
- سلىمان ئىسماعىل رەجەب (۲۰۰۱)، مۇرفىمىن رېزىمانىن كوردىيا سەر(گۆڧەرا بەھدىنان)، نامەي ماستەر، كۆلىڭزى پەروەردە، زانكۆي سەلاخەددىن.
- شلىر نايف ئەمىن (۲۰۰۷)، ناسيارى و نەناسيارى د كورمانجى ژووروودا (گۆڧەرا بەھدىنان)، نامەي ماستەرى، كولىڭزا ئادابى، زانكوي دھوك.
- شىركۆ حەمە ئەمىن قادر (۲۰۰۲)، مۇرفىمە بەندە لىكسىكى و رېزىمانىيەكان و ئەركيان لە دىيالىكتى گۆراندا، نامەي ماستەرى، كولىڭزا زمان، زانكوي سلىمانى.
- شىروان حوسىن خۇشناؤ، (۲۰۱۶)، تواناي مۇرفىمى بەند لە دەولەمەندکردنى فەرھەنگ و راپەراندنى ئەركى سىنتاكسىدا- لىكۆلىنەوئەكى بەراوردكارىيە لە نىوان زمانى كوردى و فارسىدا، چاپى يەكەم، دەزگای چاپ و پەخشىنى نارىن، هەولێر.

- فیان ئیبراهیم عه‌لی ئیو (۲۰۰۸)، تایه‌تیین هه‌قالنافی د زمانی کوردیدا، نامه‌یا ماسته‌ری، کولێژا ئادابی، زانکویا دهووک.
- فیان سلیمان حاجی سلێفانه‌یی (۲۰۰۱)، رێککه‌وتن له‌ شیوه‌ی ژوو‌رووی زمانی کوردیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، کولێژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- قه‌یس کاکل توفیق (۲۰۰۲)، په‌یوه‌ندییه‌کانی نیو ده‌ق، نامه‌ی دکتورا، کولێژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- عه‌بدوللا حوسین ره‌سول (۱۹۹۵)، مۆرفیمه‌ رێزمانیه‌کانی کار، نامه‌ی دکتورا، کولێژی په‌روه‌رده، زانکوی به‌غدا.
- که‌وسه‌ر عه‌زیزه‌حمه‌د (۱۹۹۰)، بیردۆزی مۆرفیم د هه‌ندی لایه‌نی وشه‌سازی کوردی، نامه‌ی ماسته‌ر، کولێژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- مصطفی محمد زه‌نگه‌نه (۱۹۸۹)، کار و ئه‌رکی له‌ سینتاکسیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، کولێژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- نازه‌نین جه‌لال ئه‌حمه‌د (۲۰۰۴)، وشه‌ی لێکدراو له‌ دیالیکتی کورمانجی خوارووی زمانی کوردیدا (له‌ پرووی روحسار و ناوه‌پوکه‌وه)، نامه‌ی دکتورا، کولێژی په‌روه‌رده، زانکوی به‌غدا.
- نه‌رمین عومه‌ر ئه‌حمه‌د (۲۰۱۰)، به‌ربه‌ره‌می له‌ مۆرفۆلۆژی کوریدا، نامه‌ی ماسته‌ر کولێژی زمان، سلیمانی.
- نه‌سرین عه‌بدوللا محه‌مه‌د تاهر (۲۰۰۹)، هنده‌ک جیاوازیین زمانی د ناقبه‌را ده‌قۆکین دهووک و ئاکریدا، نامه‌یا ماسته‌ری، کولێژا ئادابی، زانکویا دهووک.
- هیدایه‌ت عه‌بدوللا موحه‌مه‌د (۲۰۰۲)، رێککه‌وتنی واتایی ناو و ئاوه‌لناو له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی دکتورا، کولێژی زمان، زانکوی سلیمانی.

- يوسىف شريف سعيد (۱۹۹۸)، كىردارى لىكدراوله كوردى وفارسىدا،
نامەى دكتورا، كۆلىرى ئاداب، زانكۆى سەلاھەددىن.

4- گۆشار:

- بائىز عمر أحمد (۱۹۹۰)، فۆنىمىن دايالىكتا كورمانجى يا ژۆرى،
گۆشارى كاروان، ژ (۸۸)، ھەولير.
- _____، تىكەلىيا دناقبەرا ھەقالناقىن (رىزگرتن و پىشە و
لەقەب) د زمانى كوردى دا- كورمانجىيا سەرى، گۆشارا پەيف، ژ (۴۶).
- _____ (۲۰۰۸)، گرى د دايالىكتا سەرى يا زمانى كوردىدا
(گۆشەرا بادىنى)، گۆشارا زانكۆيا دھوك، پەربەندا (۱۱)، ژ (۱)، ۲۰۰۸.
- _____ (۲۰۱۵)، نىشانىن نقش و كۆمكىنى دگۆشەرا بەھدىنى يا
كوردىا سەرىدا، گۆشارا زانكۆيا دھوك، پەربەندا (۱۸)، ژ (۲).
- زىرپىن خورشيد سەلىم، (۲۰۱۴) پۆلگۆھۆرپىنا فۆرمى پەيفى د پۆلە
فۆرمىن قەكرىدا (گۆشەرا بەھدىنى) ھەكو نموونە، گۆشارا زانكۆيا دھوك،
پەربەندا (۱۷)، ژ (۱).
- _____ و نەسرین عەبدوللا محەمەد تاھىر (۲۰۱۵)،
مۆرفىما دوولايەن د دىيالىكتا سەرىيا زمانى كوردىدا (گۆشەرا بەھدىنى)
ھەكو نموونە، گۆشارا زانكۆيا دھوك، پەربەندا (۱۸)، ژ (۱).
- صباح رشيد قادر، تىۆرى مۆرفىم و ھەندى دياردەى مۆرفۆلۆجىي
كوردى، گۆشارى زانستە مروفایەتییەكتى زانكۆى سەلاھەددىن، ژ (۴۲)،
۲۰۰۹.
- طالب حسين على، كارى تىپەر لە زمانى كوردىدا (تىروانىيىكى
واتايى)، كۆلىرى پەروەردەى مروفایەتى، زانكۆى سەلاھەددىن، ھەولير.

- شه‌هاب شیخ ته‌یب (۲۰۱۲)، له‌ ویستگه‌کانی وشه‌سازی کوردی، گوڤاری زماناسی، ژماره‌ ۱۳، هه‌ولیر.
- شلیز نایف آمین (۲۰۱۰)، مۆرفیمین ریکه‌فتنی د دیالیکتا سه‌ری یا زمانێ کوردیدا (گوڤه‌را به‌هدینی)، گوڤارا زانکویا دهوک، په‌ربه‌ندا (۱۴)، ژ(۱)، دهوک.
- عبدالستار کافم (۱۹۸۳)، کتیبی هه‌ندی ئامرازی سینتاکسی چه‌ند تیپینییه‌ک، گوڤاری کاروان، ژ(۱۳)، ئه‌مینداریتی گشتی رۆشنیری و لاوان، هه‌ولیر.
- قه‌یس کاکل (۱۹۹۹)، سه‌رنجیک له‌ باره‌ی مۆرفیمی (یک)، گوڤاری راما، ژ(۲۰)، هه‌ولیر.
- مسعود محه‌مه‌د (۱۹۷۷)، ۱- هه‌لدانه‌وه‌ی چه‌ند رووپه‌ره‌ییکی زمانی کوردی. ۲- به‌سه‌ردا چوونه‌وه‌، گوڤاری کوری زانیاری کورد، به‌رگی (۵)، به‌غدا.
- کوردستان موکریان (۱۹۸۳)، ئاوه‌لناو له‌ رسته‌ی کوردیدا به‌ که‌ره‌سته‌ی دیالیکتی کرمانجی خواروو و کرمانجی ژوووروودا، گوڤاری کاروان، ژ(۵)، هه‌ولیر.

5- وانه‌ییڤ ماموستایان:

- بانیز عمر أحمد (۲۰۰۸)، سینتاکس، ماسته‌ر، کورسی ۲، کولێزا ئاداب، پشکا زمانی کوردی، دهوک.

6- ب زمانى عربى:

- أحمد مختار عمر (١٩٩٧)، دراسة الصوت اللغوي، عالم الكتب، القاهرة.
- جورج ظندريس، اللغة، ترجمة: عبدالحميد الدواخلي، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، ١٩٥٠.
- خالد محمود جمعة، اللسانيات الحديثة، مدخل و مقارنة، الطبعة الاولى، الناشر مكتبة دار العروبة للنشر والتوزيع، الكويت، ٢٠٠٨.
- ر. ف. جارين (٢٠١٢)، ترجمة: عبدالكريم فندى و متي فليس، اللغة الكرية في منطقة بهدينان، مطبعة هاوار، دهوك.
- رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٩٠.
- سامي عياد حنا و اخرون، معجم اللسانيات الحديثة، مكتبة لبنان ناشرون، لبنان، ١٩٩٧.
- سميع ابو مغلى (٢٠٠٢)، ابحاث لغوية، دار صنعاء للنشر و التوزيع، عمان.
- فرانك نوفو، قاموس علوم اللغة، ترجمة: صالح الماجري، المراجعة: طيب البكوش الطبعة الاولى، المنظمة العربية للترجمة، بيروت، ٢٠١٢.
- عبدالحميد عبدالواحد، الكلمة في اللسانيات الحديثة، الطبعة الاولى، مطبعة التفسير الفني، صفاقس - تونس، ٢٠٠٧.
- مبارك مبارك، معجم المصطلحات الالسية، فرنسي-انكليزي-عربي، الطبعة الاولى، دار الفكر اللبناني للطباعة و النشر، بيروت-لبنان، ١٩٩٥.
- محمد الهادي عياد، الكلمة، دراسة في اللسانيات المقارنة، الناشر:

- مرکز النشر الجامعي، دار السحر للنشر-تونس، ۲۰۱۰.
- محمد عبدالوهاب شحاتة، مفهوم المورفيم في علم اللغة الحديث، دراسة نظرية و محاولة تطبيقية في العربية، مجلة علوم اللغة، المجلد الاول، العدد الاول، القاهرة، ۱۹۹۸.
- _____، أنواع المورفيم في العربية، مجلة علوم اللغة، المجلد الاول، العدد الثاني، القاهرة، ۱۹۹۸.
- محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (أنكليزي - عربي)، الطبعة الاولى، مكتبة لبنان، بيروت، ۱۹۸۲.
- محمود السعرا ۱۹۶۲، علم اللغة، مقدمة للقارئ العربي، اسكندرية، مصر.
- محمود عكاشة، التحليل اللغوي في ضوء علم الدلالة دراسة في الدلالة الصوتية والصرفية والنحوية والمعجمية، دار النشر للجامعات، القاهرة، ۲۰۱۱.

7- ب زمانى فارسى:

- احمد ابو محبوب ۱۳۸۳ (۲۰۰۴)، ساخت زبان فارسى، چاپ سوم، چاپخانه تابش، تهران.
- حسين على يوسف ۱۳۷۹ (۲۰۰۰)، ده‌ستور زبان فارسى ۱ و ۲، چاپ دووم، چاپخانه ايران نما.
- خسرو غلا معلى زاده ۱۳۸۲ (۲۰۰۳)، ساخت زبان فارسى، چاپ چاپهارم، انتشارات احيا وكتاب، مجتمع چاپ و نشر رویداد، تهران.
- خسرو فرشيد ورد ۱۳۷۸ (۱۹۹۹)، جمله و تحول ان در زبان فارسى، چاپ دووم، انتشارات اميرکبير، چاپخانه سپهر، تهران.

- غلا مرضا ارژنگ ۱۳۸۱ (۲۰۰۲)، دستور زبان فارسی امروز، چاپ سوم، نشر قگره، تهران.
- کورش صفوی ۱۳۸۳ (۲۰۰۴)، درامدی بر معنی شناسی، چاپ دووم، انتشارات سوره مهر، چاپخانه سوره، تهران.
- محسن ابو القاسمی ۱۳۷۴ (۱۹۹۵)، ریشه شناسی، چاپ دووم، چاپ شمشاد، تهران.

8- په‌رتووک ب زمانه ئینگلیزی:

- Abraham.R.D. Fixed order of coordinates: A study in comparative lexicography. Modern Language journal. 34. Pp 276-287.
- Aitchson(2003).Linguistics . Oxford.
- Alexander.R & Plein. U. Pairing up:Didactic and contrastive considerations of irreversible binominals in German and English. Die Neuren. 90(5). Pp 467-481.
- Al-Rojaie,Yousef Ibrahim (2012).Diminutives in Najdi Arabic:An Account of Socio - Pragmatic Variation. Qassim - Qassim University.
- Aronoff, M and Fudeman,K(2010). What is Morphology? 2ndEdit. Blackwell Publishing.
- Aziz, YowellY. (1985). «Modes of Address in English Arabic-Translation» Babel, No. 3. Vol. xxx1, pp 144-146.
- Badarneh, M. (2010). The Pragmatics of Diminutives in ColloquialJordanian Arabic. Journal of Pragmatics, 42, 153-167.
- Bloomfield. L. (1933). Language. Holt. Rinehart & Winston. New York.
- Cabre.T, Terminology: Theory, Methods and applications. Am-

sterdam. John Benjamins publishing company.

-Crystal, D. (1985). An Introduction of Linguistics and phonetics. second edition. Basil Blackwell Ltd.

- Crystal, D. (1988). A dictionary of linguistics and phonetics. 2nd edition. Basil Blackwell.

-Crystal, D. (1992). An Encyclopedia Dictionary of Language and Languages. Blackwell.

- Crystal, D. (2009) A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Second Edition. Basil Blackwell.

- Daltas, P. (1985). Some Patterns of Variability in the Use of Diminutive and Augmentative Suffixes in Spoken Modern Greek Koine (MGK) *Glossologia*, 4, 63-88.

-Dayley, Jon P. (1985). Tzutujil grammar. (University of California Publications in Linguistics, 107.) Berkeley: University of California Press.

- Eble Gunther J (2000). Theoretical Morphology: State of the Art. National Museum of Natural History Smithsonian Institution MRC-121, Washington, D.C. 20560, U.S.A. and Santa Fe Institute 1399 Hyde Park Road, Santa Fe, NM 87501, U.S.A.

- Fasold, Ralph W. and Connor-Linton Jeff (2006). An introduction to Language and linguistics. Cambridge University Press

- Fromkin, V., Rodman, R. and Hayms, N. (2007) An introduction to Language. Eighth edition. Thomson.

-Finch, G. (2000) Linguistic Terms and Concepts, Macmillan Press Ltd.

-Geoffrey L. Haig (2008). Alignment Change in Iranian Languages

es. Berlin.

- Gustafsson.M. (1975) Binominal expressions in present day English: Asyntactic and Semantic study. Turku. Turun. Yliopisto.

- Haspelmath, M and Sims D (2010). Andrea. Understanding Morphology. 2nd Edt. Hodder Education.

- Hockett (1958). A course in modern linguistics. The Macmillan company, New York.

- <http://en.wikipedia.org/wiki/Diminutive>.

- <http://en.wikipedia.org/Grapheme>.

- <http://everything.Explained.Today/Morpheme>.

- <http://grammar.about.com/od/d/g/diminterm.htm>.

- <http://ielanguages.com/Linguist.htm/>.

- <http://LanguageLinguistics.Word.com/2014/6/19/empty-morpheme-in-Linguistics>.

- <http://LanguageLinguistics.Wordpress.com/2014/06/18/empty-morpheme/>.

- <http://www.beta.satefl.org>.

- <http://www.mathcs.duq.edu/~packer/courses/psy598/Ling-Morphology.pdf>.

- <http://WWW.Wisegeek.com/what-is-the-difference-between-Syntax-and-morphology/htm>.

- http://www.fratwiki.com/Morphological_type

- <http://www.guora.com/what-is-the-history-of-different-parts-of-speech>.

- Jackson, Howard (1988). Words and Their Meaning. Longman.

- Joseph, Brian D. Historical Morphology. The Ohio State Univer-

sity.

- Jurafsky, D. (1996). Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive. *Language*, 72, 533-578.
- Katamba, F (1993). *Morphology*. London. Macmillan.
- Lieber, Rochelle (2009). *Introducing Morphology*. Cambridge University Press.
- Mahootian, Shahrzad (1997). *Persian*. London: Routledge.
- Malkiel, Y. studies in irreversible binominals. *Langua*, 8. Pp 113-160.
- Mathews, P.H, (2007) *Oxford Concise Dictionary of Linguistics*, 2nd edition, Oxford, Oxford University press.
- Maurizio Carzoni (1787). *Grammatica e Vocabolario Della Lingua Kurda composti*. Roma.
- Miller, D., ed. (1995). *Goethe. The collected works. Volume 12, Scientific studies*. Princeton, Princeton University Press.
- Newmark, P (1988). *A text book of Translation*. London. Prentice Hall.
- Parrot, Martin, (2001). *Grammar for English Language Teachers*. Cambridge University Press.
- Palmer, Frank, (1975). *Grammar*. Penguin Books.
- Radford, A et al (2009). *Linguistics An Introduction*. 2nd. Cambridge.
- Stageberg, N.C, (1981). *An Introduction to English Grammar*, 4th edition, Holt, Rinehart and Winston. In.
- Sinclair, J (n.d) *Word Formation*.
- Travis, C. (2004). *The Ethno-Pragmatics of the Diminutive in*

Conversational Colombian Spanish. Intercultural Pragmatics, 1-2, 249-274.

- Yule. G,(2006). The study of language. third edition. Campridg, Cambridge University Press.

- Williamson.G (2014), [http://sltinto.com/the-function of morphemes/](http://sltinto.com/the-function-of-morphemes/).

- www.dictionary.com/browse/morphophoneme.

-[www.my English page.com. site-phd-files/grammer-lesson-masculine-feminine.phd](http://www.my-English-page.com/site-phd-files/grammar-lesson-masculine-feminine.phd).

- www.thefreedictionary.com/morphosyntax.

-Yule. G,The study of language, third edition, Campridg, Cambridge University Press,2006.

- Zandvoort, R.W. (1972). A Handbook of English Grammar.London: Longman Group Ltd.

بەرھەمىيىن چاپكىرى يېن دەزگەھىن ئالبەند

پەرتووك	نقىسەر	وەرگىر	جۆر
قى بەقى بخو	براىان ترىسى	دىان جەمىل	يىگەھشتا مروڧى
شەپىن ژن و مىران بەرگى ئىكى	ئالان و باربارا بىز	د. مەسعود جەمىل رەشىد	جىقكى
زەڧيا گىانەوهران	جورج ئورول	وولات تەوفىق	رۇمان
چەند ھىزىكىن بىچووك بۇزىانەكا مەزن	كرىم الشاذلى	كاروان سامى	يىگەھشتا مروڧى
لايى لايى لولۇ لى لى!	مىك ئىنكىپىن	ئەمىن عەبدولقادر	چىرۇك بۇ زارۇكان
بەزالىيىن خوۋە بخو	كىس گەرى و نىك شەرەت	ئەمىن عەبدولقادر	چىرۇك بۇ زارۇكان
وەرزى مشەختبونى بەرب باكوورى	الطىب صالح	حەيدەر دۆسكى	رۇمان
ھىزايى زىمبۇ سەرکەفتىي بەرىكانى	Sam Lloyd	ئەمىن عەبدولقادر	چىرۇك بۇ زارۇكان

بهره‌میین چاپکری ییئن ده‌زگه‌هئ نالیه‌ند

په‌رتووک	نقیسه‌ر	وه‌رگیئر	جۆر
خوه‌شخوان	جگه‌ر خوین	به‌ره‌ه‌ه‌فکرنا دریاس مسته‌فا	هۆزان
پره‌نسی بچووک	ئانتۆان دی سه‌ینت - ئیکسوپیئر	ژیوار عه‌بدولحه‌کیم	رۆمان
چه‌ند وانه‌ک ل دۆر جوگرافیا سیاسی	د. زیاد عبدالعزیز الیوسف	مه‌سعود خالد گولی	جوگرافی
پیره‌میر وده‌ریا	ئیرنیست هیمینگوه‌ی	ئوسام خشخاشی	رۆمان
وه‌رگیئرا نا ئه‌ده‌بی و بزاڤا وی ل ده‌قه‌را به‌ه‌دینان	سه‌گقان ئه‌بدولره‌حمان تاها	-----	وه‌رگیئرا نا ئه‌ده‌بی
جوگرافیا مروّفی د چه‌ند خوانده‌کاندا	شیرزاد عه‌بدولعه‌زیز	مه‌سعود خالد گولی	جوگرافی
په‌یامبه‌ر	جبران خلیل جبران	ژیوار عه‌بدولحه‌کیم	رۆمان
وشه‌سازی	پ.ه‌د. شیرزاد سه‌بری عه‌لی م. ئاراز مونیب	-----	زمان